

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ЕНИЦЕВАРДАРСКИОТ ГОВОР

Максим Каранфиловски

Скопје, 2013

Увод

1.1. Градот Ениџе Вардар се наоѓа во централниот дел на плодната низина што се простира од Воден до Солун и од планината Пајак се спушта кон бреговите на Егејското Море. Тоа е, всушност, ридестиот дел меѓу градовите Ениџе Вардар и Гуменџа и Пазарското Поле како дел од Солунското Поле. Овој регион е изразито земјоделски, испресечен со важни железнички и друмски сообраќајници што го поврзуваат Солун со Воден, Лерин, Костур, Бер и понатаму со Атина. Населението во оваа област главно се занимава со земјоделство, овоштарство, лозарство, трговија, со разни занаети и услужни дејности.

1.2. Северната граница на ениџевардарскиот говор е граница со гевгелискиот говор и минува од падините на планината Пајак по Црна Река над селото Баровица и над Бојмица избива на реката Вардар и на границата со кукушкиот говор. На исток овој говор граничи со кукушкиот, што значи дека доаѓа до Арџанското и Амаатовското Езеро, а оттаму по Вардар се спушта до неговата делта и во тој дел граничи со солунскиот говор. Всушност, може да се смета дека источната граница на овој говор кон кукушкиот и солунскиот говор ја претставува реката Вардар, бидејќи непосредно на просторот меѓу Вардар и Арџанското и Амаатовското Езеро веќе нема македонско население.

Западната граница на говорот минува по падините на планината Пајак и, всушност, се движи по нејзините падини од север кон северозапад до реката Мегленица. Тоа е истовремено и граница со мегленскиот говор. Потоа по реката Мегленица се спушта на југ минувајќи западно од селата Калиница, Колибите и Чичигас, што ја претставува границата со воденскиот говор и западно од Голо Село го дели од негушкиот говор. Одовде тргнува јужната граница на говорот која условно се движи по реката Бистрица до реката Лудија и по неа се спушта до Егејското Море.

Јужната граница на говорот е граница со грчкојазичното население и во денешно време минува многу посеверно од реката Бистрица, правејќи во средината пробив на север сè до патот Воден – Солун.

1.3. Територијата на еницевардарскиот говор ја опфаќа територијата на Еницевардарската околија во нејзините административни граници со 58 населени места, поголемиот дел од Гуменциска околија со околу 20 населби и дел од Солунска околија од десната страна на реката Вардар со десетина населби. Во почетокот на XX-тиот век на таа територија според К'нчов¹ живееле околу 50000 жители од кои половината биле Македонци, над 22 000 биле Турци и муслимани, а остатокот биле Власи, Евреи, Цигани, Черкези и Грци. Според податоците на Т. Симовски² во 1971 г. во делот што административно го опфаќа Еницевардарската околија живееле околу 58 000 жители, во Гуменциска околија околу 19 000 и во делот на Солунската околија околу 20 000 или на целата територија околу 97 000 жители. Од нив може да се смета дека околу 40 до 50 % се Македонци.

1.4. За сите населени места на оваа територија се карактеристични големите промени по периодот 1912 – 1924 г., кој започнува со Првата балканска војна во 1912 г. и завршува со Грчко – турската војна во дваесеттите години на XX-от век и големата размена на населението меѓу Грција, Бугарија и Турција. Во тој период муслиманското население се иселува во Турција, а голем број Македонци доброволно и присилно се преселени во Бугарија во рамките на спогодбата меѓу Грција и Бугарија и Турција за размена на населението. На нивно место доселени се Грци од Мала Азија и од Бугарија. На тој начин македонското население од мнозинско во овој дел се претвора во малцинско, а доселените „Мацири“ се населуваат во речиси сите села и ја добиваат, по правило, најубавата земја. Оттогаш започнува силен процес на асимилација на македонското население со кулминација на теророт во периодот на Метаксасовата диктатура. Особено трагични последици и нови преселби донесува II светска војна и граѓанската војна во Грција 1945 – 1949 г., во која масовно учествуваа и Македонците. Трагичните последици од тие војни се општопознати. Ако пред наведените настани од 1912 г. на оваа територија имало преку

¹ В. К'нчов, Македонија – етнографија и статистика, Софија 1900, стр. 145-148.

² Т. Симовски, Населените места во Егејска Македонија, кн. I, Скопје 1978, стр. 189-210, 269-287 и 409-455.

триесет чисто македонски населби (Бабјани, Баровица, Бозец, Бубакево, Врежот, В'дришта, Геракарци, Горгопик, Голо Село, Ѓупчево, Гуменца, В'лгаци, Д'мбово, Кадиново, Кариотица, Корнишор, Крива, Крушари, Либаово, Липариново, Кушиново, Маврејново, Мандалево, Орманово, Оризарци, Петрово, Петг'с, Пилорик, Постол, Радомир, Рамна, Свети Ѓорѓи, Тумба, Тушилово, Чичиг'с), а другите биле со мешано население, денес само во четири села Македонците се во мнозинство (Крушари, Чичиг'с, Липариново и Свети Ѓорѓи)³. Во истиот период десетина населби со македонско население се целосно иселени (Градиште, Железново, Лажичари, Тагармиш, Колудеј, Призна, Пргас, Плугар, Горно Власи, Горно Крушаре, Орманево и др.).⁴

За целата територија е карактеристичен силен процес на асимилација кој продолжува и денес со брзо темпо кое го наметнува природниот процес на заедничкото живеење (сè повеќе има мешани бракови и семејства) и „законското“ непризнавање на македонското население со сите последици што произлегуваат од тоа.

1.5. Градот Ениче Вардар го подигнал во 1362 г. турскиот воен началник Евренос на местото од разрушената тврдина Вардар на патот Солун – Воден и го нарекол Ениче Вардар, т.е. Нов Вардар. Се претпоставува дека старата населба се наоѓала на местото на денешниот Ветки Пазар (Стар Пазар). Македонското име со кое овој град го именува месното население е Пазар, што е секако поврзано со улогата што ја играл тој град како главен пазар за целата околина. Денешното официјално име на градот е грчкото Јаница. До Првата балканска војна во него живееле главно Турци и Македонци.

Според податоците што ги дава К'нчов во него на крајот на деветнаесетиот век живееле 4 000 Македонци, 5 100 Турци, 25 Грци, 24 Власи, 90 Евреи, 300 Роми и 60 други или вкупно 9 599 жители⁵. Во октомври 1912 г. еден дел од градот населен претежно со Турци изгорел при нападот на грчките војски. По Грчко - турската војна и спогодбите меѓу Грција и Бугарија и Турција за размена на населението доаѓа до големи и масовни иселувања на муслиманското и македонското население и доселување на грчко

³ Т. Симовски, цит. дело.

⁴ Т. Симовски, цит. дело.

⁵ В. К'нчов, цит. дело, стр.146

население со што се променува националниот состав на жителите. Градот го напуштиле сите муслимани и околу 2 000 Македонци. Според податоците на Т.Симовски од 1971 г. во него живееле 13000 Грци, околу 5000 Македонци и извесен број Власи⁶. Населението од градот се занимава главно со земјоделство, лозарство, занаетчиство и трговија.

1.6. Денешниот град Гуменца се развил од истоименото село кое на крајот од XIX-тиот век имало 3150 жители. Тоа била чисто македонска населба и неговите жители се занимавале со земјоделство и лозарство, а од втората половина на 19 век и со предење и ткаење свилени ткаенини. Во тој период во градот биле изградени 2 предилници и 2 ткајачници⁷. Според Т.Симовски во 1971 г. градот имал околу 4600 жители од кои околу 2/3 биле Македонци и 1/3 доселеници Грци⁸.

1.7. На територијата што ја опфаќа еницевардарскиот говор во административниот дел на Еницевардарската околија од поранешните 58 населени места денес постојат 49 од кои 20 се чисто грчки и 29 се со мешано население: Асарбегово, Бабјани, Бал'ца, Бозец, В'дришта, Врежот, Голо Село, Гропино, Ѓупчево, Дамјан, Долно Власи, Кадиново, Калиница, Кариотица, Колибите, Корнишор, Крушари, Липариново, Маврејново, Мандалево, Пило-рик, Пласничево, Постол, Радомир, Свети Ѓорѓи, Трифулчево, Чекри, Чичиг'с и градот Ениче Вардар. Од Гуменциска околија овде влегуваат градот Гуменца и селата: Баровица, Бојмица, Бубакево, В'лгаци, Горгопин, Крива, Кушиново, Оризарци, Петг'с, Петрово, Рамна, Тумба, Цигарево и уште едно влашко село и осум грчки села, а од Солунска околија селата: Зорбатово, Илициево, Куфалово, Кангалиќ, Крцилар, Кулакија, Сарачево и уште неколку грчки села. Од овие населби со поголем број жители и веќе со статус на помали гратчиња се: Бојмица со околу 3 150 жители во 1971 г.; Кулакија со околу 6 000 жители, Куфалово со околу 7 000 и Пласничево со околу 5 300 жители. Кон нив може да се приклучи и селото Постол со повеќе од 2 000 жители⁹. Поголемиот дел од жителите во овие поголеми населби е составен од доселеници по

⁶ Т. Симовски, цит. дело, стр. 197

⁷ Институт за национална историја - Скопје, Македонија како природна и економска целина, Скопје 1978, стр. 76 - 77.

⁸ Т. Симовски, цит. дело, стр. 274-275.

⁹ Т. Симовски, цит. дело, стр. 189-210, 269-287 и 409-455.

заклучувањето на Лозанската конвенција од 1924 г. за размена на населението.

1.8. Долновардарските говори одамна го привлечле вниманието на славистите дијалектолози, најчесто поради фактот дека во тој дел е родниот крај на браќата Кирил и Методиј, а тоа претставувало силен импулс тука да се бараат и истражуваат корените и жариштата на јазичните појави при проучувањата на словенските дијалекти.

Од крајот на XIX-тиот век, кога се појавува студијата на В. Облак¹⁰ за солунските села Бугариево, Ватилак, Вардаровци, Градобор, Ново Село и Сухо и во која се дава опширен опис на вокалниот систем и морфологијата на говорот од тие села, со проучувања на тој терен се јавуваат и полските слависти М. Малецки¹¹ и неговиот ученик и следбеник З. Голомб¹², кој го довршува започнатото дело на својот учител за селата Сухо и Висока, давајќи комплетен опис и толкување на дијалектните појави во тој дијалектен регион полн со архаични јазични црти.

1.9. Во почетокот на XX-иот век Д. Мирчев објавува студија за кукушко - воденскиот говор¹³, обидувајќи се со тој свој труд да даде една заедничка претстава за целиот тој регион во низината што се простира од Воден до Кукуш. Потпирајќи се главно врз материјалите собрани од К. Шапкарев и Г. Л'жев, дополнети со сопствен материјал собран од разни информатори, Мирчев дава една анализа на говорите на двата града, оддалечени меѓу себе стотина километри, која не може да мине без бројни замерки, особено ако се земат предвид и слабостите во собраниот материјал.

Триесетина години подоцна се појавува трудот на Г.П. Христов¹⁴ за кукушко-дојранскиот говор во кој се контрастирани карактеристиките на двата говора главно на фонетски план.

¹⁰ V. Oblak, *Macedonische Studien*, Wien 1896, str. 156.

¹¹ M. Małeckı, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Souńskiem)*, I Texty, Kraków 1934, s. 90, II Sownik, Kraków 1936, c. 135.

¹² З. Голомб, Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско), *MJ XI-XII*, кн. 1-2, стр. 113-182; *XIII-XIV*, кн. 1-2, стр. 173-276.

¹³ Д. Мирчев, Бължски по Кукушко-воденския говоръ, *СБНУК*, XVIII, София 1901, стр. 426-470.

¹⁴ Г.П. Христов, По-забележителни особености на кукушко-дойранския говоръ, *МакПр. X*, София 1936, кн. 1-2, стр. 103-118.

1.10. Бугарскиот славист Д. Иванов во триесеттите години од XX-иот век дава детален опис на гевгелискиот говор¹⁵ придружен и со осврт на географијата и етнографијата на Гевгелиско. За истиот говор, но за неговите северни села, пишува истата година Л. Милетич¹⁶.

1.11. В. Думев¹⁷ во 1943 г. објавува поголема студија за воденскиот говор со критички осврт и на дотогашните трудови за долновардарските говори. Во неговата студија помалку внимание им е посветено на неменливите зборови и на синтаксата, а деловите за гласовите, редукацијата, акцентот, имињата и глаголите се разработени поподробно.

На воденскиот говор заедно со мегленскиот или поточно на нивниот акцентски систем им е посветен трудот на М.Томчева¹⁸, која акцентот во овие два говора го определува како подвижен и неопределен.

За акцентскиот систем на долновардарските говори пишува и М.Ивковиќ¹⁹ и ги вклучува овие говори во групата македонски говори со разносложен и парадигматичен акцент.

1.12. Посебна важност за проучувањето на долновардарските говори има студијата за Кулакиското евангелие од француските научници А. Вајан и А. Мазон²⁰. Анализирајќи го овој евангелски текст пишуван со грчко писмо Вајан и Мазон прават исцрпна анализа на сите појави во текстот. Нивната анализа и денес останува актуелна за сите проучувачи на долновардарските говори.

1.13. Врз основа на народните приказни собрани од С. Верковиќ, во најголем дел од Солунско и Серско, а делумно и од Еницевардарско, славистите П. Лавров и Ј.Поливка објавуваат

¹⁵ Д. Иванов, Гевгелискиот говор, София 1932, стр. 130.

¹⁶ Л. Милетич, Към особености на гевгелиския говор, Мак. Пр. VIII, Софија 1932, кн.2, стр.51-72.

¹⁷ В.Думев, Воденскиот говор, Мак. Пр. XIII, София 1943, кн. 3, стр. 8-42, кн.4, стр.26-88

¹⁸ М.Д.Томчева, Ударението в Воденско-мъгленския говор, Мак, мисль кн. 9-10. г.І, София 1946, стр.404.

¹⁹ М. Ивковиќ, Акцентски системи српско-македонских говора, ЈФ II 1921, књ.3-4, стр. 254-271, IV, Белград 1924, стр.46-71

²⁰ А. Mazon et A. Vaillant, L'évangélique de Kulakia, un parler slave du Bas-Vardar, Bibliothèque d'études balkaniques, VI, Paris 1938.

книга во издание на Чешката академија на науките и уметностите²¹ со придружна студија во која е содржан опис на говорот. Основна слабост на материјалот собран од Верковиќ е нередовната, а понекогаш и погрешната информација за локацијата од каде потекнува запишаниот материјал. Сепак, тој претставува драгоцен извор на податоци за јужномакедонските говори. Во тој материјал се содржани и неколку приказни со ознака дека потекнуваат од Еницевардарско. Тоа се приказните означени со броевите од 109 до 114, додека приказните бр. 115 и 116 иако се означени како да им припаѓаат на еницевардарските приказни, според своите јазични особености им припаѓаат на приказните од областа Богданско во Солунско (приказната бр.115) и селото Висока (приказната бр.116). Од друга страна, приказните со броевите 131, 132 и 133, според своите јазични особини исто така припаѓаат кон групата еницевардарски приказни, иако не се означени како такви во текстот. Иако јазичните особености не се доследно и прецизно бележени од страна на составувачот и на собирачите, сепак, материјалот може да служи за анализи и споредби.

1.14. Врз основа на Верковиќевите материјали ја напишал својата студија за долновардарските говори С.Романски²² во која е опфатен и еницевардарскиот говор, иако не е посебно издвоен. Во оваа студија авторот поголемо внимание им посветил на фонетските прашања, а нешто помалку и на морфолошките. Неговата анализа исто така има некои слабости, кои пред сè произлегуваат од собраниот материјал, а и од тоа што опфаќа преголема територија за да може да се даде еднороден и подеднакво квалитетен опис на опфатеното дијалектно подрачје.

1.15. Во последниве десетина години се изработени и објавени одделни монографски описи на долновардарски говори и тоа за дојранскиот говор²³ и за кукушкиот говор²⁴ од К. Пеев, а за мегленскиот говор е магистерската дисертација на С. Бојковска²⁵.

²¹ P. Lavrov a J. Polívka, Lidové povídky jiřhomakedonské z rukopisu St. Verko-
vičových. Praha 1932, str. IV - 596.

²² С. Романски, Долновардарскиот говор, Мак Пр. VIII, кн.1, Софија 1932, стр.
99-140.

²³ К. Пеев, Дојранскиот говор, Македонистика 2, Скопје 1979, стр.190.

²⁴ К. Пеев, Кукушкиот говор, „Студентски збор“, Скопје 1987, кн. I стр. 351 и кн.
II стр. 363

²⁵ С. Бојковска, Мегленскиот говор, магистерски труд, Скопје 1981 стр. 227.

Покрај тоа, овие говори се опфатени и во повеќе трудови на Б. Видоески (фонолошки описи, трудови за акцентот и др.), Б. Конески, Ј. Иванов и други автори и на тој начин заокружена е една целина за тие говори во која останува празнина за монографски опис на еницевардарскиот говор и подрачјето околу градовите Негуш и Бер и секако, трудови за разни специјални прашања.

1.16. Материјалот за еницевардарскиот говор е собираан во најголем дел од бегалци од тој крај по граѓанската војна во Грција од 1944 до 1949 г. и по големото раселување на Македонците низ источноеврпските земји. Еден дел од информаторите веднаш по војната или уште и во текот на војната, преминал и останал да живее во разни градови на СР Македонија, а други се вратиле во неа во шеесеттите и седумдесеттите години по подолго живеење во СССР, Полска, Чехословачка, Унгарија и други источноевропски земји. Кај сите тие луѓе, со преживеани страотни човечки животни драми јазикот претрпел разни влијанија, почнувајќи од дијалектната средина во која се нашле и од литературниот јазик во школите, секојдневната комуникација на работа, печатот, радиото и телевизијата. Помалку забележливо е влијанието кај повратниците од источноевропските земји кои подолго од две децении живееле во туѓа јазична средина. Од друга страна влијанието на туѓата јазична средина полесно се забележува.

1.17. Најголем дел од информаторите живее во Скопје, некои од почетокот на својот преселнички живот, а други по враќањето од некоја источноевропска земја.

Другите живеат во многу градови низ цела Македонија: Битола, Тетово, Гостивар, Охрид, Струмица, Гевгелија, Неготино, Кичево, Дебар, Струга и др. Забележливо е дека никаде нема компактна група преселници од овие краишта кои живеат заедно. Насекаде има расфрлано поединци, но никаде нема компактна група од едно село, па ни од целата околина.

1.18. Теренските испитувања на говорот се практично невозможни. Сепак, во неколку наврати престојувал во некои места (Ениче Вардар, Илициево, Куфалово, Постол, Зорбатово, Кулакија) при што имав можности, по претходни препораки, да се сретнам и да разговарам со жители од споменатите места, а понекогаш и нешто да снимам на лента. Посетите и разговорите на теренот главно беа користени како споредбени и корективни во однос на собирните акции кои се одвиваа со информатори во градовите Скопје,

Битола, Тетово, Струмица, Гостивар, с. Бардовци и други македонски градови.

1.19. Материјалот е собираан главно според Прашалникот за Македонскиот дијалектен атлас од академикот Б. Видоески и на тој начин комплетно е собран материјал од Ениџе Вардар, Куфалово, В'дришта, Илиџиево, Крушари, Пилурик, а делумно од Асарбегово, Бабјани, Баровица, Корнишор, Мандалево, Маврејново, Рамна, Радомир, Петг'с, Зорбатово и Гуменџа. За Гуменџа е користен и материјалот од Институтот за македонски јазик забележан од Коста Пеев.

ВОКАЛНИОТ СИСТЕМ НА ЕНИЦЕВАРДАРСКИОТ ГОВОР

2.1. Вокалниот систем на еницевардарскиот говор се состои од шест фонemi: /а, е, и, о, у, ѿ/. Тој всушност, е ист како и во соседните говори (гевгелиски, кукушки, воденски, мегленски и солунски) - шесточлен, двостепен и трикласов и графички може да се претстави на следниов начин:

и ѿ у

е а о

Важна карактеристика на овој вокален систем е редукцијата на неакцентираните фонemi /а, е, о/. Поради дејството на редукцијата вокалниот систем на еницевардарскиот говор како шесточлен се реализира само под акцент. Во неакцентирана позиција се неутрализираат опозициите /е: ѿ, и/, /а:ѿ/, /о:у/ и вокалниот систем функционира со три фонemi:

и ѿ у

Покрај основните фонemi во неакцентирана позиција се јавуваат и нивни алофони [е, а, о] со помал степен на редукција и изговор меѓу /е/ и /и, ѿ/, /а/ и /ѿ/, /о/ и /у/.

2.2. Дистрибуција на вокалните фонemi. - Фонемите /и, ѿ, у/ можат да стојат во сите делови на зборот (почетен, среден и краен), т.е. во иницијална, медијална и финална позиција, независно од местото на акцентот.

1. Иницијална позиција: /ѿ/ : ѿдѣт, ѿѣр, ѿпнѿлѿ, ѿргѿт, ѿрнутѿи, ѿрѿрѿм, ѿрѿнѿи, ѿруплѿн, ѿскѣр и ѿлѿѿ, ѿрга, ѿрѿе, ѿрт.

/и/ : идинаѿстиут, идѿм, изѣру, излизѣ, изѿк, прибѿѿѿ, истилиѿф, истрижѣѿтѿ, ѿтриут, ичумѣн.

/у/ : ѿбѿф, ѿбѿх, ѿзрѿвѣиш, ѿкрѿдиѿ, ѿрѿѿ, ѿрѣи, ѿслипѣѿм, ѿстѿ, ѿткриѣн, ѿуту (= увото, Р.).

2) Медијална позиција: /ǎ/ : áпнám, бáрс, дáдám, дóбáр, зáп, йтáр, кáсмéт, мáдру, нáоѓá, óбрáс, пáтиц, трáнкá, фáлám, сáкáт, сáлзá, цвáрс.

/и/ : áрин, брáдичкá, врéдин, дибéл, ливичáр, ли́чин, ли́шá, ни́сук, нишáн, смéих, тéмиту, тил, флéвиц, флизé, ши́јá.

/у/ : влáкнуту, врáгут, гулém, миу́р, мóзук, мустáк, мáлéчук, нузрýни, óкуту, тénук.

3) Финална позиција: /ǎ/ : áпнимá, вéѓá, вáрсни́чкá, глáвá, дáјтá, дáдéјтá, кóсá, лáжгá, лáгáтá, миу́рá, мáкá, пéдá, плáкá, пáршá, чáкáрли́я.

/и/ : бýбрáзи, гáрклáни, изýцити, мáштéи, нóсуви, стрéи, сýи, стáпни, углýвни, ýмници, ýстити, утвóри, укóри, нусý, рудý.

/у/ : блýску, влáкну, дóлу, дáлéку, гáрклáјнту, йсту, миу́рту, нéпциту, нóсувиту, нóхчиту, óкуту, утуздóлу, нáдý, убý, чу.

2.2.1. Од наведените примери може да се извлечат следните заклучоци за дистрибуција на фонемите /и, ǎ, у/:

1. Фонемата /и/ се јавува без ограничувања во сите позиции на зборот и независно од местото на акцентот, под акцент и во неакцентирана позиција, како и независно од тоа дали се јавува како резултат од редукцијата на неакцентираното /e/.

2. Фонемата /у/ во еницевардарскиот говор исто така се јавува во сите позиции на зборот како под акцент така и без него. Во неакценитрана позиција /у/ најчесто се наоѓа како резултат од редукцијата на /o / и поретко во зборови во кои /у/ не е добиено со редукција: мустáк, прéку, óкулу, укрáдéл, укрáдéх, уми́рám, умрéл.

3) Во иницијална позиција фонемата /ǎ/ во еницевардарскиот говор се појавува без акцент во резултат на редуцираното /a/ и под акцент во зборови во кои се наоѓа на местото од вокалните /л/ и /р/.

Во средината на зборот (медијална позиција) фонемата /ǎ/ може да се појави со и без акцент. Без акцент во ваква позиција оваа фонема најчесто се јавува во резултат на извршената редукција на неакцентираното /a/: пáýн, пáйжинá, зáоѓá, мýáтá, ми́шкáтá, чáклáн итн. Во помал број случаи /ǎ/ во истата позиција се наоѓа во зборови од туѓо потекло (турско или арапско) примени со нивниот изворен или приближно изворен изговор (кáсмéт).

Под акцент во средината на зборот фонемата /ǎ/ се јавува како рефлекс на старата носовка Ж, секундарниот ер (Ъ₂) или како вокален елемент на старите силабични /р/ и /л/. Еве неколку примери со такви случаи:

1. /ǎ/ < Ж: зǎбут, мǎдру, пǎт, пǎтиц
2. /ǎ/ < Ъ₂: бǎдник, мǎгла, мǎска.
3. /ǎ/ < р: бǎрс, кǎрфта, тǎрло, цǎрф.
4. /ǎ/ < л: гǎлтǎм, кǎлк, мǎлса, пǎлн.

Само во финална позиција за дистрибуцијата на фонемата /ǎ/ постојат некои ограничувања. Таа не се појавува под акцент, а во неакцентирана позиција се јавува како резултат на редуцирано /a/ или /e/: о́кцǎ, лǎгǎ (/ǎ/ < /a/) и о́јмǎ, сиднǎмǎ, видѐтǎ (/ǎ/ < /e/). Од друга страна, појавата на /ǎ/ во финална позиција е територијално ограничена на периферниот источен дел од еницевардарскиот говор, т.е. во областа поблиску до реката Вардар со градот Гуменца и околните села и селата Куфалово, Илициево и Постол. Во другиот дел од територијата на еницевардарскиот говор фонемата /ǎ/ не се јавува во финална позиција.

2.2.2. Фонемите /a, e, o/ во еницевардарскиот говор во акцентирана позиција можат да стојат во сите можни позиции на зборот (иницијална, медијална и финална). Без акцент овие фонemi /a, e, o/ се редуцираат или во своите алофони /ǎ, ǣ, ǫ/ или преминале во /ǎ, и, у/, освен во финалните отворени слогови во вокативната форма на именките и на дел од територијата на овој говор (Е. В., В.).

1. Во иницијална позиција фонемите /a, e, o/ се појавуваат само под акцент:

/a/ : áвгус, áку, áлкǎ, áмǎ, áпǎ, áпнǎм, áре, áрин, áрничку.

/e/ : éдру, еж, éла, éлин, élка, énsa, éсин, эфтин, éшче.

/o/ : о́блǎк, о́брǎс, о́бǎрч, о́дǎм, о́гин, о́ко, о́кулу, о́луву, о́рли, о́ро, о́рǎм, о́стри, о́струф, о́труф, о́фка, о́фтика, о́фца, о́ца.

2. Во медијална позиција овие фонemi под акцент се јавуваат во сите делови од зборот, т.е. зависно од местото на акцентот можат да стојат во првиот или последниот затворен слог и во некој од средишните слогови:

/a/ : вǎмпир, вǎртут, дǎскǎл, жǎрут, лǎхтуви, пријǎтил, пубǎратим, пчилǎрник, гувидǎрник, кукушǎрник, близнǎк, вулувǎр, гǎрклǎн, кувǎч, плитǎр, пригǎч, тǎлǎс, фустǎн итн.

/e/ : вѐниц, вѐтǎр, дѐвǎр, зѐтуви, пѐкул, свѐтиц, фѐсут, мǎгѐшник, пǎжǎрѐниц, гинѐш, грудзубѐр, кустѐн, ǎскѐр, шикѐр итн.

/o/ : гнојта, дворуви, носуви, нохти, потта, торник, вулојту, пумошник, руговиту, тăрговиц, макидониц, гăсок, мисирок, пăнагон, пипојн, ручок, рăзбóј, рăсол, шпион итн.

3. Под акцент во отворен финален слог кај именките фонемите /а, е, о/ се јавуваат главно во зборови од туѓо потекло: ба̋аре, да̋лга, душумэ, за̋ма̋ра, ка̋вэ, ка̋са̋ба, ми̋ра, ма̋ра̋бэ, ма̋ка̋ра, а̋ла̋ца, цубэ, ца̋дэ, скул'о и поретко во именки од словенско потекло: вӳна̋.

Кај глаголите во минато определено свршено време во формите за 2. и 3. лице еднина во акцентирана финална позиција се јавуваат фонемите /а/ и /е/. Фонемата /о/ во споменатата позиција во еницевардарскиот говор не се појавува бидејќи не е застапена во формите на глаголите во минатото определено свршено време. Дистрибуцијата на фонемите /а/ и /е/ во наведените глаголски форми може да се проследи низ следниве примери:

/а/ : бра̋, викна̋, вја̋на̋, да̋ржа̋, ижна̋, ка̋лна̋, ма̋лса̋, скисна̋, слушна̋, струга̋, упа̋ша̋, ура̋, а̋лцна̋, чика̋ итн.

/е/ : видэ̋, да̋дэ̋, издэ̋, изгурэ̋, испичэ̋, испридэ̋, привидэ̋, са̋ ра̋збулэ̋, сичэ̋, слизэ̋, снисэ̋, убличэ̋, укра̋дэ̋, флизэ̋ итн.

Без територијални ограничувања, т.е. на целата еницевардарска територија во отворен финален и неакцентиран слог се јавуваат фонемите /е/ и /о/ во вокативната форма на именките:

/е/ : бра̋те, вӳјче, дума̋ки̋не, зе̋те, по̋пе, сва̋те, све̋кре, Стӳја̋не, ш̋уре итн. /о/ : ба̋бо, де̋до, же̋но, ма̋мо, ма̋чко, ов̋цо, свика̋рво, се̋стро, сна̋о итн.

Во централниот дел од територијата на еницевардарскиот говор (Е.В. и околината) во која не се врши целосна редукција на /а, е, о/ во отворените финални неакцентиранни слогови како ознаки за женски или среден род и како глаголски наставки се јавуваат фонемите /а, е, о/ или нивните алофони [а, е, о]:

/а/ : бра̋да, гла̋ва, ко̋са, но̋га, ра̋ка, со̋а, шла̋па̋ни̋ца; бе̋а, видэ̋а, дӳнисэ̋а, пе̋ча̋а, пре̋ди̋а, сидо̋а итн. (Е. В., Кр., В.).

/е/ : бе̋бе, де̋те, кӳче, ма̋че, пе̋тле, сто̋лче, шилэ̋же; ве̋е, пе̋е, ри̋е, тка̋е, убӳе, убӳе̋јте, чӳе, ши̋е̋јне итн. (Е. В., Кр., В.).

/о/ : бра̋шно, ве̋дро, не̋ка̋смитли̋о, пи̋смо, ра̋мито, се̋ло, ста̋па̋ло, сӳо, уби̋јалто итн. (Е. В., Кр., В.).

Дистрибуцијата на фонемите /а, е, о/ во еницевардарскиот говор може да се сумира во следниве заклучоци:

1. Фонемата /a/ под акцент се појавува во сите позиции на зборот, а без акцент може да стои само во финална позиција како граматичка ознака за женски род и како глаголска наставка за определените минати времиња. (Е. В., В., Кр., Б.).

2. Во сите позиции под акцент се јавува и фонемата /e/. Во отворените крајни слогови оваа фонема се јавува како знак за среден род, кај глаголите, (личните наставки) и во вокативната форма на именките без акцент. Појавата на /e/ во вокативната форма не е територијално ограничена, а како знак за среден род и кај глаголите се појавува само во централниот дел од еницевардарскиот говор. (Е. В., Кр., В.).

3. Под акцент фонемата /o/ мошне често се јавува во иницијална и медијална позиција. Во финална позиција забележан е само еден пример со /o/ под акцент: скул'о.

Во неакцентирана позиција /o/ се појавува во вокативната форма во крајните отворени слогови на целата територија од еницевардарскиот говор и само во централниот дел од територијата (околу градот Пазар и во него) се јавува како знак за среден род кај именките.

2.3. Вокални секвенци

Од шесте вокални фонemi кои постојат во еницевардарскиот говор теоретски може да се сметаат за возможни следниве 36 секвенци од вокал+вокал:

	а	е	и	о	у	ă
а	аа	ае	аи	ао	ау	аă
е	еа	ее	еи	ео	еу	еă
и	иа	ие	ии	ио	иу	иă
о	оа	ое	ои	оо	оу	оă
у	уа	уе	уи	уо	уу	уă
ă	ăа	ăе	ăи	ăо	ăу	ăă

Од табелата може да се види дека се можни шест бивокални секвенци со по два исти вокали и шест комбинации од вокал (V) со друг вокал: V+a, V+e, V+i, V+o, V+u, V+ă, при што на местото од првиот член во секвенцата (V) може да стои било кој друг вокал, освен оној што се појавува како втор член на секвенцата.

2.3.1. Вокални секвенци од два исти вокали

Бивокалните секвенци од два исти вокали во непосреден контакт теоретски се можни од сите вокали и во еницевардарскиот говор, но редукцијата на неакцентираниите вокални фонеме внесува извесни промени во можностите за образување бивокални секвенци од два исти вокали во овој говор. Всушност, поради редукцијата тешко може прецизно да се утврди изговорот на ваквите секвенци бидејќи тој се колеба меѓу изговорот на еден продолжен вокал или на секвенца составена од вокал и неговиот алофон.

1) aa: Вокалната секвенца од две /a/ во еницевардарскиот говор се јавува со акцент на првиот член од секвенцата така што нејзиниот изговор се доближува на едно долго /ā/. Најчесто оваа секвенца се јавува кај именките во крајните отворени слогови (финална позиција), кај некои заменки исто така во финална позиција и во трето лице множина од аористот кај некои глаголи во финална позиција:

гувјаа, снаа, удаа, каа; таа, унаа, браа, викаа, вјанаа, вјрнаа, глидаа, дјржаа, жнаа, здивнаа, зидаа, зимаа, куваа, па́раа, праа, стујаа, ураа итн.

Оваа бивокална секвенца може да се јави и во медијална позиција во еден помал број примери, но и тогаш нејзиниот изговор е многу поблизок до изговорот на едно долго / ā /. Такви се примерите: гувјаата, раат, саат, снаата, удаата, каата.

На периферијата од територијата на овој говор кон реката Вардар (градот Гуменца и селата Куфалово и Илициево) како и селото Корнишор на северната периферија се јавува поизразено колебање во изговорот на ваквите секвенци меѓу долго / ā / и секвенца од вокалот и неговиот алфон / aa /. Меѓутоа, многу тешко може прецизно да се утврди вистинскиот изговор во ваквите случаи (сна и снаа).

2) ee : Оваа секвенца исто така се јавува со акцент на првиот член од секвенцата и на тој начин изговорот се доближува до изговорот на едно долго / ē /, иако и не се изедначува на полно, па на тој начин, сепак, изговорот е поблизок до две / e /. Оваа секвенца се јавува кај глаголите во трето лице еднина на сегашното време: блее, вее, грее, живее, лее, пее, сее, смее, тлее, тла́пее итн.

3) oo: Ваква бивокална секвенца во собраните материјали од еницевардарскиот говор не е забележана и воопшто може да се

смета дека се мали изгледите за нејзино регистрирање во овој говор, дури и на составот на лексеми со префикс (пуо́ра).

4) ии: Тоа е една од најчестите бивокални секвенци во еницевардарскиот говор. Таа е сосема обична во множината на иманките од женски род: бичкѝи, ба́лтии, зми́и, курѝи, ка́рфѝи, пифтѝи, па́ла́рѝи, па́пи, са́ги, типѝи, ца́ми итн. Како што се гледа од наведените примери, првиот дел од оваа секвенца е акцентиран. Истата секвенца при членувањето на именките од споменатиот тип од финална позиција минува во медијална, но тоа не менува ништо во составот на секвенцата: литурѝите, синѝите, типѝите, ца́миите итн.

Во коренот на зборот кај именките оваа секвенца е забележана само во следниве примери: пиивѝца (добиеено од пијавица > пијевица > пиивица) и пиивиц (име на растение), при што може да се забележи дека во првиот збор секвенцата не е акцентирана.

Кај глаголите секвенцата ии се јавува во 2л. еднина и 1 и 2 л. множина на сегашното време кај глаголите од типот мие, пие: миѝш, миѝме, миѝте; виѝш, виѝме, виѝте; вриѝш, жнѝиш, криѝш, пиѝш, риѝш, триѝш итн. Истата секвенца добиена по пат на редукција се јавува во формите на имперфектот кај истиот тип глаголи: миѝх, миѝшѝ, миѝхнѝ, миѝхтѝ, миѝјѝ (Ил.). Првиот дел од секвенцата, како што се гледа од примерите, редовно е акцентиран.

Освен во наведените примери оваа секвенца се јавува уште и во некои имиња на места, жители и презимиња, при што редовно е акцентиран нејзиниот прв член: Дѝивиц (топоним-Р.), Са́лиѝти, (топ. -П.); илиѝиц, А́нѝа́рлиѝф, Са́мѝрѝиѝф.

Оваа секвенца се јавува без територијални ограничувања на целата еницевардарска територија.

5) уу: Оваа секвенца е мошне ретка во еницевардарскиот говор. Само во зборот ду́уф ден (ду́хоф ден > ду́оф ден > ду́уф ден), кој во Гуменца е регистриран како дуудѝн, таа се јавува на целата територија од говорот. Истото се однесува и на членуваната форма од именката ду́х > ду́ут.

Во Гуменца и во селата Рамна и Корнишор се употребуваат зборовите уу, ууту, кои на останатата територија од еницевардарскиот говор се јавуваат во формата у́ву, у́вуту.

Веројатно најчесто секвенцата уу се јавува во селото Баровица во кое наставката за 1л. едн. на аористот гласи -у, така што тоа / у / во контакт со / у / од основата на некои глаголи формира

бивокална секвенца и тоа како во финална така и во медијална позиција, без акцент или со акцент на првиот дел од секвенцата: йдуу, йдууме, убуу, убууме, чуу, чууме итн.

Во истото село е забележана и формата на именката зџдуу, зџдуута, во која второто / у / е добиено по загубата на финалното / х / (зџдух, зџдухта).

б) џџ : Бивокалната секвенца џџ во еницевардарскиот говор се јавува во 3л. мн. на имперфектот. Нејзината појава во таква позиција е последица од дејствувањето на редукцијата: џпнџџ, брџнуџџ, вџкџџ, глџдџџ, зџвџџ, џмџџ, искџснџџ, кџвџџ, крџџџ, лџгџџ, лџтџџ, џрџџ, пџрџџ, стрџгџџ итн., како и: дџрџџџ, мџтџџџ, плџтџџџ итн.

Освен во наведените случаи кај глаголите оваа секвенца е констатирана уште во два примера од Гуменца: блџџ и врџџ.

Тоа се истовремено и единствени забележани примери со акцент на првиот дел од секвенцата. Всушност, првиот дел од секвенцата е составен од вокалниот елемент на вокалните / л / и / р /.

На целата еницевардарска територија изговорот на оваа секвенца исто така се доближува до изговорот на едно подолго / џ /.

Од излагањето за одделните бивокални секвенци од исти вокали можат да се извлечат следните општи заклучоци за нив:

1. Од можните шест секвенци во еницевардарскиот говор не е констатирана само секвенцата -оо-.

2. Ваквите вокални секвенци најчесто се акцентирани на првиот дел од секвенцата. Притоа треба да се одбележи дека секвенците -аа- и -ее- се јавуваат исклучиво акцентирани во првиот дел. Секвенците -ии-, -уу- исто така најчесто имаат акцент на првиот дел, за разлика од секвенцата -џџ-, која е обично без акцент. Не се забележани случаи со акцент на вториот дел од секвенцата.

3. Позиционо овие секвенци се најобични во финална позиција (во крајните отворени слогови на составот на две морфеми и тоа основа и граматичка морфема), но можат да се сретнат и во медијална (-аа-, -ии-, -уу-), па дури и во иницијална позиција (-уу-), иако во поограничен број случаи. Единствено секвенцата -уу- е забележана и сосема независно како самостоен збор, иако со територијално ограничување (Гуменца, Рамна, Корнишор).

4. Ваквите вокални секвенци се појавуваат во глаголските форми на сегашното време и на имперфектот, како и во разни именски форми, особено при образувањето множина за женски род.

2.3.2. Вокални секвенци од два различни вокали

Бивокални секвенци од два различни вокали можат да образуваат сите вокали во еницевардарскиот говор со нивно комбинирање во првиот или вториот дел од секвенцата, но со извесни ограничувања поради влијанието на редукцијата. Овде ќе ги разгледаме групирани според вториот член на секвенцата (V + а итн.).

1) Секвенци со / а / како втор член (V+a):

На целата територија од еницевардарскиот говор вакви секвенци се јавуваат само доколку нивниот втор член, т.е. / а / се наоѓа под акцент. Таквите секвенци се среќаваат само во медијална позиција и тоа само со вокалите /и/ и /у/ како први членови. Фреквентноста на овие секвенци не е голема и поради тоа може да се заклучи дека употребата на тие секвенци е прилично ограничена:

-иа- жниа́л, жниа́на, жниа́чка, на́виан, сиа́х.

-уа- буа́р (дел од оцак), дуа́га, пуа́пниш, пуа́пук, пуа́пниш си

Секвенците со неакцентирано / а / како втор член во крајните отворени слогови се среќаваат само во подрачјето во кое крајниот отворен слог не подлежи на редукција. Во другиот дел од оваа говорна територија таквите секвенци се невозможни, односно таму се појавуваат само секвенците од вокал и акцентирано

/ а / (V + á) :

-еа-: беа, видеа, гуреа, зеа, измитеа, ја́деа, митеа, ри́чеа, ра́збулеа, сичеа, укра́деа, флизеа; леа, ма́штеа, реа, стреа.

-иа-: ва́ршиа, кусиа, ту́чиа; пе́чиа, пре́диа, сно́виа, стри́жиа, це́пиа, ца́рпиа; бичкиа, гулимциа, ла́фа́циа, ка́смитлиа, ра́ккиа, ча́ка́рлиа итн.

-оа-: да́доа, ду́јдоа; соа

-уа-: муа, суа, чуа, и́дуа, ути́дуа.

Како што се гледа од наведените примери, секвенците со / и, у / во првиот дел се појавуваат независно од акцентот, т.е. и со акцент и без него, додека секвенците со / е, о / се јавуваат само ако има акцент на првиот член од секвенцата. Според видовите на зборовите во кои се регистрирани овие секвенци може да се заклучи дека тие најчесто се јавуваат во глаголските форми и кај именките од женски род, при што финалното / а / секогаш има морфолошка функција.

Забележливо е отсуството на секвенци со / ѓ /, па на тој начин од можните пет вокални секвенци со / а / како втор член констатирани се четири.

2) Секвенци со / е / како втор член (V+e):

Вокалот / е / како втор член на бивокалните секвенци може да стои само ако е акцентиран (во медијална позиција) или ако секвенцата се наоѓа во финална позиција (кај глаголите во третото лице еднина на сегашното време):

-ие- : биéно, виéл, измиéн, изриéна, миéјте, миéки, на́биéно, пиéјна, пиéл, убиéн, уткриéн; виé, жниé, миé, риé и са́диé (Ил.).

-уе-: бруéјти, бруéки, гуéно, круéјти, круéл, нуéмври, чуéно, чуéјти; са́буé, убуé, чуé.

-ѓе- : Оваа вокална секвенца во еницевардарскиот говор практично не се употребува. Забележана е само во два изолирани примери и тоа: зна́ѓл во с. Крушари и тра́ѓ во с. Вадришта.

Секвенците на вокалите / а, о / со / е / се можни само во финална позиција и кога акцентот паѓа на првиот дел од секвенцата, т. е. на / а, о /:

-ае-: вја́е, ла́е, тка́е, тра́е, чма́е.

-о́е-: до́е, гно́е, са́ го́е, кро́е, сто́е.

Бивокалните секвенци со / е / како втор член во финална позиција се јавуваат само кај глаголите во 3л. едн. сегашно време и тоа само на територијата каде што не се врши редукција на вокалите во спомнатата позиција. Единствено во вокативната форма са́диé, забележана во с. Илициево, оваа секвенца се појавува и на територијата каде што се врши редукција на вокалите во краен отворен слог.

Помошниот глагол сум во трето лице еднина на сегашното време гласи е. Меѓутоа, бидејќи таа негова форма не е посебно акцентирана туку образува акцентска целост со претходниот збор доживува промени поради дејството на редукцијата. Редуцирајќи се во и, овој помошен глагол најпрво образувал бивокална секвенца со крајниот вокал од зборовите со кои се поврзувал, а потоа наоѓајќи се во финална позиција крајното / и / преминало во / ј /: а́рнуј (а́рно е > а́рну и > а́рнуј), же́шкуј, ли́чнуј, не́јнуј, ни́јнуј, ни́скуј, студéнуј, те́шкуј, шој ва ра́бо́та.

Во позиција по зборовите кои завршуваат на консонант формата на помошниот глагол наместо е гласи ај : а́ра́нај (< а́рен е), бо́линај, дујдéнај, здра́фај, жи́фај, жинéтај, о́нај, (Ил.). Во овој

случај може да се смета дека / е / со редукција преминало во / и /, па потоа / ј /, аналогно со формите кои завршувале на вокал, а за да се олесни изговорот на таквите зборови меѓу него и финалниот консонант се вметнал гласот / ѿ /. На тој начин сосема се изедначуваат формите на зборовите со кои / е / се поврзува така што сите тие завршуваат со секвенца составена од вокал + / ј /.

3) Секвенци со / и / како втор член (V + и):

Вокалните секвенци со втор дел / и / во еницевардарскиот говор се можни со сите вокали во првиот дел од секвенцата. Вокалите / а, е, о / можат да стојат во првиот дел од секвенцата само ако акцентот паѓа на нив.

-аи- : Вокалната секвенца чиј прв дел е / а / под акцент најчесто се јавува во средниот дел на зборот, како кај именките така и кај глаголите. Притоа, кај некои именки, а особено кај глаголите, оваа секвенца честопати се наоѓа на границата меѓу две морфеми: бра́ити (< брадите), вја́их, вја́иш, жна́их, зна́их, игра́их, ја́ише, ја́их, кра́ишта, тка́име, тка́их итн.

Во финална позиција оваа секвенца се јавува во множинските форми на некои именки: бука́и, сна́и, уда́и.

Во оваа позиција забележано е извесно колебање на крајното / и / од секвенцата со тенденција за негова реализација како / ѝ / сна́ѝ, уда́ѝ.

До реализација на / и / како / ѝ / може да дојде и во медијална позиција, што е забележано во некои пунктови од еницевардарскиот говор: зна́ѝхна́, кра́ѝш, тка́ѝш (Г.).

-еи- : Оваа вокална секвенца во еницевардарскиот говор исто така се јавува само доколку е акцентиран нејзиниот прв дел, т.е. / е /. Најчесто се јавува во медијална позиција кај глаголите и тоа во сегашното време и имперфектот, но се среќава и кај некои други видови зборови (именки, броеви): гре́ише, ле́иш, се́иш, се́ит, сме́иш, углувне́иш, узраве́им, услипе́иш; Ма́вре́инуво, пе́иса́т, пре́иска, ше́ив, ше́ик (= ша́јак), ше́иш итн.

Поретко се јавува оваа секвенца и во финална позиција најчесто во множинските форми на некои именки: ле́и, сла́веи, сре́и (стрéи), уре́и. Овде исто така може да се забележи колебање во изговорот на / и / и негова реализација како / ѝ / : ле́ѝ, сла́веѝ, уре́ѝ.

-ои- : Во еницевардарскиот говор и оваа секвенца се јавува само со акцент на / о / и тоа најчесто во медијална позиција.

Застапеноста на оваа секвенца е најголема во сегашното и минатото несвршено време

(имперфект), а се среќава и кај некои именки и заменки: доиш, кроиме, кроите, кроих, кроише, стоиме; Благоин, соива (< сој), мои, твои.

Во примерите од типот ојме, ојте, ојш (< одиме, одите, одиш) по исчезнувањето на / д / во интервокална позиција дошло до преминување на / и / во / ĭ / односно во / j /, На тој начин истовремено е елиминирана и појавата на оваа секвенца во иницијална позиција.

Во финална позиција оваа секвенца се појавува при образувањето на множината кај некои именки, а се среќава и во 3л. едн. сегашно време кај некои глаголи: пувои, рџбои, сои (< соа); брои, зџстои. Застапеноста на оваа секвенца е мошне ретка.

-уи-. Оваа секвенца почесто се јавува во медијална позиција во разни глаголски и други зборовни форми, при што редовно се јавува со акцент на / у / или / и / (иако почето на / у /): двуица, круи, субуиш, убуиш, углуиш, чуиш, чуиме итн.

Поретко се јавува оваа секвенца во финална позиција и тоа кај некои именки и заменки: кужуи, суи; некуи, никуи, секуи. Како што се гледа од примерите, секвенцата се јавува со акцент на / у / или без акцент. Крајното / и / кај именките може да се реализира и како / ĭ / односно / j /, бидејќи нема опасност од хомонимија со други форми, додека кај заменките крајното / и / постабилно се чува за да се разликува еднинската форма на заменките (некуи, никуи, секуи) од нивната множинска форма (некуи итн.) .

-џи-. Ова е единствената меѓу секвенците со втор член / и / која се јавува само во медијална позиција. Таа обично се јавува со акцент на / и / кај именките, а и кај некои други видови зборови (на пр. предлози): пџиџина, вџинка (Г., Ба.) нџи (= низ), (Ил., К.), џџитка.

Со акцент на / џ / оваа секвенца е забележана во формите на глаголот трие: траиш, траимџ, траитџ.

Може да се заклучи дека секвенците составени од вокал + /и/ се меѓу најчесто употребуваните во еницевардарскиот говор. Тие се образуваат со сите вокали, најчесто во медијална позиција и со акцент на првиот или вториот член од секвенцата. Фонемите / а, е, о) како први членови на секвенците со / и / секогаш се под акцент или без акцент, а фонемите /у, џ/ се јавуваат со акцент или без

акцент. Речиси кај сите овие секвенци, освен секвенцата -аи- се забележува тенденција / и / да се реализира како /i/ кога првиот дел од секвенцата е акцентиран, независно од позицијата. Меѓутоа оваа појава е ограничена од морфолошките фактори, така што во говорот, сепак, преовладуваат секвенците со / и / како втор член.

4) Секвенци со / о / како втор член (V+o):

Бивокалните секвенци со / о / во еницевардарскиот говор се јавуваат поограничено. Тие можат да се јават со акцент и тоа само во медијална позиција, додека без акцент се појавуваат само во финална позиција, најчесто во вокативните форми.

Во медијална позиција констатирани се само две бивокални секвенци со

/ о / како втор член: -ио- и -ао- и тоа секогаш со акцент на /о/.

-ио-: Кај некои именки, од кои некои се од туѓо потекло: Балдиндиоца

(Ко.), гриота, камион, Палиори (Бар.), шпион.

По неколку примери регистрирани се и кај некои придавки и глаголи: биолци, уриово дрво; приодам, приога.

-ао-: Секвенцата -ао- се јавува само во медијална позиција и секогаш на границата меѓу две морфеми. Таа обично влегува во составот на префиксите или се наоѓа на крајот од првиот дел на сложенките составени од два збора, при што / а / од секвенцата редовно е добиено со редукција од неакцентираното / а /. Нејзината појава е мошне ограничена и регистрирана е само во неколку примери (глаголи, именки и прилози): наога, наопку, заога, играориц, играорка.

Во финална позиција вакви секвенци се јавуваат само доколку е првиот дел под акцент и тоа во два случаја:

1. Во вокативните форми на целата територија на говорот застапени се секвенците: -ао-, -ео-, -ио-, -уо-.

-ао-: Забележани се само две вокативни форми: влао, снао.

-ео-: Застапеноста е само во една вокативна форма: змео (< змех).

-ио-: Оваа секвенца е најчеста. Застапена е во вокативните форми: змио, Марио, папио, Спасио, судио, Суфио. Се јавува и кај некои придавки со загубено интервокално / в /: кавилио, некасмитлио.

-yo-. Само во два примера е забележана оваа секвенца. Во еден вокативен: мýо и кај една придавка: сýо.

5) Секвенци со / у / како втор член (V+y):

Вакви бивокални секвенци можат да се сретнат во еницевардарскиот говор во сите позиции и со сите вокали како први членови, но со големи ограничувања, бидејќи нивната територијална застапеност не е подеднаква.

На целата територија од говорот бивокалните секвенци од V+y се јавуваат само во медијална позиција. Општораспространети се секвенците -ау-, -еу-, -иу-, -ају-, додека секвенцата -оу- е територијално ограничена.

-ау-. Оваа секвенца се јавува во медијална позиција само со акцентирано / а / и застапена е во мал број примери: Вла́ут, вра́уви, вра́ут, стра́ут, стра́уви.

-еу-. Во медијална позиција и оваа секвенца се јавува само со акцентирано / е / и исто така во не многу голем број примери: гре́уви, зме́ут, ме́ут, ме́уви, уре́ут и се́ум (Г.).

Од примерите наведени за секвенците -ау- и -еу- може да се заклучи дека тие без исклучок се образувани на морфемската граница и тоа редовно со членската морфема за машки род -ут и множинската наставка -уви, во кои / у / е добиено со редукција од / о /. Единствено примерот се́ум, забележан во Гуменца, претставува 1л. едн. сегашно време.

-иу-. Секвенцата -иу- во медијална позиција се јавува со акцент на / и / или / у /, а и без акцент. Со акцент на првиот или вториот член оваа секвенца се среќава кај некои именки, меѓу кои има и топоними: би́ул, Кѳрфи́ува ба́ра

(Баб.), ли́ут, Ми́уву ба́чи́лу (Р.), при́ут; лиу́нка, лиу́нче, милиу́н, милиу́јна. Без акцент во ваква позиција, но во слог пред акцентираниот слог, оваа секвенца се јавува ретко: биули́ца, виули́ца, гриути́ја, приуди́х.

Кај членуваните форми на придавките од машки род на морфемската граница образувана со членот -ут (< -от) секвенцата -иу- се реализира како -ју-: гуле́мјут, здравјут, ка́лешјут, о́стријут, твр́дјут, це́л'ут, ца́рнијут, штáрбјут итн.

-ају-. Секвенцата -ају- во овој говор во медијална позиција се јавува со акцент на првиот или вториот член, но и без акцент: вра́ут, вра́уви; Да́учки вир, на́ут, па́ун; вра́ува́сто, стра́утии.

Во иницијална позиција секвенци со втор член / у/ во овој говор практично не се забележани. Забележан е само еден пример во Гуменца, кадешто првото лице еднина на сегашното време од глаголот имам гласи йум.

-оу:- Оваа секвенца во медијална позиција и со акцент на / о / е регистрирана само во некои делови на еницевардарската територија. Таа е забележана во Гуменца во зборовите гроут (< грохот) и моут (< мојот), кадешто е добиена по исчезнувањето на интервокалните / х / и / ј / на морфемската граница со членот -ут. Освен таму, оваа секвенца се појавува и во зборовите: коуку, тоуку, тоукџ, тоукува, тоукуву забележани во селата Асарбегово и Илициево. Во спомнатите примери таа е добиена преку преминот на / л / во / у / (/ џ /) од зборовите колку, толку.

Специфична е појавата на секвенците од V+у во селото Боровица. Овде се застапени сите вокали во комбинација со / у / и тоа во медијална и финална позиција:

-ау:- Влау, глидау, жнау, мужау, сијау, урау; брауме, варнауте, киснауме, кувауте, ручауме итн.

-еу:- беу, видеу, зеу, идеу, крадеу; змеу, уреу, змеут, уреут; дадеуме, изгуреуте, стрижеуте, разбулеуме, флизеуте.

-оу:- видоу, дујдоу, дадоу, избрикоу; сидоуме, стригоуте итн.

-иу:- варју, згришју, канју, лафију, мисију, фатију; метиу, носиу, напасиу, сечиу; забравиуме, триуте, ципиуте; работиуме, сечиуте, цепиуме итн.

-џу:- викџу, лагџу, плетаџу, струтаџу; гледауме, метауте, малсауме, орауме, предауте, свал'увауме итн.

Од приведените примери може да се извлечат следниве заклучоци во врска со ваквите секвенци во с. Боровица:

1. Секвенците -ау-, -еу-, -оу- се јавуваат само со акцент на првиот член и тоа како во медијална така и во финална позиција.

2. Секвенцата -иу- се јавува со и без акцент во медијална и финална позиција.

3. Секвенцата -џу- се појавува само неакцентирана во медијална и финална позиција.

Големата честота на овие секвенци во ова село доаѓа оттаму што тука /у/ се јавува како глаголска наставка за аорист и имперфект на местото од -х, кое редовно се јавува како наставка во другиот дел од еницевардарската територија. Сите примери со акцент на првиот дел од секвенцата се всушност глаголи во аорист, со

исклучок на неколку именки (Вла́у, зме́у, уре́у) во кои / у / е добиено на ист начин како кај глаголите ($x > y$). Примерите во кои секвенците не се акцентирани се имепфектни форми на глаголите.

6) Секвенци со / ѿ / како втор член (V+ѿ):

Учеството на вокалите во бивокалните секвенци од овој тип е исто така ограничено поради дејствувањето на редукцијата, т.е. зависно е од местото на акцентот. Овие ограничувања важат само за / а, е, о /, кои можат да бидат членови на една ваква секвенца само доколку се акцентирани. Вокалите /и,у/ учествуваат во вакви секвенци независно од тоа дали се акцентирани или не. Во поглед на позиционата застапеност, како и кај другите бивокални секвенци, тие се јавуваат само во медијална и финална позиција.

-ѿѿ-. Оваа секвенца не е честа. Се среќава само кај формите на сегашното време од некои глаголи и тоа секогаш на морфемската граница со глаголските наставки, што и го олеснува изговорот на оваа секвенца. Таа се јавува во медијална позиција и само со акцент на / а /. Територијално оваа секвенца не е ограничена: вја́ѿм, вја́ѿш, вја́ѿт, вја́ѿте, дутка́ѿм, дутка́ѿт.

Во еден дел од говорот се појавува тенденција за одвојување на оваа секвенца со вметнување на / ј / или / в / : вја́јѿм, вја́јѿт (К.) и вја́вѿм, вја́вѿмѿ (Ил.).

-еѿ-. Се јавува само доколку е акцентиран првиот дел и тоа во медијална и финална позиција. Најчесто се јавува кај глаголите на морфемската граница со наставките за 1 л. едн. и 3 л. мн. на аористот. Поретко може да се сретне и кај некои именки и заменки, кај кои во нечленуваните форми се наоѓа во финална позиција, а со членувањето минува во медијална позиција.

1. Медијална позиција: ле́ѿм, ле́ѿт, се́ѿм, сме́ѿм, уздраве́ѿм, услипе́ѿм итн.; гре́ѿтѿ (< грэдата), ле́ѿтѿ итн.

2. Финална позиција: бе́ѿ, бле́ѿ, гре́ѿ, дунисе́ѿ, избриче́ѿ, изгуре́ѿ, кра́деѿ, пиче́ѿ, риче́ѿ, сиче́ѿ, убличе́ѿ, услипе́ѿ, флизе́ѿ; ле́ѿ, не́ѿ, стре́ѿ.

Кај оваа секвенца исто така постои тенденција за вметнување на

/ ј / меѓу нејзините членови, особено кај глаголите.

Таа тенденција е забележлива во селата Илициево, Ва́дришта и Ба́ровица (мите́јѿ, плите́јѿ итн.).

-иѿ-. Секвенцата се јавува во медијална позиција на целата територија од говорот, додека во финална само на подрачјето во кое

делува редукцијата во крајните отворени слогови. Во медијална позиција секвенцата се јавува кај некои глаголи во 1л. едн. и 3 л. мн. сегашно време, при што нејзиниот прв дел е секогаш акцентиран: жнѝам, миѝам, пиѝам, пиѝат, риѝам, триѝам. Во сите наведени случаи секвенцата е образувана на морфемската граница од глаголската наставка, а фонемата / ѝ / во наставката е добиена со редукција на / а /.

Финалната позиција е побогата со примери во кои се среќава оваа секвенца. Најчесто тоа се именки, заменки или глаголи во 3 л. мн. аорист или имперфект. Само во случајот на глаголите во имперфект секвенцата е наполно неакцентирана, додека во сите други случаи акцентиран е нејзиниот прв дел:

1. Глаголи во аорист: вѝриѝа, вѝршиѝа, кусиѝа, пиѝа, риѝа, триѝа, тучиѝа итн.

2. Глаголи во имперфект: вѝршиѝа, дѝржиѝа, зиѝдиѝа, иѝдиѝа, јаѝдиѝа, пѝриѝа итн.

3. Именки: бичкиѝа, бѝлтиѝа, бургиѝа, гулимѝиѝа, инѝатѝиѝа, икимѝиѝа, куриѝа, литургиѝа, лѝфѝаѝиѝа, питимѝиѝа, пѝпиѝа, рѝкиѝа, фѝлбѝаѝиѝа, чурбѝаѝиѝа, чѝкѝрлиѝа итн.

4. Заменки: виѝа, ниѝа, тиѝа, чиѝа .

-оѝ-: Тоа е една од најретко употребуваните секвенци во овој говор. Меѓутоа, таа е забележана во сите три позиции: иницијална, медијална и финална.

Во иницијална позиција е забележан само еден пример и таму секвенцата е добиена со губењето на интервокалната / д / кај глаголот оѝдѝат > оѝат, со што истовремено иницијалниот вокал се нашол на морфемската граница непосредно со вокалот од наставката.

Медијалната позиција е нешто побогата со примери. Застапени се глаголи и членувани именки: воѝата, соѝата, ѝи доѝат, ѝ'оѝат. Во именката воѝата (< воѝѝата) секвенцата е добиена по испуштањето на интервокалното / д /, а на сличен начин се добиени и секвенците кај глаголите.

Во финална позиција забележани се именката соѝа и глаголите во 3л. мн. аорист: дѝдоѝа, дуѝдоѝа. Примерите во оваа позиција забележани се на територијата кадешто се врши редукција во отворените крајни слогови.

Секвенцата -оѝ-, како што се гледа и од малубројните примери се јавува само доколку е акцентиран нејзиниот прв член т.е. / о /.

-уѝ-: Тоа е секвенца со многу ретка и ограничена појава во овој говор. Обично таа е разделена со други фонеме, најчесто / ј / и / в /. Меѓутоа, оваа секвенца се образувала во одделни пунктови на говорот во кои дошло до губење на тие фонеме во интервокална позиција. Поединечни случаи на нејзино појавување се регистрирани во селата Ба́ровица, Ва́дришта, Круша́ре и во градот Гуме́нца: ви́дуѝ (В.), до́јдуѝ (Кр.), испре́дуѝ (В.); му́ѝ (Б.), су́ѝ, ту́ѝ (Г.), са́буѝ (Г.), убу́ѝ

(В.); му́ѝта (Б.), су́ѝта (Г.).

Од примерите се гледа дека секвенцата се јавува во медијална позиција само под акцент кај членуваните именки и во финална позиција со и без акцент. Со акцент се јавува кај именки, придавки, заменки и глаголи, а без акцент само кај глаголите.

РЕДУКЦИЈА НА ВОКАЛИТЕ

2.4. Меѓу македонските дијалекти редукцијата на вокалите е најизразито присутна во долноврадарските говори, чијшто дел е и еницевардарскиот говор. На редукција подлежат неакцентираните вокали /а, е, о/ кои во таква позиција преминуваат во /и, ѓ, у/ т.е. /а/ > /ѓ/, /е/ > /и/ или /а/ и /о/ > /у/. Тоа значи дека во неакцентирана позиција (т.е. во фонетски слаба позиција)²⁶ вокалниот систем на овој говор се состои од трите вокали /и, ѓ, у/, за разлика од акцентираната (т.е. фонетски силната позиција) во која се реализираат сите шест вокални фонемии. Редукцијата на вокалите, според Блаже Конески, „се објаснува со дејството на силниот, динамичен акцент, што го ангажира поголемиот дел од издишната струја врз акцентираниот слог, додека неакцентираните слогови се образуваат со значително помала енергија и затоа вокалите во нив се редуцираат.“²⁷

2.4.1. За редукцијата во долновардарските македонски говори пишувале повеќе автори: В. Облак, А. Вајан, Г. П. Христов, А. Мазон, К. Мирчев, Д. Мирчев, Д. Иванов, В. Думев, С. Романски, Л. Милетич и други. Сите тие помалку или повеќе се согласуваат дека во долновардарските говори во поширока смисла редукцијата ги опфаќа неакцентираните вокали /е, а, о/ во сите позиции, освен во крајните отворени слогови. Но, според В. Думев²⁸, во воденскиот говор /а, о/ се редуцираат секаде без исклучок, додека /е/ не се редуцира во крајните отворени слогови.

Меѓутоа, во примерите и текстовите што наведените автори ги објавиле може да се откријат низа примери со редуцирани вокали токму во крајните отворени слогови. Така, на пример, во „спомените на дедо Трајко Кехајов од село Ватилак“, забележани од Л.

²⁶ Б. Конески, За редукцијата на неакцентираните вокали, Прилози I, 1-2, МАНУ, Скопје, 1976, стр. 57-61.

²⁷ Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1967, стр. 29.

²⁸ В. Думев, Воденскиот говор, Мак. Пр. XIII, 1943, кн. 3, стр. 8-42 и кн. 4, стр. 26-88.

Милетич²⁹, може да се најдат примери со извршена редукција на вокалите /е, о/ во отворен финален слог: бугарцку, татку, викнахми, гледами, немами, не можими, од'ми, очити, чудими, ки (и ке), кладехми, сѧ оставихми, правихми, сиднахми, тѧрчиши; што ки правими, да седними, ки истиними, од'ми ама не знаеми каде, ни са зе свеста, ние ки ги гледами, ајде да вичирами и ки одими за Солун, сѧ шардисахти итн.

Слични примери можат да се најдат и во извадоците од Кониовското и од Кулакиското евангелие издадени од истиот автор:

За сѧти прѧзниците големите...; когуту (Кониовско евангелие); татку, ричејти му, дунсејти ми, да му речити (Кулакиско евангелие)³⁰.

Во текстовите од Веркович, издадени од С. Романски, исто така се забележуваат низа примери со извршена редукција во крајните отворени слогови: едѧн цар имаши една царѧца, се моми роѧиши; да гу краѧтими; клаѧиши и на друг не даѧаши; ки ти гу дади татку ми; аку, кату, докарами, сакаши, веляхми, знаяхми, идими, идиши, немаши, отидоѧми итн.³¹

Наведените примери, секако, не можат да го негираат тврдењето дека редукцијата не ги засега вокалите во отворените крајни слогови, со оглед на тоа дека во текстовите на споменатите автори, сепак, преовладуваат примерите кои ги поткрепуваат нивните тврдења. Ваквите примери би можеле да бидат протолкувани како пропусти на запишувачите или пак како извесна несигурност во бележењето на гласовите, но од друга страна би можеле и да бидат знак дека сепак нешто тука има: или дека редукцијата тука порано се вршела или пак дека таа сѐ уште е во процес. Во секој случај ваквите примери покажуваат дека редукцијата на вокалите во отворените крајни слогови најчесто не може лесно и еднозначно да се утврди.

Кон таквиот заклучок може да се приклучат и примерите од материјалите на Ватрослав Облак собрани во солунските села:

²⁹ Л. Милетич, Изъ живота на българитѣ въ Солунско, Мак. Пр. VIII, 1, 1932, стр. 65-98.

³⁰ Л. Милетич, Три български евангелия съ гърцко писмо на долновардарско наречие, Мак. Пр. VIII, 2, 1932, стр. 173-177.

³¹ Ст. Романски, Две приказни отъ Солунско..., Мак. Пр IV, 1, 1928, стр. 139-148.

Градобор, Бугариево, Ново Село, Ватилак.³² Според В. Облак неакцентираните /e, o/ се редуцираат во сите позиции на зборот, а неакцентираното /a/ се изедначува во својот изговор со /ǎ/ и /a/. Во финална позиција В. Облак најчесто ја бележи редукцијата на /e/: грóзди, зéли, ја́гни, ја́јци, ло́зи, по́ли, сла́нци (Ново Село), здрáви, ору́жи, си́рини, (Градобор), здрáви (Бугариево), ло́зи (Ватилак). Истото се однесува и на бележењето на редуцираното /o/: врeтeну (Бугариево), жítу, кíселу, ра́мну, ца́рвeну, др'ну (Ново Село). Меѓутоа и во материјалите на В. Облак има примери во кои крајното /e/ или /o/ не се редуцирани: ка́мине, сл'ше (Бугариево) и др'вото, издлбeно (Ново Село). Крајното /a/ редовно се бележи како /a/: ми́шка, јитр.'ва, цр.'ква, р.'гаса (Ново Село), свeзда, свeкрва (Градобор, Бугариево) итн.

2.4.2. Во текстовите од Кулакиското евангелие³³ има многу примери со редукција на крајот од зборот. Честопати на истата страница, па дури и во истиот ред се наоѓаат исти зборови запишани со и без редукција на самогласките на крајот од зборот. Најчести се примерите со редуцираното /e/, потоа со редуцирано /o/, додека примери со редуцирано /a/ во таква позиција нема: вре́ми, де́ти, и́ми, те́ли, уче́ниците-уче́ницити, Чи́футите-Чи́футити, ри́.ци.те-ри́.ци.ти, кни́гите-кни́гити, дру́зите-дру́зити, ду́пките-ду́пкити, грехо́вите - грехо́вити, карфй́ите-карфй́ити, јаде́не-јаде́ни, сино́вите - сино́вити; дуби́цити, кумшй́ити, кни́гити, пчeлити, измикја́рити, ко́зити, дeснити, лeвити, чове́цити, на трéти дни итн.; дeтито-дeтиту, и́мито-и́миту, ло́зито-ло́зиту, о́кото-о́коту, та́ткоту, о́роту, цубeту, су́хуту, на не́гу, Јудeјцку, Господи́нцку, мeсту итн.

Иста е состојбата и ако се анализира бележењето на редуцираните самогласки во средишна позиција. Речиси подеднаков е бројот на зборовите со редуцирани самогласки и со нередуцирани во иста позиција и, уште повеќе, во сосема исти зборови: буна́рот-буна́рут, гробо́т-гробу́т, гри́пот-гри́пут, А́нгелот-А́нгилут, инса́нот-инса́нут, стопа́нот-стопа́нут, чове́кот-чове́кут; да́скалот, ца́рот, ре́минот, при́стот-валта́рут, кабаа́тут, ке́фут, ка́икут, кужуху́т, куве́тут, ле́пут, у́мут, дру́гјут итн.

Во приказните од еницевардарско (бр. 109-114 и 131-133), собрани во збирката „Јужномакедонски народни приказни“ на С.

³² V. Oblak, Macedonische Studien, Wien 1896, str. 156.

³³ A. Mazon, A. Vaillant, L'evangeliaire de Kulakia. Paris: 1938, str. 251-338.

Верковиќ³⁴, редукцијата на крајните самогласки, како и во другите позиции не е доследно предадена: жѐнта, лѣпчѣјна, вѣдулто, дѣтувто, лѣјѣто, пѣлто, голѣмјут-мрѣжити, кѣту, пулувѣнта итн.

2.4.3. Редукцијата на вокалите се разгледува и во истражувањата од поново време на говорите во Солунско, Кукушко и Мегленско. Во своите истражувања од солунското село Градобор Коста Пеев³⁵ констатира силно изразена редукција во сите позиции и тоа го илустрира со примери за редукцијата на вокалите /e/ и /o/: изѣќ, илѣн, имѣш; сикѣнда, зилѣну; тѣли, дѣти, дѣву зѣли; уснѣва, уфчѣр; мѣзук, кулѣну; каминут, едѣнјут, Рѣдут; сѣдлу, курѣту, на Мѣрку итн.

Во Кукушко, според истиот автор,³⁶ се јавуваат различни резултати при редукцијата на /e/. Во јужниот дел (реонот Поле) скоро регуларно има ист резултат како и во Солунско (/e/ > /и/), а во Карадагот (северниот дел) почесто се среќава /ѣ/ како резултат од редукцијата на /e/, но застапена е и промената на /e/ во /и/: илѣн, изѣќ, Билѣсца, питѣл, жѣнин итн.; Бѣлѣсица, пѣпѣл, кѣсѣл, пријѣтѣл, зѣлѣн итн. Неакцентираното /o/ и овде се редуцира во /у/, а /a/ во /ѣ/, односно во алофоните [o] и [a], во сите позиции освен во крајните отворени слогови: уфчѣр, уцѣт, урѣс, вудупѣт, купѣто; стѣрѣнта, кашѣрѣк итн.

Во Мегленско исто така е присутна редукцијата на вокалите во сите позиции со извесни ограничувања на крајот од зборот. Во крајните отворени слогови таа е позната како појава во селата поблиску до Воден: Горно Родево, Тресино, Луковец и Волкојанево: гѣбѣ, дѣбѣцѣ, мѣсу, млѣку, изѣру итн. Се истакнува дека, според собраниот материјал³⁷, во позиција на крајот од зборот на редукција најмногу подлежи /o/, послабо /a/ и најмалку /e/.

Истражувањата на говорот во Гуменца³⁸ покажуваат дека таму редукцијата е застапена во сите позиции и независно од морфолошките функции. Посебно е интересна неутрализацијата на /e/ со /ѣ/ во финална позиција: бѣбѣ, врѣмѣ, л'ѣдѣ, сѣрцѣ; вѣл'ѣ, мѣлчѣ,

³⁴ С. Верковиќ, Јужномакедонски народни приказни, т. II. – Скопје 1977, стр. 295.

³⁵ Пеев, Коста, Редукцијата како фактор во разграничувањето на југоисточните македонски говори, Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Скопје, кн. 11-12, Скопје, 1985-1986, стр. 350-351.

³⁶ Пеев, К. цит. дело, 352-354.

³⁷ Бојковска, Стојка, Мегленскиот говор (магистерски труд), Скопје 1981, стр. 11.

³⁸ Пеев, К. цит. дело, стр. 349-350.

ста̋; ја́дема̋, ја́де́та̋, ку́сима̋, ку́си́та̋, гле́дихма̋, гле́дихта̋, ѝдихма̋, ѝдихта̋; на́тра̋.

Во другите позиции, во почетокот и средината на збороформите, резултатот од редукцијата на /e/ е /и/: исе́нцко се́но, ичме́н, изи́к, криве́т, кли́ниц, ју́ниц, увдо́виц, вино́вин, гна́син, ка́мин, пла́мин, ја́рим, бу́брик. Само во соседство со сонанти /e/ се изменило во /ǎ/ во ваква позиција: ве́ча̋р, ки́са̋л.

2.4.4. Во еницевардарскиот говор, како и во другите долновардарски говори, врз степенот на редукцијата свое влијание има местото на акцентот, потоа соседните фонemi и позицијата во зборот. Неакцентираните /a, e, o/ во зависност од степенот на редукцијата можат да бидат делумно редуцирани и да се изговараат како алофони [a, e, o] или да бидат целосно редуцирани со измена на нивниот квалитет и изговор како /ǎ, и, у/. Слоговите по акцентираниот слог може да се сметаат за слогови со најсилно влијание на редукцијата, на што не упатува и појавата на елизијата. Од друга страна, слоговите во финална позиција, кои се наоѓаат во морфолошки силна позиција, се најпроблематични во однос на влијанието на редукцијата врз нив.

2.4.5. Редукцијата на вокалот /a/. - Вокалот /a/ во неакцентирана позиција и во зависност од степенот на редукцијата се изговара како [a] или како /ǎ/.

1. Во иницијална позиција. - Во оваа позиција /a/ редовно се редуцира во /ǎ/ независно од оддалеченоста од акцентираниот слог и од фонетската окруженост. Релативно почесто /a/ во ваква позиција се наоѓа во контакт со сонантот /p/, што секако го олеснува изговорот на /ǎ/, но во истата позиција се застапени и други консонанти: аба́лка̋, абалчи́нта̋, абанци́ја̋, аван̋, аде́т, ае́р, ајга́р, ала́йтка̋, аргаван̋, а́ресам̋, арма́сан̋, арма́сник̋, арма́сниця̋, арнутии̋, ара́мија̋, ара́нија̋, аске́р.

2. Во медијална позиција. - Редукцијата на /a/ во оваа позиција се извршува најредовно во слоговите пред акцентот и без никакви посебни услови или ограничувања. Притоа таа подеднакво се врши во коренот и во основата на зборот, како и во наставките за одделни глаголски лица и во членските форми:

Бла́гоин̋, бајна́р, баца́нак̋, вја́наа̋, гајда́ција̋, гла́вина̋, да́леку, жа́блина̋, за́гар, са́рсава́т, ја́гнија̋, ка́фејни̋, ка́леша̋, ка́лавина̋, ка́минар̋, ка́л'анта̋, ка́пак̋, ка́чама́к, ла́пави́ца̋, ла́пкач̋, ла́сти́на̋, ма́гара̋, ма́стага́рката̋, ма́ча́ро́к, на́до́лу, па́за̋р, па́ла́рија̋, па́наѓи́р,

папија, папуци, парабаба, парадеду, патаати, паун, Паскалина, пупадия, ракија, расплаках, сакат, самун, сапун, сланина, таван, уралица, фасул, чайр, чакрлия, памия, цигаридя итн.

Во слоговите по акцентот до редукција на /a/ во /ǎ/ исто така доаѓа редовно и без некои посебни услови. Во таква позиција /a/ најчесто се среќава кај именките од машки род со акцент на кореновиот слог, кај членуваните именки и придавки од женски род во еднина и од среден род во множина, како и кај глаголските наставки за сегашно и минато определено несвршено време, во л-формата и во заповедниот начин:

1) Именки од машки род со акцент на кореновиот слог: бумбар, гавран, даскал, зајак, залак, комар, копан, корап, каржал, пајак, папрак, појас, секал, сивјак, скакал, сковран, тапан, чекан, шејак итн.

2) Членувани именки и придавки кај кои крајното /a/ со нараснувањето на зборот за еден слог, т.е. со членувањето, доаѓа во средишна позиција:

а) Именки од женски род и машки род еднина: бахчата, Влајнката, Гаркинката, дамката, мравката, ногата, офцата, ронката, Русинката, раката, устата, фнуката, оцата.

б) Именки од среден род множина: виленцата, децата, ждрибенцата, јагненцата, писменцата, питленцата, тиленцата.

в) Придавки: белата, глувата, младата, осмата, парвата, седмата, шестата итн.

3) Глаголи. Кај глаголите редуцираното /a/ во постакцентска позиција се појавува во наставките за одделни лица во сегашното и минатото определено несвршено време, л-формата и во заповедниот начин:

а) Сегашно време: се појавува редуцирано /a/ во 1 л. еднина и во 3 л. множина кај сите глаголи, а кај глаголите од а- група во сите лица: видам, видат, викам, викат, летам, летат, пулам, пулат, седам, седат, вјанам, вјанат, метам, метат, писам, писат, сечам, сечат, туварам, туварат; плакам, плакаш, туварам, тувараш, тарчаш, читаш; плакама, плаката, плакат, туварамя, туварата, туварат, тарчамя, тарчата, тарчат, читамя, читата, читат.

б) Кај минатото определено несвршено време /a/ се појавува кај глаголите од а-група и тоа во сите лица: виках, викаша, викахна, викахта, викая, стругах, стругашя, стругахна, стругахта, стругая итн.

в) Во л-формата се појавува двојственост во поглед на акцентот. Обично тој стои на последниот слог, но има и случаи, иако прилично ретко, во кои тој се наоѓа на вториот слог од крајот и тогаш се појавува редуцирано /a/ во постакцентска позиција: вѝка̋л, до̋ша̋л, та̋рча̋л, фа̋рчка̋л, ре̋ка̋л.

г) Во заповедниот начин ваквите случаи се ретки и се појавуваат кај глаголите од а- група и тоа само во еднина, бидејќи во множината акцентот стои на вториот слог, а последниот слог е отворен: вѝка̋ј, зи̋да̋ј, та̋рча̋ј.

4) Примери од овој тип се среќаваат и кај заменските придавки: се̋ка̋квѝ, се̋ка̋кву, то̋ука̋ф итн.

3. Финална позиција. - Во поголемиот дел од територијата на еницевардарскиот говор редукцијата на /a/ во крајните отворени слогови е само делумна и нејзиниот степен се движи до степенот на алофонот [a]: гла̋ва, гла̋ва̋та, ца̋рнка, нӳздрѝна, мӳцка, ви̋ли̋ца, ко̋са, кле̋пка, бра̋да, ко̋ска; га̋лта, гла̋тна, за̋бра̋ва, кӳпӳва, ми̋нӳва, уд̋би̋ра, пла̋јка, фа̋јка итн.

Во источниот дел од говорот, кој ја опфаќа територијата поблиску до реката Вардар или поточно градот Гуменца со околните села и селата Куфалово, Постол и Илициево, степенот на редукцијата е силен и го опфаќа и /a/ во позиција во краен отворен слог: ба̋ра̋, бра̋да̋, бра̋зда̋, ба̋ја̋чка̋, би̋га̋лка̋, во̋да̋, ви̋за̋чка̋, вӳда̋рка̋, дӳпка̋, зе̋мја̋, зи̋ма̋, зо̋ра̋, све̋зда̋, ква̋чка̋, ма̋гла̋, ми̋сичѝна̋, но̋вина̋, пла̋ни̋на̋, ра̋мни̋на̋, са̋бута̋, сла̋на̋, стӳмнар̋ка̋, ти̋мни̋ца̋, са̋ди̋ја̋, ца̋рвини̋ца̋, За̋ха̋ри̋ја̋, Или̋ја̋, Нико̋ла̋, Ле̋на̋, Ли̋на̋, Јур̋да̋на̋, Гӳна̋, Гӳрга̋, Да̋на̋, Ва̋си̋лка̋, Ви̋ли̋ка̋, Бӳжа̋на̋, Сӳлта̋на̋, Тра̋ја̋нка̋, Та̋на̋ска̋, Ка̋та̋, Ма̋ри̋ја̋, Кӳста̋ди̋јнца̋; Тӳмба̋та̋ Ча̋а̋лар̋ца̋, Са̋ра̋чка̋та̋ Кӳри̋ја̋; кӳпӳва̋, пи̋шӳва̋, дӳби̋ва̋, пӳкри̋ва̋, зби̋рӳва̋, скӳкнӳва̋, уб̋личӳва̋, за̋пи̋ра̋, на̋би̋ра̋, уд̋би̋ра̋, за̋о̋га̋, ро̋га̋, при̋о̋га̋ итн. (Ил.); гла̋ва̋-гла̋ва̋та̋, ца̋рнка̋та̋, кле̋пка̋та̋, ла̋жи̋чка̋та̋, ми̋шка̋та̋, ка̋рфта̋, ме̋га̋та̋ (Р).

2.4.6. Неакцентираното /o/ во еницевардарскиот говор се редуцира од степен на алофон [o] до целосно изедначување на неговиот изговор со изговорот на /y/.

1. Иницијална позиција. - Секое неакцентирано /o/ во оваа позиција, без разлика дали е тоа дел од коренот на зборот или префикс и независно од оддалеченоста од акцентираниот слог, се редуцира во /y/ и тоа на целата еницевардарска територија: уб̋ле̋ча̋м, уб̋ӳја̋м, ув̋ес, ув̋зе̋ми, уг̋ла̋дна̋м, уг̋ла̋мник, уг̋ли̋да̋лу, уда̋мна̋, уда̋а, уд̋би̋ра̋, уд̋ва̋ј, уд̋мо̋ра̋м, уд̋о̋нде, уж̋дре̋бе, уж̋дра̋ва̋м,

улóмнѧни, упáтѧм, урáх, урǎниѧ, урúжје, устѧн, устрѧлу, усумдѧсѧт, уфчáр, уќóри; испáднѧ уд-вóѧтѧ, ут-стрѧдѧ ду-стрѧдѧ, уткóгѧ сѧм дујдѧн, уткáдѧ, уттúвѧ, уттúкѧ, уттáму; утдѧкѧ, (Кул.); уздóлу, узгóрѧ, утдáмнѧ итн. (Ил.).

2. Медијална позиција. - Во ваква позиција до редукција на /о/ доаѓа независно од тоа дали се наоѓа во слоговите пред или по акцентот. Примери за предакцентска позиција: ǎрнутѧ, булизлѧ, буриѧ, гулѧму, дубѧчѧ, дујдѧ, дунисѧ, изгурѧ, итруштѧнѧ, кулѧну, кумѧсна, курѧа, лувѧа, лушутѧа, мучǎриштѧ, нузрѧнѧ, пулвѧнтѧ, пуминúвѧ, пунúдѧ, пупǎдѧа, рудѧа, руднѧни, Суфѧјѧ, тучѧа, удузгóрѧн, чувѧк, чурбǎѧа; дујдѧ, пуминѧ, сукнúвѧ, пупрǎвúвѧ, субирúвѧ, субличúвѧ, пукрѧвѧ, супнúвѧ, дубѧвѧ, пустујѧх, изгурѧх; мулчǎѧи итн.

Во слоговите по акцентот /о/ се среќава кај многу именки од машки род кои завршуваат на консонант, потоа кај именките кои образуваат множина со наставките -ови, -офци, кај придавките на -ов, членуваните именки и придавки од машки и среден род, кај некои прилози, заменки и предлози. Во сите тие случаи /о/ се редуцира во /у/:

1) Именки од машки род: вǎтук, пѧсук, пѧтук, пѧнук, пóдлук, пóлук, прѧлук, рúчук, читвǎртук, ѧзвур, јáвур, рǎчкур, свѧкур, óструф, бѧул, сóкул, кóнуц, трóскут.

2) Именки во множина на -ови, -офци: врǎтуви, двóруви, зѧдуви, кǎлкуви, лǎхтуви, тѧлуви, чѧруви, зѧтуфци, кúмуфци, ǎлǎчуфци, Мǎјнуфци, Тѧшуфци, Цѧкуфци итн.

3) Придавки на -ов, -ок: блǎнуф, врǎгуф, дǎбуф, ичумѧнуф, óрлуф, увѧзуф, урѧуву, урѧзуву, итн.; тѧнук.

4) Заменки, прилози и предлози: нѧгуф, нѧкуј, нѧкуј, сѧкуј, сѧкуǎ, нѧгувѧ, нѧкуǎ, нѧкуǎ; нǎдвур, зѧмускѧ, лѧтускѧ, нǎзут, нǎпкум, óкулу, уднǎзут.

5) Членувани именки и придавки од машки и среден род: жǎрут, зǎбут, кóрǎбут, нóсут, пǎзникут, влǎкнуту, дѧдуту, зǎрнуту, сѧтуту, чѧдуту; глúвјут, млǎдјут, стǎрјут, сǎтјут, цѧл'ут, штǎрбјут, дивѧтјут, дисѧтјут, читирдѧстјут.

3. Финална позиција. - Во крајните отоврени слогови /о/ се редуцира делумно, како алофон [o], во поголемиот дел од територијата на еницевардарскиот говор: бǎчѧло, бúкло, дѧдо, гǎрло, кǎдро, клипǎло, курѧто, рѧбро, ришѧто, углидǎло; ǎрно, витрувѧто,

вуло́фцко, дибе́ло, й́тро, ичу́мѐнуво, ка́тно, ма́глуви́то, суле́но, тиле́шко, у́до ме́со, чини́чкино итн.

Во селата Илиџииво, Куфалово, Постол и во градот Гуменца со околните села, во ваква позиција /o/ подлежи на целосна редукција и се изговара како /y/: ле́ту, се́чку, пи́сму-пи́смуту, се́длу-се́длуту, прија́телсву, по́л'ту, ве́трувиту, до́ждувиту, са́ртувиту, тра́пувиту, дла́боку, ду́жливу, е́фтину, плі́тку, па́лну, ра́мну, те́шку, широ́ку-плі́ткуту, ра́мнуту, широ́куту, не́шту, ни́шту, не́јну, ни́јну, са́ту, се́какву, жа́лту, зи́лену, ца́рвѐну, ца́рну, бе́лу, ка́фејну, си́јну, бла́гу, ве́тку, дла́гичку, е́дру, кре́хту, о́стру, чу́зду, Бе́гувиту ло́за, Ви́ришту, Ве́тку Илиџииву (Ил.); бра́шну, ку́силу, сичи́лу, се́ну, ва́рте́ну, ба́рду, ба́рдилу, кро́сну, чу́калу, кло́пку, кузина́ву, ва́лнину, сруга́лу, сва́рдлиту, дуја́лу (= ковачки мев), гуве́ду, ру́ну, ца́дилу итн. (Куф.).

2.4.7. Редукција на вокалот /e/. - Неакцентираното /e/ се редуцира од степен на алофонот [e] до целосна квалитетска редукција, при што се можни два резултата: /и/ и /а̃/, во зависност од позицијата и соседните консонанти.

1. Иицијална позиција. - Во оваа позиција /e/ се појавува релативно поретко и редовно се редуцира во /и/: идва́ј, иде́јнут, идѐн, идна́ш, идина́јсат, идина́јстиут, изы́к, ими́ш, приби́ца, исѐнцку вре́ма, исти́лиф, и́кимџа.

Единствено во градот Пазар (Ениче-Вардар) забележани се формите а́дна́ же́на и а́дно́ ма́ш, како единствени примери во кои /а̃/ се наоѓа на местото од редуцираното /e/.

2. Медијална позиција. - Во слоговите пред акцентот најобична е редукцијата на /e/ во /и/, независно од оддалеченоста од акцентот, видот на зборот и од консонантското соседство. Примери со таква редукција може да се најдат меѓу именките, придавките, прилозите и броевите, потоа кај глаголските именки и придавки, глаголските прилози, л-формата, формите на заповедниот начин и аористот. Во сите тие форми не игра никаква улога местото на акцентот, т.е. дали тој се наоѓа на суфиксот или наставката, на коренот или основата.

1) Именки: вудини́ца, витри́штă, га́сини́ца, гриуті́а, гувидáр, гувидáрник, гулимџа́, дибилáчук, дитили́на, ѓирда́н, ждрибе́нца, жилéзу, приби́ца, ливичáр, лиу́нка, ка́мина́р, мија́јнти, миу́р, мијлѐм, мисáр, ниве́стичка, пинце́рка, пи́пиругă, питли́јна, приде́лă,

пчиларник, свикървѣ, сидѣлу, сичѣлу, скилијна, типци, углидалу, шикер итн.

2) Придавки: билузлиф, булизлиф, вилик, витрувит, дивѣтти, дисѣтти, жилѣзин, зилѣн, зилинкаф, истиливѣ, каминлиф, линлиф, писуклиф, тилѣшку, цѣрвинкаф, чиничкин итн.

3) Броеви: дивидѣсит, сидумдѣсит, читѣри и читирдѣсѣт.

4) Прилози: виздѣн, динѣскѣ, наиднаш.

5) Глаголски придавки: визѣн, жинѣт, лигнат, ципѣн.

6) Глаголски именки: митѣјна, плитѣјна, сијѣјна.

7) Глаголски прилози: пијѣки (= пеејки), придѣки, сичѣки.

8) Заповеден начин: бирајта, гријајта, зивајта, митѣјта, пичѣјта, плитѣјта, сидѣјта, флизѣјта.

9) Аорист: мисѣх, митѣх, пичѣх, ричѣх, мисѣмѣ, митѣмѣ, пичѣмѣ, ричѣмѣ, сидѣмѣ.

10) Л-форма: пичѣл, ричѣл, сидѣл, сичѣл, убличѣл, ципѣл.

11) Кај префиксот пре- во оваа позиција /е/ се редуцира во /и/: придѣдѣх, прижѣвѣт, призимѣ, принисѣх, припијѣл, припиѣ итн.

Поинаков резултат од редукцијата на /е/ во медијална позиција има во селото Илициево, каде во неколку случаи редуцираното /е/ дало /ѣ/: дѣтѣнѣ, дѣчијна, шѣрвѣта. Покрај наведените примери од Илициево, единствено уште во Гуменѣ е забележан примерот зѣјтин (< зејтин). На другата територија од ениѣевардарскиот говор овие примери имаат /и/ како резултат од редукцијата на неакцентираниот /е/.

Во слоговите по акцентот неакцентираниот /е/ во медијална позиција може да се редуцира во /и/ и поретко во /ѣ/.

1) Кај двосложните именки од машки род со акцент на кореновиот слог /е/ се редуцира во /и/: бѣлик - бѣлизи, јѣрим, лѣбит, прѣсик - прѣсици, тѣмил, вѣглин - вѣглина, грѣбин - грѣбијна, ѣлин, плѣмин - плѣмијна, прѣшлин.

Кај именките со крајно -н во с. Илициево забележани се примери со редукција на /е/ во /ѣ/: камаѣн, ремаѣн.

2) Во именките од среден род кои завршуваат на -е со членувањето крајното /-е/ доаѓа во средишна позиција и таму тоа редовно се редуцира во /и/: време - времито, ждрѣбе - ждрѣбито, јѣгне - јѣгнито, море - морито, семе - семито, скѣле - скѣлито, скѣмле - скѣмлито, слаѣнце - слаѣнцито, реѣнде - реѣндито.

3) Броевите дѐвит, дѐсит и броевите во чиј состав влегува дѐсит без измени - сидумдѐсит, усумдѐсит и дивидѐсит /e/ преминало во /и/. Кај другите броеви, кај кои составниот елемент претрпел извесни измени, резултатот на редуцираното /e/ гласи /ă/: идинајсăт, двăнајсăт, двајсăт, пѐјсăт, шѐјсăт. Но, во селото Крушаре сите броеви изведени од десет се изговараат со /ă/: идинајсăт, двăнајсăт, тринајсăт, читирнајсăт, двајсăт, тријсăт, читирѝјсăт, пѐјсăт, шѐјсăт, сидумдѐсăт, усумдѐсăт, дивидѐсăт. Истите броеви во с. Корнишор се изговараат со /и/: идинајсит, двăнајсит, питнајсит, шиснајсит, сидумнајсит, двајсит, тријсит, читирѝјсит, пѐјсит, шѐјсит, сидумдѐсит, усумдѐсит, дивидѐсит.

4) Кај глаголите во ваква позиција /e/ се наоѓа само во формите со акцент на почетните слогови, на пример во имперфектот, каде што наставката -ех редовно дава -их: държих, ѝдих, мѐжих, пѝих, пѹлих, стѐих, стѐихнă, стѐихтă, стѐишă, стѐиă, нѐсих, нѐсишă, нѐсихнă, нѐсихтă, нѐсиă итн.

5) Како резултат од редукцијата на /e/ во слоговите по акцентот, а пред крајните /л/, /р/ и /н/ може да се сретнат и /ă/ и /и/, при што различна е застапеноста на овие фонemi:

а) Во контакт со крајното /л/ редуцираното /e/ редовно се заменува со /ă/, независно од видот на зборот: вѝтăл, кѝсăл, кѐбăл, кѐтăл, ѐрăл, пѐпăл, пѐтăл.

б) Пред крајното /р/, при истите услови, исто така има /ă/ место редуцираното /e/: вѐчăр, гăбăр, гăзăр, гѹштăр, дѐвăр, тѐнцăр (Г.) и тѐнцăрă (Ил.). Интересно е дека во множинската форма од последните два збора во с. Илиџиево и во Гуменца, местото на акцентот предизвикува и промена на резултатот од редукцијата на /e/. Наоѓајќи се веќе во слог пред акцентот /e/ се редуцира во /и/, па така таа форма на истиот збор и во двете места гласи: тинџирѝјнă. Всушност, резултатот е ист насекаде на ениџевардарската територија.

в) За разлика од /л/ и /р/, пред крајното /н/ на целото ениџевардарско говорно подрачје, со исклучок на селата Илиџиево и Куфалово, редовно се наоѓа /и/ добиено од редуцираното /e/, независно од видот на зборот: ăрин, бăкăрин, вăлнин, врѐдин, глăдин, гнăсин, грѐзин, ѐлин, жилѐзин, жѝтин, јăсин, кăмин, кѐрин, крѐмин, лѐнин, лѐсин, лѝчин, мăтин, плăмин, рăмин, спѐрин, срѐбрин итн.

Меѓутоа во селата Илиџиево и Куфалово може да се забележи двоен резултат од редуцираното /e/ во споменатата позиција,

т.е. пред крајното /н/ овде се појавуваат паралелно /и/ и /ǎ/: бóлин, ва́дин, ва́глин, ва́лнин, жѝтин, ра́жин, и наспроти нив: а́рǎн, гла́дǎн, ка́мǎн (но: ка́минут), ка́мајнǎ (но: ка́мијнту), лэ́сǎн, но́кǎн, ма́та́н, па́ла́н, пре́сǎн, ра́жа́н, те́ма́н итн.

6) Во суфиксот -ец редуцираното /е/ редовно преминува во /и/: ве́ниц, ја́диц, кв́асиц, кли́ници, ко́биц, ко́ниц, ку́пиц, ме́сиц, мо́лиц, не́риц, па́лиц, па́тиц, све́тиц, скри́пиц, ста́риц, чуздѝници, ца́рвиц итн.

3. Финална позиција. - Во поголемиот дел од еницевардарскиот говор крајното /е/ не подлежи на целосна редукција: вре́ме, де́те, сла́нце; но́сима, но́сите, се́чима, се́чите, викна́ме, викна́те итн.

Но, во источниот дел од ова подрачје, кој ги опфаќа селата Илициево, Куфалово и Постол, како и градот Гуменца со околните села (Рамна и други), крајното /е/ се редуцира во /ǎ/, а во селото Корнишор во /и/. Вакви резултати од редукцијата на крајното /е/ има кај именките: бе́ба, вре́ма, де́та, гу́бра, вра́хча, гра́хча, ма́га́ра, му́л'а, муле́нча, па́рл'а, пра́хча, са́рца, сва́рдл'а, сла́нча, те́л'а, тиле́нча итн. Кај ваквите именки при членувањето /е/ од крајна преминува во средишна позиција и таму се неутрализира во /и/: вре́миту, му́литу, гу́бриту, па́рлиту, са́рциту, сва́рдлиту, сла́нциту, те́литу итн. Во селото Корнишор ваквите именки завршуваат на /и/: вре́ми, гро́зди, де́ти, здра́ви, ја́јци, но́си, сла́нци, си́рни (= сирење), са́рци итн.

Кај глаголите во 3. л. едн. на сегашното време исто така /е/ се неутрализира со /ǎ/: ва́рна, га́рма, сне́жа, се́ча, те́ча, кра́да и др. Множинските форми за 1. и 2. л. на сегашното време, имперфектот и аористот, како и 2. и 3. л. еднина на имперфектот имаат /ǎ/ во оваа позиција: бри́шима, бри́шита, ви́дима, ви́дита, га́лтама, га́лтита, ди́шима, ди́шита, да́ржима, да́ржита, зе́вама, зе́вата, ја́дима, ја́дита, ми́има, ми́ита, пла́кама, пла́ката, сто́има, сто́ита, фа́лима, фа́лита, фа́рчима, фа́рчита, а́лцнама, а́лцната итн.; гре́иша, гре́ихна, гре́ихта, зи́диша, зи́дихна, зи́дихта, зи́дима, кро́иша, кро́ихна, кро́ихта, ми́иша, ми́ихна, ми́ихта, ме́тиша, ме́тихна, ме́тихта, ори́ша, ори́хна, ори́хта, пле́тиша, пле́тихна, пле́тихта, пу́лиша, пу́лихна, пу́лихта, се́иша, се́ихна, се́ихта, се́чиша, се́чихна, се́чихта, сто́иша, сто́ихна, сто́ихта, тка́иша, тка́ихна, тка́ихта итн.; вја́нама, вја́ната, ва́рнама, ва́рната, грија́ма, грија́та, зиди́ма, зиди́та, кра́дема, кра́дета, писа́ма, писа́та, та́рчама, та́рчата, тува́рима, тува́рита, удму́рима, удму́рита,

умрѐмă, умрѐтă, чикăмă, чикатă итн. Истите глаголски форми во селото Корнишор завршуваат со /и/: вѐи, вѐрни, пѐи, смѐи, снѐжи; вѝкăми, вѝкăти, зѐвăми, зѐвăти, јăдими, јăдити, нóсими, нóсити, пўлими, пўлити, сѐчими, сѐчити; вѝкăши, вѝкăјни, вѝкăјти, јăдиши, јăдијни, јăдијти, пўлиши, пўлијни, пўлијти, сѐчиши, сѐчијни, сѐчијти; викнăми, викнăти, дујдѐми, дујдѐти, згришѝми, згришѝти, изгурѐми, изгурѐти, јăдѐми, јăдѐти, флизѐми, флизѐти итн. Во сите овие глаголски наставки морфолошката функција на /е/ ја презеле /ă/ или /и/.

Формите на помошниот глагол сум во Илиџиево и блиските села Куфалово и Постол гласат: снă, стă, сă (во множината), а во Корнишор: сни, сви и сă (си= 2. л. едн.). Така е во сегашното време, а имперфектот гласи: бѝшă, бѝхнă, бѝхтă (Ил.) и бѐши, бѐми, бѐти (Кор.).

Во реонот на Гуменца и Рамна множинската наставка на еднословните именки од машки род гласи -ува (-ове): вратува, калкува, нóсува, гăрстува и др. (Р.). Во другиот дел од оваа територија наставката е -уви (бóрцуви, бóгуви итн.).

Членуваните именки и придавки од женски род (се однесува на именките) во множина во Илиџиево со околината и во Корнишор завршуваат на -и (-ти): бўмбити, бурчлиѝти, вѐчăрити, кавгити, кнѝгити, нисѝити, стрѐити, тўмбити, блăгити, вѐткити, длăгити, дибѐлти, лѐснити, пăлнити, тѐшкити, чўздити, ширóкити; Влăшкити Кулиби, Дăлăклиѝви Нѝви, Крўшити, Плѐмнити, Сливити, Ширóкити Кăрмѝлă (Кор.)

Редукцијата на финалното /е/ ги засега и прилозите: гóрă, дѐјнă, кăдă, нăтрă, нăгóрă, мăлцă, óштă, уткăдă, ўтрă, нóкă (Ил.); óшти, уткăди (Кор.)

Заменките, партикулите, извиците исто така подлежат на законите на редукцијата: ăбă, вѝјă, нѝјă, тѝјă, кѝ, нă, мă, вă, тă, сă (нă-мѐн мă-видѐ, нă-нăс нă-видѐ, нă-тѐп тă-видѐх, нă-вăс вă-видѐх (Ил.).

ЕЛИЗИЈА НА ВОКАЛИТЕ

2.5. Тесно поврзана појава со редукцијата на вокалите е и елизијата на вокалите, т.е. нивното потполно испуштање од зборовите. Во еницевардарскиот говор оваа појава е присутна во разни позиции на зборот. Во слоговите по акцентот до елизија на вокалите доаѓа при продолжувањето на зборовите преку нивното членување или кај глаголите со додавањето на наставките за множина и тогаш со елизијата, всушност, се реализира една тенденција за задржување на истиот број од слогови во зборот. Во преацентска позиција елизијата ги опфаќа вокалите во кратките заменски форми, партикулата *ке* и други слични кратки зборови, како и некои вокали во иницијална позиција.

2.5.1. При членувањето на именките, придавките и присвојните заменки од женски и среден род во еднина и во множина речиси редовно доаѓа до елизија на вокалите пред членската морфема, освен во ситуациите кога доаѓа до натрупување на согласки и отежнување на изговорот: висучи́нта, влади́кта, вруки́нта, гули́нта, дули́нта, бурчли́јта, гриути́јта, ѓеринта, лисичи́нта, зѝмта, ниде́л'та, нисѝ́јта, плѝни́нта, ра́мни́нта, ро́ста, ре́кта, сла́нта, стра́нта, се́лта, сте́нта, са́бутта, ума́рни́нта, фурту́нта и др. (Ил.), дла́бучи́нта, са́дијта (К.), же́нта, сини́јта (Кр.), вра́тта, виче́рта, мисичи́нта, па́динта, пиште́рта, сла́ни́нта (В.), ка́мбанта (А.), гу́шта, ко́ста, та́рбуши́нта (Р.), пра́винта, пуле́нта (М.), зми́јта, ко́чинта, ка́рту-чи́нта ја́нгѹлта, на́до́линта, во́ста, пче́лта (Е.В.) итн.; бла́тту, ле́тту, линсу́рту, о́рту, пи́л'ту, па́за́рту, ра́лту, са́ма́рту, се́лту, са́ртуфту, тува́рту (Ил.), дво́руфту, дуја́лту, зи́дуфту, ка́лкуфту, миу́рту, чи́руфту, це́пуфту си́тту, сруга́лту, те́л'ту, зла́тту, ко́јнту (К.), зла́тто, си́тто (Е.В.), ра́мту, те́мту, че́лту, клипа́лту (Р.), сука́лто, гле́тто, (Кр.), ви́нту, куле́нту, про́сту, сичи́лту, ста́палту, углида́лту (Кор.); бурчли́јти, висучи́нти, гриути́јти, гули́нти, дули́нти, нисѝ́јти, плѝни́нти, ра́мни́нти, ре́кти, стра́нти, сте́нти, стрелти итн. (Ил.), ко́рти, са́дијти (К.), же́нте, сини́јте (Кр.), вра́тте, виче́рте, па́динте, пче́лте, пиште́рте, сла́ни́нте (В.), ка́мбанте (А.), илифи́јте, ко́чинте, ка́ртучи́нте, ја́нгѹлте, и др. (Е.В.); бе́лта, бе́лту, бе́лти, дибе́лта,

дибелту, дибелти, дѣдуфта, дѣдуфту, дѣдуфти, ѣфтинта, ѣфтинту, ѣфтинти, зилѣнта, зилѣнту, зилѣнти, крастафту, крастафти, кисалта, кисалту, кисалти, мајчинта, мајчинту, мајчинти, сијнта, сијнту, сијнти, царвѣнта, царвѣнту, царвѣнти, цѣлта, цѣлту, цѣлти итн.(Ил.), бабинта, бабинто, бабинте, бѣлта, бѣлто, бѣлте итн.(Е.В.), мојта, мојту, мојти, твојта, твојту, твојти, нејнта, нејнту, нејнти, нијнта, нијнту, нијнти, негуфта, негуфту, негуфти, вашта, вашту, вашти, нашта, нашту, нашти; мојто, твојто, нејнто, нијнто итн.

Бројни се примерите со ваков тип на елизија и во микро-топонимијата: Новинта, Палиманта, Гаргачуфта Тумба (Ил.), Бучалту (река), Нисѣјта, Садинти, Сулѣјнти Бари, Чалијта (шума), Чайрту (К.), Бѣлта Вода (извор), Царвиницта (ниви), Јанакуфта Чѣшма (П.), Липта, Падинта, Пѣштартта, Скалта, Турѣнту (Р.), Бартта, Бачилто, Длагта Нива, Кузарицта, Мансанта, Пасѣкта, Портте, Турѣнто, Чукта, Широкта Пулѣна (Пе.), Алтајнта, Рупте, Тошуфто Бунар, Турѣнто Камин (Кр.), Блатинта, Мучарта (А.), Капинте, Смоқвинте, Трускувинте (М.), Абалчинта, Бѣлта Вода, Куритта, Студѣнта Вода (Кор.).

Елизија има и кај имињата на жените образувани од имињата на нивните мажи: Григорца, Динифца, Горѣфца, Кирилца, Костифца, Маркуфца, Пѣткуфца, Пѣтрифца, Рѣстифца, Танаисца, Трајкуфца, Трифунца (Е.В.), Николуфца, Ичифца, Пѣнифца, Траифца (Ил.).

2.5.2. Мошне често во еницевардарскиот говор кај членуваните именки доаѓа до метатеза на вокалот /и/ од слогот непосредно пред членот, потоа тоа /и/ се девокализира и се реализира како /j/. На тој начин зборот се скратува за еден слог, но честопати една до друга се наоѓаат и две еднакви согласки кои потоа се стегаат во една (/тт/ < /т/): билѣјсти < (билѣисти < билѣзити), врајти < (враитти < вратити), вајшто < (ваишто < важито), гојсту < (гоистто < гостито), грѣнајти < (грѣнаитте < грѣнатите), дѣјту < (дѣитто < дѣтито), дукѣјнту < (дукѣинто < дукѣанито), свѣјсти < (свѣисти < свѣздити), кривѣјту < (кривѣитто < кривѣтито), лијсту < (лиисто < листито), лојсту < (лоисто < лозито < лозето), мајсти < (маисти < масити), минѣјту < (минѣитто < минѣтито), мајшту < (маишту < мажито), нојсти < (ноизте < нозите), плајти < (плаитти < платите), прајсту < (праисто < прасито), прајсту < (праистто < праститто), ругузијнти < (ругузиинти < ругузините), Рѣјсту < (Рѣисто < Рѣсито), ракејти < (ракеитти < ракеитти < ракетите),

рăнѣјти < (рăнѣитти < рăнѣтите), сăбѣјти < (сăбѣитти < сăбѣтите), тăпăјнту < (тăпăинто < тăпăнито), ўјшти (ўишти < ўшите), кѣјшту < (кѣишто < кѣшито), шїјшту < (шїишто < шїшито), цимбўјшту < (цимбўјшто < цимбўшито) (Ил.); ѡлăјто < (ѡлăитто < ѡлăтито), ѡргăјто < (ѡргăитто < ѡргăтито), кăмијнто < (кăмиинто < кăминито), л'ўјто < (л'уитто < л'удито) (Е.В.). Вакви примери има и меѓу микропонимите: Сулѣјнти Бăри (К.), Гăрдїјнти, Јăбăлчїјнти, Кăртицїјнцă (Пе.), Кăфкăјсте<(Кăфкăјзите) (А.), Иризїјнте < (Иризїјнте) (В.) и др.

2.5.3. Елизијата е присутна и кај глаголите во 1 и во 2 л. множина на сегашното време. Кај овие форми доаѓа до елизија на вокалот од основата пред наставката: вјăнмă, вјăнтă < (вјăниме, вјăните), вїкмă, вїктă<(вїкаме, вїкате), зїдмă, зїттă < (зїдаме, зїдате), зѣбмă, зѣптă < (зѣбаме, зѣбате), испучїнмă, испучїнтă (< испочїниме, испочїните), їммă, їмтă < (їмаме, їмате), крăдмă, крăттă < (крăдиме, крăдите), мѣтмă, мѣттă < (мѣтаме, мѣтате), мăтмă, мăттă < (мăтиме, мăтите), нѣммă, нѣмтă < (нѣмаме, нѣмате), нѣсмă, нѣстă < (нѣсиме, нѣсите), пїсмă, пїстă < (пїсаме, пїсате), рăбѣтмă, рăбѣттă < (рăбѣтиме, рăбѣтите), сѣчмă, сѣчтă < (сѣчиме, сѣчите), удмѣрмă, удмѣртă < (удмѣриме, удмѣрите) (Ил.), мăнмă, мăнтă < (мăниме, мăните), пăдмă, пăттă < (пăдиме, пăдите) (К.) итн. Во мал број случаи забележани се вакви примери и кај некои глаголи во имперфектните форми за 2 и за 3 лице еднина и за 3 л. множина: їмшă < (имаше) и їмјă, нѣмјă < (їмија, нѣмија) (Ил.).

Формата ним во заповедниот начин е исто така добиена со редукција и елизија од немој (немој > немо > нем > ним): ним вїкăј, ним вїкăјте итн.

2.5.4. До елизија на вокалите доаѓа и кај партикулата ке, кратките заменски форми, сврзникот да и други слични зборови во случаи кога зборот врз кој паѓа акцентот започнува на вокал: к`-ѡдăм, к`-ѡјмă, к`-ом, к`-ѡдиш, к`-ѡјтă, к`-ѡдăт, д-ѡјмă, д-ѡјтă, ки с-измїјăм рăците, т-ăрѣсă мѣмтă? не м-ăрѣсă, то г-удрї, ти м-удрї нă-мѣн итн.

2.5.5. Во мал број случаи се јавува елизија на вокалите и во средишна позиција кај нечленуваните именки и прилози: јăзвиц < (јăзовец), кѣл'де (кѣледе), пулвїнă и пулвїнтă < (полѡвина), нăпкум и нăпкумта < (нăпокон).

2.5.6. Именките пáшка, пíнук, пáшкáта, пíнукут, пíнци, пинчуни́ци во овој говор се изговараат без /о / во почетокот на зборот (óпашка, óпинок, óпинци итн.).

Почетното / о / се елидирало и кај показните заменки: во, ва, вíјá < (óвој, óваа, óвие).

2.5.7. Во ениџевардарскиот говор се јавува елизија и на крајот од зборовите, особено кај долгите форми на личните заменки (долгите форми): зá-мéн < (за мене), нá-тéп < (на тебе); кај прилозите и предлозите: дóди кáд-мéн, нáкáт-сéлту óдá, нá-мéн нé-мá виру́виш? кáт к-óјш? уткáд-сá вíјá? Елизија на вокалите во ваква позиција има и кај некои именки (роднински имиња) при обраќање: тéт-Лíно, тéт-Мáро итн.

АСИМИЛАЦИЈА НА ВОКАЛИТЕ

2.6. Асимилацијата на вокалите, како појава, во ениџевардарскиот говор не е забележана во многу примери. Општораспространета е, на пример, лексемата либинíца < лубéница, а покрај неа во одделни пунктови се јавуваат уште и поединечни примери како: далéку > делéку > дилéку) (Ил.), сипáничав > сипеничáв > сипинчáф), чакíја > чекíја > чикíја) (Е.В., Ко.), кáто > кáту > кúту; кúту иднóту и дрúгуту (Кор.).

ПРЕГЛАС НА ВОКАЛИТЕ

2.7. Појавата зад меките консонанти да се врши преглас на вокалите во ениџевардарскиот говор не е широко распространета. Таков преглас се врши само во лексемата чéша < чáша и изведените лексеми од неа: чéшáтá, чéши, чéјшти, чéшичкáтá итн.

ЛАБИЈАЛИЗАЦИЈА НА ВОКАЛИТЕ

2.8. Лабијализацијата на / и / во / у / во ениџевардарскиот говор исто така не е широко распространета појава. Всушност, таа е забележана само во селата Куфалово и Илиџиево и тоа само во примерот: чурéшá < (чирéша < черéша), чурéшуву и други форми

изведени од нив. Појавата е позиционо условена и се јавува зад / ч /, како и територијално се ограничува на говорите источно од Вардар (кукушки, серски, драмски, неврокопски)³⁹.

АЛТЕРНАЦИИ НА ВОКАЛИТЕ

2.9.1. Кај именките и придавките во составот на разни суфикси и наставки за образување множина се јавува алтернација на вокалите / а, е, о /, односно, поради дејството на редукацијата во неакцентираните слогови, на вокалите / ѓ, и, у / со *ø*. Таква алтернација има кај именките на -иц (< -ец), кај кои при образувањето на множината вокалот / и / се губи:

вѐниц: -вѐнци, мо́лиц - мо́лци, ма́рмуриц - ма́рму́рци, па́тиц - па́тци, свѐтиц - свѐтци, ца́рвин - ца́рвци, чузди́ниц - чузди́нци итн.

Алтернација е: *ø*, односно и: *ø*, има и кај придавките на -ин (< -ен), кај кои / и / се губи при образувањето на формите за женски и за среден род и на формите за множина: бо́лин - бо́лна, бо́лно, бо́лни; зи́дин - зи́дна, зи́дно, зи́дни; ја́син - ја́сна, ја́сно, ја́сни; си́лин - си́лна, си́лно, си́лни итн.

Кај придавките на -а́н (< -ен) и -а́р (< -ар) и кај именките на -а́л (< -ел) има алтернација на / ѓ / со *ø*, исто така при образувањето на формите за женски и среден род и множината кај придавките, а кај именките во множинските форми и кај деминутивите: вре́да́н - вре́дна, вре́дно, вре́дни; гла́да́н - гла́дна, гна́са́н - гна́сна, ле́са́н - ле́сна, ли́ча́н - ли́чна, ма́та́н - ма́тна, те́ма́н - те́мна, те́мно, те́мни; би́ста́р - би́стра, би́стро би́стри, би́стриут, до́ба́р - до́бра, до́бриут, и́та́р - и́тра, и́триут, мо́да́р - мо́дра, мо́дро, мо́дри, мо́дриут, мо́ка́р - мо́кра, мо́кри, му́да́р - му́дра, му́дро, му́дри, му́дриут итн.; ва́за́л - ва́зли, ко́та́л - ко́тли, ко́тле, о́ра́л - о́рли, пе́та́л - пе́тли, питле́нца, питли́јна, че́ша́л - че́шли, чишли́јна итн.

Придавките на -ук (< -ок) имаат алтернација у: *ø*: ве́тук - ве́тка, ве́тки, пли́тук - пли́тка, пли́тки, те́нук - те́нка, те́нки итн. Иста е ситуацијата и кај другите придавки на -ук во женски и во среден род и во множината.

³⁹ К. Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр. 84.

2.9.2. Алтернацијата на вокалите во кореновите слогови е позната и во еницевардарскиот говор. Притоа, еницевардарскиот говор битно не се разликува од другите македонски говори по застапеноста и по резултатите од алтернациите. Единствено редукцијата на неакцентираниите вокали внесува извесни промени со самото тоа што вокалите учесници во алтернациите се подложни и на редукција доколку се наоѓаат во неакцентирана позиција. Општораспространетите алтернации на / е / или / и / со / о / во овој говор се алтернации на / е / и / и / со /у/. Алтернациите на вокалите при образувањето на глаголите и именките од ист корен во овој говор се веќе неактуелни, а алтернациите на вокалите кај глаголите од свршен и несвршен вид се актуелни и во современиот еницевардарски говор:

/о / : / а / (ро́да : ра́ѓа, пумо́жја : пума́ѓа) ; о (у) : а (утвури́ : утва́ра и зјтвури́ : зјтва́ра) (В.); / е / : ø (бе́рам : брах, пе́рам : прах); е : и (удбе́ре : удби́ра) и ø : и (на́дна : нади́на и умре́ : уми́ра) (К.).

ИСТОРИСКИ ПРЕГЛЕД НА ВОКАЛИТЕ

Во овој преглед ќе бидат опфатени рефлексите на старите ерови, носовките, вокалните /р/ и /л/, /Ѣ/ и /ы/ во еницевардарскиот говор и промените што тие ги претрпеле.

2.10. Континуантите на големиот ер (ъ) - Како и повеќето македонски говори и во еницевардарскиот говор еровите во силна позиција се вокализираше, а во слаба подлежеле на целосно исчезнување. Во силна позиција големиот ер во овој говор се вокализираше во /о/, како и во најголемиот дел од македонските говори. Но, како и во другите долновардарски говори во кои неакцентираниите вокали подлежат на редукција, така и во овој случај /о/ се редуцира во /у/.

Големиот ер (ъ) во кореновите слогови и под акцент, како што веќе рековме, се вокализираше во /о/ на целата територија на еницевардарскиот говор: бо́зјл, бо́чва, во́шка, дош, до́ждут, до́ждја, зло, зо́лва, зо́лвичка, мох, но́кви, сон, то́гјш, то́кму, то, во (то чувек, во чувек, (Е. В.), бо́зил, до́ждувја во́да, ко́гја, то́гја, со́пка (Ил.).

Во неакцентирана позиција /o/ добиено од големиот ер се реализира како /y/ бучвѐр, дуждлѝв ден, дуждлѝву врѐмѧ, сунѝва, сунѝх, супнѝва, супнѝх. Кај префиксите исто така доаѓало до вокализација на големиот ер во /o/, а подоцна, под дејство на редукцијата, и до неговата реализација како /y/: субѝјѧм, субѝиш, субличѝва, субируѝва.

Суфиксот - ѝк со вокализацијата ја добил формата -ок, а потоа со редукција станал - ук: вѐтук, дубѝтук, нѝсук, пѐтук, пѝнук, плѝтук, ручук, тѐнук, читвѧртук, дибилѧчук, тѧнѝчук, пѝпук, пѝнук, пѐсук, но и ручѝк (Р. и Кор.).

Предлогот со, добиен со вокализација на големиот ер (<сѝ), на територијата на овој говор се јавува во формата су: су-стап, су-нош, су-рака итн. Удвоената форма на овој предлог овде е забележана во Гуменца (сѧс>сос>сус): сус-думи, играма сус-Петре у-мен.

Предлогот во (<вѝ) на оваа територија најесто се јавува во формата уф (вѧв > вов > вуф > уф), а се јавува и формата у: уф-кујѧта, уф-тебе (Е.В.), у-мѐн, у-негу, у-теп - сѧ пѧрити (Ил).

Лексемата снѧа (снѧѧта, снѧѧи, снѧѧо, нѧ-снѧѧ-ми) од старословенската снѧха се јавува и овде како и во поголемиот дел од македонските говори како генерализиран облик добиен по асимилативен пат⁴⁰

2.11. Континуантите на малиот ер (ѝ). - Малиот ер (ѝ) во силна позиција се вокализирал во /e/, а тоа по извршената редукција во неакцентираните слогови се реализира како /и/: ден, дѐјнѧ, тѐнук, виздѐн, вѧдин, Вилѝгдин, чес, увѐс, увѐзут, уцѐт, тѐмна и тимнѝца. Во слаба позиција малиот ер, како и во другите говори, редовно се губел: дни, ѝрли, пѧлци, пѐтли, пѧтци, тимнѝна.

Во суфиксите малиот ер ги дал истите резултати, а по редукцијата тие зависат и од консонантот по него:

- ѝцѝ > - ец: Овој суфикс во овој говор редовно гласи -иц: вѐниц, свѝниц, јѧдиц, квѧсиц, клѝниц, кѝбиц, кѝлиц, кѝниц, купиц, мѝлиц, мѧрмѝриц, пѧлиц, пѧтиц, свѐтиц, скрѝпиц, стѧриц, итн.; Мѧкидѝниц, вудѐниц, кустурчѧниц, пѧжѧрѐниц, сулунѐниц итн.

- ѝнѝ > ен: Во повеќето пунктови од овој говор се јавува како -ин: бѝлин, глѧдин, гнѧсин, грѐшин, грѝзин, жѐдин, јѧсин.

⁴⁰ В. Облак, цит. Дело, стр.15; Б.Видоески, Кумановскиот говор, Скопје 1962, стр.42-43

Во село Илициево покрај формите со -ин (бóлин, сýлин) се јавуваат и форми со -ән: áрән, врédән, глáдән, гнáсән, кáмән, лйчән, тémән. Како што се гледа од наведените примери суфиксот -ин односно - ән секогаш се јавува под акцент како во Илициево така и во другите пунктови.

-ълъ > -ел > -ъл: вйтал, кóбъл, кóтъл, óръл, пétъл, чешъл, а покрај нив забележана е и формата чéшил во Ениче Вардар и во Гуменца.

-ѝнце > -ѝнце: дитѝнце, мáчѝнце, питлѝнце, тилѝнце (Е. В.), жрибѝнцá, јáрѝнцá, мулѝнцá, писмѝнцá, прáсѝнцá, тилѝнцá (К., Ил.).

За разлика од соседниот кукушки говор⁴¹ во кој овој суфикс се јавува секогаш неакцентитан овде тој е секогаш под акцент.

Другите наведени суфикси се во неакцентирана позиција (-ѝцъ, -ѝнъ, -ълъ) и тие прво се вокализирале во - ец, -ен, -ел, па дури потоа под дејството на редукцијата ги дале конечните форми на тие суфикси: -ин и - ән, -иц, -ъл и - ил. Во зависност од соседните согласки различни се резултатите од редукцијата на /е/. Во контакт со /л/ најчесто се јавува /ǎ/, но има и /и/, а во контакт со /н/ се јавува двоен резултат /ǎ, и/: -ән и - ин.

2.12. Секундарниот ер (ѝ2) -Во почетните консонантски групи секундарниот ер се јавува како /ǎ/: бáдник, лáжǎ, лǎжйца, лǎжáч, мáгла, мáглиф, мáгличка, мáска, мáскáта, мáскичка итн.

Во ваква позиција доследно се следи рефлексот на Ж.

Во контакт со /р/, во групата *тǎ секундарниот вокал дал /ǎ/ преку /е, а/: бйстǎр, вётǎр, дóбǎр, йтǎр, мáдǎр, мóкǎр, óстǎр. Само во лексемата сфéкур има поинаков резултат и тоа на целата територија на еницевардарскиот говор.

Во групата *тǎ исто така се јавува секундарно ѝ2 и тоа поретко кај именките и придавките, а почесто во л-формата: пéкǎл (=пекол, Е. В.), тóпǎл-тóпла, вйкǎл, дунéсǎл, сéкǎл итн. и тоа со развој на ѝл во ал и со редукција во ъл.

На целата територија на еницевардарскиот говор секундарниот вокал дал /и/ во лексемите óгин, óгијна, óгинче, но во лексемата јǎгǎнца има /ǎ/ на местото на секундарниот вокал.

Групата *тǎ се разложува различно. Кај броевите сédум, óсум и сите броеви изведени од нив групата се разложува со /у/: сидумнáйсáт, усумнáйсáт, сидумдéсит, усумдéсит.

⁴¹ К. Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр.100.

Кај глаголите /y/ се јавува само во Гуменца: сум, а во сите други пунктови на еницевардарската територија се јавува /ǎ/ во глаголската наставка за 1 л. еднина на сегашно време: сǎм.

Во групата -см-, добиена од старословенското *освѣн-, исто така се јавува секундарниот глас /ǎ/: усǎмнува, усǎмнǎ, а во групите цвѣ- и свѣ- не се јавува секундарен вокал бидејќи има нормална вокализација на еровите: цвѣта и свѣни.

2.13. Носовката Ж - Носовката од заден ред Ж во еницевардарскиот говор се деназализирала. Како и во другите долновардарски говори и овде рефлексот на Ж е /ǎ/ во повеќето случаи и нешто поретко се јавува и /y/. Во слоговите во коренот на зборовите најредовно се јавува /ǎ/ како резултат од старата носовка Ж: гǎба, гǎс, гǎзуви, гǎзички, гǎска, гǎскино, гǎсók, гǎрди < (грЖди > гради > гǎрди), гнǎсин, гнǎсни, гǎзǎр, гǎсǎниџа, дǎп, дǎбут, зǎп, зǎбут, зǎби, зǎбл'о, кǎдѣл'а, кǎт, кǎтни зǎби, кǎдǎ, кǎпǎнǎ, нǎкǎт-сѣлту óдǎ (Ил.), к'ом кǎд - мǎјкǎ - ми (Ил.), мǎш, мǎжут, мǎка, мǎти, мǎтǎн, мǎтǎниџа, нѣкǎде, нǎкǎде (Кр.), нǎтрǎ (од старословенското вѣнЖтрѣ) во Илициево, Куфалово; нǎтре во Ениџе Вардар; пǎт, пǎтут, пǎтува, пǎтник, пǎтиџ, пǎдǎм, пǎдǎр, óбǎрч (< óбрǎч < обрЖчѣ), пǎрт (< прЖтѣ) пǎчка, рǎка, рǎкиџка, рǎчиште, рǎкǎф, рǎџка, рǎшник, рǎп, рǎбут, рǎбуви, рǎбǎм, пурǎбǎвǎм, сǎбóта, скǎп, скǎпǎа, скǎпутǎџа, смǎтко, стǎпǎло, стǎпни, сǎџка (< сЖкѣ, со значење=сува прачка), стǎрга (< стрЖга, со значење = сува прачка), стǎрга (< стрЖга, со значење = тесен заграден простор за молзење на овците), тǎга, тǎжǎ, уткǎде, утǎдин итн.

Во иницијална позиција овде, како и во другите македонски говори, се развил протетички глас. Еницевардарскиот говор им припаѓа на групата говори во кои во таква позиција Ÿ се јавува /v/: вǎглин, вǎглиџа, вǎглинǎр, вǎдиџа, вǎже, вǎзǎл, вǎтук, вǎргǎлџ (< Жгрѣ) (Пил.) и вǎгрǎџ (Кр.), со знаење = јагарец, јагорец, јагрлец (РМЈ). Последниот пример е забележан и во Ениџе Вардар и таму гласи: вǎргǎл.

Во неколку случаи се јавува и рефлексот /y/ на местото од старото Ж: кǎјка, пунǎда, пунǎдǎм, гǎжба (К.) и гǎжва (В. и Е.В.), врукǎна, пǎпка, урǎжје, жǎлǎдиџ, бǎбǎрџ. Во некои случаи се јавува територијална разлика меѓу рефлексите на Ж. Така на пример, во централниот дел се јавува: гулǎп, гулǎбут, гулубǎрник, сǎт, сǎдут, судǎџа (Е. В., Кр., В.), но во истите пунктови се јавува сǎт, сǎдут, сǎдуви (со значење=сад, садови). Истовремено во источниот дел се

забележани истите лексеми со друг рефлекс за Ж: гáлáп, гáлáбут, гáлб садиа < сaдии < сaдиити < еј сaдиe < са-сaдат (К., Ил.). Во некои случаи (пúпка, урúжје, бúбрáк) појавата на /y/ може да се објасни и со старите дублетни форми во соодветните лексеми со Ж и /y/⁴².

Во суфиксалните слогови на местото од Ж се јавува / а / кое по извршената редукција се реализира како / ǎ /. Глаголите во 1л. едн. и во 3л. мн. на сегашното време имаат наставки –ǎм и –ǎт: бéǎм, вúкǎм, ýмǎм, јáдǎм, мúслǎм, ткáјǎм, успáвǎм итн.; вúкǎт, ýмǎт, јáдǎт, мúслǎт, рǎбóтǎт, сéчǎт, супнúвǎт, тувǎрǎт итн.

Формата на помошниот глагол „сум“ за 3 л. мн. во ениџевардарскиот говор гласи сǎ. Според тоа може да се каже дека кај глаголите во ениџевардарскиот говор се генерализирало /ǎ/ на местото од старото Ж.

Кај глаголите во аорист и имперфект во 3 л. мн. исто така се јавува вокалот /а/ брáа, викáа, вјǎнáа, глидáа, видéа, зéа, јáдéа, митéа, сичéа, вǎршúа, кусúа, дǎдóа, дујдóа итн.; пéчиа, прéдиа, снóвиа, стрúжиа, цéпиа, цǎрпиа, ýдуа, чúа, утúдуа. Во источниот дел од говорот во кој редукцијата ги зафаќа и финалните отворени слогови се јавува / ǎ / од редуцираното /а/: дунисéǎ, изгурéǎ, крáдéǎ, пичéǎ, вǎриǎ, кусúǎ, дǎдóǎ, дујдóǎ; дǎржиǎ, зúдиǎ, ýдиǎ, пéриǎ итн. (Ил., К.).

Од заменката за 3 л. едн. ж. род **она** кратката акузативна форма е /а/ односно со редукција / ǎ / нǎ - нéǎ ǎ - видéх, нǎ-тá жéнǎ дǎ - ǎ - вúкмǎ (Ил.), Мǎрко а - зé тóрбǎтá. (Е.В.).

Назалниот елемент не се изгубил само во еден сосема мал број лексеми: гǎнгǎлу (Ил.), мǎндра, мǎндро (В., Е.В.) и трáмбǎ (Ил., К.).

2.14. **Носовката Љ**. По извршената деназализација на носовката од преден ред Љ во ениџевардарскиот говор на нејзиното место се јавува /е/ во сите позиции. Подоцна во неакцентираната позиција се појавува /и/ како резултат од редукцијата на /е/: грéда, гувéдо, éдро, зет, жéдин, жéтва, чéдо, чес(т), шéпа, пет, пéтук, мéсо и примери со извршена редукција на /е/ : зáиц, житвǎр, изикú, ичумéн (Љчъмъ > јечем – ен > ечемен > ичимен и натаму, веројатно, со лабијализација на /и/ во /у/ се добила конечната форма ичумéн), кулидǎр (= коледар), кулидúвǎт (< кол ‘де < колǎде), мéсиц, дéвит, дéсит, дивидéсит.

⁴² Сп.: Б.Конески, Историја на македонскиот јазик, Скопје, 1986, стр. 56.

Во некои случаи доаѓаат до израз територијални разлики кај некои лексеми. Така во одделни пунктови се јавува лексемата заиц, заицут, зајци (во Е.В.и В.), а во другите пунктови (Ил., К., Кр., Р.) се јавува лексемата зајак, зајакут, зајци.

(< заЈАцъ).

Слична е ситуацијата и со лексемата пајак, пајакут, пајци и пајажина во поголемиот број пунктови (Кр., Б., Р., Пил.). Овие лексеми се добиени со нормален развој од старословенското паЈАкъ. Но, во с. Радомир е забележано паик, паици и паижна. Лексемата паижина се јавува и во Ениџе Вардар, Вадришта, Илиџиево. Појавата на /и/ во овие лексеми, веројатно се должи на аналошко израмнување според формата на лексемата заиц.

Остатоци од назалниот елемент на носовката ЈА има сосема малку. На целата територија се јавуваат лексемите енса и јангъл а и само во еден пункт се јавува лексемата ендра (А). Лексемата енса се јавува и во соседните говори во Мегленско и Солунско.

2.15. Вокалот ы. - На местото од стариот вокал /ы/ во еницевардарскиот говор наекаде и во сите позиции се јавува /и/, како и во најголемиот дел од македонските дијалекти: бик, бил, изйќ, кйсал, кйтка, мйшка, плйтук, рйба, рибър, син, читйри.

Глаголот трие (<трыти) во еницевардарскиот говор, како и во воденскиот, се јавува со /ѣ/ и гласи: трајѣм, трайиш, трае (Е. В.), трајѣ (Ил.), трайме, траите (Е. В.), траймѣ, трайтѣ (Ил.) и трајѣт. Појавата на /ѣ/ во ваква позиција на местото од /ы/ и како изолиран случај тешко може да се толкува како остаток или рефлекс од /ы/. Поприфатливо е мислењето на Коста Пеев⁴³ дека се работи за аналошко израмнување спрема групата рѣ/ѣр.

2.16. Вокалот Ё. - Овој вокал на територијата на еницевардарскиот говор има свој континуант во вокалот /е/ и се однесува исто како него, т.е. во акцентираниите слогови останува /е/, а во неакцентирана позиција се редуцира во /и/: бело, век, вениц, вѣра, време и врѣмѣ, врѣмиту, вримйјна, вримйјнта, дѣду, свѣзда, леп, лѣбут, лѣска, нивѣста, сѣно, слѣп, срѣбро, стрѣа, тѣсто итн.

Групата цѣ- во еницевардарскиот говор во едни случаи дала -ца, а во други -це. Во обата случаја вокалите во неакцентирана позиција подлежат на редукција. Групата цѣ се јавува со /а/ само во глаголот цаде, цада, цадѣм, цадиш и изведените од него прицаде,

⁴³ Сп.: К. Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр. 106

прицада́, прицаду́ва, цади́ло. Ваквата замена за /Ѣ/ се јавува на целата територија на еницевардарскиот говор, а истото се однесува и за другата замена на /Ѣ/ со /е/ во примерите: це́пка, цел, цепа́м, це́пиш и ципи́л, ципа́ница. Во поглед на ваквата замена на /Ѣ/, еницевардарскиот говор добива карактер на преоден говор меѓу гевгелискиот и воденскиот говор, од една страна, во кои цѢ - дала ца - и солунскиот и кукушкиот говор од друга страна, во кои цѢ - дала це -: цал, цада́м, цадум и це́лина, циди́лка, цида́лка итн⁴⁴.

2.17. Вокалното р - Вокалното /р/ во еницевардарскиот говор се јавува во групата со /а/, како и во другите долновардарски говори. Вокалот /а/ се јавува и пред /р/ и зад /р/.

На целата еницевардарска територија вокалот /а/ зад /р/ се јавува во почетна позиција: ра́ш, ра́шта, ра́жан, ра́жини́ца (Ил.) и ра́жани́ца, ра́жуво, ра́га, ра́гусан, ра́гусува, ра́гава, ра́гаво.

Во еднословните лексеми се јавува и а́р и ра́: вра́х, тра́н, дра́ш (К., Ил.) и нешто почесто во Гуменца: вра́с, вра́х, гра́с, кра́с, кра́ф, пра́с. Но, се чини дека, сепак, превладуваат примерите со а́р: ва́рс, Га́рк, га́рп, га́рс(т), га́рт, ка́рс(т), ка́рт, ка́рф (Е. В.), па́рс(т), са́рп, са́рт, ца́рн, шта́рп (Ил., К., В.), та́рн, ца́рн (Е. В.).

Кај повеќесловните зборови исто така се јавуваат а́р и ра́: вра́сник, вра́шник, гра́ста (= грстови), гра́хче, гра́нци (но: га́рна), пра́ска, пра́плица, тра́ска, штра́п, штра́кал (Г.), вра́шник, стра́вин, тра́нка (= црнка во окото) (К.), тра́йна (К., Ил.), гра́хча, дра́жах (но да́ржи), пра́хча, пра́ста, пра́исту (но: га́рс, па́рс), свра́дла́, свра́длиту, свра́длијна, стра́мну, стра́мна, тра́калу, тра́калијнта, тра́ска (Ил.), вра́ува́сто, га́рмута́н, ра́те (В.) пра́стите, тра́йнак (Е. В.), пра́стут, пра́сти (Кор.), пра́стин (А), сра́кни си, сра́кнајта си (Ил.). Примери со а́р: ба́рдо, ва́рви, ва́рне, ва́рсник, ва́рба, ва́рше́јне, ва́ршник (Е. В.), ва́рна, ва́ршачут (име на месецот август), га́рма, га́рклан, га́рло, да́рва, да́ржал'а, да́ржам, да́ржава, да́рмојн, за́рну, за́да́ржам, за́држан, ја́та́рва, ка́рмам, ка́рлик, па́рлица, па́рна́р, па́рстина́р, па́рша, Са́рбин, са́рна, са́рце, свика́рва, ста́рништа, та́рло, та́рча, фа́рча, ца́рница, ца́рква, ца́рпам, ца́рпка, чита́ртук, шта́рбл'о (Ил., К.), ца́рка, ца́рквичка, ца́рко́вно ме́сто, за́рно, за́рна, сма́рдјава (= смрдеа), та́рска (В.), ца́рнка, га́рло, га́рклан, га́рп, га́рбут, ка́рстут, га́рстут, па́рстут (но: пра́шчито), ка́рф, ка́рфта, са́рце, ца́рно, да́ржам и пра́стин (Р.).

⁴⁴ Сп.: К. Пеев, цит. дело, стр. 103

Во микротопонимскиот материјал доаѓа до израз истата ситуација со паралелна појава на *ър/рă* во еден ист пункт: Грѣнчърка, Гърлуто, Скъркѣта, Върчува (Р.), Цървена Пештира, Цървен Камѣн, Кърстут (Пе.), Въртувѣр, Кърпѣч (бунар) (А.), Църквин Бунѣр (Г.), Пърнѣркѣта (Ман.), Църквѣшту, Цървена Бѣра, Въртѣшту, Гъркуву Чикѣлу (Ко.), Църнѣцѣта, Върбѣкут, Смърдѣшка (лековита вода) (В.), Цървенбрѣгуви, Цървена Бѣра, Грѣмутрѣн (дол со ниви), Цървинѣкут (трап) (Кр.), Цървинѣцѣта, Рѣскѣрснѣцѣта (П.), Гъркуф Бунѣр, Тѣнгѣрцки Бунѣр (Е.В.).

За дистрибуцијата на групите *ър/рă* тешко може да се утврди некаква закономерност. Многу често тие се јавуваат паралелно во еден ист пункт, па така се исклучуваат територијалните разлики. Исто така и бројот на согласките по нив не влијае на нивната дистрибуција, како и местото на акцентот. Сепак, забележливо е дека преовладува појавата на *ър*, т.е. вокалниот елемент се јавува пред /р/. Таквата тенденција ја потврдуваат и примерите во кои рефлексот /ѣ/ од носовката Ж во контакт со /р/ се праметнува пред неа: *ѣбърч*, *пѣрт*, *стѣрга* (но: *пѣрка* како *рѣчка*). Впрочем, тенденцијата вокалниот елемент (или призвук во некои говори) да се јавува пред ликвидот може да се смета за општа во македонските говори.

2.18 Вокалното л - Вокалното /л/ во еницевардарскиот говор се јавува секогаш во група со /ѣ/, при што /ѣ/ може да стои пред или зад /л/. Слично како и кај вокалното /р/ и овде вокалниот елемент почесто се јавува пред /л/ и тоа подеднакво на целата територија на говорот: *бѣла*, *бѣли* (= *болва*, *болви*), *вѣлк*, *вѣлчѣца*, *вѣлчѣрник*, *вѣлчка*, *вѣлчки*, *вѣлна*, *вѣлнина*, *жѣлт*, *жѣлтникаво*, *жѣлтило*, *зѣкалнѣм*, *јѣбѣлка*, *кѣлк*, *кѣлкуп*, *кѣлнѣм*, *прикѣлнѣх*, *мѣлсѣм*, *мѣлсѣ*, *мѣлсѣх*, *пѣлн*, *пѣлно*, *пѣлѣжѣк* (= *полжав*), *сѣлсѣ* (Е. В., Г., В. итн.) и *сѣлзѣ* (Ил., К.), *тѣлчѣм*, *тѣлче*, *ѣлцѣ*, *ѣлци*, *ѣлцѣм*, *ѣлцнѣ*, *ѣлцѣвицѣ*.

Вокалниот елемент зад /л/ се јавува во еден помал број случаи: *злѣшкѣ* (Ил.) или *злѣчка* (Е. В.), *зѣдислѣнце*, *слѣнце*, *угрислѣнце*, *слѣнцуглѣдиц*, *млѣзнѣца*, *тлѣчник*, *тлѣчници*. Во извесен број лексеми се јавува изговор на вокалниот елемент пред и зад /л/ во лексеми изведени од ист корен и без некаква територијална рамномерност или закономерност: *блѣѣ*, *блѣј* (Г.), *глѣтнѣм*, *глѣтнѣх*, но: *гѣлтѣм* (Ил., Р.), *длѣк*, *длѣгу*, *длѣжинѣ* (Ил.), *длѣгѣ* и *дѣлк*, *дѣлгу*, *дѣлжинѣ* (К.), *длѣк*, *длѣгиут* и *дѣлго*, *дѣлги*, *дѣлгуто*, *дѣлжинѣ* (Е. В.),

како и: дла́бо́к, дла́бо́ку, дла́бучи́на и да́лбина, да́лбо́ка, да́лбучи́на. Ваквото шаренило може да се толкува со отсуство на цврста закономерност при изговорот на групите а́л/ ла́. Поголемиот број консонанти зад групата почесто го повлекува и изговорот на вокалниот елемент зад /л/, но и тоа не е закономерно без исклучоци и покрај наведените погоре примери со ла́ имаме и: ва́лчка, ва́лчки, жа́лтника́во, а́лци, а́лци́на. Слична слика, но со предност за групата а́л ни дава и микротопонимскиот материјал: Дла́кта О́рница, Дла́кта Ни́ва и Ја́блчи́нта (Пе.) и Да́лбо́куто Па́т (А.), А́блчи́нта, Да́лгата Ни́ва, Ва́лкува Присе́ка (Ко.).

Во Илиџиево е забележан изолиран пример со вокален елемент и пред и зад /л/: па́ла́н. (=полн). Нешто слично е забележано и во Кукушко: па́ла́н и па́лин⁴⁵.

Ваквиот развој е тешко објаснив, бидејќи е можно своја улога да одиграл фонетскиот фактор за да се олесни изговорот, а можна е и аналогија со другите лексеми во кои се јавува /а́/ пред /н/ - ка́ма́н, ре́ма́н.

Лексемите Буга́рин, Буга́рка, Буга́ри, Буга́рија се развиле и во еницевардарскиот говор како и во другите македонски говори под српско влијание⁴⁶.

2.19. Во соседните долновардарски говори најчесто се јавува слична ситуација како и во еницевардарскиот говор, т.е. вокалниот елемент почесто се јавува пред /р, л/ и нешто поретко по /р, л/. Оваа појава е покарактеристична за говорите од десната страна по текот на реката Вардар (покрај еницевардарскиот уште и во воденскиот, мегленскиот и гевгелискиот говор). Од левата страна на Вардар во кукушкиот и дојранскиот говор исто така преовладуваат а́р и а́л, иако случаите со вокален елемент по /р, л/ се далеку помногубројни, особено во еднословните лексеми (бра́с, гра́п, пра́в, тра́н итн.)⁴⁷

Но колку се оди подалеку на исток кон реката Струма, како и во Солунско (Сухо, Висока), веќе преовладува вокалниот елемент зад /р, л/.⁴⁸

⁴⁵ К. Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр. 111

⁴⁶ А. Мазон, А. Вајан, цит. дело, стр. 26.

⁴⁷ К. Пеев, цит. дело, стр. 107

⁴⁸ З. Голомб, цит. дело, стр. 239

КОНСОНАНТСКИ СИСТЕМ

3.1. Консонантскиот систем на еницевардарскиот говор е составен од 26 консонанти, колку што има и литературниот македонски јазик. Според тоа во еницевардарскиот говор се јавуваат следниве 26 консонанти: / б, в, г, д, ѓ, ж, з, с, ј, к, л, л', м, н, н', п, р, с, т, ќ, ф, х, ц, ч, џ, ш /. На тој начин во еницевардарскиот говор е застапен максималниот фонд на сонантите (7) и шумните консонанти (19) и тие можат да бидат прикажани според следниве шеми:

1. сонанти

м
н л р
н' л' ј

2. шумни консонанти

п б	ф в
т д	
ц с	с з
ч џ	ш ж
ќ ѓ	
к г	

Фонемата /н/ во еницевардарскиот говор се реализира како [н] во позиција пред / к, г /: глугнка, дингнл', дрнка, дунка, зилинкасто, качунка, ронка, синко, џарвинкаво.

3.2. Дистрибуција на консонантите. — Сонантите /м/ и /н/ можат да стојат во сите позиции: во почетокот, средината и на крајот од зборовите без некои ограничувања. Извесни ограничувања се јавуваат само во консонантските групи и тоа, најчесто, кај почетните. Не се забележани консонантски групи со почетно /н/, а со почетно /м/ се релативно ретки: мјафка, млат, мрас. Почетната група мн- овде се распаѓа со губење на /м/: ногу.

Сонантот /р/ не се јавува во иницијална позиција пред консонант, како ни во финална позиција зад консонант. Во контакт со вокалите /р/ може да стои во сите позиции на зборот: рамно, реман, мир, керка, фурка итн.

3.2.1. Сонантот /н'/ во овој говор се јавува многу ретко. Тој е регистриран само во неколку изолирани примери во различни пунктови: вигн'а (В.), гламн'а, лун'а, син'о (Кр.), папун'усал (К.). Овие примери во другите пунктови се јавуваат со поинаков изговор (вигна, гламја, сијно итн.) и затоа може да бидат третирали и како

индивидуални особености на информаторите, а не како општа карактеристика на споменатите пунктови бидејќи и таму, како и на целата ениџевардарска територија, дошло до затврднување на /н'/ во /н/, обично со антиципирање на мекоста пред /н/ (бајна, дејне итн.).

Само во Гуменџа процесот на затврднување на /н'/ не е извршен до крај, т.е. и покрај извршената антиципација на /ј/ задржана е и мекоста на /н'/, што може да се толкува како преодна фаза кон целосно затврднување: бајн'а, вримјин'а, дјармóјн', јагнинџин'а, камијн'а, којн', кустéјн'а, кутлјин'а, кучјин'а, мајчинџин'а, пипојн', прајсинџин'а, прајстин'а, рамојн', скилјин'а, тилјин'а, тинџирјин'а, кошијн'а итн.

Покрај овие, во Гуменџа има и примери без извршена антиципација, а со новодобиеното /н'/: гладн'ут (<гладнјут<гладниут), гнајн'ут, камин'а, тиган', како и во кононатската група -мн-: плéмн'а.

3.2.2. Сонантите /л/ и /л'/ . – Сонантот /л/ се јавува во сите позиции на зборот, но само пред консонанти и пред и пред вокали од заден ред: лат (= зејтин, масло), Лазър, лазъм, лакт, лажјчка, лош, лушутјја, глат, албајнту, булникаф, жалба, молба, долча, молци, залци, баџулник, кал, кол, јадел, писал итн.

Во позиција пред предните вокали /е/ и /и/ се изговара полумeko /л'/: бурчл'ии, викал'и, дил'еку, държал'ијнта, дропли, дужл'иф, зил'ен, зил'инкаф, л'едут, Л'ена, Л'ина, л'иунка (и л'унка), мл'еку, нидел'и, пил'ијна, пл'етам, пл'итех, пол'е, пул'енца, парл'ица, тил'енца, скимл'ијна, кул'ијнта, упул'ену, фарл'ејта, фарл'ил, чапл'и итн. Ваквиот изговор на /л'/ во позиција пред /е/ и /и/ може да се потврди со примерите во кои по извршената елизија на неакцентираниот вокал останува мекоста на /л/: кол'де (< коледе), пил'ту (< пилито < пилето), пол'ту (< полито < полето), скел'то (< скелето), тел'то (< телето) итн.

Полумeko /л'/ се јавува и пред вокалите од заден ред /а/, /о/, /у/ и /а/: бимкал'аф, бубал'ачка, ил'ада, ил'ач, купал'ак, кал'анта, л'а (< леа), нидел'а, пипил'ашка, сил'аниц, сил'анка, сил'ајна; бабл'о (Г.), ил'о, кул'о, Стол'о (Г.); пред /у/: бил'ук, бл'ува, бл'ут, бл'удуви, бусил'ук, димл'ус, кл'уч, кл'учарница, л'уда (= луѓе), л'ул'ка, л'урка, л'ута, нал'ути, пл'уска, сурл'уву, таркал'ува, шл'упка (= тврда лушпа), штарбл'ут итн.; пред /а/: вел'а, гарбул'а, държал'а, јангул'а, купрал'а, кушул'а, кадел'а, тел'а (< теле), чапл'а

(Ил.), бóл'ят, зámисл'ам, кáшл'ам, пáл'ят, пýл'ам, пумíсл'ам, пустéл'ам, фáл'ам, фáрл'ам, кéл'аф, чéшл'ам итн.

Пред согласки се јавува /л'/ исто така без некои ограничувања: бíл'ка, дíл'му, Димóл'ца, жáл'та, жéл'ка, мáндíл'ка, нивистýл'ка, нидéл'та, ништáл'ки, пýл'ка, рупéл'ка, сóл'та, стáпáл'ка, суфáл'ка итн.

На крајот од зборот /л'/ се јавува како во зборови од словенско потекло така и во зборови од туѓо потекло: бóзил', Вáнгéл', дингíл', ѓол', жал', мил', мíсáл', Михáл', митíл', мáрсóл', пýл'-пул', ривéл', рóпил', тémил', трифíл', сéкáл', сол', фитíл', фáсýл', чéшил' итн.

3.2.3. Сонантот /j/. – Фонемата /j/ во еницевардарскиот говор се јавува доста често. Таа може да стои во сите позиции на зборот, иако постојат извесни ограничувања во зависност од карактерот на соседните фонеме. Така, на пример, во почетокот од зборот /j/ не се јавува пред вокалите од преден ред /е,и/, додека пред другите вокали се јавува многу често: јáвур, јáгнă (Ил.), јáдиц, јáдăм, јáзика, јáзут, јáјца, јак, јáлува, јáрим, јас, јáсин, јóнца, јувѓáлă, јýнту (= јунето), јук, јýниц, јургáн, Јурдáна, јăбáлка, јăдéјне, јăлувица, јăмбóл, јăнгýл'а, јăпиá, јăснѝк, јăтáрва итн.

Во позиција на крајот од зборот /j/ најчесто се јавува во второто лице еднина на заповедниот начин, но го има и кај некои именки и заменки: број, вѝкăј, дај, крој, миј, пиј, риј, сеј, стој, ткај, чуј; бој, гној, крај, кăлăј, мој, прувóј, рăзбóј, рај, сој (< сои), твој итн.

Во средината на зборот /j/ најчесто се јавува пред консонанти и тоа како антиципирана мекост пред /н, к, г/ или се јавува во составот во составот на бивокалните групи добиени по загубувањето на некоја согласка во интервокална позиција, а редовно се јавува во множинските форми на заповедниот начин:

а) антиципирано /j/ пред /н, к, г/: бáјна, дéјнă, кýјка, нóјкă, прéјѓа, сáјѓи итн.

б) /j/ по загубувањето на согласка во интервокална позиција: бугурóјца < (бугурóдица > бугурóица), йјшă (< йдишă), јáймă (< јáиме < јáдиме), јáйтă, јáјш, клáйтă (< клáите < клáдите), óјхмă (< óихмă < óдихме), óјхтă, к'óјмă (< к'óиме < кé óдиме), стријше (< стрíјше < стрíјшеше) и др.

в) множина од заповедниот начин: видéјте, вăршéјте, зивáјте, кусéјте, мисéјте, митéјте, пиéјте, пичéјте, плитéјте, придéјте,

пулејте, сијајте, стујајте, сулејте, ткајајте, флизејте; јадејта, купејта, нусејта, ричејта, чуејта (Ил.).

Зад вокал се јавува /j/ и во случаите со метатеза на /и/ пред членската морфема кај именките, по што доаѓа до негова девокализација и реализација како /j/: врајти (< врати), дејто (< детито < детето) итн. (повеќе примери за ова во т. 2.5.2.).

Пред согласка во средината на зборот /j/ се јавува кај разни видови зборови во составот на коренот: вүјку, вүјна, вүчја, дојдам, дојница, дујдеа, мајка, мјафка, нејна, нејни, стрóник, удајка, ајвар, ајгár итн.; во суфиксните слогови: пáзáрејна (< пáзáрени, жители на градот Пазар), ристéјна (= христијани), сулунéјна (= солунчани), титифчáјна (= тетифчани) (Ил., К.); пред членските морфемии по извршената елизија на вокалите: бáлтíјта (< балтíјата), нисíјта, типсíјта итн.

Меѓу две самогласки /j/ не се јавува многу често, а обично во таква позиција се јавува во слоговите до акцентот:

а) Во основата на некои именки: бáјач, бáјачка, жнијачка, дујачка, појас, Стујан, ткајач, Трајан, Трајанка и др.

б) Кај именки кои завршуваат на /j/ и по нивното членување /j/ доаѓа во интервокална позиција: пáројут, рајут, слáвeјут, чајут и др.

в) Кај разни глаголски форми, глаголски именки, глаголски придавки и глаголски прилози: грéјам, гријах, дојам, живејам, зимáјя, здрија́ли, зáкупáя, пéјам, пијал, пија́ки, пија́йна, пустујал, сијах, сија́не, смијал, смија́ки, стујал, чујам итн.

г) Кај некои заменки: ви́ја, ни́ја, ти́ја, чи́ја.

Во еден дел од територијата на еницевардарскиот говор, во селата Пилурик, Крушаре, Корнишор и Рамна /j/ се јавува како наставка во минатото определено несвршено време и во 1л. едн. на аористот, често со нејасна артикулација, така што во иста позиција се јавува /j/ или /х/, а како преоден меѓу нив се јавува [х] (сичéх', викна́х', изгурéх' и дујде́ј, згриши́ј, изгурéј, бех и беј). Примери за појавата на /j/ во ваква позиција:

а) 1 л. мн. имперфект: бо́лијне, гледáјне, да́дијне, кро́ијне, ми́ијне, плéтијне, речи́јне, сфáријне, фáрл'áјне, ца́рпијне (Пи.), ви́кајне, да́ржијне, забра́вијне, ла́фијне, ми́слијне, пла́кајне, тка́ијне, чу́ијне (Кр.); ба́бријна, бл'ува́јна, ва́ршијна, жни́ијна, ја́дијна, йди́јна, ко́вијна, но́сијна, сéчијна, стри́жијна (Р.), ви́кајни, гледáјни, кри́ијни, но́сијни, пу́лијни, сéчијни (Ко.).

б) 2 л. мн. имперфект: гле́дијте, за́бравијте, и́дијте, ја́дијте, ко́вијте, ми́ијте, ми́слијте, пла́кајте, пу́лијте, сме́ијте, тка́ијте (Кр., Р.), ви́кајти, гледа́јти, пу́лијти, се́чијти, тка́јајти (Ко.).

в) 1л. едн. имперфект и аорист: гу-виде́ј, гледа́ј, а-дујна́ј, има́ј, кри́иј, му-ка́жај, на-мо́жиј, нема́ј, но́сиј, на́ближиј, оди́ј, пумина́ј, па́псај, му-риче́ј, се́чиј, са́кај, му-ска́ршиј (Ко.).

3.2.4. Фонемата /ф/.- Фонемата /ф/ во овој говор се јавува доста често и без некои посебни ограничувања или тенденција кон нејзино истиснување преку замена со други фонеме. Таа може да стои во сите позиции на зборот пред вокали и пред консонанти:

а) Во почетокот на зборот /ф/ може да стои пред сите самогласки, а се јавува и пред некои согласки: -/л/, /л'/, /н/, /р/, /т/: фа́брика, фа́л'ам, фа́ка, фес, фивруа́ри, фи́лцан, фи́тил', фле́ва, флеза́м, флизе́х, фл'уска, фнук, фну́ка, фо́дра (= постава), фо́ртуна, фра́га, фро́лка, Фра́нцу́зин, фтор, фу́рка, фу́рна, фурту́на, фуру́глица, фуста́н, фу́ста, фушкíя, фа́лба́ција, фа́ндак, фа́нела, фа́ми́лиа, фа́рл'ам, фа́рча, фа́сул', фа́тих, фа́шкан итн.

б) Во средината на зборот /ф/ може да стои и пред самогласки и пред согласки: гру́фка, гу́фче, е́фтину, илифи́а, ки́фам, кифну́ва, ка́фал, ка́фејну, ла́фа, ла́фа́ција, мја́фка, му́фла, на́фора, о́фка, о́фтика, па́рафну́к, рафт, Со́фка, сфат, сфа́ка, сфе́кур, сфика́рва, суфа́лка, тринда́фил, уфа́јне, уфна́, уфче́ра, це́фка, цифу́н, пре́фца, чи́фти и др. Зад согласки /ф/ се појавува потерко: та́фа, читфа́ртук, ка́рфти.

в) На крајот на зборот /ф/ редовно се јавува место обезвученото /в/; а понекогаш и на местото од финалното /х/: браф, булизли́ф, булнуча́ф, буф, ва́коф, глу́ф, гулимича́ф, краста́ф, карф, линли́ф, мулча́лиф, ма́рзли́ф, на́стра́ничуф, пе́рдиф, праф, пукро́ф, ра́бутли́ф, та́коф, то́лкаф итн.

Кај најголемиот дел од овие примери во другите форми (женски и среден род и множината) се појавува /в/ или согласката сосема се губи во интервокална позиција: глу́ва, глу́ви, глу́во, бра́уви (< бравови) итн.

Истоветна е ситуацијата и во Кулакиското евангелие: сфа́дба, тфој, го́тфих, ма́ртфити, же́тфа́р, утфури́, фа́ти, о́фци, по́фтура, фто́рната, фа́рли итн.

3.2.5. Фонемата /в/. – Оваа фонема во еницевардарскиот говор се јавува со повеќе ограничувања. Без ограничувања таа се јавува во иницијална позиција пред вокали и сонанти: ва́ри, ве́тар,

вигн'а, ваглин, вудиница, вјана, врата, влакно, важе, витаљ, вичера, вуркузун, вуче, ватук, варшам, врах, врапчан, вејка, вишна, вода, вадица, варба, вреди, врак, врагут, владица, валтар, врукина итн.

Во средината на зборот /в/ се јавува пред вокали и пред звучни согласки и сонанти: авлиа, чевли, гувјаа (= говеда), углувнџам, сиври, сковријна, фивруари, зувре, наврас, лувциа, авгар, јувгала, идвај, надвур, двџки, цвџда, цвџда, глава, главичка, црево, зевам, забравиx, флева, глува, угладнува, ликувита, бл'ува, чувек, удувица итн.

Во финална позиција /в/ не се јавува.

Исто се однесува /в/ и во Кулакиското евангелие: варте, варна, вартам, варзиш, пуварна, привартџ, удварзам, дарвино, дарвото, царвиц, царвена, мартовиц, правните, врафут, врас, навраз, таргувале, врукина, вјана, здравјити, флева, зева, надвор, валкут, валцити итн.

3.2.6. Фонемата /х/.- Во еницевардарскиот говор фонемата /х/ најчесто се јавува во финална позиција и тоа како наставка за имперфект и аорист, а и кај некои именки. Во средишна позиција /х/ се јавува пред звучни согласки и сонанти, а во иницијална позиција практично не се јавува. Всушност, во иницијална позиција /х/ е забележано само во неколку примери во селото Куфалово: христијаниц, хархорам, хархориш. Истите примери во другите пунктови се јавуваат без /х/, па затоа примерите од Куфалово може да се третираат како туѓо литературно влијание (преку школувањето) врз информаторот.

Во средишна позиција /х/ е забележано во следниве примери: бахча, брџче (< брест), бахчалак, грахче, џхче (= еж), змџче, квахче (< квас), клахче (< клас), крџто, лахт (< лакт), лихче (< лист), мџче (< месо), мохта (< мох), мохче (< мост), нохт (< нокт), нохче (< нос), појахче (< појас), прахче (< прџст), тахтабита, урџче, ухриганиц, убрахче (< убрас < образ), фџче (< фес).

Во крајна позиција /х/ се јавува кај некои именки, а во нивните членувани форми или во множината, кога ќе се најде во интервокална позиција, се губи: Влах, врах, грџ, задух, змџ, мџ, мох, страх, сирумах, урџ и во членуваните или множинските форми без /х/: Влаут, враут, греут, греуви, змеут, змеуви, страут, страутии, сиромаут.

Како морфема /х/ се јавува во 1л. еднина и 1 и 2 л. множина на минатото несвршено време и во 1л. еднина на минатото свршено

време во повеќето пунктови од еницевардарската говорна територија, освен во селата во кои тоа е заменето со /j/ - Пилурик, Крушаре, Корнишор и Рамна: държих, държихне, държихте и държях, јадих, јадихне, јадихте и јадех, стоих, стоихне, стоихте и стујях, сечих, сечихне, сечихте и сичех, ткаих, ткаихне, ткаихте и ткајях итн.

Во Кулакиското евангелие /x/ се чува по правило во финална позиција и во глаголските наставки за аорист и имперфект: видохми, велехти, дујдехме, дадох, испаднах, сă мях, мăчяхти, правих, приславих, рекох, си упулих, уставихми, утварзяхте, чиних; на них, страх, грех, грехови, греховити, Сфети Дух итн.

Во иницијална позиција /x/ во Кулакиското евангелие се јавува под грчко влијание и со право Мазон и Вајан во текстот го оставаат името Христос напишано со грчки букви. Имињата изведени од тоа име во народниот говор се јавуваат без /x/: Ристо, Ристивица, ристјанин, ристијанка, ристјана.

3.2.7. Фонемата /s/. - Оваа фонема во еницевардарскиот се јавува само во почетокот и во средината на зборовите.

Во почетокот на зборот /s/ се јавува пред самогласки и пред согласки. Пред самогласките практично нема ограничувања за појавата на /s/, додека пред согласките неговата појава е ограничена само на позициите пред /в/ и /р/.

а) Во почетокот на зборот пред самогласка /s/ се јавува пред /а, е, и/: саран (Г.), састра, састри, састратă, састрити, сѣбнам, сиври, сирка (Е.В.). Пред /ă/ се јавува /s/, всушност, пред групата -ăp-: săpsăла, săpsăлина, săpsăлици (= кајсии) и săpsăват.

б) Појавата на /s/ пред согласка е ограничена само на согласките /в, р/: свер, свѣзда, свѣздăта, свѣјсти, свѣска, свиздак, свиздар, свиздарка, свона и спănsăла (Г.). Примерите со /s/ пред /р/ се ограничено застапени затоа што на пошироката територија од еницевардарскиот говор пред /р/ се јавува /ă/ (săpsăла итн.).

Во средишна позиција пред согласки /s/ се јавува во групите /ns/ и /лs/: бинси́н, ѐnsa, линсýр, линсýри, мăлsăм, мăлсиш, мăлsăх, мăлsăл, мăлzsăки, мăлси, мăлsăјтă и сăлsa, сăлси.

Меѓу самогласки во средишна позиција /s/ се јавува само во лексемата наsиркă (Кр., В.) во која всушност, /s/ се јавува во позиција по префиксот на-. Во Гуменца се забележани и неколку примери во кои /s/ се појавува во позиција меѓу самогласки. Тоа се

б) Пред вокалите /а, о, у, ѓ/ фонемата /ќ/ исто така може да се јави во сите позиции освен на крајот од зборот: вѐќă (Г.), висо́кут (< висо́кјут < висо́киут) (Г.), вра́ка, дука́н, зинко́р (= завидлив човек), зинку́рѝса (= завидува), измика́р, ја́кут (ја́кјут < ја́киут) (Г.), ку́ка, мика́ва, ма́лѣчкут (< ма́лѣчкјут < ма́лѣчкиут) (Г.), не́јка́м, но́ке, нуку́ва, о́кут, пла́ка, по́вика́, сфа́ка, стре́кум (Г.), тама́кар, убика́ва, фа́ка, цве́ке, ка́ă, кал'ă (= двоглед) (Г.), ќо́јме, ко́ше, ко́јшто, ко́руф, купѐ́ник, кусе́м итн.

в) Во средишна позиција /ќ/ се јавува и пред консонанти: ноќва, ноќно, ноќта, бискуќник.

г) Во крајна позиција /ќ/ се јавува во следниве примери: Божиќ, бубаќ, изиќ, ка̀рпа̀лоќ, мустаќ, ноќ, оќ, пита́лаќ, пураќ (= последната ракија), синдуќ, са̀ноќ, чингелаќ (Г.).

д) Не се многу чести примерите со антиципирана мекост /ј/ пред /ќ/. Најголем број такви примери се забележани во Енице Вардар и по некој во селата Ва̀дришта, Ба̀бјани, Куфалово и Корнишор. Сите примери се забележани во средишна позиција: вре́јќа, ку́јќа, ле́јќа, но́јќе, но́јќва, но́јќну, ну́јќува, пле́јќи (Е. В.), прину́ј-ку́ва, сино́јќа, све́јќа (Е. В., К.), са̀но́јќ, фа́јќа (Е.В.), фку́јќи, цве́јќе (В.). Оваа појава не е регуларна и закономерна.

ѓ) Само во неколку случаи се јавуваат подруги форми од наведените: бра́тќа и сфа́тќа во Гуменца и селата Ва̀дришта, Корнишор и Рамна, а кои во другите делови на еницевардарскиот говор гласат бра́тја и сфа́ќа. Ваквите примери може да значат дека бра́тќа и сфа́тќа се во преодна фаза во однос на формите со /ќ/, потпомогнати и од примерите како пе́тќут, диве́тќут, дисе́тќут (< дисе́тѓјут < дисе́ттиот)⁴⁹. Во Гуменца и во селото Крушаре забележани се и примери со вкрстување на /шт/ и /ќ/ во /шќ/: ка̀ршќа́ва и пу́шќа́т (Кр.), пушќе́јта и шќи́ца (по аналогича со другите форми со /шт/ од штица) (Г.).

3.2.10. Фонемата /ѓ/. – Пред вокалите фонемата /ѓ/ се јавува во почетокот и во средината на зборот и тоа како пред /е,и/ така и пред /а, о, у, ѓ/.

а) Пред /е, и/ се појавува /ѓ/ во примерите: ве́ѓи, ѓи́нѓир (трн), ѓе́рин, ѓирда́н, ѓо́рѓи, ка̀луѓир, ла̀гоѓир (полски глушец), ма́ѓешник, па̀наѓи́р, ра́ѓиса́н, са́ѓи.

б) Примери со /ѓ/ пред /а, о, у, а/: бу́го́са́н, ва́ѓа, ве́ѓа, гра́ѓанин, ѓаву́л, ѓол', ѓуа́мити, ѓу́бре, ѓум, ѓу́пци, ѓу́рга, ѓу́рувиц, за́оѓа, испа́јѓа, ме́ѓа, на́оѓа, па́ѓа, ра́ѓа, ра́ѓав, ра́ѓуса́н, ро́ѓа, ухри́ѓаниц, фра́ѓа.

Антиципацијата на мекоста пред /ѓ/ без да ги загуби /ѓ/ своите карактеристики и при што се добива групата -јѓ- е ограничена на неколку примери во неколку пунктови: за́оѓа, ме́јѓа (Е.

⁴⁹ К.Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр. 124

В.), сајѓи, прејѓа и рајѓа (В.), испајѓа (Б.). Истите примери во другите делови од говорот се без антиципација.

Интересна е појавата на /ѓ/ во позиција зад согласки со развој на /ј/ во /ѓ/: авѓар, дибелѓут (< дибелјут < дебелјут), здравѓут (< здравјут < здравиут), лџѓа (< лџе), младѓут, слабѓут, суленѓут, целѓут. Во примерите ѓвајја, ѓвајјам, ѓвајна извршена е антиципација на /ѓ/ пред /в/ (вјава > вјава > ѓваја).

Сите овие примери се забележани во Гуменца, а ги има и во Кукушко⁵⁰. Појава на /ѓ/ во таква позиција забележана е уште и во топонимите Баѓѓани (< Бабјани) и Баѓѓину баџилу (Ко). Зад согласка /ѓ/ во Гуменца се јавува уште и зад /ж/: дожѓа (= врне дожд) и дожѓут. Во овој случај се работи за вкрстување на /жд/ и /ѓ/.

3.2.11. За другите консонанти нема позициони ограничувања освен во финална позиција, во која не се јавуваат звучните консонанти, т.е. се врши неутрализација на опозицијата звучност-беззвучност. Истата неутрализација на опозицијата се врши и кога ќе се најдат звучни согласки пред беззвучни. Примери за обеззвучување на крајните согласки: блак - (блага) бубрик- бубригут, дап - дабут, драш - даржи-го, еш - ежут, зит - зидут, зап - забут, јас - јазут, меф - мебут, млат - младиут, маш - мажут, праф - прит-куќата, прид - Бџиќ, рет - редут, слес - слезут, сnek - снегут, убрас - убразут, увес - увезут, ут-планџнта - уд - дворут.

Примери за неутрализација по звучност во средишна позиција: даржи - дарште, ѓарбаџи - ѓарбафти, кужувут - кужџфче, кулиба - кулипка, пувџа - пувџфа, стоѓуџи - стокче, роѓуџи - рокче, цефка, џфа, ражџану - рашта, ридуџи - ритче, снегут - сnekче, брегут - брекче, расципаџица, Танаџуџи, Џикуџи, притсебе и придџори, сридоќ, Вилиџдин, Питровџин итн.

3.3. Консонантски групи. – Консонантските групи во енице-вардарскиот говор обично се образуваат како и во другите македонски говори со главно ограничување во поглед на опозицијата звучност-беззвучност. Најчесто консонантските групи се образуваат со втор член некој од сонантите и во средишна позиција, а крајните се воопшто поретко застапени.

Така, консонантите /б, в, г, д/ се јавуваат како прв член на консонантска група во почетна и средишна позиција во контакт со

⁵⁰ К. Пеев, цит. дело, стр. 124

некој од сонантите или некој друг звучен консонант: бледа, брада, број, брѹнка, бришка, брич, бл'ѹва, облак, себна, грабнуа, убличѹва, бла̀то, за̀бл'о, штра̀бл'ут, ба̀бл'ок, субра, бу̀брик, фа̀брика, рѐбра, убра̀зут, за̀бра̀вија, ба̀бријне, прибра, гу̀бра; влече, врата, вја̀на, чѐвли, авлија̀та, углу̀внеја̀м, гу̀вја̀ата, сѝври, ско̀врија̀на, фивруа̀ри, зу̀вре, на̀врас, ја̀лувѹија, авга̀р; глас, глу̀х, гледа, гроп, гро̀зин, гна̀син, ја̀гна, лигнат, ви́гн'а, ва̀глија̀на, фуруглиця̀, углида̀лу, сла̀нчу̀гледѹиц, ни́где; дре́ма, двор, дле́то, идва́ј, на̀двур, две́чки, се́длу, по́длук, сри́дно́к, угла́днел, на́дна, па́дна, сидна́л, пре́дн'ут, гла́дн'ут (Г.), фо́дра, ве́дру, мла́дгут (Г.), су́дба, чу́дба, се́дба, идна́ итн.

За /г/ е карактеристична многу слабата застапеност во консонантски групи во било која позиција. Мал број примери се регистрирани во Гуменца: гва́ја, мла́дгут, сла́бгут итн. Ваквата слика е реална за поголемиот дел од македонските говори.

Согласките /ж, з, с/ исто така не се разликуваат во своето комбинирање со други согласки од состојбата во другите македонски говори: жва́ка, жни́е, ме́жду, пре́жда, ви́жда, дужли́ф, ужна́т, на̀пре́жни; зми́ја, знам, здраф, ра́збој, и́звур, изва́га, изгуре́а, утузго́ра, изде́, изди́ша, чу́здо, ло́зга (Г.), пи́змат, кукурузли́ја, излија́а, ва́зли, це́зме, измика́р, изма́чен, ра́змисѹва, близна́к, пузна́ва̀т, гро́зн'ут (Г.), нузри́на, пра́зник, свизда́к, све́зда, сра̀нсала́ (Г.).

За согласката /к/ може да се каже дека е застапена во нешто повеќе комбинации во сите позиции освен пред звучни согласки: клас, кра́ва, кра́ста, си́јнакѹица, ча́клајна, бу́клијна, убле́кло, ка́клица, ска́кли, викна́јне, сто́кми, пукра́ј, сне́кча, ро́кча (Ил.), ма́ксам, смо́кфа̀та итн.; квасиц, квaхча́.

Меѓу сонантите само /м/ се јавува во почетни консонантски групи и тоа пак во комбинација со сонанти: мја́пка, млат, мрас, мрак, мре́жа, мле́ко, мле́чник, Мла́дин; де́мба́л', ја́мбо́л, а́мба́р, сидумде́сит, усумде́сит, гла́мја, племја, гла́мн'а, племн'а, зе́мн'а (Г.), гла́мница, у́мник, сто́мна, стумна́рник, ра́млиа, ске́мл'а, скимли́јна, бе́мка, Цумра́-мала, за́-мра́кна, умре́, и́кимѹија, кумши́а, осумте итн. Во средишна позиција сонантите немаат поголеми ограничувања и имаат повеќе можности да се јават како прв член на некоја консонантска група. Само /н/ не се јавува во таква позиција. Примери за другите сонанти: а́лва, мо́лба, жа́лба, билгра́ѓаниц, бе́лгут, це́лгут (Г.), ма́лсијне, по́лси, са́лзи, ја́ба́лка, ко́лку, ва́лк,

бóлна, ба́цу́лник, га́лта, мо́лци, за́лци, мулча́ки, до́лчә, филца́н; ди́л'му, Димо́л'ца итн., ма́нди́л'ка, ринди́јна, га́нгә́ло, чингила́к, динги́л', суле́нгут (Г.), ме́нка, си́нко, ро́нка, зинко́р, линли́ф, нибе́синта, па́нта́лојна, ка́л'анта, тинце́рка, Анца́рли́иф, ја́гнини́јна, ма́чини́јна, сло́нцә, ју́нци, ју́нчә, јо́нца, дунсо́а, ја́ба́нциа, ма́ндра, А́ндреа́. Во почетна позиција /j/ не се јавува пред согласки, а другите случаи се разгледани во т. 3.2.3.

Согласките /п, р, с, т/ се јавуваат релативно почесто како први членови во консонантските групи во почетна и во средишна позиција. Во почетна позиција /п/ се јавува пред /л/: и /л'/: пла́ни́нта, пла́мијна, пла́ка, плук, плéтијне, плéшка, плéте, плитéјта, плитку, пл'уска; пред /р/: пра́се, пре́ку, прет, пре́лук, пре́иска, при, прија́тил', пра́хчә, пра́исту, про́су, про́сти, прушта́ва, пруво́ј; во помал број примери пред /ч/ и /т/: пче́ла, пчилáр, пти́ца, како и пред /ц/: пца́ла. Во средишна позиција ситуацијата е приближно иста: пра́плица, дро́пли, ча́пл'а, скра́пл'а, шл'у́пка, кле́пка, на́пкумта, ду́пка, а́прил, сле́пкут (Г.), типси́ја, Гу́нци, не́пцә, ко́пчә, вра́пчәјна, скрипчи́јна итн. Сонантот /р/ не се јавува во почетна позиција, а во средишна позиција може да се јави практично пред сите согласки: бирба́тин, га́рбу́л'а, ва́рба́к, чурба́ција, уку́рвеа, ја́та́рва, ца́рве́јнут, ги́рдан, пе́рдүф, Јурда́на, ирге́јна, литурги́ја, сургу́н, Гу́рга, Го́рги, да́ржа́л'а, да́ржијне, ке́рка, л'у́рка, цуме́рки, тинце́рка, ми́рно, за́рну, фу́рна, гулуба́рник, урма́н, да́рмо́јн', Анца́рли́иф, фа́рлејвин, ча́ка́рлија, па́рл'а, о́рли, ка́рпа́л'ок, ца́рпијне, ца́рка, фо́ртума, фу́ртуна, ва́рс, ка́рсти, ка́ртици́јнца, по́рти, ка́рфија, та́рча́ник, ка́ршқа́ва (Кр.), кура́ба́рца, са́рце, не́рци, ви́рче, га́бирче, ска́рши, бо́рц итн.

Во почетна позиција /с/ се јавува прилично често: сфе́тиц, сфе́чник и сфат, сфа́ка, ске́ла, скул'о, ске́мле, ско́ро, слеп, слап, сла́нце, снек, сно́вајне, сна, снисе́а, смеи́јне, смија́л, сма́рдeа, сто́мна, сто́ја, стуја́л, ста, сре́дин, сри́дно́к, Спа́со и во средишна позиција: а́скер, бо́ски, да́ска́л, биске́фај, ни́скут (Г.), услипе́јам, ми́слијне, нека́смитли́ја, пе́сна, ја́сник, за́спа, испа́јга, пусте́л'а, и́сту, ра́сцвиту́ва, ра́счу́ди итн.

Во финална позиција консонантските групи со /с/ како прв член се распаѓаат: парс(т), гарс(т), брес(т) итн.

Согласничките групи со /т/ како прв член се јавуваат во почетна и средишна позиција, но само пред сонантите и безвучните согласки: тка́јам, тла́ник (= дел од оцакот), тла́пе, трап, тре́ва, три,

антиципацијата на /j/: билéјсти, свéјсти, нивéјсти, лиј́сту, но́јсти, ло́јсту, Ру́јсту, пра́јсту, пра́јсту, та́пајнту, га́бајнца, пумéјтте, лупу́јтти, а́дејтту, у́јшти, ко́јшту, жвéјшту, га́рклајнту, дука́јнту, ругузи́јнти, јурга́јнту, тига́јнче, купе́јнк итн.

Ваквите согласнички групи се јавуваат и во Кулакиското евангелие: истин́цко, зигин́цка, господин́цка, Галилeјцко, пу́штлук, страх, стрéсити, спри́ту о́чите, уф стрéд, ца́ршко, стрéата, скра́пии, здрав, ма́ндра, распри́кчат, ми́ртфити, ца́ршти́ната, исправéјтисте, разглида́ле, уздравен, настрéт итн.

ПРОМЕНИ ВО НЕКОИ КОНСОНАНТСКИ ГРУПИ

3.4.1. Консонантските рупи -сч-, -шч- во еницевардарскиот говор се дискриминирале во -хч- во најголемиот дел од неговата територија: брéхче (< брест-че), гра́хче (< гра́с-че < гра́ст), до́хче (<до́ш-че< дожд), éхче (< éшче< еж), кла́хче (< клáсче< клас), мо́хче (< мо́с-че< мост), по́јахче (< по́јас-че< појас), пра́хче (< пра́с-че< пра́ст), убра́хче (< убра́с-че< убра́з). Од приведените примери може да се види дека во еден дел од нив дисимилацијата на согласничките групи -сч-, -шч- во -хч- е извршена по некоја друга промена-испуштање на крајните /д/ и /т/ во групите-жд, -ст и обезвучувањето на крајните звучни согласки /ж/, /з/.

Во селата Вадришта и Крушари се јавуваат примери без дисимилација на -сч- и -шч-, односно со асимилација на групата -сч- во -шч-: брéшче (<брéс-че) (В.) и брéсче (Кр.), гра́шче (<гра́с-че), ли́шче (<ли́с-че) (В.) и ли́сче (Кр.), ква́шче (<ква́с-че), мо́сче (<мост), но́сче (<нос) (Кр.) и но́шче (<нос) (В.).

3.4.2. Меѓусогласничките /т/ и /д/ во групите -стр- и -здр- во поголемиот дел од територијата на овој говор се чуваат, а и се вметнуваат во групите -ср- и -зр-:

а) Во групите -стр-, -здр-: би́стра, на́стра́ни́чуф, пусéстрима, о́стро, о́струф, о́страм, сéстра, стри́на, Стрeзуф, страх, стрéла, стрéа, стри́жих, стри́на, стро́јник, струга́ло, струју́ва, струк, стру́пче, стра́ници; здраф, здравé, издри́гам.

б) Во групите -ср-, -зр-: стрéбро, стрéбрино, стрéда, стрéде, стрéка, стри́дина, стрика́ва, устрeдин, устриди́ната; здрав, здрија́ли, издри́гам, нуздри́ни (но во с. Вадришта се забележани примери без вметнување на/т/: срéбро, срéбрин).

Наспроти овие примери, кои преовладуваат на поширокото подрачје на овој говор, како и во Кулакиското евангелие, во с. Куфалово преовладуваат примерите со групите -ср- и -зр-, т.е. овде или не доаѓа до вметнување на /т,д/ или пак доаѓа до нивно испуштање од меѓусогласничката позиција во групите -ср-, -зр-: о́сър (но: о́стра, о́стриут), сáсра, пусéсрима, сéсра, срóјник, сру́га, сругáло; сре́да, сриднóк, сре́ка; зраф, зрáвје и зрак, зрáци, но: нуздри́ни.

3.4.3. Наставката -ски во овој говор се променила во -цки и тоа како зад согласки така и зад вокали: биóлцки, битóлцки, вудéнцки, гувидáрцки, лáнцки, пáзáрцки, сулúнцки, уфчáрцки, гувéцки, гумéнцицки, кáкáрáцка (< какараска), а /ц/ се јавува зад /н/ место /с/ кај глаголот дóнци (< донеси) по испуштањето на /е/ и формирањето на групата -нс-: дóнцáм (<дóнсáм<дóнесам).

Групата -ство во еницевардарскиот говор се упростува во -сво или во -цво: бугáсво и бугáцво (Е.В.), но само приáтéлсво.

3.4.4. Во селата Илиџиево и Куфалово групата -кт- се изменува во -хт-: лахт, лáхтут, нохт, нóхтут. Во другите делови од оваа територија се чува неизменета: лакт, лáктут, нокт, нóктут.

Почетните согласнички групи дл- и тл- овде се јавуваат изменети во гл- и кл-: глéто (<длето) и клéе (<тлее).

Групата -сн- со дисимилација по место дава -см-: ýсна > ýсма, а групата -зв- со дисимилација по начин дава -зм-: гéзве > пéзме, цизми́јна (Ил., К., Е.В.).

Групата -пс- се менува во -пц- и во почетна и во средишна позиција: пцáла (< псáла), стíпца (стíпса), типци́ја (< тéпсија), пцу́йса (< псовýса), пцу́ва (< псу́е).

3.4.5. Согласничката група -вн- во еницевардарскиот говор со регресивна асимилација се менува во -мн-: гла́мница, гри́мна, гла́мник, угла́мници, ра́мни́на, ра́мни́нта, ра́мно, ра́мна, гла́мн'а, плéмн'а (Г.). Во Ениџе Вардар дошло до изменување на групата -мн- во -мј-: гла́мја и плéмја, а така се развила таа група и во другите делови на еницевардарскиот говор. Групата -вн- се менува и во лексемите со коренот свѣн- кои се измениле во: -сáмн-: усáмнá, усáмну́ва итн.

3.4.6. Кај некои согласнички групи доаѓа до епентеза, т.е. до вметнување на некоја нова согласка меѓу нив. Таков е случајот во групата -жл- во која се вметнува согласката /г/ и таа се менува во: -жгл-: жглéп (<жлеб).

3.4.7. Почетните согласнички групи *вн-*, *мн-*, *пч-* се менуваат на тој начин што почетната согласка од групата се испушта кај прилозите *внайѝре* и *мноѝу* и кај именката *ѝченичка*: на́тра, но́гу па́та ѝда, но́гу ка́фа, чи́ничка, чи́ничкин итн. За разлика од нив во лексемата *пчела* не доаѓа до разложување на согласничката група, а во лексемата *внук* се јавува групата *фн-*: фнук, фну́ка, пра́фну́к итн.

3.4.8. Многу почеста појава е испуштањето на согласки од согласничките групи на крајот од зборот. Меѓутоа, испуштената согласка редовно се појавува во членуваните форми или некои други форми со кои согласничката група се повлекува од финалната во средишна позиција: а́вгус(т)-а́вгусто́вци, влас-вла́ста, дош-до́ждут, до́ждув, жа́лус-жа́луста, ко́рис-ко́риста, лис-ли́стут, ли́стув, лос-ло́стут, ло́стув, мос-мо́стут, мо́стув, не́чис-не́чистиут, не́чиста, пос-по́стут, по́стув, про́пас-про́па́ста, ра́дус-ра́дуста, раф-ра́фтут, ра́фтув, шес-ше́ста, ше́стиут, брес-бре́стут, бре́стув, бре́стуву итн.

ГУБЕЊЕ НА СОГЛАСКИ ВО МЕЃУВОКАЛСКА ПОЗИЦИЈА

3.5. Губењето на согласки во меѓувокалска позиција во еницевардарскиот говор е прилично раширена појава која предизвикува и низа други промени во составот на лексемите. Во таква позиција во овој говор се губат следниве согласки: /в/, /д/, /х/, /с/, /ж/, /ц/, /ѓ/, /ј/. Губењето на вокалите се реализира секогаш во слоговите што се наоѓаат во позиција зад акцентот и во која се реализираат и другите промени како елизијата, контракцијата итн.

3.5.1. Во еницевардарскиот говор, како и во соседните долновардарски говори, се чини дека најчесто се губи согласката /д/ и тоа кај најразлични видови зборови и без некои територијални специфичности или разлики: бра́а (<бра́дата), бра́ите (<бра́дите), бугу́ројчин (<богору́дичин), Во́јте (<Во́дите, Р.), во́ата (<во́дата), ви́ш (<ви́диш, В., Р.), гре́а (<гре́дата), гре́ите (<гре́дите), гувја́а (<говéдата), да́-ви́ити (<да ви́дите) (Ко.), да́ймă, да́итă (<да́деме, да́дете) (Ил.), да́име, да́ите, до́а-ти (<до́да-ти), ѝитă, ѝимă, ѝихнă, ѝихтă, ѝишă (<ѝдите, ѝдиме, ѝдихме.) (Ил.), ја́јме, ја́јте, ја́јмă, ја́јтă (<ја́деме, ја́дете), кра́ш (<кра́деш) (Г.), л'у́јто (<л'у́дито), о́јме (<о́диде), о́јте (<о́дите), о́јше (<о́дише), к'о́јме, к'о́јте, к'о́јш (<ке

одиме, ќе одите, ќе одиш), ќ'ојше (<ќе одеше), оихна, оихта (<одихне, одихте) (Ил.), сэита (<сэдете) (Ил.), двајсат, читирјсат, пéјсат итн.

3.5.2. Другите согласки, како /в/, /ѓ/, /ж/ и /с/, релативно поретко се наоѓаат во вакви примери на губење во интервокална позиција: биул (<бівол), биулица (<биволица), браут (<бравот), вулојто (<волóвите), преиска (<преѓеска), стрииш (<стрижиш), стрииме (<стрижиме), стриите (<стрижите), стриише (<стрижеше), напáјш (<напáсиш), напáјше (<напáсеше).

3.5.3. Во интервокална позиција /х/ редовно се губи на целата територија на еницевардарскиот говор: враут, врауви (<врах), враут, врауви (<врах), Влаут (<Влах), греут, греуви (<грех), гроут (<гроз, Г.), Дууф – ден (<Духов ден), змеут, змеуви (<змех), меут, меуви (<мех), уреут, уреи (<урех), страут, страутии (<страх), сна, сната, снаи, снаити (<снаха) итн.

3.5.4. Сонантот /ј/ во меѓувокалска позиција се губи во помал број случаи во кои се наоѓа во позиција зад акцентираниот слог: удаа (<одаја), каа (<каја). Во другите случаи кога /ј/ се наоѓа во интервокална позиција, но пред акцентираниот слог или на морфемска граница, но пред акцентираниот слог или на морфемска граница со зборообразувачки суфикс, тоа не се губи (бујата, бајам, ткајач итн.).

ИСТОРИСКИ ПРЕГЛЕД НА КОНСОНАНТИТЕ

3.6. Најголемиот дел од фонемите во консонантскиот систем не претрпел поголеми промени во однос на консонантскиот систем во старословенскиот јазик. Затоа во овој преглед ќе се осврнеме само на оние покарактеристични промени во консонантскиот систем кои предизвикале премин на едни фонemi во други.

3.6.1. Сонантот /м/ покрај своето директно потекло од соодветната фонема во старословенскиот јазик потекнува уште од /в/ од групата -вн-: усѣмнѧ, рѧмнѧ, углѧмник и од позиција пред лабијален шумен консонант: трѧмба. Развој на /м/ има и во групите -сн-, -зв-: ѹсма, цѣзме.

3.6.2. Сонантот /н/ потекнува од /н'/ по неговото затврднување и антиципирање на мекоста (којн, дѣјне, бѧјна), покрај основното потекло од соодветната старословенска фонема и уште од старите носовки Ж и Ѧ (мѧндро, ѣнса, ѧнгѹла итн.).

3.6.3. Освен од соодветната старословенска фонема, сонантот /ј/ во еницевардарскиот говор е добиен уште и од антиципираната мекост пред фонемите /н', к, ї/ (којн, дѣјне, кѹјка, нојка, прѣјѧ, сѧјѧ итн.), од /и/ во позиција зад друг вокал (мојте, тфѣјте, јѧјме) или пред /у/ од членската морфема за машки род (млѧдјут, стѧрјут) и од /х/ во (нѣјни, нѣјно).

3.6.4. Согласката /ф/ се развила од почетното /в/ во групата вн-: фнук, фнѹка и од групата вл - : флѣзѧм, флизѣх. Од групата хв исто така се развива /ф/: фѧл'ѧм, фѧка итн.

Од финалното /х/ се развива /ф/: глух глуф итн., а и во лексемите со туѓо и оноματοпејско потекло: филцѧн, фѣдра, фѣртуна, фѹрна, фѧрча итн.

3.6.5. Во еницевардарскиот говор согласката /в/ се развила како протетичка пред континуантот на почетното Ж : вѧглин, вѧдица, вѧзѧл, вѧже и уште пред почетните /у/ и /о/ во лексемите: вѹјко, вѹјна и вѣса.

3.6.6. Согласката /x/ во овој говор се јавува и со потекло од /с, з/ во деминутивните форми кај некои именки образувани со -це, -че: убра́хче (<убра́с<убра́з), кла́хче (<клас), ме́хце (<месо), а во неколку лексеми добиено е и од /к/: лахт, нохт (<лакт, нокт).

3.6.7. Во согласничките групи -ср-, -зр- и -жр- се јавуваат секундарно согласките /д, т/: стре́бро, стре́да, стре́ка, здрав, здрија́ли, ждре́ба, ждриби́јна.

3.6.8. Фонемата /s/ во еницевардарскиот говор потекнува од /з/ во групата зв -: свер, свѐзда, сви́ска, потоа зад /н/: ѐнса, бинси́н, линсу́р, зад /л/: ма́лсам, са́лса и во други позиции: са́стра, си́ври, си́рка, се́бнам.

3.6.9. Фонемата /ц/ потекнува главно од туѓите зборови навлезени од нашите дијалекти и тоа преку турскиот јазик: цам, цамија, ца́нам, во лексемите со суфиксот -циа (и́кимциа, гулимциа итн.), пред согласката /в/: цва́ка, цви́жда.

3.6.10. Во еницевардарскиот говор фонемата /ќ/ потекнува од прасловенските групи *tj, *kt': ке, ки, ку́ка и ку́јка, но́к и но́јке, пле́јки, потоа преку новото јотување од групата -tbj- : бра́тка, сфат́ка и сфа́ка (но во поголемиот дел се уште бра́тја). Оваа фонема се јавува и со потекло од туѓи лексеми, турски и грчки: ко́р, и́кимциа, буба́к, како и во други позиции без етимолошка подлога: изи́к, синду́к и во соседство со вокали од преден ред: висо́кут (<висо́киут).

3.6.11. Фонемата /ѓ/ потекнува од прасловенската група *dj: ме́га, ве́га и меј́га, ра́га и рај́га и од туѓо потекло: ѓавул, ѓол', ѓум, ѓубре. Новото јотување на групата -dbj- не стигнало во својот развој до премин во /ѓ/: л'у́јто (<л'удито).

3.6.12. Појавата на /шт/ со потекло од групите *tj, *kt' во овој говор е сосема ограничена и се среќава само во мал број примери: гуришти́на (Ил.), ма́штеа, ма́штејка, но и ма́кеа во с. Крушаре, па́штерка (Б.), плéшка (К.), сно́шти (Ил.) и сно́шни (Е. В.).

Истото се однесува и на појавата на /жд/ од групата *dj: ме́жду, пре́жда, чу́жду (В.) и чу́зду, чу́здиут (Ил., Е. В.).

Групите /шт/ и /жд/ се јавуваат и со потекло од прасловенските групи *skj, *stj, *zdj, *zgj: гу́штәр, кле́шта, кле́шти, шти́ца, шти́ци, шти́рка (неплодна, неродна), пу́шта, прушта́ва, дош, до́ждут, до́ждă и во наставките -иште, -ишта: буні́ште, пи́пили́шта, па́сиште, ва́лчи́ште, де́тишта, си́ништа, Ва́дришта, Видри́штă (Ил.),

Градишта (Пе.), Рамниште (Ма.), Ѓупцки грубишта (Ко.), Грумшта (Ко.), Бустаништата (В.).

3.6.13. Старата група чрѣ- и чр во еницевардарскиот говор се јавува во две форми и тоа како пре-: прево, префца, цървин, превѣта и наспроти неа чаре- и чуре -: чѣрѣша, чѣрешеву дѣрву, а во Илициево и Куфалово со лабијализација на /и/ во /у/: чурѣша, чурѣшуву дѣрву. Ваква појава е забележана и во Солунско (К. Пеев, Кукушкиот говор, стр. 133). Истите примери во Гуменца се јавуваат со чире - : чирѣша, чирѣшево, чирѣшно.

КОНСОНАНТСКИОТ СИСТЕМ ВО ОДНОС НА СОСЕДНИТЕ ГОВОРИ

3.7. Консонантскиот систем на еницевардарскиот говор во целина не се разликува многу во однос на соседните долновардарски говори, особено во однос на говорите од десната страна на реката Вардар. Извесни разлики се појавуваат повеќе во споредба со солунскиот говор и јужниот дел на кукушкиот говор. Во овој дел од кукушкиот говор подобро се чува меко /н'/ од првото јотување, како и /х/ во почетна позиција⁵¹.

Во однос на замената на прасловенските групи *tj, *kt', *dj во еницевардарскиот говор, во кој доминира замената со /ќ/, /ѓ/ тој покажува поголема блискост со солунскиот говор во кој покрај /ќ/, /ѓ/ се јавуваат и /шч, шќ, шт', жд/⁵² и со јужниот дел на кукушкиот говор во кој превладуваат /ќ/, /ѓ/, како и во Кулакија.

РЕДУВАЊЕ НА КОНСОНАНТИТЕ

3.8. Редувањето на консонантите во еницевардарскиот говор е застапено во позициите и случаите во кои се појавува редувањето и во другите македонски говори.

Кај именките консонантите се редуваат при образувањето на деминутиви, множина, вокативни форми, придавки и други именки, при образувањето именки од придавки, а кај глаголите се редуваат

⁵¹ К. Пеев, цит. дело, стр. 118.

⁵² В. Облак, цит. дело, стр. 59 - 60.

консонантите во формите на сегашно време и аористот, свршениот и несвршениот глаголки вид.

3.8.1. До редување на консонантите кај деминутивите доаѓа кај оние именки кои образувале деминутив со суфиксот - че или со редукција во отворен краен слог -чја, при што согласките кои се редуваат /с, з, ш, ж/ во овој говор редовно даваат /х/ во таа позиција. Само во Енцие Вардар е забележан поинаков резултат - /ш/. Звучните /з, ж/ се јавуваат како безвучни при редувањето.

1) с : х - брес (т) : брѣхчја, грѣс(т) : грѣхчја, квас : квѣхче, клас : клѣхче, мѣсо : мѣхче, пояс : пояхче, прѣс (т) : прѣхчја (Г.), фес : фѣхче итн.

2 (з) > с : х - (убрѣз) > убрѣс : убрѣхче.

3 ш : х - миш : михче.

4 (ж) ш : х - (еж) > еш : ѣхче (но и ѣшче) (Е. В.), (нож) нош : нохче и ношче (Е. В.)

5 с : ш - грѣс : грѣшче и прѣс : прѣшче (Е. В.).

3.8.2. Во другите форми на именките кај кои доаѓа до редување се редуваат согласките /г, к, х/, кои се палатализирале и дале /с, з, ш, ж, ш, ц, ч/ и согласките /с, ц/ кои се редуваат со /ц, ч/.

1) г : с - полуг : полуси (Е. В.), прелуг : прелуси (В.).

Ваквиот резултат од редувањето е поредок, а почесто на оваа територија се јавува редувањето /г/ : /з/ во истата позиција.

2) г : з - бѣлиг : бѣлизи, бубриг : бубризи, полуг : полузи, прелуг : прелузи, пѣпѣрог : пѣпѣрози (К.).

3) г : з/с - нога : нозе и носи (Е. В.).

4) г : ж - бог : боже.

5) к : ч - изѣк : изѣче. Во овој случај, всушност се работи за постаро редување меѓу /к/ и /ч/, со тоа што подоцна се развил помек изговор и /к/ поминало во /ќ/.

6) к : ц - Оваа алтернација најредовно се појавува при образувањето множина од именките во машки род кои завршуваат на - к: близнак : близнаци, вѣлк : вѣлци, грабинѣк : грабинѣци, зѣлак : зѣлци, зрак : зраци, каѣк : каѣци, кулак : кулаци, пѣнук : пѣнци, сѣрак : сѣраци итн.

7) к : ц - изѣк : изѣци. Алтернацијата се однесува на постапото /к/ кое подоцна преминало во /ќ/.

8) х : с - Влах : Власи, сѣрумѣх : сѣрумѣси.

9) с : ц - пес : пци.

Покрај овие се јавуваат и редувања во деривацијата:

1) г : ж - дла́гу : дла́жина, ла́га : ла́же, та́га : та́же.

2) к : ч - висо́к : висучи́на, ва́лк : ва́лчи́ца, ва́лчки, дла́бо́к : длабучи́на, га́со́к : га́со́че, кула́к : кула́че, ма́ка : изма́чен, о́блак : о́блаче, па́јак : па́јаче, ра́ка : ра́че, ра́чица, чуве́к : чуве́че, ша́мак : ша́мачи́ште.

3) х : ш - Влах : вла́шки, сирума́х : сирума́шки, ва́рх : вра́шник, грех : гре́шан, гре́шка, гриши́ја, гришу́ва.

4) ц : ч - о́фца : о́фчки, уфча́р, уфча́рина, о́фчичка.

3.8.3. Кај глаголите под дејство на палатализацијата се редуваат согласките /к/ и /г/ со /з/, /ж/ и /ч/ во формите на сегашното време и аористот:

1) г : з - фле́гал : флизе́л.

2) г : ж - стри́гал : стриже́л, стру́гал : струже́л.

3) к : ч - пе́кал : пиче́л, ре́кал : риче́л, се́кал : сиче́л, убле́кал : убличе́л, ублику́ва : убле́чам.

Формите на свршениот и несвршениот вид кај некои глаголи се разликуваат по алтернациите /д/ : /ѓ/ и /т/ : /ќ/ добиени со новото јотување на /д/ и /т/ :

1) д : ѓ - ва́дам : ва́ѓам, ро́да : ра́га.

2) т : ќ - фа́ти : фа́ка.

Во ениџевардарскиот говор има и примери со редување ст : шт кај глаголите: го́сте : гушта́ва (Е.В.), ка́рст, ка́рсте: ка́ршта́ва (В.), про́сте: прушта́ва, прушта́вајна (К.).

АКЦЕНТ

4.1. Акцентот во долновардарските говори на кои им припаѓа и ениџевардарскиот, бил предмет на проучување на сите истражувачи кои се занимавале со овие говори. Меѓу првите акцентот во долновардарските говори го определува Цонев како полуопределен, неподвижен и двосложен⁵³, а кон неговото мислење се придружува и Д. Мирчев⁵⁴, додавајќи некои исклучоци (членувани именки и споеви од именки со кратки заменки: вичирта́, брат-ми́ итн.).

⁵³ Б. Цонев, СБНУ, VI, 25-27 и XIX, 1903, стр. 25.

⁵⁴ Д. Мирчев, СБНУ, XVIII, 1901, стр. 426 – 470.

Истражувајќи ги говорите во Воден, Меглен, Гевгелија, Дојран, Кукуш и Солун, Селишчев⁵⁵ вели дека тие имаат акцент постојан за едни исти зборови- на еден од двата последни слога.

Д. Иванов⁵⁶ во своите проучувања на гевгелискиот говор доаѓа до заклучок дека во тој говор се шири двосложен и тросложен акцент цврсто определен врз кореновиот слог.

Пишувајќи за воденскиот говор, В. Думев⁵⁷ го определува акцентот во него како разносложен, т.е. неопределен и подвижен, при што членот и другите промени на формата по род и број не влијаат врз месотото на акцентот ако не го зголемуваат зборот за повеќе од еден слог. Само кај именките од женски род акцентот е определен на вториот слог и е неподвижен, со некои исклучоци.

Марија Томчева⁵⁸ смета дека во воденско – мегленската област владее разносложен неопределен акцент со стремеж да се определи врз последните три слога, иако има зборови и со акцент на четвртиот и петтиот слог.

Според Томчева неподвижен акцент имаат сите именки од женски род и именките од машки и среден род кои во множината не се зголемуваат за повеќе од еден слог, како и еднослужните придавки и заменките. Сите именки од машки и среден род кои во множината се зголемуваат за повеќе од еден слог (име – имијна) имаат променлив акцент. Кај глаголите, според неа, акцентот паѓа секогаш на еден ист слог во сегашно и минато несвршено време, а во минатото свршено време и глаголските придавки („причастијата“) оди кон крајот, додека заповедниот начин има подвижен акцент.

Томчева заклучува дека акцентот паѓа врз коренот кај сите зборови со неподвижен акцент, а кај производните зборови, кои се зголемуваат за повеќе од еден слог, паѓа врз наставката.

Акцент на четвртиот слог имаат присвојните придавки (тип: Ристувица) и глаголските прилози (удешчимица, бидешчимица).

⁵⁵ А. Селищев, Очерки по македонской диалектологии, т. I, Казань, 1918, стр.260.

⁵⁶ Д. Иванов, Ударението в гевгелииският говор. Известия ССФ, VII, 1931, стр.457.

⁵⁷ В. Думев, Воденският говор, Мак. Пр. XIII, 1943, кн. 3, стр. 8-42 и кн. 4, стр. 26 – 88.

⁵⁸ М. Д. Томчева, Ударението в Воденско – мегленския говор, Мак, мисль кн. 9-10, г.I, 1946, стр. 404.

Заклучокот на Томчева е дека акцентот во овој говор е подвижен и неопределен⁵⁹.

М. Ивковиќ, пишувајќи за акцентските системи на македонските говори, како основна карактеристика на акцентските системи на говорите во групата со разносложен акцент (од Кајлар преку Воден, Меглен, Кукуш, Дојран до Кочани) ги наведува разносложноста и парадигматичноста на акцентското место⁶⁰.

Според Ивковиќ отворените крајни слогови многу ретко имаат акцент и тој смета дека акцентот во некој стадиум од развојот бил фонетски префрлен на претходниот слог, освен во аорисните форми и броевите адна итн., додека педесé се појавило по престанокот на законот за повлекување на акцентот од крајниот отворен слог.

Во врска со прашањето за повлекувањето на акцентот од крајните отворени слогови Ивковиќ вели: „За нас је несумњив факт да је у овим говорима постојао гласовни закон о редукцији акцента на отвореним крајњим слоговима.“⁶¹

Во „Акцентските системи во македонските дијалекти“ Б. Видоески⁶² штипско – воденскиот акцентски тип го определува како разносложен и парадигматичен, со некои исклучоци (множинските форми од типот вол – вулóве). Кај зборовите со парадигма акцентот не може да стои на крајниот вокал со исклучок на некои турски зборови, некои прилози и други зборови без парадигма.

Кај зборовите со парадигма акцентот стои на еден одреден слог во сите граматички форми на парадигмата, со исклучок во множинските форми од типот вол-вулóве и заменските форми за женски род од кој, чиј: којá, чија́ и среден род: којó.

Акцентот добил и функција на граматичко диференцирање кај глаголите, па така во аористот акцентот останува на последниот отворен слог, со што морфолошкиот фактор излегол посилен од законот за повлекување на акцентот од последниот отворен слог.

⁵⁹ М. Д. Томчева, цит. дело стр. 411.

⁶⁰ М. Ивковиќ, Акцентски системи српско-македонских говора, ЈФ, II, 1921, књ. 3-4, стр. 254-271 и IV, 1924, стр. 46-71.

⁶¹ М. Ивковиќ, цит. дело, стр. 265.

⁶² Б. Видоески, Акцентските системи во македонските дијалекти, Литературен збор, г. XVII, бр. 3, Скопје 1970, стр. 1-11.

Кај глаголските форми само императивот акцентски се изделил од другите форми бидејќи и моролошки се осамостоил⁶³.

Во статијата „Акцентски системи во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и јужна Албанија“⁶⁴ долновардарските говори од Лагадинското Езеро до Островското Езеро се определени како говори со морфолошки фиксиран акцент во рамките на акцентскиот систем со слободен акцент, под што се подразбира „...акцент кој може да стои на секој слог во збороформите на една парадигма и на секоја морфема, вклучувајќи ги тука и флексивните наставки“⁶⁵.

Исклучок од правилото дека „акцентот е морфолошки фиксиран кај сите зборови што имаат флексија“ претставуваат множинските форми од типот *вол-волóви/вулóви*, именките со множина на –иња (-ина, -ијна) и –инка и кај глаголите заповедниот начин: *céqu – cigéjīe*⁶⁶.

Во врска со местото на акцентот Видоески забележува дека „акцентот во принцип може да стои на секој слог“. Но, се обрнува внимание на две тенденции, од кои едната се однесува на повлекувањето на акцентот од последниот отворен слог (отворена ултима), така што „... во долновардарските говори на отворена ултима акцентот се задржал кај именките уште во туѓите (турските) заемки, сп. *ајџа́на, а́рба́*.”⁶⁷.

На последниот отворен слог акцентот се задржал уште „во формите за женски и среден род од ‘еден’ и од заменките ‘каков, таков’, сп. *игна́, игно́, ка́квѧ, ка́квѧ, ѿѧквѧ, ѿѧквѧ...*; во 2 и 3 л. едн. аорист: *ка́жѧ, видѧ́, ја́дѧ, има*, и во неколку прилози, сп. *ка́дѧ, ѿѧку́дирѧ, ѿѧмѧѧка...*“⁶⁸.

Втората тенденција се однесува на избегнувањето акцентот да паѓа понапред од третиот слог на различни начини: „со повлекување на акцентот на пенултима или на антепенултима, со појава на секундарен акцент на пенултима со што збороформите се рас-

⁶³ Б.Видоески, цит. дело, стр. 8

⁶⁴ Б.Видоески, Акцентските системи во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и јужна Албанија, Мак. јазик XXXVI-XXXVII, Скопје 1986, стр. 19-45.

⁶⁵ Б.Видоески, цит. дело, стр. 20

⁶⁶ Б. Видоески, цит. дело, стр. 26.

⁶⁷ Б.Видоески, цит. дело, стр. 27.

⁶⁸ Б.Видоески, цит. дело, стр. 17

членуваат на две ритмички единици, ..., и со елизија на неакцентирани вокали. Сите овие процеси се активирани и се вршат со различен интензитет во поодделни локални говори⁶⁹.

4.2. Еницевардарскиот говор со својот акцентски систем се вклопува во групата долновардарски говори со морфолошки фиксиран акцент. Пошироко земено тој влегува во составот на говорите со слободен акцент, односно неопределен (слободен) акцентски систем карактеристичен за говорите источно од Вардар.

Овој акцентски систем од „штипско-воденски акцентски тип се простира на целиот појас од Солунскиот Залив и р.Бистрица па до границата со српската јазична територија на север. Неговата западна изоглоса оди по правецот Свети Николе-Демир Капија-Остров-Кајлар“⁷⁰.

На исток овој акцентски тип граничи со западната граница на малешевско-пиринскиот акцентски тип која „оди нешто малку поисточно од Крива Паланка-Кочани-Струмица-Кукуш и Солун“⁷¹

Меѓу долновардарските говори со морфолошки фиксиран акцент еницевардарскиот говор територијално го зазема централното место. Како и во другите македонски говори акцентот и во еницевардарскиот говор е експираторен по природа, а во поглед на неговиот интензитет може да се каже дека „интензитетот на акцентот во долновардарските говори е поголем отколку во говорите што се наоѓаат северно од нив.“⁷²

4.3. Акцент на последниот отворен слог.- На последниот отворен слог (отворена ултима) акцент имаат многу малку именки. Тоа се главно зборови од туѓо (турско) потекло, примени сигурно по престанокот на законот за преместување на акцентот од последниот отворен слог. Такви се именките: а̀пца̀на́, а̀ра̀ба́, да̀лга́, за̀ма̀ра́, ка̀са̀ба́, ма̀ка̀ра́, ма̀ја́, да̀мла́ (К.), цумра́ (Е. В.), а̀ла̀ца́ (платно), бу̀да̀ла́ (Ил.). Кон овие именки од женски род се приклучуваат и именките од среден род: ба̀а̀ре́, ду̀шуме́, ка̀ве́, либа̀де́, ма̀ра̀бе́, микире́ (принудна работа за заробеници)(К.), миргилише́ (нарцис) (Ил.), скул'о́, са̀ндарме́ (вид штици, под) (Е.В.), ца̀де́, ципа̀не́

⁶⁹ Б. Видоески, цит. дело, стр 30.

⁷⁰ Б. Видоески, Акценските системи во македонските дијалекти, Лит. збор, г. XVII, бр. 3, Скопје 1970, стр 7.

⁷¹ Б. Видоески, цит. дело, стр. 5.

⁷² К. Пеев, Дојранскиот говор, Македонистика 2, Скопје 1979, стр. 47.

(муниција), шубе́ (Ко.) и прилогот ба́ја (А.), како и та́ка и за́шо (од домашно потекло).

Кај некои лексеми од туѓо потекло акцентот се повлекол од последниот отворен слог: гу́бре, ко́ше, ши́ше, за́мба, со́фра, та́јфа, уда́ја.

Ваквите примери може да бидат знак дека и понатаму е активна тенденцијата за повлекување на акцентот од последниот отворен слог, односно дека процесот на тоа повлекување сè уште не е завршен и веќе ги опфатил и лексемите од туѓо потекло.

Со ваков акцент се и заменките та́коф, ва́коф, т.е. нивните форми за женски и среден род та́квa, та́квo, ва́квa, ва́квo и ка́коф, ка́квa, ка́квo.

Кај овие заменски придавки акцентот паѓа на отворениот последен слог само во формите за женски и среден род, во машкиот род тој се наоѓа на затворениот последен слог, а во множината акцентот се нашол на претпоследниот слог поради проширувањето што се развило зад последниот отворен слог.

Акцент на отворена ултима имаат уште и формите за женски и среден род од бројот иде́н- идна́, идно́ и а́дна, а́дно во Ениџе – Вардар. Во Илиџиево и Куфалово покрај формите за женски и среден род идна́, идно́ се јавуваат и множински форми со акцентирани отворена ултима – идни́. Во членуваните форми акцентот не го менува своето место: идна́та, идно́ту, а́дната, а́дното.

Единствено уште глаголите во 2 и 3 л. еднина на аористот имаат акцент на отворениот финален слог: виде́, да́де, зе, ка́жа, има́, ја́де, испиче́, на́л'ути́, сиде́, а́лцна́, ра́збуле́, чу, скисна́, слушна́, избрипа́, истриже́, за́стана́, пумина́, удри́, са́-ва́рна́, испа́дна́, та́ргна́ итн.

На тој начин ениџевардарскиот говор не покажува некои разлики во однос на другите долновардарски говори. Во однос на кукушкиот и дојранскиот говор забележително е овде отсуството на таму забележените роднински имиња со кратки заменски форми при што акцентот паѓа на последниот отворен слог од именката (мајка́-му, сестра́-ми), но ако се земе предвид целината формирана со заменката тогаш акцентот се наоѓа веќе во средината, т.е. на вториот слог од крајот⁷³.

⁷³ К.Пеев, цит. дело, стр. 55.

Исто така не се забележани ни броевите од 50 до 90 со акцент на отворениот последен слог како во дојранскиот и кукушкиот говор⁷⁴.

4.4. Акцент на последниот затворен слог.- Акцентот на последниот затворен слог во еницевардарскиот говор е мошне чест. На последниот слог (затворена ултима) имаат акцент оние именки од машки род кај кои акцентот го носи зборообразувачкиот суфикс. Такви се на пример суфиксите: -ар, -ер, -ур, -ир, -ан, -ак, -ач, -ах, -ет, -ен, -ик итн. Покрај нив со акцент на последниот затворен слог се и низа други именки, меѓу кои многу и од туѓо потекло. При членувањето на именките или при образувањето множински форми, како и при членувањето на множинските форми се зголемува бројот на слоговите, но акцентот не си го менува своето место без разлика за колку слога се зголемил зборот.

Всушност, најголемото зголемување е од два слога и тоа при членувањето на множинската форма. Од друга страна во ваквите случаи влијанието на елизијата веднаш по акцентираниот слог го сведува зголемувањето на само еден слог. Во секој случај акцентот не го менува своето место во целата парадигма на именките. За поголема прегледност примерите ќе ги дадеме според суфиксите:

-ар: бишкар-бишкарут-бишкари-бишкарто, бајнар-два бајнара-бајнари-бајнарто, бучвар-два бучвара-бучвари-бучварто, вудар-вударут, два вудара-вудари-вударто, вулувар-вулуварут-два вулувара-вулувари-вулуварто, гувидар-гувидарут-два гувидара-гувидари-гувидарто. Според истиот модел се однесуваат и другите именки образувани со суфиксот -ар: житвар, загар, зидар, измикар, каминар, килар, кунар, ластар, ливичар, магишнар, мисар, падар, парнар, панцар, парстинар, пазар, писнар, плитар, пчилар, рибар, самар, стумнар, сулинар, тамакар, тапанар, тувар, туцар, уфчар и др.

Другите именки образувани со разни суфикси се однесуваат исто како и именките со суфиксот -ар во сите форми на парадигмата:

-ер: аскер, бирбер, миндер, сунгер, шикер и др.

-ир: панаѓир, чаир.

-ур: балгур, линсур, мисур, миур, пампур.

⁷⁴ К.Пеев, цит.дело, стр. 58 и Кукушкиот говор, Ск., 1987, стр. 153.

зилинкаф, смјргул'аф, цјрвинкаф, цјрнул'аф, а исто така и сложените образувања како: гулуглаф.

-лиф: билузлиф, дужлиф, каминлиф, линлиф, маглиф, мајразлиф, писиклиф, рабутлиф, трамлиф, цјрвлиф итн.

-ес(т): брадес- брадестиут-брадести, заблес, цуцулес – цуцулеста итн.

-ит: витруви́т-витруви́тиут-витруви́та-витруви́то-витруви́ти-витруви́тите, истили́т-истили́ти- истили́тите итн.

-ок: длабо́к-длабо́ка-длабо́кта, широ́к-широ́ка-широ́ко-широ́ки-широ́киут-широ́кта широ́куто-широ́ките.

-ен: зиле́н-зиле́ниут-зиле́на-зиле́нта-зиле́но-зиле́нто-зиле́ни-зиле́нте, цјрве́н цјрве́ниут-цјрве́на-цјрве́нта-цјрве́но-цјрве́нто-цјрве́ни-цјрве́нте, шјаре́н-шјаре́ниут- шјаре́на-шјаре́нта-шјаре́но-шјаре́нто-шјаре́ни-шјаре́нте итн. (Е.В.), односно шјаре́на-шјаре́нта – шјаре́ну –шјаре́нту-шјаре́нти, цјрве́на-цјрве́нта-цјрве́ну-цјрве́нту-цјрве́нти итн.(Ил., К.).

-еш: кале́ш-кале́шиут-кале́ша-кале́шта-кале́шо итн.

На последниот затворен слог имаат акценти сложените придавки: билугла́ф-билугла́виут-билугла́ва-билугла́вта-билугла́ви-билугла́вите, билули́к-билули́киут-билули́ка-билули́ката/билули́кта-билули́ко-билули́ки-билули́ките, глувунéм-глувунéма-глувунéмо-глувунéми итн., твјрдугла́ф-твјрдугла́ва-твјрдугла́во-твјрдугла́ви, цјрнуо́к-цјрнуо́ка-цјрнуо́ки итн. Акцентот останува на своето место во целата парадигма на сложените придавки.

4.4.2. Кај заменките, односно заменските придавки, акцент на последниот затворен слог имаат само веќеспомнатите тако́ф, вако́ф и како́ф и тоа само во формите за машки род.

Меѓу броевите со таков акцент е само формата за бројот еден во машки род: иде́н, иде́јнут, а во формите за женски и среден род акцентот паѓа на последниот отворен слог и отстапува таму во целата парадигма, како и во множина (идна́, идно́, идни́, идна́та, идно́то, идни́те).

4.4.3. Прилозите имаат акцент главно на кореновиот слог, но има и една помала група прилози со акцент на последниот затворен слог: визде́н, идва́ј, идна́ш, на́идна́ш, та́мам, утта́м, на́-ва́м, на́-та́м, на́-со́н.

Меѓу ретките предлози со ваков акцент е пукра́ј (пукра́ј Ва́рдјар о́дишја́) (Ил.).

4.4.4. Глаголски форми со акцент на последниот затворен слог се: 1л. едн. на аористот, глаголските придавки во машки род и глаголската л-форма исто така во машки род. Во сите глаголски форми акцентот ја задржува својата парадигматичност и при максималното зголемување на бројот од слоговите во множината со исовремено членување се задржува на третиот слог од крајот кај глаголските придавки и на вториот слог од крајот (претпоследниот) кај глаголите во аорист и глаголската л-форма кои максимално добиваат зголемување од еден слог (со промена по лица и број, односно род и број).

1. Минато определено свршено време (аорист) видэх - виде - видеме - видете - видеа, дăдех - дăде - дăдеме - дăдете - дăдеа, зех - зе - земе - зете - зеа, чух - чу - чуме - чуте - чуја; зăбăвăх, избришăх, истрижэх, испичэх, нăл'утіх, скиснăх, сă рăзбулэх, слушнăх, сиднăх, ăлцнăх, упăшăх, фăрліх, ткăјăх, утипăх итн.

2. Глаголски придавки: визăн, визăниут, визăна, визăнта, визăно, визăнто, визăни, визăнте; жниен, зăдăржăн, испран, измиен, мăлзăн, писан, рăстурен, руден, ткăјан, утипан, фăрлен, ципен; брăнѐт, брăнѐтиут, брăнѐта, брăнѐтăта, брăнѐто, брăнѐтуто, брăнѐти, брăнѐтите, пăднăт, пăднăтиут, пăднăта, пăднăтăта, пăднăто, пăднăтуто, пăднăти, пăднăтите; жинѐт, дупнăт, кăнѐт, лигнăт, рăнѐт, ужнăт итн.

3. Глаголска л-форма: Акцентот кај овие форми најчесто е на крајниот затворен слог, а поретко се јавува и на вториот слог од крајот. Во сите случаи тој ја задржува својата парадигматичност низ целата парадигма на л-формата: буднăл-буднăла-буднăло-буднăле, видѐл-видѐла-видѐло-видѐле, гријăл-гријăла-гријăло-гријăле, дујдѐл-дујдѐла-дујдѐло-дујдѐле; дăржăл-дăржăла-дăржăло-дăржăле; бирăл, вјанăл, викăл, вăрнăл, вăршіл, вăршѐл, виѐл, гришіл, дăдѐл, дунцѐл, зидăл, зăбăвăл, испăднăл, игрăл, имăл, идѐл, испичѐл, јăдѐл, крăдѐл, кăпнăл, кăрстїл, кăлнăл, круїл, кусѐл, кувăл, мăлсăл, мисїл, мăнăл, миѐл, нăбубурїл, нăпăднăл, нăјăдѐл, убличѐл, углăднѐл, углувнѐл, услипѐл, урăл, стругăл, струјăл, стрижѐл, смијăл, сијăл, снувăл, сичѐл, плитѐл, ткăјăл, тăрчăл, фăрліл, флизѐл, ципил итн.

Од ваквото акцентирање отстапува една помала група глаголи кај кои акцентот се наоѓа на кореновиот слог. Овие глаголи ја задржуваат парадигматичноста на акцентот: вїшăл-вїшла-вїшло-вїшле, дóшăл-дóшла-дóшло-дóшле, їшăл, їшла -їшло - їшле,

рeкaл-рeклa-рeклo-рeклe, сeкaл-сeклa-сeклo-сeклe, како и изведениите од нив префиксирани глаголи: утишaл-утиишлa - утиишлo-утиишлe, присeкaл-присeклa-присeклo-присeклe итн.

Со ваквото акцентирање глаголската л-форма го следи аористот со погоре наведените мали отстапувања и во тој поглед се приклучува кон другите долновардарски говори⁷⁵ и се разликува од воденскиот говор во кој има опозиција по акцент меѓу формите од свршен вид и формите од несвршен вид (мeтил: митeл, нoсил: нусил)⁷⁶.

4.5. Акцент на претпоследниот слог- Најголемиот број од именките од машки, женски и среден род имаат акцент на претпоследниот (вториот од крајот) слог, т.е. на пенултима.

Кон нив се придржуваат и придавките, заменките, броевите, прилозите и глаголите, а и повеќесложните сврзници.

4.5.1. Акцентот кај именките од машки род. – Сите именки од машки род кои не се акцентирани на суфиксалниот дел имаат акцент на претпоследниот слог.

Како и кај другите именки акцентот е морфолошки фиксиран во сите форми на именката, така што зголемувањето на бројот од слоговите поради членувањето или образувањето множина не влијае на акцентот: бeлик- бeлигут-два бeлига-бeлизи-бeлизите, биул-биулут-два биула-биули-биулите, вeтaр-вeтaрут-вeтруви-вeтрувите, вaзaл-вaзaлут-вaзли-вaзлите, вaтук-вaтуци, дeвaр-дeвaрут-два дeвaра-дeвaри-дeвaрте, живут, зaдух-зaдухут, зaлaк-зaлaкут-зaлци-зaлците, кoпaн-кoпaјнa, oструф-oструвут-oструви-oструвте, oбaрч-два oбaрчa- oбaрчут-oбарчи-oбaрчите, пинук-пинукут-пинци-пинците, пoјaс-пoјaсут-пoјaси-пoјaсите, прeлук-прeлузи, сивjак-сивjци, тaпaн-тaпaнут-тaпaјнa-тaпaјнтe, yгaр, чeшaл-чeшaлут-чeшли-чeшлите и чeшaјлa-чeшaјлaтa (Ил.), чупeрук итн.

Меѓу овие именки се вбројуваат и оние кои немаат акцент на суфиксот:

-ен >-ин, -ан: вaглин-вaглинут-вaглијнa-вaглијнтa, грeбин-грeбинут-грeбијнa, плaмин-плaминут-плaмијнa-плaмијнтa, рeмaн-рeмaнут-рeмaјнa-рeмaјнтa.

⁷⁵ К. Пеев, цит. дело, стр. 60

⁷⁶ В. Думев, цит. дело, стр. 76

-ец -иц: вѐниц-вѐницут-вѐнци-вѐнците, јѹниц-јѹнци, кѹниц-кѹнци-кѹницут-кѹнците, мѹлиц-мѹлицут-мѹлци, слѹнцуглѹдиц, тѹргѹвиц, удѹвиц, чѹздѹници итн.

-ник: вѹршник-вѹршници, крѹшник, кукушѹрник, нѹпрѹсник, стумнѹрник, сулѹрник-сулѹрници, тлѹчник-тлѹчници.

4.5.2. Акцентот кај именките од женски род.- Поголемиот дел од именките од женски род имаат акцент на претпоследниот слог. Акцентот и кај нив е морфолошки фиксиран и не го менува своето место при образувањето множина и при членувањето. Така се акцентитаат двосложните именки како: брѹда – брѹѹта – брѹди – брѹдите, глѹва – глѹвѹта – глѹви – глѹвите/глѹвити, гѹша – гѹшѹта – гѹши – гѹшите, кѹса – кѹсѹта/кѹста – кѹси – кѹсите, нѹга – нѹгѹта – нѹзи – нѹјсти/нѹјсте, рѹка – рѹкѹта – рѹци – рѹците/рѹцити, трѹга – трѹгѹта – трѹги – трѹгите, ѹста – ѹстѹта – ѹсти – ѹстите/ѹстити; бѹба, бѹјна, вѹда, жѹба, жѹна, вѹјна, цѹрнка, клѹпка, вѹга, снѹга, мѹрша, мѹшка, ѹкра, дѹра, пѹта, кѹжа, сплѹна – сплѹнта, сѹлса, крѹста, рѹба, кѹка, чѹша, нѹкѹва, смѹнка (Р. =маснотија во цревата), мѹма итн.; јѹнца, пѹпра, тѹрска, рѹпа, зѹл'ка, лѹјка, тѹква, лѹа, плѹва, жѹна, слѹма, кѹла, дѹпка, стѹл'а, сѹпка, ѹзда, бѹмба, пѹшка, крѹжба, стрѹла, фрѹга, кѹвга, кнѹга, стѹка, срѹда итн. (В.).

Суфиксите кои се јавуваат кај именките од женски род обично не го преземаат акцентот врз себе и на тој начин акцентот останува на претпоследниот слог без оглед на бројот на слоговите од именката:

-ба: сфѹдба, крѹжба, сѹдба, вѹршѹдба, пѹчѹлба, чѹдба, мѹлба, жѹлба итн. Истиот суфикс се јавува и во Кулакиското евангелие: мѹрба, лѹцба, сѹдба.

-ва: сфѹкѹрѹва, јѹтѹрѹва, мѹкѹва, купрѹва, смѹрдѹѹва, уснѹва, пустѹва итн.

-ѹја: бѹлтѹја, бѹчкѹја, бѹјѹѹја, бѹлнѹтѹја, гѹјдѹѹја, гнѹсѹтѹја, гулимѹѹја, гриѹтѹја, ѹкимѹѹја, кѹрфѹја, курѹја, кумшѹја, лушѹтѹја, пѹпѹја, пупѹдѹја, рѹкѹја, сѹјбѹја тиликѹја, тѹргѹвѹја, скѹпѹја, фѹлбѹѹја, чѹкѹрлѹја, чѹтѹја, цѹмѹја, ѹрѹнѹја, ѹскирлѹја, ѹјнѹѹја (Е.В. = мрзлив) итн. Еден добар дел овие именки е образуван во комбинација на турскиот суфикс -ѹи со домашното – ѹја (тие се од м. р.). Земени заедно групата именки на – ѹја имаат акцент на суфиксалниот дел и истовремено на претпоследниот слог (пенултима).

-ка: бáмка, дáмка, брíшка, бǎјáчка, бунéлка, дрéнка, думáќинка, дуýлка, гудинáчка, глогýнка, кǎрǎра́цка, кукувéјка, кǎпýнка, кушýл'ка, лиýнка, лулéјка, л'ýл'ка, лéска, мрáфка, мрéнка, мисýрка, нǎстýнка, ништéл'ка, нǎпрýшка, нивистýл'ка, пувýвка, пи́пирýтка, суфáл'ка, смǎрдýл'ка, сéмка, сóпка, пýпка, тǎрнка, чупéрка, удáјка, штýрка итн. Еден дел од овие именки има, всушност, сложен суфикс со втор дел – ка (- ачка, -ул'ка, -ушка, и др.).

Многу именки од женски род се образувани од именките од машки род со акцент врз суфиксот со додавање на суфиксот – ка. Таквите именки од женски род целосно се вклопуваат во групата именки со акцент на пенултима:

-áрка: житвáрка, изми́áрка, ливичáрка, мǎгишнáрка, мисáрка, писнáрка, пчилáрка, рибáрка, стумнáрка, уфчáрка, мул'áрка, вудиничáрка итн.

-áчка: глидáчка, гутвáчка, крǎдáчка, лǎжáчка, лǎпáчка, ткǎјáчка, вǎршáчка итн.

Во оваа група спаѓаат и етничките имиња од женски род на – ýнка: Влáýнка, Гǎркýнка, Сǎрбýнка, Русýнка, Фрǎнцузýнка и др. Кон нив се приклучуваат и именките образувани со други суфикси: Мǎкидóнка, Бугáрка; скупјáнка, битулчáнка, прилипчáнка, христијáнка, муслимáнка, грǎгáнка, сил'áнка, илицичáнка, вǎдришéнка, куфáлénка, крушǎрénка, курнишóрка, бǎбјáнка, мǎндǎлénка, мǎврénка, гупчáнка, (ǎ)сǎрбигóвка, пидгǎжáнка, рǎмнénка, пǎзǎрénка и др.

Личните имиња од женски род изведени од машките имиња со суфиксот –ка имаат акцент исто така на пенултима: Стујáнка, Трǎјáнка, Тудóрка, Вǎсýлка, Јурдáнка, Тǎнáска, како и другите лични имиња на – ка: Дýшка, Мýлка, Слáфка, Лénка, Вилýка, Нýка, Мǎрýка и др.

Меѓу именките од женски род со акцент врз суфиксот спаѓаат именките на –ýна и –ýца:

-ýна: грáдýна, жигǎвýна, истýна, итруштýна, кǎлǎвýна, кǎртучýна, мисичýна, нузрýна, плǎнýна, рǎмнýна, ругузýна, снигувýна, дулýна, слизýна, тǎрбушýна, путкукнýна (К.), удýна, дǎлжýна, ширýна, пǎижýна и др.

-ýца (-вýца, - нýца): бǎрдǎвýца, биулýца, вирвирýца, вǎлчýца, вудинýца, гуштирýца, дǎскǎлýца, жǎлтýца, ирибýца, јалу-вýца, кǎпǎвýца, крǎстǎвýца, киǎвýца, лǎжýца, лǎпǎвýца, лисýца,

маѓарица, матурица, маѓаница, млазница, наѓаквица, паѓавица, пинчуница, праѕица, пиивица, пудмајрзница, плискавица, парлица, расципанница, сипанница, страњица, сијнаквица, сурувица, тимлица, тупанница, удувица, уранница, фуруглица, царница, ципанница, царвиница итн.

Акцент на пенултима имаат и неколку деминутивни именки од женски род на – ичка: вратничка, лажичка, ластавичка, чиничка, страњичка. За деминутивните образувања на – ичка е карактеристично дека не го менуваат местото на акцентот од формата според која се образувани, а тоа е најчесто именка од женски род со акцент на пенултима и поради тоа најголемиот број од именките на – ичка имаат акцент на третиот слог од крајот. Примерите со акцент на вториот слог се образувани од именки со акцент врз суфиксот (-ник, -ица и др.): вајрсник, лажичка, ластавичка итн.

Со акцент на пенултима се уште и именките: куманда, наредба, правда, ниправда, служба, гриба, габирика и други, како и именките од женски род на консонант: болис-болиста - гној – гнојта, жалус - жалуста, помуш - помушта, радус – радуста, песук – песукта.

Личните имиња, покрај оние на –ка, имаат исто така акцент на пенултима: Дана, Гуна, Ката, Лена, Л’опа, Лина, Ѓурга, Мара, Петра, Софка, Тана, Тина, Цана и повеќесложните Аликсандра, Ангелина, Аспасија, Бужана, Јурдана, Катина, Катирина, Марија, Миропа, Паскалина, Пуликшени, Султана, Тудора и др.

4.5.3. Акцентот кај именките од среден род.- Најголемиот дел од именките од среден род имаат акцент на пенултима. Сите двосложни именки од среден род на –е, -о, кои во множината завршуваат на –а имаат парадигматичен акцент на пенултима: дарво – дарвото – дарва-дарвата, гарло – гарлуто – гарла – гарлаќа, влакно – влакнуто – влакна – влакнаќа; бардо, букло, брашно, ведро, вино, гумно, глеќо, дете, жито, зарно, злато, јайце, крочно, клопка, крило, леќо, лице, масло, месо, лозје, небо, писмо, проќо, перо, рамо, рало, ребро, руно, стадо, село, сребро, сено, седло, сланце, сито, тесто, тарло, прево, чеќо, чеќо итн. Тука спаѓаат и именките оќо – оќи, уво – уши.

Исто се однесуваат во поглед на акцентот и тросложните и повеќесложните именки со множина на –а: вајртеќо, кулеќо, жилеќо, куриќо, ришеќо итн.

Именките образувани со суфиксите -áло, -éло, íло имаат акцент на вториот слог: видéло, сидéло, бáрдíло, мутувíло, кусíло, сичíло, чурíло, цáдíло, суkáло, сругáло, стáпáло, углидáло, чукáло, тáркáло, убијáло, клипáло и др.

Суфиксот -íште се јавува акцентиран кај овие именки: бунíште, витрíште, жинíште, мáжíште, стáрнíште, шáмáчíште, губрíште, бáбíште (Кр.), нуvíште (Кр.), трибинíште (Пи.), пáсиште, сирíште (Е.В.). Кон нив може да се приклучат и примерите од топонимијата: Гупцки грубíшта, Бустáништáта и Цáрквíште (В.) Грумíштá (Ко.). Но меѓу топонимите има и примери со акцент на третиот слог: Вáдришта, Рáмниште (Ман.), како и именките: грáдиштá, íмиштá (Р.), грóбишта, кáлчиште (Е.В.), рáчиште (К.), глáвиште (К.), трéвиштá, кáрстиштá (Ил.).

Деминутивните образувања на -це го задржуваат акцентот на основната форма: ókце – ókцито – ókца – ókцáта, мéхце, нéпце, ýфце, вínце, курítце, кулénце, углидáлце и др.

На пенултима се акцентираат сите деминутивни образувања на -éнце/-éнца: брáшнénца (брашно), вилénце, дáтénце, ждрибénца, јáгнénце, јáрénце, кучénце, мáчénце, питлénца (Ил.), пилénце, писмénце, пулénце, прáсénце, тилénце, сáрцénце, тилénце, шишénце, пáрленце итн.

Деминутивите на -че имаат акцент на основната форма и кај еден добар дел од именките тој останува на пенултима: брáтче, брéхче, брéкче, вíрче, вáрхче, дóлче, грáхче, зáјче, бунáрче, кóпче, кулáче, кужúхче, кфáхче, изíче, иргénче, јúnче, мóхче, пáтче, рítче, рíпче, снéкче, скрíпче, стóкче, сирáче, тóпче, тáфче, типцијче итн. Кај еден помал дел од ваквите именки акцентот се наоѓа на третиот слог: вétáрче, гáбирче, дéváрче, зáлáче, клáдинче, облáче, пáјáче и др.

Акцент на пенултима имаат именките кои завршуваат на -е и образуваат множина со наставките -íјна. Кон нив се приклучуваат и извесен број именки на -о со множина исто така на -íјна, како и сите именки на -че. Наставката -íјна се јавува со акцент на пенултима и во поглед на пенултима и во поглед на акцентот се однесува како суфикс⁷⁷. На тој начин множинските форми на -íјна

⁷⁷ Б. Видоески, Акцентските системи во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и јужна Албанија, Македонски јазик XXXVI-XXXVII, Скопје 1986, стр. 26.

претставуваат исклучок од правилото за морфолошка фиксираност на акцентот, но од друга страна се приклучуваат кон мнозинството именки со акцент на вториот слог (пенултима): бúкло – бúклуто – букли́јна – букли́јнта, ве́дро – видри́јна, вре́ме – врими́јна, ва́же – ва́жијна, виле́нце – вилинци́јна, де́те – да́чијна, ждре́бе – ждриби́јна – ждриби́јнта, ја́гне – ја́гнии́јна – ја́гнии́јнта, ја́ре – ја́ријна, ко́лче – кулчи́јна, ко́пче – купчи́јна, ку́че – кучи́јна, ли́шă – лиши́јна (Ил.), ма́че – ма́чијна, миси́рче – мисирчи́јна, мо́ре-мури́јна, не́пце – нипци́јна, но́хче – нухчи́јна (ноктиња), па́пијче – па́пијчи́јна, пе́тле – питли́јна, писме́нце – писминци́јна, по́ле – пули́јна, пуле́нце – пулинци́јна, пра́се – пра́сијна, ра́мо – ра́мијна (со изедначување на наставката –ена со –ијна), ре́нде – ринди́јна, ри́тче – ритчи́јна, се́ме – сими́јна, ске́ле – скили́јна, ске́мле – скимли́јна, са́рце – са́рцијна, сто́лче – стулчи́јна, те́ле – тили́јна, цве́жда – цвижди́јна, шилéже – шилижи́јна, ши́ше – шиши́јна, бра́тче – бра́тчи́јна, ви́рче – вирчи́јна, до́лче – дулчи́јна, кула́че – кула́чијна, па́тче – па́тчи́јна, ри́пче – рипчи́јна, сира́че – сирачи́јна, то́пче – тупчи́јна; ма́ченце – ма́чинци́јна, шишéнце – шишинци́јна итн.

4.5.4. Акцентот кај личните имиња од машки род. – Личните имиња од машки род во еницевардарскиот говор се акцентираат во најголем дел на пенултима и еден дел на затворена ултима. На пенултима се акцентираат имињата независно од бројот на слоговите од кои се составени или од тоа дали завршуваат на вокал или на консонант: А́леко, Бо́шко, Ва́нчо, Го́цо, Ди́мо, Ди́мче, Го́рѓи, Ми́тко, Ми́тре, Ма́рко, Ко́ста, Ка́рсте, Пе́тре, Ри́сто, Или́ја, За́хари́ја, Нико́ла, Тра́јко, Та́нче, Ла́зър, То́мо, Три́фун, Ва́нгел, (Е.В.), Бла́гоин, Ште́рјо, А́лекса, Ле́ко, Жи́вко, А́нгел, Димитри́ја, Ва́ни, Пе́но, Ми́таџ, Ла́зо, Ди́но, На́ско, Та́шо (Ил.), Ди́ме, На́це, Бо́жин, Стуја́нче, Нико́лче, Ми́це, Ми́цко (К.), Со́тир, Ми́ле, До́јчин (В.), Млади́н, Ге́ле, Тра́пко, Ду́шан, А́нгелко, Вла́до, Ва́ндо, И́чо, Ва́силче, Тра́јо (Кр.), Ја́нко, Ја́ни, Јо́рго, Ни́ко (А.) итн.

4.5.5. Акцентот кај сложените именки. – Сложените именки во најголем дел имаат акцент на вториот слог, а земени заедно со оние кои се акцентираат на затворениот последен слог; може да се каже дека се акцентира втората компонента од сложенката: ба́ба-ша́рка – ба́баша́рката (болест како сипаница), мла́дужени́ц, ва́рту-ве́риц, ва́ртуве́рка, бугу́ројца, игра́ориц, игра́орка (Е.В.), сла́нцу-

гледиц (К., В.), угријсла́нце, зајдисла́нце (Р.), угрисла́нце, зајсла́нце (Кр.), па́раба́ба, па́раде́до, па́равну́ка.

На првата компонента, но на вториот слог имаат акцент сложенките кај кои вториот дел е едносложен и двете компоненти на сложенката се составени без составен вокал: Вили́гдин, Или́ндин, Ка́рсто́вдин, Питро́вдин, Гу́рго́вдин, Митро́вдин.

4.5.6. Акцентот кај придавките. - Поголемиот дел од придавките во машки род имаат акцент на вториот слог и тој не си го менува местото при образувањето на другите родови, множината или при членувањето. Всушност, акцентот обично си останува на истото место како и во соодветната именка, но има и такви, кај кои акцентот преминал на суфиксот со кој е образувана придавката. Такви се оние придавки кои имаат акцент на крајниот слог. Заедничка особина на сите придавки е парадигматичноста на нивниот акцент.

Голем дел од придавките на -ин се всушност добиени со редукција од -ен: а́рин, ба́ка́рин, ва́лнин, вре́дин, гла́дин, гна́син, гро́зин, жиле́зин, житин, ја́син, ле́нин, леси́н, ли́чин, ма́тин, ра́мин, спо́рин, стре́брин, ца́рквин, бо́лин, ра́жин итн.

Во селата Илициево и Куфалово меѓу ваквите придавки се јавуваат и придавки на -а́н, поради различните резултати од редукцијата на /e/: а́ран, гла́дан, леса́н, но́ка́н, ма́тан, па́лан, преса́н, ра́жан, тема́н (Ил.), ли́чан, гроза́н (К.).

Во групата придавки со акцент на основата спаѓаат и оние на -ин (без редукција): га́скин, е́фтин, лиси́чкин, ма́јчин и ма́јкин, ри́бин, чини́чкин, ба́бин, куко́шкино (Е.В.) итн.

Покрај групата придавки на -аф со акцент на суфиксот има и една група придавки со акцент на основата: га́рба́ф, гулими́чаф, краста́ф, лига́ф, уба́ф, шта́рба́ф (Е.В.), ра́гаф (К.) итн.

На вториот слог се акцентираат и придавките на -уф (< ов): блaну́ф, вра́гуф, да́буф, де́дуф, ичу́менуф, о́рлуф, та́ткуф, ко́руф, уве́зуф, уре́уф, ури́зуф, бу́жикуф, чире́шуф итн. Кон нив се приклучуваат и придавките изведени од личните имиња: Бо́шкуф, Бужи́нуф, Нико́луф, Стуја́нуф, Тра́јкуф, Ко́стуф, Мел'у́ф, Ци́куф, Ма́јнуф, Са́марци́уф, Ва́нчу́руф, Или́уф (К), Ва́цу́руф (Пи.), А́ризáнуф, А́лачу́ф, По́пуф, Тешу́ф, Стре́зуф, Ча́нуф (Ил.), Тимелку́ф, Бо́куф, Петку́ф (В.), Ва́лка́нуф, Ма́ркуф, А́мбуф (Е.В.) и др.

Придавките на – цки, -чки, -шки имаат акцент на пенултима: био́лцки, ва́лчки, гуве́цки, гуспудин́цки, зми́јцки, кра́фцки, о́фчки, тиле́шки, вуло́фцки, ма́ѓаре́шки, ко́јнцки итн.

На пенултима се акцентираат и придавките кои завршуваат на –а́р, –а́л, –у́к: би́ста́р, и́та́р, мо́ка́р, ки́са́л, то́па́л, же́шук, плі́тук, ма́ле́чук, ни́сук, те́нук и др.

Групата придавки со подвижен вокал кој се губи при образувањето на другите родови и формата за множина на –а́р, –а́л, –у́к, –ин/-а́н (<-ен), како и оние на –цки, чки, -шки, имаат акцент на пенултима и во формите за женски и среден род и во множината: а́рна – а́рно – а́рни, вре́дна – вре́дно – вре́дни, гла́дна – гла́дно – гла́дни; гна́сна, гро́зна, жиле́зна, житна, ја́сна, ле́сна, ли́чна, ма́тна, ра́мна, спо́рна, бо́лна, но́чна, па́лна, пре́сна, те́мна; би́стра – би́стро – би́стри, и́тра, мо́кра; то́пла – то́пло – то́пли; же́шка – же́шко – же́шки, плі́тка, ма́ле́чка, ни́ска, те́нка; био́лцка – био́лцко, ва́лчка – ва́лчко, гуве́цка, гуспудин́цка, зми́јцка, кра́фцка, о́фчка, тиле́шка, вуло́фцка, ма́ѓаре́шка, ко́јнцка итн.

4.5.7. Акцентот кај заменките.– Кај заменките акцентот обично паѓа на почетниот слог и останува на истото место без оглед на промените што настануваат со зголемувањето на бројот од слоговите. Најбројни се заменките со акцент на вториот слог (пенултима): ја́ска, ви́ја, не́го, на́ска, не́гуф – не́гува – не́гуво – не́гуви, не́јна – не́јно – не́јни – не́јната – не́јнуто – не́јните, ни́јни – ни́јна – ни́јно – ни́јната – ни́јнуто – ни́јните, не́куј, ни́куј, не́што, ни́што, о́на, о́но, о́ни, се́куј, са́та – са́то – са́ти, ти́ја, ни́ја, чи́ја, чи́јо, чи́и.

4.5.8. Акцентот кај броевите.– Броевите исто така имаат акцент на вториот слог (пенултима): чи́тири, се́дум, о́сум, де́вит, де́сит, идина́јсат, два́најсат, трина́јсат, читирина́јсат, питна́јсат, шисна́јсат, сидумна́јсат, усумна́јсат, дивитна́јсат, два́јсат, три́јсат, читирі́јсат (К., В.)/читирде́сат (Ил., Е. В.), пе́јсат, ше́јсат, сидумде́сит, усумде́сит, дивиде́сит, две́ста, три́ста, чи́тири- стуті́ни, пет- стуті́ни, шес- стуті́ни, о́сум- стуті́ни итн., ил'а́да, како и редните броеви: тре́ти, читфа́рти, пе́тти, ше́сти, се́дми, о́сми, па́рви.

Редните броеви диве́тти, дисе́тти, диве́тта, дисе́тта, диве́тто, дисе́тто во Енице Вардар и Куфалово се регистрирани со акцент на пенултима, а во Илиџиево на антепенултима: де́витти, де́ситти, де́витта, де́витто, де́ситта, де́ситто.

4.5.9. Акцентот кај прилозите.– Прилозите имаат акцент главно на кореновиот слог, најчесто во почетокот на зборот.

Најголемиот дел од овие прилози има акцент на пенултима: блѝзу, ва́дин, вѣчѣр, де́јна, до́лу, динѣска, ко́га, ма́лце, на́двур, на́до́лу, на́тра/на́тре, на́пкум, не́куи, но́гу, но́ке/но́ка, на́зут, ни́чкум, на́опку, не́гдин, ни́гдин, на́зѣмин, о́ште/о́штѣ, се́га, сно́шти, скри́шум, сре́дин, то́гај, то́лку, тро́шка, ту́ва, уздóлу, узгóра, утда́мна, у́тре, уфчѣра, утка́де/утка́да.

4.5.10. Акцентот кај глаголите – Акцентот кај глаголите е парадигматичен и често се наоѓа на кореновите слогови. Акцент на пенултима имаат формите на сегашното и минатото определено несвршено време, заповедниот начин, глаголскиот прилог и глаголската именка.

1. Сегашно време.- Глаголите во сегашно време имаат акцент на пенултима во сите форми освен во 1 и 2 л. множина: ви́дѣм – ви́диш – ви́ди – ви́дѣме – ви́дите – ви́дѣт; ви́јна́м – ви́јаниш – ви́јане – ви́јанме – ви́јанте – ви́јанѣт; пла́ка́м – пла́ка́ш – пла́ка – пла́ка́ме – пла́ка́те – пла́ка́т; пу́л'ѣм – пу́лиш – пу́ли – пу́лиме – пу́лите – пу́л'ѣт; ра́ши́ва́м – ра́ши́ва́ш – ра́ши́ва – ра́ши́ва́ме – ра́ши́ва́те – ра́ши́ва́т; се́да́м – се́диш – се́ди – се́дѣме – се́дите – се́да́т; тува́ра́м – тува́ра́ш – тува́ра – тува́ра́ме – тува́ра́те – тува́ра́т; ви́ка́м, зи́да́м, зо́ба́м, ме́та́м, ма́лса́м, пи́са́м, са́ка́м, се́ча́м, та́рча́м, удмо́ра́м, ца́да́м итн.

2. Минато определено несвршено време.- Во минатото определено несвршено време глаголите имаат акцент на пенултима само во формите за 1 л. еднина, а во другите лица акцентот паѓа на антепенултима: ви́ка́х – ви́ка́ше – ви́ка́хне – ви́ка́хте – ви́ка́а; да́ржих – да́ржише – да́ржихне – да́ржихте – да́ржиа; и́дих – и́дише – и́дихне – и́дихте – и́диа; и́мих – и́мише – и́михне – и́михте – и́миа/и́мја; мо́жих – мо́жише – мо́жихне – мо́жихте – мо́жиа; пу́лих – пу́лише – пу́лихне – пу́лихте – пу́лиа; пи́их – пи́ише – пи́ихне – пи́ихте – пи́ија; ра́бо́тих – ра́бо́тише – ра́бо́тихне – ра́бо́тихте – ра́бо́тиа; сто́их – сто́ише – сто́ихне – сто́ија; стру́га́х – стру́га́ше – стру́га́хне – стру́га́хте – стру́га́а и др.

3. Глаголски прилог.- Формите на глаголскиот прилог имаат акцент на пенултима: ви́де́ки, ви́ка́ки, ви́јава́ки, ја́де́ки, кру́е́ки, ми́те́ки, плите́ки, тка́ја́ки, смија́ки, та́рча́ки, уде́ки итн.

4. Глаголска именка.- Глаголските именки исто така се акцентираат на пенултима: ва́рше́јне, ја́дејне, кусе́јне, ми́тејне, пи́ејне, снуба́јне, тка́ја́јне итн. При членувањето на глаголските именки зголемувањето за еден слог се анулира со елизијата:

вѣршејнто, јадѣјнто, кусѣјнто, митѣјнто, пиѣјнто, пијјјнто, снубајнто, ткајјјнто итн.

5. Заповеден начин. - Глаголите во заповедниот начин имаат акцент на пенултима во сите форми. Тоа се постигнува со промена на акцентското место за еден слог во множинските форми, а со тоа се постигнува акцентот да се задржи на пенултима и се избегнува можната сличност со множината на сегашното време: вѣди – видѣјте, дај – дајте, дадѣјте, зѣви – зивајте, мѣти – митѣјте, јади – јајте, јадѣјте, пѣчи – пичѣјте, пули – пулѣјте сѣди – сидѣјте, стој – стујајте, стрижи – стрижѣјте, чуј – чуѣјте, флѣзи – флизѣјте итн.

4.5.11. Акцентот кај предлозите. - Предлозите немаат свој посебен акцент туку обично се придружуваат кон именките. Исклучок прават само некои двосложни и тросложни предлози кои имаат посебен акцент: пумина прѣку рѣката; си-дѡјде спрѡти Вилигдин.

4.5.12. Акцентот кај сврзниците. - Повеќесложните (двосложните) сврзници имаат акцент на пенултима: ама, ако/аку, дали, дил'му, кагу, оти, туку.

4.5.13. Акцент на пенултима имаат и членуваните форми на именките со акцент на отворена и затворена ултима (види т. 4.3. – 4.4.), како и нивните форми за множина (скул'ото, душемѣто, цадѣто, бишкарут, бишкари, цадијна), формите за женски и среден род и за множина од придавките со акцент на ултима во машки род (билузлива – билузливо – билузливи итн.), множинските форми од заменките со акцент на ултима (ваквѣа, таквѣа), членуваните форми на броевите (идѣјнут, идната/адната, иднѡту/аднѡто), множинските форми на аористот (сиднаме, сиднате, сиднаа итн.), формите за женски и среден род и за множина од придавките со акцент на ултима во машки род (билузлива– билузливо– билузливи итн.), множинските форми од заменките со акцент на ултима (ваквѣа, таквѣа), множинските форми на аористот (сиднаме, сиднате, сиднаа итн.), формите за женски и среден род и множина од глаголските впридавки (канѣта-канѣто- канѣти итн.), а кај некои од нив и во членуваните форми ако дошло до елизија (византа, жниѣнта-жниѣнто- жниѣнти и др.). Кон нив се приклучуваат и формите за женски и среден род и множина од глаголската л-форма (бирала– бирало– бирале, играла– играло– играле, сичѣла–сичѣло– сичѣле, флизѣла– флизѣло– флизѣле итн.).

4.6. Акцентот кај едносложните именки. - Едносложните именки од машки род во еницевардарскиот говор го задржуваат

акцентот врз кореновиот слог во целата парадигма без оглед на зголемувањето на бројот од слоговите и на тој начин формите со член и оние во избројаната множина имаат акцент на пенултима, формите на обичната множина на антепенултима, а членуваните множински форми на четвртиот слог: бор – два бора – бóрут – бóруви – бóрувите, брек – два брега – брéгут – брéгуви – брéгувите, брич – два брича – бричут – бричуви – бричувите, буф – два бува – бúвут – бúвуви – бúвувите, ва́лк – два ва́лка – ва́лкут – ва́лци – ва́лците, врат – вратут – вратуви – вратувите, – вреш – врéжут – врéжуви – врéжувите, га́рс – два га́рста – га́рстуви – га́рстувите, двор – два двóра – двóрут – двóруви – двóрувите, ден – два де́на – де́нут – де́нуви – де́нувите, дош – до́ждут – до́ждуви – до́ждувите, го́л – го́л'ут – го́л'уви – го́л'увите, еш – е́жут – е́жуви – е́жувите, зап – за́бут – за́би – за́бите, зет – зе́гут – зе́туфци – зе́туфците, зит – зи́дут – зи́дуви – зи́дувите, зрак – зра́кут – зра́ци – зра́ците, јас – ја́зут – ја́зуви – ја́зувите, ка́т – ка́тут – ка́тувите, ка́лк – ка́лкуви – ка́лкувите, којн – ко́јнут – ко́јни – ко́јните, коч – ко́чут – ко́чуви – ко́чувите, крап – кра́пут – кра́пуви – кра́пувите, кум – ку́мут, лат – ла́дут, лахт – ла́хтут, леп – ле́бут – ле́буви, ма́ш – ма́жут – ма́жи – ма́жите, мос – мо́стут, мрас – мра́зут, нос – но́сут, нохт – но́хтут, о́к – о́кут – о́куви, па́т – па́тут – па́тишта, плук – плу́гут, плас – пла́зут, ра́п – ра́бут, слес – слéзут, син – си́нут – си́нуви, сом – со́мут, са́рп – са́рпут, са́рт – са́ртут, сток – сто́гут – сто́гуви, сфат, тил, трем, тра́н – тра́нут – тра́јна – тра́јна́та, ум, фес, фнук, чир, цам, цеп итн.

4.6.1. Исклучок кај именките од машки род прават само именките вол и рок, кои во множината го поместуваат акцентот за еден слог: вол – два во́ла – во́лут – вуло́ви/вуло́ва – вуло́ви-те/вуло́јти и рок – ро́гут – два ро́га – руго́ви/руго́ва – руго́ви-те/руго́вити. Ваквиот исклучок се вклопува во широко распространетиот исклучок во долновардарските говори во кои овие именки отстапуваат од морфолошката фиксираност на акцентот.

4.6.2. Еднословните именки од женски род се далеку помалубројни, но и тие во поглед на акцентот се однесуваат како и еднословните именки од машки род – го задржуваат акцентот врз кореновиот слог, а тој во другите форми може да се најде на пенултима или антепенултима: вар – ва́рта, гној – гно́јта, жал – жа́лта, жар – жа́рта, кал – ка́лта, ка́рф – ка́рфта, но́к – но́кта – но́ки – но́ките, пот – по́тта, сас – са́ста, сол' – со́л'та.

4.6.3. Едносложните придавки исто така имаат парадигматичен акцент врз кореновиот слог. Формите за женски и среден род и за множината имаат акцент на пенултима, а членуваните форми во еднина и множина имаат акцент на антепенултима, освен кај оние придавки кај кои се јавува и елизијата и кај кои акцентот останува на пенултима: бел – бела – бело – бели-белиут – белата/белта – белуто/белто – белите/белте, глуф – глува – глуво – глуви – глувиут – глувата – глувото – глувите, гарт – гарда – гардо – гари – гариут итн., диф – дйва – дйво – дйви – дйвиут – дйвата; зраф – зрава – зравиут – зравата; јак – јака – јако – јаки – јакиут – јаката – јакуто – јаките, лош – лоша – лошиут – лошата; млат – млада – младиут – младата; нем – нема – неми – немиут – немата; слап – слаба – слабиут – слабата; скап – скапи – скапиут; суф – сува – сувиут – сувата; тфарт – тфарда – тфариут – тфардата – тфардите, цел – цела – целиут – целата, штарп – штарба – штариут – штарбата итн.

4.6.4. Едносложните заменки и сврзници самостојно се акцентираат: јас, он, вас, нас, мен, теп, на – мэн, на-тép, сат; и, а, но итн. Некои заменки кои имаат родови и множински форми имаат акцент на пенултима и антепенултима: он – она – они, сат – сата – сато – сати – сатиут, чиј – чија – чијо – чији.

Едносложните предлози немаат свој акцент и со именките прават акцентски групи без да преминува акцентот врз предлогот: застана прит – куката, пумина нис – селто, г-удри су – стапут, са-варна пу – николку дена, испадна уд – воата, ки-си – дојде ут – там, к'ом кат – татку – ми, за – Солун таргнал, пумина нат – куката; на – него го удрија, утиде зат-ридут, си – минува гудина пу – гудина, ки-си – дојде кај – Вилигдин, дојди кај – мэн, оди за – Скопје, куката ут – татку – ми, падна уд – дарвото, испадна уд – дома итн.

Без акцент се и кратките заменски форми, така што и тие се приклучуваат кон другите збороформи со сопствен акцент: а – видех, гу – дунсеа, ми – кажа, ти – кажах итн.

4.7. Акцент на третиот слог. – Акцент на третиот слог од крајот (антепенултима) се јавува кај еден дел од именките од женски род. Такви се деминутивните форми на именките со акцент на кореновиот слог, така што зголемувањето на бројот од слоговите преку суфиксот – ичка не повлијаело врз местото на акцентот. Членуваните форми од истите именки имаат акцент на четвртиот

слог и во еднината и во множината. Нечленуваните форми во множина имаат акцент на антепенултима: вóсичка – вóсички – вóсичкáта – вóсичките, кóсичка – кóсички – кóсичкáта – кóсичките, кравичка – кравички – кравичкáта – кравичките; кúкичка, путкúмничка, лигдичка, мáтричка, мрáвичка, нóгичка, óфчичка, рáничка, рóнкичка, рáкичка, снáичка, тэсличка, ýстичка, фнúкичка и др.

Акцент на антепенултима имаат и дел од именките со суфиксот – ица/-ница и -арница: бáрúтница, вíлица, кл'учáрница, кувáчница, пáдáрница, пáрплица и др. Во множина овие именки имаат акцент исто така на антепенултима, а во членуваните форми во еднина и множина акцентот се наоѓа на четвртиот слог: бáрúтници – бáрúтницáта – бáрúтниците, вíлици – вíлицáта – вíлиците, рáскáрсница – рáскáрсници – рáскáрсницáта – рáскáрсниците итн.

Според истиот модел се однесуваат и именките: биску́кница, вáдица, гла́мница, зáдúшница, жáлтица, ка́шлица, пéрница, пóдница, рáсóлница, рáшница.

Со акцент на антепенултима се и некои други именки од женски род образувани со суфиксот – ина, -ија и др.: кóчина, мáјкина (= машина), нóвина, пáдина (Ил.), рúдина, пли́штина; фамíлиа, фа́брика, óфтика, пéштáра, на́фура, са́бута.

На антепенултима имаат акцент и некои именки од среден род на – иште: гла́виште, рáчиште, ка́лчиште (Е.В.), трéвиштá, ка́рстиштá (Ил.) и др.

Личните имиња од женски род на – ица се акцентираат на антепенултима благодарение на елизијата, со што е избегнато акцентирањето на четвртиот слог: Никóлувца (<Никóлувица> Никóловица), Ѓóргивца (<Ѓóргивица>), Пéткувца, Трáјкувца, Трифýнца, Рíстивца, Ѓичивца, Трáивца итн.

Фамилијарните имиња на – овци, -евци се акцентираат на антепенултима: Мáјнувци, Тéшувци, Цíкувци, Рупáнувци, А́лачувци (Ил.), Вáлкáнувци, Пéткувци, Ѓцíивци, Ѓцимíттивци, А́мбувци (Е.В.), Тóшувци, Дúмувци, А́лтíувци, Чóкрáвци (Кр.), Вáнчúрувци, Тáнасувци, Брúсивци, Сáмáрцíивци, Мéл'увци (К.) и др.

Меѓу именките од машки род само кај неколку се јавува акцент на антепенултима: јáзувиц, тéгáвиц, лéпавиц (Кр.).

4.7.1. Меѓу другите видови зборови акцентот на антепенултима е поретко застапен. Тој се јавува кај некои придавки: при́липцки, стру́мички (Ил., К., Е.В.), јáвурув, јáсинув, триндáфилув, кај

некои заменки: ја́зика (Е.В.), се́какув – се́каква – се́какво – се́какви, некои броеви: че́тирсто, се́думсто, о́сумсто, де́витсто (К., В., Кр., Е.В.) и кај прилозите: до́цка̀на, зи́муска, ле́туска, по́вики, прѝска. Од предлозите со третосложен акцент се јавува предлогот о́кулу.

4.7.2. Кај глаголите акцент на антепенултима имаат формите за 1 и 2 л. множина на сегашноот време: ви́дима – ви́дите, пла́каме – пла́ка̀те, ра́шѝвима – ра́шѝвите итн., а кај минатото определено несвршено време сите форми освен 1 л. еднина: (ви́каше – ви́ка̀хне – ви́ка̀хте – ви́каа, ра́бо̀тише – ра́бо̀тихне – ра́бо̀тихне – ра́бо̀тиа итн. на третиот слог се акцентираат членуваните форми на глаголските придавки: ви́заниут – ви́занта/ви́занѝта – ви́занто/ви́зануто – ви́занте/ви́заните, утипа́ниут – утипа́на̀та – утипа́нуто – утипа́ните, писа́ниут – писа́на̀та – писа́нуто – писа́ните и др.

4.7.3. На антепенултима имаат акцент уште и множинските форми на еднословните именки (бо́руви, бре́гуви, вра́туви) членуваните еднословни именки од женски род во множина (но́ките), именките од машки род со акцент на пенултима при членувањето и во множина (би́гурут, би́гури, би́улут, би́ули итн.), именките од женски род и среден род со множина на –а при членувањето (во́са̀та, кури́туто) и во множина исто така со член (во́сите, кури́та̀та, ма́жишта̀та итн.) и именките со акцент на ултима кои во множина добиваат два слога: думѝзѝтуфци. Акцент на антепенултима имаат и придавките при формирањето нови форми по родови и број со истовремено членување: булника́виут – булника́ва̀та – булника́вуто – булника́вите, сре́бринјут – сре́бринта – сре́бринто – сре́бринте.

На антепенултима се акцентираат и заменките: не́гува – не́гуво – не́гуви и членуваните форми од заменките: не́јниут – не́јна̀та – не́јнуто – не́јните, ни́јниут – ни́јна̀та – ни́јнуто – ни́јните и броевите: идина́јстиут – идина́јста̀та – идина́јстуто – идина́јстите, па́рвиут – па́рва̀та – па́рвуто – па́рвите итн.

4.8. Акцент на четвртиот слог. – Во еницевардарскиот говор акцент на четвртиот слог од крајот се јавува само во определените форми на именките и кај некои придавки. Кај именките се јавува во определените множински форми од именките со акцент на пенултима во основната форма: бе́лизите, би́улите итн., потоа кај определените множински форми на еднословните именки: бо́рувите, бре́гувите, бу́вувите, де́нувите итн.

Именките од женски род на – ичка, – ица и среден род на – иште и некои други со акцент на антепенултимата имаат ваков акцент во членуваните форми во еднина и множина: ра́кичка́та – ра́кичките, фнѹ́кичка́та – фнѹ́кичките, пе́рница́та – пе́рниците, са́бута́та – са́бутите, о́фтика́та – о́фтиките, тре́виштито – тре́виштата, думѧ́зѧтуфците итн.

На четвртиот слог имаат акцент уште определените придавки: при́липцките – при́липцка́та – при́липцкуту, стру́мичките – стру́мичка́та – стру́мичкуту – стру́мичкиут и при́липцкиут, како и определените форми од заменката не́гуф: не́гува́та – не́гувато – не́гувите.

Акцентот на четвртиот слог има и кај некои микротопоними, кои се однесуваат во поглед на акцентот како и другите именки и придавки: Клинка́рница́та (Кр.), Ба́л'ивица (В.), Бе́гувату ло́за (Ил.).

4.9. Двоен акцент. – Двоен акцент во еницевардарскиот говор имаат степенуваните форми на придавките: по́-га́рда, на́ј-га́рда, по́-га́рдиут, на́ј-га́рдиут, по́-ја́ка́та, по́ – ја́куто, по́-ја́ките, на́ј – ја́киут, на́ј – ја́ка́та, на́ј-ја́ките, по́-мла́диут, по́-мла́да́та, на́ј-мла́т, на́ј-мла́диут, на́ј – ста́риут, на́ј – ста́рите, по́-су́ф, по́-су́ва, на́ј-су́ви, на́ј-су́вите, по́-тва́рд, на́ј-тва́рдиут, на́ј-тва́рдите итн.

Двоен акцент имаат степенуваните прилози: по́ – бли́зу, на́ј – бли́зу, по́-до́лу, на́ј – до́лу, по́ – ма́лце, на́ј – ма́лце, по́ – на́тре, на́ј – на́тре, по́-го́ре, на́ј –го́ре и др.

Синтагмите од атрибут и именка се акцентираат посебно: бе́ла кошу́ла, бе́лта кошу́ла, су́ва ре́ка и др., а исто се однесуваат и таквите споеви во топонимијата: Шупли́ва Тѹмба́, Да́учка́ Ба́ра, Да́нгув Ча́йр, Висо́к Ка́мин (К.), Ма́рин Ка́мин, Бе́лта Во́да, Го́рниут Буна́р, Да́учкиут А́змак, Ча́ла́рцки Вир (Ил.), Бе́гува Че́шма, Па́раскува Че́шма, Ја́нкулув Буна́р, Пиле́ива Тѹмба́ (Е.В.), Су́вата Че́шма, То́шувто Буна́р, Цива́нув Буна́р, Ме́чкин Трап, Ту́рѧнто Ка́мин (Кр.), Ка́стрѧчива Ба́фча, Па́ша́јкува Тѹмба́ (В.), Три́те Ба́ри, Ца́рве́на Ба́ра (Б.), Студѧ́нта Во́да, Пусто́л'ув Буна́р (Ко.) итн.

Составите од именки со именки што означуваат роднинска врска или професија во атрибутска позиција редовно имаат посебен акцент: ба́ба Ја́на, ба́пта Ја́на, те́т – Л'ѹба, де́до Тра́јо, поп Нико́ла итн. Истото важи и за составите со придавката све́ти: све́ти Или́ја, све́ти Нико́ла, све́ти Го́рги итн.

4.10. Кратките заменски форми акцентски секогаш се поврзуваат со именката зад која стојат: мајка – ти, мајка – ми, брат – му, татку – му, му кажах на – татку – ти, а – видех сестра – ти итн.

Во акцентските групи од заменки со глаголи заменките можат да стојат пред и зад глаголот. Во сите случаи акцентот паѓа на глаголот: Најчесто заменките се јавуваат во проклиза: а – видех, ма – виикаша (Ил.), он та-викна на – теп, гу – викнах дејтто, му – са – расипа колта, ки – му са – смејат децата итн. Нешто поретко, како и во другите говори, се јавуваат заменките во енклиза: - во заповедниот начин и по глаголкиот прилог: дај – ми, викни-а, дај – му – а, речи – му, ричејте – им, кажајте – ни; викаки – ги децата, ткајаки – а, сијаки – го итн.

4.11. Негацијата не може да стои непосредно пред глаголот, а може и да биде одделена од него со кратки заменски форми или со помошен глагол. Во првиот случај негацијата не нема посебен акцент и дури може да се редуцира вокалот /e/: јаска на – мужах да-одам, дил'му на-можа он, на-можам и јас (Ил.), незнаиша за – то, не – биша на – работа, не-одам кат – вас оти не – ијта и вија (Ил.), кога не – иде он, не – одам и јас, не – знаише (Е.В.).

Во вториот случај негацијата создава акцентска група со заменките или помошниот глагол и го презема акцентот врз себе: дил'му не – ма сака и јас не – гу сакам, ми – са – нал' ути оти не- гу каних на-свадба, саму на- негу не – му кажах, сата и – видех, саму на-теп не-та видех, не – му дадох леп, не – са смејта, не – гу имам видену на – него, не – ми треба ништо, не – гу виде дејтту? (Ил.), не – си смејте, не-го имам видено (Е.В.), не – сам јадел леп, не – си знајал за – та работа (К.) итн.

Во случаите кога негацијата посебно се истакнува таа има свој акцент одделно од глаголот: не одам оти вие не идите, не сакам ништо, не сакам да-гу-видам итн.

4.12. Партикулата за идно време ке нема самостоен акцент и со глаголот пред кој стои формира акцентска група: ки-работам, ки – пејам, ки – дојма, к'ојма, ки-му-кажам, ки-му-са-смејат децата (Ил.), ки-си-дојде утре (Е.В.), шо ки-купуваш? шо ми-треба ки – купам (Ко.) итн.

4.13. Некои сврзници исто така образуваат акцентски групи со глаголот пред кого се наоѓаат: шо да-правам? на-мужах да-одам, по-арну да-му-гу-дам на-брат-ми (Ил.), му-кажа да-оди (Е.В.), да-

си-одиш, да-дош (= да дојдеш), да- си-биш (= да си бидеш), да – гледате (Ко.), шо да-му-прам (А.) итн.

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНКИ

Образување на именките

5.1. Именките во еницевардарскиот говор се образуваат на ист начин како и во другите македонски говори-кон делот изведен од глагол, именка, придавка или број се додава суфикс, префикс или и едното и другото, а некои именки се изведуваат и без додавање на суфикси или префикси.

5.1.1. Именки што означуваат лица. - За образување именки што означуваат лица и во еницевардарскиот говор се користат суфиксите - ар, -ач, -ец, - ин, - ик/ - ник, - ак, - чија, -џија, - тел, -ка, -ица, - ија и др. Најголемиот број од овие суфикси се користи при образувањето именки од машки род, а суфиксите - ка и - ица се користат при образувањето именки од женски род со додавање кон соодветните именки од машки род.

Најчесто именките образувани со овие суфикси означуваат лице со определена професија, занимање, национална припадност, жител на определено место или некаков друг однос кон лексемата од која се изведени:

- ар: бишкар, бајнар, бучвар, вудар, вулувар, гувидар, гулубар, житвар, зидар, измикар, кујнар, ливичар, мисар, магишнар, падар, парстинар, писнар, пчилар, рибар, рашитар, стумнар, тапанар, туцар, уфчар, вудиничар и др. За сите овие именки е карактеристичен односот кон именката од која се изведени и која им го дава основното значење на занимање, професија или некој карактеристичен признак (ливичар).

- ач: бајач, глидач, гутвач, крадач, кувач, купувач, лажач, лапкач, пумагач (К.), ткајач, тригач (= прави тригус).

Именките со овој суфикс се изведуваат од глаголи со несвршен вид и означуваат лице што врши соодветно дејство.

-ин: Се јавува со именски образувања од именки и означува припадност на лице кон некое занимање или организација: а́лба́нтин (налбат), а́ргати́н, дума́ќи́н, ка́сапин, куми́тин, а́ндари́н и во сложенките составени од глаголски и именски дел: бирику́ќин (= домаќин) и турику́ќник (= недомаќин, расипник).

Овој суфикс се јавува и при образување именки според национална или верска припадност: Буга́рин, Са́рбин, Ру́син, Ту́рчин, Фра́нцу́зин, ристја́нин и во Вадришта: граѓа́нин, сил'а́нин.

-ик/-ник: Се изведува од разни основи и означува лице со определено својство или занимање: а́рмасни́к, ба́цини́к, биску́ќник, ва́рсни́к, гре́шник, па́тник, пумо́шник, ра́нини́к, ра́ботник, стро́јник.

-ак: Служи за означување лица според некој признак: близна́к, гудина́к (= дете од една година), пиша́к, сира́к, јуна́к.

-иц (- ани́ц, - чани́ц): Добиен е во овој вид со редукција од -ец (- ане́ц, - чане́ц). Изведените именки од глагол значат лица што вршат определено дејство: ку́пиц, ба́ја́лиц (со проширување во -лиц), а оние изведени од придавка значат лице со определено својство, особина: ста́риц, удо́виц, мла́дужени́ц, ва́ртуве́риц, ма́рто́виц. Во Илициево е забележано уште и : та́рго́виц, а во Куфалово: иди́на́ц (< едина́ц).

Сепак најчесто се јавува овој суфикс заедно и со своите проширени варијанти - ани́ц, - чани́ц во именки изведени од именки за означување национална припадност или жител на определено место: Ма́кидо́ниц, А́нглича́ниц, Гирма́ниц, граѓа́ниц, сил'а́ниц; битулча́ниц, вилиша́ниц, вуде́ниц, гуминца́ниц, кустурча́ниц, лиринча́ниц, нигуште́ниц, па́заре́ниц, прилипча́ниц, скупја́ниц, титуфча́ниц, ухрига́ниц; (а)са́рбиго́виц, ба́бја́ниц, ва́дрише́ниц, ѓупча́ниц, илиџи́иц/ илиџича́ниц, куфа́ле́ниц, круша́ре́ниц, курнишо́риц, ма́нда́ле́ниц итн.

-тел >- тил: Се јавува крајно ретко. Забележана е само лексемата прија́тил.

-ија: Со овој суфикс од туѓо потекло (турско) се образуваат именки од машки род. Именките од кои се изведува новата именка можат да бидат од туѓо потекло, т. е. од изворниот јазик или од домашно потекло: кумши́ја, кади́ја и сади́ја.

-џија и чија: Овие два суфикса се исто така од туѓо - турско потекло, а се јавуваат при образување именки од именски и придав-

ски основи со значење професија или особина. Со овие суфикси се образуваат именки чијшто основен дел обично е од турско потекло, а поретко може да биде и од домашно потекло: ајнаџија, гајдаџија, гулимџија, иќимџија, јапаџија (= сидар), фалбаџија; гинлукџија (= надничар) итн.

-ка: Со овој суфикс од именките образувани со суфиксите -ар и -ач може да се изведат соодветни форми од женски род со истото значење (занимање, професија) како и кај именките од машки род:

-арка: бишкарка, вулуварка, гувидарка, житварка, измикарка, писнарка, рашитарка, стумнарка итн.;

-ачка: бајачка, глидачка, гутвачка, крадачка, лажачка, ткајачка итн.;

Истиот суфикс може да се јави и со други именки. Од именките на -ин се изведуваат именки од женски род со директно додавање на суфиксот -ка (думакинка, Сарбинка, Русинка, Францужинка, Турчинка) или претходно се испушта наставката -ин и наставката -ка се додава директно на основата (аргатка, барчетка, силанка, граѓанка, сирумашка, рисјанка, Бугарка, шпионка, иргенка). Во многу мал број случаи основната форма се проширува прво со -ин, па потоа кон него се додава -ка: Влајинка (< Влах).

Наставката -ка се јавува и при образувањето именки од женски род од имињата на жители и народи во машки род на -аниц, -чаниц: битулчанка, вилишанка, лиринчанка, прилипчанка, макидонка, гирманка итн.

Од именките образувани со суфиксите -ија, -чија, -џија исто така со додавање на -ка може да се образуваат именки од женски род: сајбијка, гулимџијка, каљаџијка, фалбаџијка, гинлукџијка итн.

Еден дел од именките во машки род на -ник и -ак образуваат соодветни именки од женски род со наставките -ачка, -ичка: варсничка, работничка, близначка, гудиначка, сирачка, стројничка. Другиот дел од таквите именки образува женски род со -ица: армасница, грешница, магешница, скитница, бискуќница.

-ица: Освен кај именките на -ник овој суфикс се јавува и кај именките на (- ец) -иц (удувџица, стајрица) и кај некои именки се додава директно на основната форма: даската. Мошне честа е неговата појава при образувањето женски имиња според името на мажот. Поради влијанието на законите на редукцијата и елизијата во тие форми се јавува во нешто изменет (скратен) вид: Петривца,

Ѕивца, Ристивца, Кустадџица, Ѓорѓивца, Траивца, Григорца, Кирилца, Петкувца итн.

5.1.2. Сопствени имиња. - Сопствените имиња во еницевардарскиот говор најчесто завршуваат на следниве наставки:

- ин: Бужин, Дујчин, Кустадин, Благон.

- ан: Иван, Стујан, Трајан.

- ун: Трифун.

- ко: Божко, Трајко, Алеко, Марко, Васко, Митко, Наско, Димко, Душко и други.

- ија: Димитрија, Захарија, Илија.

- е: Карсте, Петре, Митре, Димче, Танче, Мице, Гоце, Миле итн.

Покрај овие имиња се јавуваат и низа други кои завршуваат на согласка: Михал', Васил, Атанас, Танас, Лазар, Поливеџ, Димитар, Ангел, Вангел, Сотир, Манол', Диниш (<Дионис)

Меѓу женските имиња најчести се наставките - ка и -ана. Другите имиња едноставно завршуваат на - а:

- ка: Василка, Васка, Трајанка, Танаска, Сófка, Милка, Душка, Славка.

- ана: Бужана, Јурдана, Султана.

- а: Ѓурѓа, Ката, Лена, Илена, Аспасија, Аликсандра, Катина, Катирина, Цана, Паскалина, Лина, Дана, Ѓуна, Миропа, Марија, Ангелина итн.

5.1.3. Именки што означуваат животни. - Меѓу наставките што се јавуваат за означување животни најчести се: - ар, - ак, - ан, - ок, - ка, и -ица:

- ар: свиздар

- ан: врапчан, пиликан, карчан.

- ак: гуднак, данак, патпадак, питалак (= петле), сивјак (= вид змија).

- ок: гасок, мачарок, мисирок, папарок, паржалок, прасок и др.

- ец>иц: јазувиц, кумариц, молиц, нериц, мармуриц (= полноглавец),

царвиц и др.

- ка: Мошне често оваа наставка се јавува при образувањето именки за животни од женски род: какарџка, кукувџка, мравка, мренка, мисирка, нивистул'ка, пириутка, смардул'ка и др.

-ица: За образување имиња на животни овој суфикс е исто така мошне чест: биулица, вирвирица, вълчица, гуштирица, прибица, лисица, ластавица, магарица, магурица, пиивика, прасица, парлица и др.

5.1.4. Имиња на растенија - При образувањето именки кои означуваат растенија најчесто се јавуваат истите суфикси како и кај другите именки: - ар, - ак, - ок, - ка и др. Меѓу нив најчести се образувањата со -ка: глогинка, дренка, капинка, леска, тарнка, лејка, тарска и др.; како и именките кои означуваат делови од растение: сѐмка, пупка.

- ар: парнар, ластар.

- ак: варбак, груздак, трајнак.

- ок: сланток, чимичок.

- ица: горница, краставица, либиница, сурувица како и поврзаните со нив: гламница и каклица.

Со помала фреквенција и продуктивност се јавуваат и други суфикси за именки што означуваат растенија: - ан (аѓаван), - ен (ичумен, кустен), и други: бубак, лимојн, пипојн, рамојн, крумит, магданос, увес, плѐва, лејка, тиква, смоква, папра, тутун и др.

Покрај споменатите суфикси во еницевардарскиот говор се јавуваат уште и:

- ина: грашина, капина, ластина, чамувина и др.

- ец > иц : пиивиц, тегавиц.

5.1.5. Имиња на предмети. - Именките што означуваат разни предмети или некаква материја се образуваат со различни суфикси. Инвентарот на суфиксите во овој говор не се разликува од инвентарот на суфиксите како во соседните говори така и во другите македонски говори, освен по местото на акцентот и поради претрпените промени од редукцијата на вокалите. Според тоа, и во еницевардарскиот говор кај ваквиот тип на именки најпродуктивни се суфиксите - ник, - ка, - ица, - ло, - ец:

- ник: грабник, јасник (= јасен, светол, ведар ден), кришник (= крајче од леб), мравилник (= легло, место кајшто живеат мрави), напрасник (= напрсток), суларник, стумнарник, тиквиник (= јадење со тиква), тлачник (= толчник) и други.

- ка: бришка (крпа за бришење), бунелка, кушул'ка, л'ул'ка, ништел'ка, напрушка, пувивка, суфал'ка, сопка, чуперка.

- ина: градина, мисичина, пайжина, планина, путкукнина, рамнина, ругузина, слизина, тарбишина, удина итн.

- ица: ба̀рда̀вица, ву̀диница, жа̀лтѝца, ка̀па̀вица, ла̀жица, ма̀та̀ница, на̀ра̀квица, пинчу̀ница, ра̀сципа̀ница, стра̀ница, тим̀ница, ту̀па̀ница, ура̀ница, фуру̀глица, ципа̀ница, ца̀рвиница итн.

- ва: мика̀ва, пу̀става, сма̀рдјава, усно̀ва.

- ло: (- ало, - ело, - ило): ба̀рдило, клипа̀ло, кусило, муту̀вило, сиде́ло, сичи́ло, сруга́ло, ста́пало, сука́ло, та̀ркало, убија́ло, углида́ло, ца́дило, чука́ло, чури́ло итн.

- ец>-иц: ве́ниц, сво́ниц, ко́ниц, па́лиц итн.

Извесен број именки од женски род и од туго потекло, најчесто турско или грчко, се образуваат со суфиксот - ија: ка̀рфија (од грчко потекло), и кури́ја, ра́кија, ча́тија, ца́мија (од турско потекло).

5.1.6. Имиња што означуваат дејство. - Именките што означуваат дејство се образуваат со неколку продуктивни суфикси од кои најчесто се јавува - јне, покрај него уште и - ба и - ица (- вица, - ница):

- јне: ва̀рше́јне, ја́дејне, кусе́јне, мите́јне, пие́јне, пија́јне, снува́јне, тка́јајне итн.

- ба: жа́лба, кра́жба, мо́лба, пича́лба, се́дба, сва́дба, чу́дба итн.

- еш (-иш): апиш, бо́диш, ва̀рне́ш, га̀рме́ш.

5.1.7. Именки за апстрактни поими. - За означување на вакви поими во овој говор најчесто се јавува суфиксот - ија: булнути́ја, (= болест), гна̀сути́ја, ифтини́ја, личути́ја, лушути́ја, ма́јстури́ја, сирума́штија, ска́пија, стра́мути́ја итн.

Паралелно со именките на - ија се јавуваат и именки образувани со турскиот суфикс - ла́к со истото значење: гна̀сутила́к, лушутила́к, сирума́штила́к, стра́мутила́к итн.

За означување вакви поими во овој говор се јавува и суфиксот - ота, но мошне ретко. Во собраниот материјал тој е регистриран само во еден пример: грио́та.

Ограничена е и употребата на суфиксот - ство, кој во овој говор е регистриран во примерите: буга̀сво/буга̀цво и во прија́телство.

Со исто такво значење и не многу често, но сепак почесто од претходните два суфикса се јавува и суфиксот - ина: буда́лшти́на, вру́кина, гуриш́тина, ѓаву́лшти́на, итруш́тина, пра́вина, ума̀рни́на и други.

5.1.8. Деминутивно - галовни именки. - За образување на деминутиви и галовни именки во еницевардарскиот говор, како и во другите долновардарски говори, најпродуктивни се суфиксите: -че за машки род, -це, -енце за среден род и -ичка, -ка за образувањата од женски род. За групата долновардарски говори е карактеристично отсуството на суфиксите -ица, -уле, кои се обични во централните говори.

За именките од машки род карактеристична е употребата на суфиксот -че за деминутивните образувања: брáтче, брéкче < брег), бунáрче, вíрче, вéтáрче, грáхче, < грас), дóлче, éшче, изíче, иргéнче, квáхче < квáсиц), кóпче, кужúхче, мóхче < мост), пáтче, прáхче, (< прáст), рíтче, рóкче, снéкче, скрíпче, сирáче, убрáхче < убрáс) итн. (Е.В., В., Кр., Пил). Во делот од говорот со редукција во финалните отворени слогови овој суфикс гласи -чá: грáхчá, иргéнчá, квáхчá, мóхчá, пáтчá, прáхчá, рíтчá, скрíпчá итн. (К., Ил., Г.).

Мошне ограничена е појавата на суфиксите -е и -ле во овој говор кај именките од машки род: мáже, пéтле, и сфáрдле како и сфáрдлá (Ил.).

Именките од среден род образуваат деминутиви со наставките -це и -енце. Образувањата со -це се нешто поретки зáрнце, мéхце (< мéсо), млéкце, ókце, сéлце, ýхце, прéфце), за разлика од образувањата на -енце кои се почести: дáтэнце, ждрибэнце, јáгнэнце, јáрэнце, кучéце, мáчэнце, питлénце, писмénце, пулénце, прáсénце, тилénце, и мáчэнцá, тилénцá, прáсénцá итн. (К., Ил.).

За деминутивите од женски род најчеста наставка е -ичка: бáбичка, бáјничка, брáдичка, брíпкичка, вратничка, глáвичка, зém-јичка, крáвичка, кóскичка, кúкичка, мóмичка, мáгличка, нивéстичка, нóгичка, óфчичка, пúшкичка, рóнкичка, рáкíичка, сфéјкичка, ýс-тичка и др.

Деминутивите од женски род со наставката -ка се исто така прилично чести во овој говор: бунéлка, кулíпка, купáнка, кушúл'ка, мáндíл'ка, пинцérка, рáмнíнка, синíјка, типцíјка, удáјка, чéшка итн.

Во мошне ограничен број случаи се јавуваат и образувањата со суфиксот -че и кај именките од женски род, заедно со -иче: змíјче, јáнгúлче, рíпче и брáдиче, сóфриче.

5.1.9. Аугментативи. - Аугментативните образувања во еницевардарскиот говор се слабо застапени. За разлика од деминутив-

ните образувања забележани се многу малку примери со аугментативните суфикси - иште и - ина: витришта, жиништа, карстишта, мажишта, трéвишта (Ил., К.), главиште, жéниште, мажиште, ра́чиште и множинските форми главишта, ра́чишта, ста́рчишта (Кр.). Со суфиксот - ина забележани се следниве примери: ба́битина, гла́витина.

5.1.10. Пејоративи. - Пејоративните образувања исто така се поретки во овој говор. Во мошне мал број случаи се јавува суфиксот - л'о и само во еден пример суфиксот - ко: за́бл 'о, ме́шл'о, штáрбл'о и ме́шко (В.).

5.1.11. Сложени именки. - Образувањето на сложенките во ениевардарскиот говор нема некои посебни специфичности во однос на другите македонски говори. Таквите именки се поврзуваат со составен вокал или непосредно без составен вокал, а составните делови можат да бидат од различни видови зборови, но обично од именки, придавки и глаголи: ба́башарка, бугу́ројца, бирику́кин, бо́жилак (= виножито), ва́ртуве́риц, ва́ртуве́рка, Вили́гдин, вудупа́т, груздубе́р, Гу́рго́вдин, думазе́т, за́јдисла́нце, игра́ориц, игра́орка, Или́ндин, Ка́рсто́вдин, листу́пат, кулуже́к (= јануари), Митро́вдин, мла́дуже́ниц, Питро́вдин, сла́нцу́гледи́ц, и сла́нцу́глёт, турику́ка, турику́кин, угри́сла́нце итн.

5.1.12. Префиксни образувања. - Префиксните образувања кај именките и овде се секако споредни и далеку поретки во однос на суфиксните. Во ениевардарскиот говор забележани се следниве префиксни образувања: биску́кник, биску́кница, за́душница, на́па́рстук, прика́рсник (направа за правење шари на литургиите), пудупа́шник (=дел од коњска опрема) (К.), путку́мник, путку́мничка, па́раба́ба, па́раде́до, па́рабра́т, па́равну́к, па́равну́ка и др. Поголемиот дел од овие образувања се, всушност, префиксно-суфиксни образувања.

5.1.13. Топоними. - При образувањето на топонимите именувани само со именки најчесто се јавуваат суфиксите - ица (- ница) со разни видоизменувања, потоа - ец, - ка (- арка, - ачка, - урка), - ник (- арник), - иште и др. Мошне често топонимите се јавуваат во своите членувани форми:

- ец > -иц: Ди́ивиц, Ки́шкавиц (извор) (Р.), Бе́ркувиц (буки), Вла́шиц (кладенец што го копале Власи), Гу́риша́ниц, Ло́миц (чешма), Ка́луѓириц (извор кај некогашно манастирче), Сла́нчивиц (Пе.), За́јкувиц (место) (Ко.).

- ник (- арник): Илува́рник (ритче), Ко́лник (Пе.), Зе́лникут (Ко.), Гувида́рник, Ца́рви́никут (трап) (В.).

- ица (- ница): Бла́гуица (извор), Вудини́цата, Питка́шајнца (< Петкашаница) (А.), Ва́рница, Гувида́рница (Ко.), Ара́јајнца (< Арајаница), По́пувца (< Поповица) (ниви) (Б.), Ба́ливица (ниви), Гла́дница (ниви), Димо́л'ца (< Димолица), Клинка́рницата (ритче на кое децата играле на една нога, клинкале), Кала́јајнца (< Калајаница), Ца́рницата (В.), Го́лиця (мочурливо место), Ка́ртици́јнца (< Картициница), Ра́ска́рсницата́, Ца́рвини́цата́ (ниви со црвена земја) (По.).

- ка: (- арка, - урка, - ачка): Гра́нча́рка, Ка́ли́нката (извор), Шипи́турка (извор), Че́шми́чка́та (Р.), Ка́ргачка, Кирмида́рка́та (место каде се правеле керамици) (А.), Ду́јчи́нките (извор), Па́рнарка́та (Ман.), Па́лките (вода), Ба́бја́нките (ниви) (Мав.), Пи́пира́рка́та (воденица) (В.), Тумба́рка́та (рид), Вла́ча́рка (В.), Кума́рка́та, Ка́ли́нка́та, Зу́нка́та (Ко.).

- ина: Би́шина (рид), Тисни́на (вода) (Р.).

- че (- арче): Буна́рчи́то (Р., Пе.), Ки́ларчи́то (Ман.).

- иште: Гра́диште (место природно оградено со камења) (Пе.), Ра́мниште (Ман.), Гру́мишта, Ца́рквипту (Ко.), Буста́ништата́ (ниви со бостан), Ца́рквипти́то (В.).

Меѓу имињата на населените места најчест е суфиксот - ово: Аса́рбиго́во, Или́цииво, Куфа́лово, Ма́вриново, Ма́ндаливо.

ФОРМИ НА ИМЕНКИТЕ

5.2. Именки од машки род.- Во еницевардарскиот говор именките од машки род имаат форми за еднина и множина. Тие имаат само една форма со која се изразуваат сите поранешни падежни форми. Од старата синтетичка деklinација на именките зачувана е само номинативната форма, која ги презела врз себе сите значења и функции на исчезнатите падежни форми, и уште се зачувала вокативната форма. Но и таа може да биде изразена со вокатив без наставка, т.е. со номинативната форма: Стуја́н! и Стуја́не! Другите поранешни падежни форми исто така се изразуваат преку номинативната форма: Му - ка́жа́х на́-Пе́тре, гу- ви́де́х Та́нас, бех су - Стуја́н итн.

5.2.1. Именките од машки род завршуваат на консонант, во најголем број случаи, и на -а: врат, грат, мóзук, ѹмник, кулáн, уцét, чéкáн итн.; вујвóда, сáдиѹа, како и именките од туѓо потекло: áга, кáдѹја, кумшѹја и др. Кај личните и роднинските имиња се јавуваат пет групи именки: именки што завршуваат на консонант (Бужѹн, Стујáн, Тáнас, зет, син), на -а (Димитрѹја, Зáхáриѹја, Никóла, шѹра), на -е (Дѹмче, Мѹце, Мѹтре), и на -и (Вáни, Јáни, Ѓóргѹи).

5.2.2. Општата генитивно - акузативна форма во овој говор нема посебна наставка како во нашите западни говори, но со нив ги поврзува појавата на предлогот на пред именката, иако тој таму се појавува незадолжително, односно паралелно со можни конструкции со и без предлогот -на: гу- видéх (нá) Пéно, гу- стритнáх (нá) Стујáн. Истото се однесува и на конструкциите со предлогот на со именки од женски род: á-видéх (нá) Мáрија, Мѹра.

Најдоследно оваа појава на паралелизам се спроведува во селото Илициево и тоа во конструкциите составени со лични имиња или со заменки: гу- видé нá-Пéно, á-видé нá- Лѹна, á- видé Лѹна, нá-видé нá-нáс, á- видé нá-нéá, нá-видé нас, á-видé нéá итн.⁷⁸

5.2.3. Вокативот кај именките од машки род во еницевардарскиот говор се јавува без наставка или со наставките -е и -о: Éла бре стáрец, еј áргáт и еј аргáте, мóре грéшник, еј Стујáн, рáшитáр нáјдén кáде шéтиш и рáшитáро.

Многу често паралелно со вокативните форми без наставка, придружени со извесно продолжување на вокалот во последниот слог и посебна интонација, се јавуваат и форми со наставки: зидáро, áргáте, рáшитáро, Стујáне итн. Паралелизмот во појавувањето на вокативните форми со и без наставка е особено чест и карактеристичен кај личните имиња кои завршуваат на консонант: Стујáн-Стујáне, Трáјáн-Трáјáне, Мáнóл-Мáнóле, Бужѹн-Бужѹне итн.

Распределбата на наставките -е и -о во вокативните форми според старите основи е нарушена и сега има поинаков распоред. Забележливо е дека наставката -е исклучиво се јавува со личните имиња на консонант (Áнáстáс, Дујчѹн, Ивáн, Кустáдѹн, Тáнас и др.), потоа со роднинските имиња, почесто еднословни, но од тоа, сепак, не може да се изведе правило (брат, син, зет, вѹјко,

⁷⁸ Во „Кулакиското евангелие“ ваквите конструкции се јавуваат со предлогот на: а видохми на Афендот, а глидах на Сатана, вели на неа итн.

дévǎr, шúра, свéкур) и со некои имиња на професии, занимања (дáскǎл, поп, сǎдија (Ил.) - дáскǎле, пóпе, сǎди́е), како и цар-цáре, думǎкѝн- думǎкѝне и др.

Наставката -о ја имаат главно повеќесложните именки со значење на професија, занимање или титула: бајáч- бајáчо, вулувáр-вулувáро, гувидáр - гувидáро, гутвáч - гутвáчо, кувáч - кувáчо, мликáр - мликáро, зидáр - зидáро, рǎбóтник - рǎбóтничо, скѝтник - скѝтничо, свидóк - свидóко и др. Но, меѓу нив има извесен број едносложни роднински имиња кои во едни пунктови се забележани со наставката - е, а во други со -о. Така, на пример во селото Куфалово се забележани дублетите: мǎжо- мǎже и повеќесложните чувéку- чувéче, сирáчко- сирáче. Во Ениче-Вардар се јавуваат вокативите со -о: чувéко, шúро наспроти вокативите со -е во други пунктови (чувéче, шúре), како и сфáте, зéте во с.Куфалово наспроти сфáте, зéте во другите пунктови.

Именките образувани со турскиот суфикс -ѝја образуваат вокатив со -о: гулимѝио, фǎлбǎѝио, лувѝио, јǎбǎнѝио, гǎјдǎѝио, тǎпǎнѝио итн.

5.2.4. Во еницевардарскиот говор кај именките од машки род се генерализирале и множинските наставки -и и -ови: ǎдéти, бéлизи, би́ули, вénци, гóсти, дévǎри, кóнци, крѝшници, мóлци, пѝнци, пóјáси, сѝвјáци, тǎргóфци, чéшли; бóруви, брéгуви, врáтуви, дéнуви, двóруви, зѝдуви, крáпуви, лéбуви, плúгуви, рǎбуви. Наставката -ови за едносложните именки од машки род се обопштила и за именките од старите меки основи: брѝчуви, врéжуви, ѓóл'уви, éжуви, кóчуви и др.

Една група именки која во еднина завршува на - н образува множина со наставката -јна/ -јна́. Во случајов се работи, најверојатно, за наставката за збирна множина која кај овие именки станала единствена множинска форма бидејќи друга множинска форма кај овие именки не е регистрирана: вǎглин- вǎглијна, грéбин-грéбијна, ѓéрин- ѓéријна, éлин- éлијна, кóпǎн- кóпǎјна, плáмин-плáмијна, рémǎн- рémǎјна, тǎпǎн - тǎпǎјна, врǎпчǎн - врǎпчǎјна, дукǎн - дукǎјна, кǎмǎн - кǎмǎјна, кóрǎн - кóрǎјна, кустén - кустéјна, нишǎн - нишǎјна, нǎлǎн - нǎлǎјна, пǎтлицǎн - пǎтлицǎјна, пǎрстин - пǎрстијна, óгин - óгијна, сил'áнин - сил'áјна, тигǎн - тигǎјна, тутýн - тутýјна итн.

Збирна множина се образува уште и со наставките - ја (крѝлја, лѝзја, пѝрја) и - иште, - ишта (пѝт - пѝтишта, гној - гнуѝшта, вир - вѝришта, мех - мѝишта (К.), ка̀рс - ка̀рстишта (К.), син - сѝништа и зет - зѝтишта (Е.В.) и др. Еден дел од овие именки во другите пунктови има нормална множинска наставка (зѝтуви, сѝнуви, ка̀рстуви итн.), а за другите таа, всушност, претставува обична множина, со што се потврдуваат забележувањата на Мазон и Вајан во Кулакиското евангелие⁷⁹, како и на З. Голомб⁸⁰ и К. Пеев⁸¹ за пренесувањето на оваа наставка од среден род и во множината на машкиот род.

Од личните и роднинските имиња во машки род и овде се образува множина со наставката - уфци, добиена со редукција од - офци (- овци): де́дуфци, та́ткуфци, ву́куфци (покрај: ву́јци), те́ти-нуфци, ку́муфци, шу́руфци (и шури); Ма́јнуфци, Те́шуфци, А́ла-чувци, Ме́л'уфци, Ва́лка́нуфци, Пе́ткуфци, А́мбуфци и др. Еден дел од личните имиња образува множина со наставката - ифци (<-евци): А́нцѝрлѝифци, Бру́сифци, Гуту́лифци, Са́мѝрѝифци, Го́рѝифци итн.

Во селата Куфалово и Илициево се забележани неколку именки со множина на -ѝ: са́ма̀р - са́ма̀ра, облук- облукѝ, та́ба̀н - та́ба̀на, тува́р - тува́ра, па́за̀р - па́за̀ра, ма́на̀сти́р - ма́на̀сти́ра, са́а̀т - са́а̀та (К.), цимбу́ш - цимбу́ша (Ил.). За потеклото на овие наставки кај овие именки може да се претпостави дека се добиени по аналогичност со формите од избројаната множина или со редукција на e>ѝ, иако останува нејасно зошто во тој случај не се проширила појавата и на другите именки од машки род.

Во територијален поглед оваа појава се надоврзува на забележаните именки од машки род со множинска наставка -а во Кукушко и Серско⁸².

Формите на избројаната множина во овој говор немаат некакви специфичности во однос на другите македонски говори. Наставката за избројаната множина и овде е -а и таа функционира со именките во состав со некој број: два во́ла, три сто́ла, му - удри́ја двајса́т ста́па, пет ле́ба, три - чети́ри де́на итн.

⁷⁹ Мазон, Вајан, Кулакиско евангелие, стр.91.

⁸⁰ З. Голомб, Два мак. говора, МЈ XIII-XIV, Скопје, 1962-63, стр.180.

⁸¹ К. Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр. 182-183.

⁸² К. Пеев, цит. дело, стр.183.

5.3. Именки од женски род. - Кај именките од женски род од старите падежни форми се задржани само формите за вокатив.

5.3.1. Вокативот кај именките од женски род се образува со наставките - о и - е. Најголемиот дел од личните имиња на жени образуваат вокатив со наставката - о: Нико, Петро, Лино, Аспасио, Марио, Тудоро, Василко, Јурдано, Вилико, Бужано, Ѓурго, Ѓуно, Ангилино итн. Само во с. Вадришта се забележани примери со наставката - е од имињата на - ја (Марија, Аспасија): Марије, Аспасије, додека другите имиња имаат вокатив на - о, како и во другите пунктови: Вилико, Като, Маро.

Забележливо е во еницевардарскиот говор дека е почеста појавата на наставката - о кај вокативот и тоа како кај личните имиња од женски род, така и кај роднинските и именките за означување животни од женски род: мајко, керко, снао, жено, тето, удувјо, бабо; бајачко, даскалицо, рашитарко; бишко, валчио, змио, гаско, папијо, лисио, јалавио, јангул'о, жел'ко, кучко, козо, матурио, мачко, парлицо, офцо и др.

Со наставката - е се јавуваат вокативните форми од именките кои претпоставуваат именување на мажените жени според името на мажот: Ѓорѓифце, Танаихце, Ичифце, Ристифце, Кустадијнце, Траивице итн. Кон нив се придружуваат и некои од роднинските имиња: сфаке, мајчице. Вокатив на - е образуваат и именките со кои се означува жена со определена професија, народност или карактеристика: бајачке (но во некои пунктови и бајачко (Кр.), грешничке и грешнице, рашитарке (но и рашитарко), думакинке, Влајинке, Макидонке, Сарбинке, Гаркинке, Туркинке, Русинке, Французинке и др., но во сите пунктови без исклучок се јавува само даскалицо.

Интересно е дека при обраќањето со роднинско име и лично име, роднинското име во позиција на атрибут ја губи наставката и се јавува во скратена форма без наставка: тет – Лино, тет – Л'убо.

5.3.2. Множината кај именките од женски род регуларно се образува со наставката - и : мајки, жени, сестри, баби, глави, реки, бразди, дупки, рамнини, пиштери, планини, книги, стрели, кавги итн.

Именките рака, нога образуваат множина според формите од старата двоина и во повеќето пунктови множината од нив гласи: раци, нози (или носи во Ко., В.), а во еден дел од говорот гласи раце, нозе (Кр., Р., Пи.). Наставката -и, која превладува кај овие

форми, секако може да се толкува како резултат на аналогича со другите именки од женски род.

5.4. Именки од среден род. - Именките од среден род исто така целосно ја загубиле деклинацијата и образуваат само форми за множина.

Именките на - о образуваат множина на - а: дърво - дърва, гърло - гърла, влакно - влакна, зърно - зърна, крóсно - крóсна; бърда, гумна, глета, крила, лета, писма, ра́ла, ребра, стада, села, седла, сита, теста, тарла, прева, чеда, чела. На - а завршуваат во множина и именките од среден род на - иште: бунѝшта, витриѝшта, жинѝшта, маѝшта, ста̀рништа, губриѝшта итн. и именките на - це, - енце, кои во најголем дел се деминутивни образувања: јајце - јајца, окца, мехца, перца, углидалца, кулѝнца, лиѝца.

Именките од среден род кои завршуваат на - е, -че и поголемиот дел од именките на - це, - енце образуваат множина со наставката - ијна (<-иња): вилѝнце - вилинцијна, писмѝнце - писминцијна, пулѝнце - пулинцијна, сърце - сърцијна, мачѝнце - мачинцијна, пишѝнце - пишинцијна; вре́ме - вримѝјна, ва́же - ваѝјна, ждре́бе - ждрибијна, ја́гне - јагнијна, ку́че - кучијна, мисѝрче - мисирчијна, па̀пи́че - па̀пи́чијна, ри́тче - ритчијна, сто́лче - стулчијна, то́пче - тупчијна итн. Множина на -ијна образуваат и некои именки од среден род на -о: ве́дро - видријна, бу́кло - буклијна, ра́мо - ра̀мијна.

Исклучок при образувањето множински форми кај именките од среден род прават само именките о́ко и у́хо кај кои се задржала множинската форма образувана од старата двоина: о́чи и у́ши.

5.5. Плуралија тантум. - Во ениџевардарскиот говор поголемиот дел од именките кои некогаш се јавувале само во множина сега развиле и еднинска форма: но́жица, вра́та, но́ква и но́јква, ја́сла. Само во множина и денас се јавуваат именките: га́ки, си́ври, sařsáла, плѝ́ки, но и плѝ́шки (К.).

5.6. Остатоци од падежните форми. - Вакви остатоци може уште да се забележат во прилозите: мо́лкум, ни́чкум, си́лум, скри́шум, про́стум, удузго́рум па- на̀до́лу са- сфал'у́ва (Е. В.), на̀зе́ми, ут-зе́ми гу-зима́, на̀со́јне, на̀ја́ве (Е.В.), на̀зе́мин, удза́дин, у-стре́дин; вна́трин, удуздо́ла̀н, удузго́ра̀н (Кр.).

5.7. Колебања на родот. - Кај еден дел од именките во ениџевардарскиот говор може да се појави колебање на родот и тоа меѓу машкиот и женскиот род. Оваа појава е позната и во други македон-

ски дијалекти. Таквото колебање во родот во еницевардарскиот говор се забележува кај именките: в́арут - в́арта, гнóјут - гнóјта, ж́арут - ж́арта, живóтут - живóттá - ми - ј лóшá (Ил.), мóхут - мóхта, пéпáлут - пéпáлта, пéсукут - пéсукта, пóтут - пóтта, сóл'ут - сóл'та, но само во женски род се јавуваат именките: кáлта и кáрфта.

5.8. Член.- Во еницевардарскиот говор категоријата определеност е застапена само со еден постпозитивен член изведен од старата показна замена тѣ, та, то. Значи, во овој говор, како и во другите долновардарски говори, не е позната пространствената определеност, туку само опозицијата определеност: неопределеност.

Именките од машки род кои завршуваат на консонант образуваат определена форма со членската морфема - от > -ут : лéбут, чувéкут, увéзут итн.

Определена форма со членската морфема - та/-тá образуваат именките од женски род со завршеток на вокал и на консонант (рéкáта, сéстрáта, прóпáста, прóлитта, рáдуста, жáлуста), именките од машки род на - а (вујвóдáта, влáдíkáта, сáдijáта), а и множинските форми на именките од среден род (бунíштáта, јáгнijнáта, мáчénцáта, сéлáта, влáкнáта, дáрвáта, пíсмáта, јáјцáта, кулénцáта, стáрнijштáта, мáжijштáта итн.).

5.8.1. Именките од среден род определените форми ги образуваат со членската морфема - то/-ту (дéјту, сéлту, кулéнту, јáјцито, гáрлyто итн.). Со истата морфема образуваат членувани форми и именките од машки род на -о од типот дéдо, вúјко (дéдуто, вúјкуто/дéдуту, вúјкуту). Множинските форми на членуваните именки од машки род се образуваат со членската морфема -то/ту.

Појавата на оваа членска морфема во множината кај именките од машки род С. Младенов⁸³ ја поврзува со сфаќањето на множината како збир, колектив, на што се надоврзува З. Голомб⁸⁴, сметајќи дека оваа членска морфема прво се појавила кај именките со множина на етимолошко -е, а потоа по аналогича се проширила и кај другите именки. Меѓутоа, оваа членска морфема не е распространета на целата територија на еницевардарскиот говор. Таа се јавува во реонот на селата Илициево, Куфалово, како и во Гуменца, а во другите делови на овој говор се јавува морфемата -те /- ти.

⁸³ Стефан Младенов, История на бугарскиот јазик, Софија, 1979, стр. 274.

⁸⁴ З. Голомб, цит. дело, стр. 182.

Примери со членската морфема -ту: а́дејтту, а́скериту, а́ргáјту, а́лбајнту, а́лајту, ва́мпирту, ве́трувиту, вулува́рту, гре́увиту, гувида́рту, до́ждувиту, го́л'увиту, да́скал'ту, сида́рту, ка́мијнту, кујна́рту, кува́чту, измика́рту, ма́јшту, па́роиту, по́пувиту, са́марту, па́за́рту, тува́рту, та́пајнту, тра́пувиту, ри́дувиту, са́ртувиту, Ру́јсту (Ил.), ка́лкувиту, ка́рстувиту (К.), но: у́мник - у́мници, па́лиц - па́лцити (К.), па́тиц - па́тцити, га́рлу́шник - га́рлу́шници (К.).

Пораспространета е морфемата - те/-ти: зи́дувите, ко́јните, мо́стувите, ра́бовите, ра́збоите, но́ктите, (Кр.), гре́увите (В.), ми́ште (= глувците), ка́саба́јте (А.), бу́бриците, пра́јстите, по́пуфте, фи́тилите (Е.В.), гре́увити, зи́дувити (Ко.) итн.

Со истата членска морфема - те/ - ти се образуваат членуваните форми на именките од женски род во множина на целата еницевардарска територија: ве́гите, ви́лиците, бра́дите, жа́б-ли́ните, кле́пките, ко́зите, ко́сите, ко́ските, нузри́ните, пе́тите, са́л-зите, сна́гите, тупа́ниците, у́стите; бурчли́ити, гра́јниците, све́јсти, ка́вгити, кни́гити, ре́кити, но́зити, ра́цити (К., Ил.).

ПРИДАВКИ

6. Придавките во еницевардарскиот говор немаат некоја морфолошка особеност по која би се разликувале од придавките во другите македонски говори. Имаат род, број, член и степен, се образуваат како и во другите говори, а и нивната употреба и функција во реченицата е истоветна со онаа што тие ја имаат во останатите македонски говори.

6.1. Образување на придавките.- Освен придавките кои не се изведени од некој друг вид збор, другите придавки се образуваат со изведување на некоја од многуте наставки кон нив.

6.1.1. Образување на качествените придавки.- Качествените придавки се образуваат со многу суфикси: -аф, - уф, - лиф, - ин, -ес, -лија и др.

Еден од почестите суфикси е - ав >-аф кој се јавува со и без акцент, како и проширен во други форми (- л'аф, - каф, - икаф, - никав): бу́лника́ф, бу́лница́ф, билика́ф (К.), гу́лимича́ф, га́рба́ф, жа́лтнича́ф, зи́линча́ф, ка́плича́ф, кра́ста́ф, кура́ф, ка́фја́ф, ли́га́ф, ма́рша́ф, сипа́нича́ф, сма́ргул'а́ф, ца́рнул'а́ф, ца́рника́ф, ца́рвинка́ф, ра́га́ф, шта́рба́ф.

Со релативно поголема фреквенција се јавува и суфиксот –лиф (-лив): бирузлиф, булизлиф, бурчлиф, влажливо место, вѣрнижлиф, витирилиф, дужлиф, зѣблиф (Е.В.), збурлиф, каминлиф, линлиф, маглиф, мулчаллиф, мѣрѣзлиф, милузлиф, извурливо место (К.), писуклиф, рѣбутлиф, трѣнлиф, кутлиф, умѣрчлиф, цѣрвлиф, пишѣрлиф итн.

Суфиксот –уф и во еницевардарскиот говор е добиен најверојатно со мешање на суфиксот –ав во неакцентирана позиција со –ов, кој се јавува кај односните придавки, како што е забележано, и во соседниот кукушки говор⁸⁵: блѣнуф, кѣруф. Поради малиот број примери на овој терен тој суфикс е маргинален.

Од суфиксот –ен со редукција во овој говор се добиле суфиксите –ин и –ѣн: ѣрин, вѣдин, бѣлин, гладин, гнасин, грѣзин, јѣсин, лѣсин, личин, мѣтин, рамин; ѣрѣн, гладѣн, грѣзѣн, лѣсѣн, личѣн, мѣтѣн, стѣрвѣн, тѣмѣн итн. Општораспространет е суфиксот –ин, а –ѣн се јавува во селата Куфалово и Илиѣиево паралелно со –ин.

Со суфиксот –ес(т) се изведуваат придавки од именки: брѣдѣс, зѣблѣс, пѣрнѣрѣсти дѣрвѣ (Ил.), цуцулѣс, чѣнгѣлѣс, гѣкирѣсту пѣле. Со истиот суфикс се изведуваат и придавки од придавки: дѣлгѣлѣс, цѣрнѣс.

Од именки и придавки може да се образуваат придавки и со суфиксот –ас (т): мишл' ѣс, тумбул' ѣсто место, зилинкѣс.

Другите суфикси се јавуваат со помала фреквенција: –ит: витрувѣт, истилѣт, мѣглувѣт.

–чук: дѣлгѣчук, мѣлѣчук, дибилѣчук, тинѣчук; длѣгичку, жѣлтичку, сѣвичку и др.

–лија: дѣмкѣлија, (не) кѣсмитлија, милузлија, чѣкѣрлија и др.

6.1.2. Образување на односните придавки.- Односните придавки често се образуваат со суфиксот –уф: брѣтуф, вѣјкуф, дѣдуф, зѣтуф, тѣткуф, чѣчкуф; ичумѣнуф, јѣсинуф, јѣвуруф, мѣртуф, чурѣшуф, рѣжуф, увѣзуф, урѣуф, триндѣфилуф, бужѣкуви пѣсти. Мошне ретко истиот суфикс се јавува и во акцентирана позиција во својата нередуцирана форма како –оф: бужѣкѣф, кѣрстѣф-мѣсиц, митрѣф-мѣсиц. Сосема очекувано овој суфикс е многу чест кај презимињата: Вѣнчѣруф, Вѣцѣруф, Мѣркуф, Пѣткуф, Стујѣнуф (Е.В.),

⁸⁵ К. Пеев, Кукушкиот говор, „Студентски збор“, Скопје 1987, стр. 194.

Илиуф, Мел'уф, Самарџиуф, Џикуф (К.), Амбуф, Стујануф, Мајнуф, Попуф, Тешуф, Стрезуф, Чануф, Аризануф, (Ил.) и др.

Суфиксот –ев за некогашните меки основи исто така се јавува мошне често и тоа во својата редуцирана форма : кај многу презимиња: Анџарлииф, Аџииф, Аџимитриф, Брусиф, Ѓугулиф, Мајслариф.

Кај топонимите се јавуваат и двата суфикса – уф и – иф во многу примери: Јануф Вир, Мишуф Трап (Ман.), Караманува Чука, Кичуви Тарла (Мав.), Карфиува Бара, Борува Пиштера (Б.), Баркува Чикалу, Валкува Присека, Дарданува Нива, Камчува Река, Киркува Нива, Корниколуви Ниви, Парчакуви Ниви, Примчува Нива, Чаушуф Трап (Ко.), Костува Гувидарник, Николуф Бунар (Б.), Пашајкува Тумба (В.); Пилеива Тумба, Матеива Чешма (Е. В.), Бибиф Бунар, Кастречива Бафча, Ангилива Шатка (В.), Далаклииви Ниви, Галиф Камин (Ко.), Каралофчиф Мос (А.), Ипчиви Ниви (Кр.).

Со акцент на суфиксот –еф е забележан само еден пример: Чучулеф Камин (Ман.).

Придавките образувани од именки кои означуваат некоја материја, растение, животно или припадност на лице од женски пол изразена со роднинско или лично име се јавуваат со суфиксот – ин (- ен): бакарин, валнин, житин, жилезин, ленин, јасин, стрѣбрин, царковин, сливина; гаскин, козин, лисичкин, кукошкин, мисиркин, рибин, чиничкин и бабин, бугурујчин месиц, мајкин, сестрин и во топонимите: Бабгину Бачилу (Ко.), Момина Врата (Мав.), Марин Камин (П.), Мечкин Трап (Кр.), Нивестин Бунар (А.), Пел'кини Ниви (Е.В.), Рибина Дупка (В.), Царквин Бунар (Г) и др.

Под дејство на редукцијата, всушност, овде дошло до изедначување на суфиксите –ен и –ин. Суфиксот –ин со потекло од –ен се јавува кај придавките кои означуваат поврзаност со некоја материја, растение или животно по потекло, а не и по припадност.

Со редукцијата од –ен поретко се јавува и суфиксот –ан како дијалектна варијанта: ражан, нокан (Ил., К.).

Посесивните суфикси –и, –ји, –ки се јавуваат мошне ретко: валчки, заичко, кравјо, офчко. Многу почесто се јавуваат суфиксите –цки (- ски), –шки, –чки: биолцки, вулофцки, гувецки, гуспудинцки, змијцки, крафцки, којнцки, магарешки, јагнешки, пилешко, тилешко, офчко; битолцки, вуденцки, влашки, гуменчки, кукушки, кустурцки, прилипцки, серцки, сулунцки, пазарцки, струмички,

скопчки, исенчко жито, ваќафчко место. Многу често овие суфикси се јавуваат кај топонимите: Бучафчка Мала, Сарпчко Мос, Тангарчки Бунар (Е.В.), Каргаличкиут Мос, Чааларчки Рит, Чааларчка Тумба, Ѓупчки Грубишта, Сусалијчка Чешма (Ил.), Пустолчки Рит (П.), Илицички Рит, Дажчка Бара, Дажчки Вир, Куфалчка Чешма, Куфалчка Рэка, Русалијчки Камин (К.), Радумирчка Тумба, Рамненчки Кустэјна, Рамненчка Тумба, Курнишорчки Кустэјна, Касаларчка Рэка (според с. Касаларе), Лифтухорчка Тумба (Кр.), Балачки Мос, Грамошка Рэка, Митренчката Рэка, Пазарчко Блато (В.), Арнајчко Ѓубра, Бачилчката Тумба, Гулички Рит, Кустенчка Чешма, Цигарчки Камани (Р.), Кривенчки Пят, Јалуварчки Камин, Руманчки Рит (оттаму се гледало селото Румануво)(Пе.), Каргачка Рэка, Нидирчки Пят (А.), Трифулчки Мос (Ѓ.), Мавренчка Рэка (Мав.), Влашкити Кулиби, Радумирчката Тумба, Турцкуто Ѓумно (Ко.) и др.

6.2. Формите на придавките.- Придавките во еницевардарскиот говор имаат два броја – еднина и множина и три рода во еднината – машки, женски и среден род, додека во множината, како и во другите македонски говори, разликата по род е неутрализирана. Придавките од машки род завршуваат на согласка (бел, глуф, нем, стар, јак), женскиот род завршува на -а (-а) (бела, глува, нема, стара, јака), средниот род завршува на -о (-у) – бело, глуво, немо, старо, јако, во множината сите придавки завршуваат на -и: бели, глуви, неми, стари, јаки.

Флексијата кај придавките е сосема исчезната. Од старата определена форма на -и зачувани се само некои остатоци во врска со религиозните празници и објекти: Вилиќи петук, Вилиќиут петук, Вилиќи читфартук, Вилиќиут читфартук, Сфити Ѓилија, Сфити Ѓорѓи, Сфити Танас (В.) итн.

6.3. Членувањето на придавките.- Членските форми на придавките се исти како и кај именките. За машки род членот гласи – јут (-иут), односно – ут со целосно преминување на мекоста врз претходната согласка: младјут, глувјут, штјрбјут, сивјут, јакут, јасн'ут, дибел'ут итн.

Членуваните форми на придавките за женски род завршуваат на -та или во реонот со редукција во финалните отворени слогови (Илициево, Куфалово) на -та. Мошне често доаѓа до скрапување на вокалот пред членската морфема, па и нејзино целосно исчезнување (елизија): белта, сулента, целата, темната итн.

Истото се однесува и на членуваните форми за среден род и за множина. Членската морфема за среден род гласи – то/-ту: бака́рнуто, чу́здуту, о́фчкуту, дла́гуту, ле́нинту, е́фтинту, ска́пто и др. За множина членската морфема е –те/ -ти: ко́нцките, чу́здите, це́лите, ди́вити, су́вити, тфа́рдити, бе́лти, суле́нти, ва́лнинти итн.

6.4. Степенувањето на придавките. Степенувањето на качествените придавки во еницевардарскиот говор се врши со помош на партикулите по и нај. Нивното место е пред придавките како и во сите македонски говори. Специфичност е нивното самостојно акцентирање.

Компаративот се образува со партикулата по: о́н- а́ј по-млат, по-га́рт, по-ја́киут, по-ста́рта, по-ска́пту, по-здра́ви, по-е́фтинту, по-дибе́лта, по-пре́сна и др.

Со партикулата нај се образуваат формите на суперлативот: нај-дибе́лта, нај-плі́тку, нај-стра́мну, нај-ца́рниут, нај-пре́сната, нај-суле́нти, нај-а́рнута, нај-ма́лити, нај-ди́вити, нај-бе́лта, нај-ја́киут и др.

Во еницевардарскиот говор кај некои општи именки е присутна појавата тие да се степенуваат. Се работи за именки кои, секако, добиле признаци на придавки во своето значење и согласно со тоа и се степенувале: то нај-буга́таш е, ут-теп по-јуна́к не́ма (Ко.), по-буга́таш, по-ма́јстор, и др.

6.5. Заменски придавки.- Заменските придавки во еницевардарскиот говор се однесуваат како и другите придавки, а во однос на другите говори не се одликуваат со некои посебни специфичности, како во поглед на нивниот инвентар, така и во поглед на нивните функции.

6.5.1. Посвојни заменски придавки.- За прво и второ лице посвојни заменски придавки се: мој, мо́ја, мо́јо, мо́и, -твој, тво́ја, тво́јо, тво́и- наш, на́ша, на́шо, на́ши, -ваш, ва́ша, ва́шо, ва́ши. Освен овие основни форми во овој говор се јавуваат и уште нивните членувани форми: мо́јут, мо́јта/мо́јта̑, мо́јто/мо́јту и мо́јте/мо́јти; тво́јут, тво́јта/тво́јта̑, тво́јто/тво́јту и тво́јте/тво́јти; на́шиут, на́шта/на́шта̑, на́што/на́шту и на́ште/на́шти; ва́шиут, ва́шта/ва́шта̑, ва́што/ва́шту и ва́ште/ва́шти. Сп.: мој чуве́к, мо́ја ке́рка, мо́јо де́те, мо́и де́ца; тво́јто де́те, тво́јта же́на, тво́јте де́ца; на́ште де́ца, ва́ште же́ни итн.

За трето лице има две посвојни заменски придавки. Припадноста на лице од машки род се изразува со заменската придавка

негув, негува, негуво, негуви и негува̃, негуву (К., Ил.): негув којн, негува кубѝла, негуво јагне, негуви офци итн. Овие придавки имаат и определена форма: негувиут, негува̃та, негувуто, негувите, негува̃та̃, негувуту. Припадноста на лице од женски пол се изразува со придавката: нејни, нејна/нејна̃, нејно/нејну: нејни-ј којнут, нејни-са̃ офцити, нејну-ј дејто. За оваа заменска придавка е карактеристично совпаѓањето на формите за машки род и множина. Формата нејн, која се јавува во соседните говори, овде не е регистрирана. Истото се однесува и на заменската придавка нијн, која овде отсуствува, а се јавуваат формите: нијни, нијна/нијна̃ и нијно/нијну и нивните членувани форми – нијниут, нијна̃та, нијнуто, нијните и нејниут, нејна̃та, нејнуто и нејните (утидоа на̃-нејна̃та кúјка, нијна̃та кúјка̃-ј по-гулема итн.).

6.5.2. Заменски придавки за качество и количество.- Во еницевардарскиот говор се јавуваат следниве заменски придавки за качество и количество: такóф, таква̃, таквó, такви̃а; ва́кóф, ва́ква̃, ва́квио̃, ва́кви̃а; то́лкаф, то́лкава̃, то́лкаво̃, то́лкави̃. Овие заменски придавки исто така имаат определени членувани форми: таквиут, таква̃та, таквуто, таквите; ва́квиут, ва́ква̃та, ва́квуто, ва́квите; то́лкавиут, то́лкава̃та, то́лкавуто, то́лкавите. Сп.: такóф чувек не ти трéба; то́лку но́гу ла́фиш (Ил.) и др.

6.5.3. Прапални заменски придавки.- Вакви заменски придавки во еницевардарскиот говор има две: ка́кóф, ка́ква̃, ка́квó, ка́кви̃ и ко́лкаф, ко́лкава̃, ко́лкаво̃, ко́лкави̃. Овие придавки имаат и членувани форми, но тие не се толку обични како нечленуваните: ка́квиут, ка́ква̃та, ка́квуто, ка́квите; ко́лкавиут, ко́лкава̃та, ко́лкавуто и ко́лкавите. Сп.: ка́кóф чувек бил то? ка́ква̃ лична мо́ма за то де́те? Ка́кви̃-са̃ ти́ја л'у́да? ко́лкаву ти-ј де́јто? ко́лкава̃ кúјка́ има то? ко́лкави̃ де́ца́ йма̃ш? итн.

6.5.4. Заменски придавки со неопределено значење.- Со неопределено значење во еницевардарскиот говор се јавува следнава заменска придавка: се́какуф, се́каква̃, се́какво̃, се́какви̃ и со редукција во финалниот отворен слог: се́каква̃, се́какву̃.

6.5.5. Заменската придавка са̃т, са̃та, са̃то, са̃те/са̃та̃, са̃ту се јавува со изедначена форма за женски род и за множина поради редукцијата на /а, е/ во /а̃/ во делот од говорот со редукција во финалните отворени слогови: са̃то по́ле, са̃то-и не́јно, са̃те кúјки (Е.В.); са̃та̃ де́ца̃ са̃ не́јни, са̃та кúјка̃ а̃-ра̃сту̃и̃и̃ја̃ (Ил.)

Оваа заменска придавка е добиена од ВЬСЬ по исчезнувањето на малиот ер и извршената метатеза на /в/ и /с/, а во својата денешна форма ја содржи и членската морфема.⁸⁶ Поради тоа во современиот нејзин лик член има само во машки род: сѣтиут фѣсул' (Ил.).

6.6. Бројни придавки.- Бројните придавки имаат род, број и определеност (член). Придавките за машки род завршуваат на согласка за образувањата од броевите еден, два и три, четири: пѣрф, пѣрва, пѣрво, пѣрви и во деловите со редукција во финалниот отворен слог: пѣрф, пѣрва, пѣрву и пѣрви (К., Ил.); фтор, фтора/фтора, фторо/фтору и фтори; трет, трета/трета, трето/трету и трети; четфарт, четфарта/четфартѣ, четфарто/четфарту, четфарти. Од другите броеви придавките во машки род завршуваат на -и: пѣтти, пѣтта, пѣтто и пѣтти; шѣсти, сѣдми, осми, дѣвитти, дѣситти, идинајсти, двѣнајсти, двѣјсти, двѣјспѣрви, двѣјсфтори, тријсти, четиријсти итн. Определените форми од овие придавки се образуваат како и кај другите придавки: пѣрвиут, фториут, третиут, пѣттиут, дѣсѣттиут, идинајстиут; пѣрвѣта, третѣта, шѣстѣта, двѣнајстѣта; пѣрвудо и пѣрвуду, читфартудо, пѣттудо, тринајстудо, питнајстудо; пѣрвите и пѣрвити, фторите и фторити, третите и третити, двѣјстите и двѣјстити итн.

Во некои пунктови се јавуваат и бројни придавки изведени од бројот еден со вметнато /н/: пѣвна, пѣвно и пѣвни (А., Ил.). Вакви форми се регистрирани и во соседните говори (солунски, кукушки) и во Кулакиското евангелие, а се јавуваат и во другите македонски говори. За вметнатото /н/ се мисли дека се јавува под влијание на бројот еден или на прилозите првин, отпрвин и др⁸⁷.

⁸⁶ Б. Видоески, Заменските форми во македонските дијалекти, Македонски јазик XVI, 1965, стр. 66-67.

⁸⁷ Б. Видоески, Кумановскиот говор, Скопје 1962, стр. 159.

ЗАМЕНКИ

7.1. Лични заменки. - Основната форма на личната заменка за прво лице еднина на целата еницевардарска територија гласи јас. Покрај неа се јавува уште и проширената форма со партикулата -ка во поголемиот дел од територијата на говорот: јаска, додека во еден помал дел се јавува и формата ја́зика (Ениче-Вардар и Гуменца).

Од деклинациските форми зачувани се дативната и акузативната. Всушност, долгите форми на заменката се изедначиле, а се разликуваат само кратките форми. Забележлива е исто така појавата на на-конструкцијата и тоа со дативните конструкции се јавува редовно, а со акузативните нередовно, но се чини дека постои тенденција и таму да стане редовна. Таквата тенденција е особено силно изразена во пунктовите поблиски до реката Вардар (Илициево, Куфалово). Долгите заменски форми се јавуваат во целосен вид (мéне) и во скратен вид (мен) кога не се посебно нагласени. Кратката акузативна форма од заменката за прво лице гласи ма/мă (во деловите од говорот со редуција и во финалните слогови), а дативната гласи ми. Сп.: јаска гу-видéх нă-нѐго, јаска му-ка́жăх нă-нѐгу; мéне ма-видé, нă мéне ми ка́жă; нă-мѐн мă-видé, на-мѐн ми-ка́жă (Ил., К.), нă-мѐн не-ми-трѐба нѝшто, нă-мѐн не-мă-видé нѝкуј.

Во прво лице множина се јавува заменката нѝја. За оваа заменка е карактеристично тоа што долгата форма на акузативот се проширила и на дативот. Единствено кратката форма за дативот се разликува од кратката акузативна форма. Истовремено и предлогот на и овде се јавува и во дативните и во акузативните конструкции: нă-на́с на-видé, нă-на́с ни-ка́жă, нă-на́с нă-ка́нѝја нă-сфáдба. Во реонот на селата Куфалово и Илициево долгата форма од оваа заменка се јавува и проширена со партикулата -ка: на́скă (ни-ка́жă и нă-на́скă; ни-ка́жă и нă-на́с).

Лична заменка за второ лице еднина е ти. Долгите форми за акузатив и датив од оваа заменка се изедначени: тѐбе и теп. На-конструкцијата и со оваа заменка се јавува како и кај другите заменски форми за другите лица. Се разликуваат само кратките форми за акузатив и датив: та/тă и ти: нă-тѐп тă-видéх, нă-тѐп ти-ка́жăх, нă-тѐбе ти-речé, тѐбе те-видéа, он тă-викна́ нă-тѐп/ он нă-тѐп

та-викна́. Проширена форма со партикулата –ка́ е регистрирана во Куфалово: те́бика́ (те́бика́ та-виде́).

Во множина за второ лице заменката гласи: ви́ја. Другите нејзини форми совпаѓаат со оние на заменката за прво лице: вас ва́ и вас ви́: на́-ва́с ва́-виде́, ви-риче́ на́-ва́с и паралелно со нив: ви-рече́ на́-ва́ска́ и ви-риче́ на́ –ва́зика́ (К.).

Кај третото лице во еднина заменките се разликуваат и по род. Има две можности за изразување на трето лице, т.е. релативно паралелно се јавуваат две замени со извесна предност за заменката извадена од показната замена та́, та, то: он/то, она/та, то и они/ти́ја. Карактеристично е што овде не се јавува формата за среден род оно, а нејзините функции ги врши формата то. Личната замена он не го покрива и значењето на оно. На тој начин дошло до изедначување на машкиот со средниот род, што е една од карактеристиките на еницевардарскиот говор. Од друга страна комплексноста во покривањето на сите лица и дава предност на заменката то, та, ти́ја: он/то ми-ка́жа, он/то утиде́, то му-ка́жа на́-де́јто, она/та гу-зе́ то, ки до́е та, они/ти́ја ми-ка́жаа, они/ти́ја ма́-виде́а.

Старите деклинациски форми за датив и акузатив имаат исти долги заменски форми, а се разликуваат само нивните кратки заменски форми: на́-не́гу гу-виде́х, на́-не́гу му-ка́жа́х, на́-не́а а́-виде́х, на́-не́а му-ка́жа́х, на́-них и-виде́х, на́-них му-ка́жа́х. Очигледна е и тука генерализацијата на акузативната форма кај долгите замени и ширењето на употребата на предлогот на не само со дативните форми, туку и со акузативните. Од друга страна карактеристично е неутрализирањето на разликите по род и број кај кратката дативна заменска форма. Кратката заменска форма му станува универзална како и во другите македонски јужни говори. Акузативните кратки заменски форми за женски род а и за множина и се јавуваат без почетното /j/ односно /г/.

Личната замена за секое лице овде гласи: се́бе са и се́бе си. Долгата форма од оваа замена самостојно, т.е. без кратката форма, се јавува само со некои предлози: прит се́бе, ме́гу се́бе. Најчесто, меѓутоа, заменката се́бе се заменува со долгата форма од соодветната лична замена за определено лице и број: за́-ме́н си-ра́бо́там, за́-не́го си-ра́бо́та, за́-ва́с са́-бо́рите, она си-гле́да прит- не́а, за́-них си-чи́нат ло́шо. Кратката акузативна форма во некои пунктови под влијание на резултатите од редукцијата се изедначила со дативната: а́ма де́јту си-на́учил ка́-тре́ба, си-на́учил но́гу, си-ва́рнаа́ они, то си-

жéни, и јас си-увáтíх там, си-зéвáт сéга (Ко.), си-субíрãä тáму (Ил.), си-вãрнãа нãдóлу (Б.). Во другите пунктови резултатот од редукацијата е поинаков и разликата меѓу дативната и акузативната замена се задржува: сã-вãрнãа, сã-субрãа, сã-тépãт; си-óдãт, си-зéвãт, си-íгрãт, си-трáчãт итн.

Кратката заменска форма си мошне често се јавува со етичкиот датив: нéкуј си-гу-учíл дéту нóгу, то си-утíди, ти избигáла-си, скóро дã-си-óдиш, си-вãрвã нãзãт, и си-гу-зé тáтку-му, дã си-измýслим удзãди, си-утíшãл, пáри си-клáва, си-срãкнãх (Ко.), си-дујдéа, си-идéше ут-рãбóта, игрãки-си дéтито (Б.).

Членувани форми од оваа замена не се регистрирани на подрачјето на овој говор, а отсуствуваат и формите со кратката заменска форма си во состави со роднински имиња од типот мáжа-си, тáтка-си, жéна-си итн. Таквите состави овде се јавуваат со другите кратки заменски форми: тáтку-му, брãт-му, жéнã-му, мãш-и итн.

7.2. Лично-предметни замени. - Формите на прашалната лично-предметна замена се: кој, кóја, кóјо и кóи. Дативната и акузативната форма во овој говор се заменети со номинативната форма, на-конструкцијата и кратките лични замени: кóј-и то? нã-кóј гу-видé ти? нã-кóј му-кãжã? кој ти-кãжã? нã-кóја ут-нíх му-дãдé? нã-кóи дéца и-видéтã?

Прашалната замена за предмети гласи шó/што: шó ти-кãжã то, шó-видé там (Ил.), што ти-кãжã тã-жéнтã. Дативната форма од оваа замена е зачувана во фонетскиот лик: чум (чум-ти-ј то, чум-му-ј то, чум-му-сã тíја рãбóти, чум-му-ј та рãбóта).

Лично-предметната прашална замена за припадност овде ги има следниве форми: чиј, чија/чíјã, чíјо/чíју и чии. Сп.: чíј-сã тíја дéца, чíју-ј то мéсто, чíјã-ј та жéна, чиј кóјн-и то. Забележливо е дека речиси редовно множинската форма се изедначува со формата за машки род чиј, што претставува широко позната појава. Исто така и во овој говор припадноста може да се изрази и со формите на заменката кој и предлогот на.

Конструкциите нã-кóј, нã-кóја, нã-кóјо, -и нã-кóи се јавуваат паралелно со чиј, чија итн.: нã-кóј сã тíја, нã-кóј и во дéте, нã-кóјã-ј то шеј итн.

Неопределена замена за лица во овој говор е: нéкуј, нéкуја и нéкуи (нéкуј). Посебна форма за среден род не се јавува, а на тој начин формата нéкуј ги презема сите значења на себе, т.е. станува

универзална. За тоа секако придонеле разни фактори, почнувајќи од фонетските па до изедначувањето на машкиот и средниот кај зборовите во атрибуциска позиција. Старите падежни форми не се зачувани и дативните и акузативните односи се изразуваат со-на конструкцијата: му-кажах на-некуј, видех некуј таму, виде некуј? гувидела таму некуја жена, некуј- л'уда та-видели, некуј дѣта кажало итн.

Како неопределена замена за лице се јавува и бројот иден. Машкиот род се изедначил со средниот и се изразува со формата идно/адно, а освен нив се јавуваат уште формите за женски род идна/адна и за множина идни/адни: адно маџ, адно дѣте та-виде, на-идна жена му-кажах, идни л'уда ма-видеа, адни л'уда ми-кажаа итн.

Исто како заменката некуј се однесуваат и одречната замена никуј и општата секуј: никуј не-та виде, на-никуј не-му-кажах, никуа нема да та-зема; секуј за-себе, на-секуј не са-кажува, секуја жена ки-ти-кажа за-неа, на-секуј да-му-кажиш, на-секуј сто души идно имаше идно око.

Неопределената замена за предмети е нешто, а одречна е ништо: нешто ки-ти-кажам, ништо не ти-давам; то му-кажа нешту на-негу, ништу не ти-сакам; ништо не можам да купам ут-него, то пикаса нешто.

7.3. Показни замени.- Во еницевардарскиот говор се јавуваат две показни замени: во, ва, вија и то, та, тија. Машкиот и средниот род и овде се изедначиле во формите во и то. Сп.: то чувек, то дѣте, та жена, тија л'уда, во чувек, во дѣте, ва жена, вија л'уда, на-во чувек му-кажах, на-ва му-речих, на-вија ништу да-не давамш. Распределбата на значењата меѓу овие две замени е во поглед на пространството. Заменката во се јавува со демонстративно значење за поблиски предмети, а заменката то за подалечните. Третата замена изведена од он и која е присутна во голем дел македонски говори овде не се јавува. Во поглед на своето потекло овие замени се директни континуанти на старословенските показни замени тъ и овъ. Со ваквата слика на показните замени еницевардарскиот говор не се издвојува со нешто карактеристично меѓу соседните долновардарски говори.

БРОЕВИ

8.1. Системот на броевите во еницевардарскиот говор не се одликува со некои свои специфичности во однос на соседните и другите македонски говори, освен на планот на фонетиката и акцентот.

За бројот еден најраспространета е формата идѐн, идна́, идно́, идни́ со своите определени форми: иде́јнут, идна́та, идно́ту, идни́та/идна́та, идно́то, идни́те. Но, во Ениче-Вардар и во селото Рамна забележани се поинакви форми за бројот еден: а́дно и а́дна, а́дни (а́дно ма́ш, а́дно мај, а́дно де́те) и определените форми: а́дното, а́дната, а́дни́те (а́дното ут-них испа́дна, а́дната а-зе то). Множинските форми, всушност, немаат значења на број туку на замена.

Бројот два се јавува со две форми: два и две и две членувани форми: два́та и две́те (два́та, две́та). Но, во Ениче-Вардар е забележана само една форма – две за сите родови (две ма́жи, две же́ни, две де́ца, две вуло́ви). Во Илиџиево и Куфалово се јавуваат формите два во́ла, два ко́јна, но две вуло́ва и членуваните форми две́та, два́та. Ваквата состојба наведува на мисла дека овде може да се работи за разликување на формите на старата двоина и поврзано со тоа на бројот два со тенденција формата две да се обопшти во сите ситуации. Расколебаност на формите за двоина има и во „Кулакиското евангелие“⁺ во кое се јавува само формата две, а со неа и со другите броеви се јавуваат форми од старата двоина, но и на обичната множина: две де́на, две бра́тка, две ми́на, на три́та де́на и на три́та де́на, чити́ри де́на, чити́ри са́ата и чити́ри дни, пет дере́ци, пет ле́бови, как си набли́жиле о́сомта де́на и о́сомта дни, две́ти карагро́шуви, две ка́ици и др.

Другите прости броеви до десет се: три, чити́ри, пет, шес, се́дум, о́сум, де́вит, де́сит и нивните членувани форми: три́ите/три́та, чети́рите/чети́рита итн. (пе́гта, ше́ста, се́думта, о́сумта, диве́тта, дисе́тта).

Броевите од 11 до 19 се образувани како и во другите македонски говори, со тоа што поради влијанието на редукцијата тие овде гласат малку поинаку: идина́јса́т, двана́јса́т, трина́јса́т, четири-

најсџт, питнајсџт, шиснајсџт, сидумнајсџт, усумнајсџт, дивитнајсџт. Само во селото Корнишор овие броеви гласат малку поинаку заради поинаквиот резултат од редукцијата на /e/: идинајсит, тринајсит, питнајсит, усумнајсит итн.

Формите на десетиците од 20 до 90 на пошироката територија на овој говор гласат: двајсџт, тријсџт, читџрдџсџт (Ил.) и читирдџсит (Е.В.), пџсџт, шџсџт, сидумдџсит, усумдџсит, диви-дџсит. Истите форми во Корнишор гласат: двајсит, тријсит, читирјисит, пџсит, шџсит, сидумдџсит итн.

Кон десетиците единиците се поврзуваат со сврзникот и, при што честопати доаѓа до натамошни промени во изговорот сѐ до целосно елидирање на сврзникот или други делови од десетицата: двајсит и три, двајстри, двајс и две, двајсдве, двајшџс, двајсидно, читџрдџсџт и идџн итн.

Во „Кулакиското евангелие“ се среќаваат и поархаични форми, но и поблиски до забележаните во еницевардарскиот говор: дванадесет, осомнадесет, тридесет и осом години, дејсет, иденајсите и иденајси-та, петнајсет мили, седумдејсити, деведејсет и девет, шејсет мили, сто и педесит и три⁸⁸.

Стотките во овој говор гласат: сто, двџста, триџста, а за броевите од 400 нагоре се јавуваат по две форми: чџтирсто, пџтсто, шџсто, сџдумсто, осумсто (осџмсто – Е.В.), дџвитсто (К., Е.В., Кр.,В.) и чџтири-стутџни, пет-стутџни, шџес-стутџни, сџдум-стутџни, осум-стутџни, дџвит-стутџни (Ил.,Ко.).

Покрај овие се јавуваат уште и броевите: ил’џда и милиџн, милиџна (Ко.).

За означување определена бројност на лица обично се користат броевите во спој со именката дџши: две дџши, три дџши. Форми со –мина не се забележани иако тие се јавуваат во „Кулакиското евангелие“: две или три мџна. Освен овие во неколку пунктови се јавуваат и бројни именки со –јца (ица): двајца, тројца (К.,В., Кр.).

За приближна бројност и овде се користи поврзувањето во еден спој на два „соседни“ броја: два-три, пџ-чис, пичиснајсе, два-тријсе.

⁸⁸ Мазон, Вајан, цит.дело, стр. 251-338.

Деминутивните форми од броевите два, три во собраниот материјал ги нема. Во „Кулакиското евангелие“ таквите деминутивни форми на -чки се застапени: двечки рибички.

ПРИЛОЗИ

9.1. Прилозите што се јавуваат во ениџевардарскиот говор најчесто се јавуваат и во другите македонски говори. Мал е бројот на прилозите чија појава е поограничена и специфична за овој говор и за соодветните долновардарски говори (ва́дин, ва́ноќ, на́пкум, на́пкумта). Поголемиот дел од прилозите претрпел само извесни фонетски промени.

Ениџевардарскиот говор и припаѓа на групата македонски говори за кои не е карактеристично формалното разликување на прилозите од придавките. Во поголемиот дел од оваа територија прилозите изведени од придавки завршуваат како и придаките во среден род на -о: блѝзо, да́леко, до́ло, уддо́ло, но́го, на́до́ло, ко́лко, то́лко, та́мо.

Во делот од говорот со редукција и во финалните отворени слогови и придавките од среден род и прилозите завршуваат на -у: блѝзу, да́леку, до́лу, уддо́лу, на́до́лу, но́гу, ко́лку, то́лку, та́му (К., Ил.).

Освен овие прилози се јавуваат уште и ма́лце (Е.В.), ма́лца (К., Ил.), како и прилози во кои се зачувани старите падежни наставки: скри́шум.

9.2. Најбројни се прилозите образувани од адвербијализирани состави на предлог и именка: на́сила, на́јава/на́јаве, на́сон, на́назут, на́зѝмин спѝе, удна́зут, удза́дин, устре́дин (Е.В.), на́двур, предве́чар, уфче́ра, пуга́зѝчки, дугудѝна, пумише́чки, удо́ло, удузго́ра̃н, удуздо́ла̃н, притвче́ра, прикве́чар, увзе́ми, удгудѝна (Кр.), пузго́ра, на́истѝна́ј (Ко.), на́тре и на́тра̃, утзе́ми гу-зима́, уддо́лу, удузго́рун па́ на́до́лу са́-сфал’ува (Е.В.), удуздо́лу, удузго́ра̃, уздо́лу и узго́ра̃ (К.), на́до́лу, на́го́ра̃ (Ил.).

Прилошките образувања од старите инструментални форми на -ум не се многу чести, но се јавуваат во различни пунктови: ни́чкум, ма́лкум (Кр.), мо́лкум (К.), си́лум (К.), на́си́лум (В.), кри́шум (В.).

Ретко се јавуваат и прилошките образувања на – ечки: га́зэчки, пуга́зэчки и пумишэчки.

Многу се обични и карактеристични за овој говор прилошките образувања од демонстративна замена и именка и тоа особено кога станува збор за прилозите за време. Доминантни се образувањата со показната замена ва, во: ва́дин, ва-но́к, ва-вечџр, ва-нидџл’а, ва-гудџна, во-мџсиц, ва-зџма, во-лџту, како и прилошките образувања со заменката вџеџ - виздџн и виздидџн (А.).

Во собраниот материјал од ова подрачје регистрирани се и прилози образувани од именка и старата демонстративна замена сџ: дџниска, но́киска, ној́киска (Е.В.), динџс (Е.В.), зџмуска, лџтуска, прулџтуска, исџнуска. Според толкувањата на информаторите овие прилози се однесуваат на претходни, минати дејства, за разлика од образувањата на ва, во, кои се поуниверзални и почесто се јавуваат без ограничувања на временски план: ва́дин бџх нџ-Па́зџр и ва́дин к’ом нџ-Па́зџр; лџтуска бџме нџ-Во́дин и во-лџту к’о́ме нџ-Во́дин.

Сосема е обична појавата на прилогот за време со препозитивно сџ : сно́шти.

Прилози со именска основа се и временските прилози: дџне, но́ке, у́тре, ла́ни, го́ре, до́лу.

9.3. Најголемиот дел од прилозите изведени од замени се со значење на место: ка́т, ка́дџ, ту́ка, ту́ва, утка́дџ/утка́де, утту́ва, утту́ка, утта́му, та́м и та́му, ва́м и ва́му, утде́ка, де́ка (Кул.). Такви прилози изведени од замени се и временските: ко́га, се́га, то́гај, не́кни; за количество: ко́лку, то́лку, то́нде (А.= толку, толку малку); за начин: та́ка и та́каја, ва́ка. Често кај некои прилози доаѓа до елизија на финалниот вокал (ка́т, та́м, ва́м, де́к, утта́м итн.), а кај некои може да дојде до проширување со партикулата –ка: та́мука и та́мка, ва́мука.

Заменски прилози се образуваат и со честичките не и ни: не́гдин, ни́гдин (Ил.), не́каде, ни́каде (Е.В.).

9.4. Од броеви се изведени прилозите: идна́ш и идна́шка, идџн-па́т, два́-па́та, три́-па́та, пџт-па́та итн., дру́к-па́т: Уш идна́ш си дујде́ до́ма и друк-па́т не са́ виде́ја та́му. Па́рвин си дујде́х ја́с, на́пкун дујде́ и о́на; дупа́рва кај к’о́ме итн. Во селото Асарбегово е забележана формата џдна́ш.

9.5. Прилозите образувани од глаголска основа се мошне ретки. Забележани се само неколку примери со наставката –

ник/ник: ла́зѧ́нѧ́кут, та́рча́нѧ́кут, ну́рка́нѧ́кут (А.). Прилози на -ица, -ана, како и шчим, - шчимица, кои се спомнуваат во соседните говори (воденски и др.) во овој говор не се забележани.

9.6. Освен досега споменатите прилози интересни се уште и прилозите: о́ште/о́штѧ, тро и тро́шка, до́цка́на, а́рно, идва́ј, ду́ри, о́пко (Е.В.), на́о́пку, на́пкум и на́пкумта, са́стра (у́тре са́стра), на́-са́стра́та, како и турцизмите ба́ја (многу) и та́ма́м (токму). Со поограничена територијална распространетост се јавуваат уште и прилозите: ва́ка и на́-ва́ка (ела ва́ка), ви́ка́м (= `ве́ке), по́-ви́ке (К.), дупа́рва и пре́иска (К., Е., В.).

9.7. Во еницевардарскиот говор членувани форми се забележани само за прилозите на́пкумта и на́-са́стра́та и сложените прилози образувани со бројна придавка (па́рвиут пат). Степенувани форми имаат прилозите што означуваат качество и количество: по́ви́ке, нај-ви́ке, по-а́рно, нај-а́рно, по-ма́лце, нај-ма́лце итн.

ПРЕДЛОЗИ

10. Предлозите во еницевардарскиот говор не се одликуваат со некои посебни свои специфичности. Тие, како и во соседните говори, претрпеле фонетски промени поради познатото влијание на редукцијата. Во поглед на функционирањето, значењата, местото во реченицата и поврзувањето со другите видови зборови тие немаат некои посебности во однос на другите македонски говори.

10.1. Предлогот без се јавува во формите биз, бис со познатото значење на отсуство, немање на нешто: биз леп не мо́жѧ да́-ја́м, бис сол' ич не мо́жѧ, биз ме́не да не о́јте там, он ду́јде кај нас бис се́стра му, биз мира́к не са́ рабо́ти, то-и биз ду́ша итн.

10.2. Предлогот врз се јавува релативно ретко и почесто се заменува со предлогот на. Во зависност од изговорот на вокалното /р/ (а́р/ра́) се јавуваат формите ва́рс/вра́с, а поради редукцијата во некои пунктови се јавуваат како врис, (форма добиена секако од врес) (Ил.). Често се јавува и во проширена форма со предлогот на на́врис. Сп.: Вра́с че́шма́та узго́ра (Бр.), па́дна врис ка́минут, клај гу врис ка́минут не́ка сто́ја, вриз не́гу (Ил.), па́дна ва́рс ка́минут, ва́рз не́гу (К.), па́дна ва́рс /вра́с ка́минут, ва́рз не́го (Е.В.); Во на́врис ко́јнут...(Ко.) итн.

10.3. Без некои посебни специфичности се јавува во овој говор и предлогот до, освен што под влијание на редукцијата тој гласи ду. Се јавува со познатите пространствени и временски значења на наоѓање и досегање до некој предмет, место или временски момент: ут стрéда ду стрéда, сидна́ ду не́а, ду кúјкáта íма дáрво, дујдé ду сéлто, ки си до́јме ду Вили́гдин, ки ра́ботиме ду вéчър.

10.4. Со познатите значења на намена или цел, насоченост кон некоја цел, место и други се јавува и предлогот за: Му па́дна жа́лус на́ - де́јту за́ - та́тку - му, ко́лку па́ри са́каш за во де́јту, за пéтстотíни ил'áди, за ло́шо мислéјне, о́ни са́ка́т да гу фа́на́т за ка́баа́т, идéн чувéк ути́шпáл за ри́би (Ко.), ки тра́гниа за́ - ка́т зéтут, íмáше идна́ пéсна за сфа́лува́јниту на́ нивéстáтá, за́ тíа ки го́твиá па пусéбна ма́нцá, за́ нивéстáтá ки спремíа дру́гá ко́ла (Ил.), пра́ви́ја ко́лку за две уда́и и за по́пут, ра́боти за ма́насти́рут (Бр.), та́ - и за́ - ме́не, не -и за́ - те́бе, да - а зéва за же́на (Кр.), о́да за́ - Со́лун, Во́дин итн.

10.5. Предлогот заради се јавува во формата зарди: за́рди не́гу избига́х ут - та́м, зарди теп гу фа́на́а итн. Примери со овој предлог се јавуваат и во Кулакиското евангелие: Не зарди тфо́јот лаф..., за́рди же́нцкото прика́зна...

10.6. Со пространствено значење наоѓање во позадината на некој друг предмет, од неговата друга страна се јавува предлогот зат: ути́да зад сéлто, зат ри́дут са́ - скри́, зат кúјкáта пумина́, за́т - ме́н итн.

10.7. Предлогот кај (каде) се јавува со своите пространствени (наоѓање при некого или нешто, насоченост) и временски (приближност) значења во формите кај, ка́т, ка́де: к'о́дам кај та́тку - ми, кај Ма́ркуфци, до́јди кај ме́не, ки си до́јда́ кај Вили́гдин (К.), к'ом ка́т та́тку - ми, ка́д бра́т - ми (Ил.), ки си до́јде ка́де нидéл'а (Е.В.) итн.

Чести се и сложените предлози изведени од основниот предлог кај: о́да на́кај сéлто, на́кај При́леп, ки са́ врата на́кај нидéл'а (К., Е.В.), о́да на́ка́т Па́зър, на́ка́т сéлто о́да, ки са́ - ва́рнá на́ка́т нидéл'а (Ил.) и др.

10.8. Како предлог за споредување во овој говор се јавува предлогот куту (<кату< като): куту идно́то и дру́гудо (Ко.), а се јавува и во формата ка́ту: ка́ту го́спуви, ки до́јдеше идéн кату кури́р (Ил.), во сирума́х е ка́ту сéлцко (Бр.) и др.

10.9. Предлогот со пространствено значење крај овде се јавува само во својата сложена форма пукрај: пукрај Вáрдáр óдишá, пукрај кúјкá пуминá (Ил.), пукрај зидут гу нáјдéá (К.), пукрај рéкáта пуминáа (Е.В.) итн.

10.10. Релативно поретко се јавуваат предлозите мигу и мисту. Првиот се јавува со пространствено значење (гу нáјдéх мигу дáрвáта) и временско (ки дóјдáм мигу два и три), како и со значење на замен однос (мигу нас д-устанé, си пудíлиле мигу сéбе). Вториот предлог се јавува со значење на заменување на нешто или некој: мисту нá - мéн нá - нéгу му дáдéа, мисту нá - кóјн, то нá - мáгáре сá - кáчí.

10.11. Предлогот на е секако најфреквентен на целата македонска јазична територија. Во еницевардарскиот говор тој се јавува во сите познати значења на овој предлог пошироко на македонската територија и во потесна смисла на теренот на јужните македонски говори. Основното пространствено значење дека нешто се наоѓа одозгора врз нешто друго, на неговата површина во овој говор е зачувано и проширено, како и во другите говори: пáднá на/ (вáрс) кáминут, сиднá на кáминут, сá фáтí нá óро, утидé на нíвта, устанáа на рúчук, гу кáнија на гóстá, к'ом на свáдба, то м- ујдé на пóмуш, ки гу нáјш на - дујкáнот, дá - óјш на скул'óто итн.

Во овој говор предлогот на редовно се јавува со географски имиња на местото од предлогот во, кој почесто се јавува во другите македонски говори. Таквата појава на предлогот на е карактеристика на нашите јужни говори: ки óде на сéлто, на Гумéнца, на Бер (Е.В.), бих на Сóлун, на Куфáлуву, на Пóстул (Ил.), к'ом на Бíтола, на Скóпје, на Óхрид, на Вóдин, на Стáмбул (К.) итн.

Мошне често се јавува овој предлог и со своето временско значење за означување на периоди, празници, делови на денот итн.: на прóлит, на зíма, на лéту зáпучнúвáт свáдбите, на сáстрáта, на вéчáрта, на Вилигдин, на кóл'де, на Питрóвдин, на двáнáјсе сáатут, на втóрáта вујнá, два пáта íдишá на гудíнта, два пáта на ден итн.

Сосема е обична појавата на предлогот на со значење на припадност: кúкáта на тáтку - ми е, дéјтту е на Тáнáс, сíн - му на Јóвáн, во-ј дéјтту на сéстрá - ми, а - видéх кéркá - му на Мáра, на - кéркá - ми дéјтту е нáпрéдно итн. Во тоа значење и во еницевардарскиот говор предлогот на може да биде заменет со предлогот од (уд); кúкáта нá-тáтку - ми и со истото значење - кúкáта ут - тáтку- ми;

дејту нă /ут кѣрка - ми знајă нѳгу (Ил.), како и примерите од селото Куфалово: дејту нă/ут кѣрка-ми , нѳгу - ј нăпрѣдну.

Предлогот на редовно и задолжително се јавува со директниот и со дативниот предмет: нă-мѣн мă вѣдă, нă-мѣн ми кăжă, нă-мѣн нѣ мă-вирувиш (Ил.), не сăм гу-видѣл нă нѣгу, нă-видѣ нă-нăс, ни-ричѣ нă-нăс, ѡ-видѣх нă-кѣркă-му, му-ричѣх нă-мăш-му (Е.В.), сăтă и-видѣх, сăму нă-теп нѣ тă-видѣх, сăму нă-теп не ти кăжăх (Ил.) итн.

При споредување исто така се јавува овој предлог: ми мирѣса нă-лѳк, умјаса на нѣгу итн.

10.12. Предлогот нат има основно значење наоѓање пови-соко, над нешто друго во просторот: ѳблăкут пумина нат плăнѣнта, пумина нат кѳкăта, чѣтта пумина нат сѣлто итн.

10.13. За предлогот нис се карактеристични пространствените значења и тоа движење по некаква површина (пумина нис сѣлто; нис чăршијăта; шѣтăшă нис двѳрут, грăдѣнта; ѳдих нис нѣвăта; ѳдишă нис ливăăтă), движење со излегување низ, преку одреден простор (испăднă нис вратта, пумина нис лѳјсту). Во собраниот материјал не е регистрирано значењето „управеност надолу по некоја површина“ (Б. Конески, Граматика...стр.523).

Во селото Крушаре овој предлог се јавува во комбинирана форма со предлогот на и из и гласи нăйс: пумина нăйс сѣлто, нăйс нѣва, нăйс врата, шѣтăше нăиз двор, нăиз гѳмно, пумина нăйс чăршијăта, лѳзјито (Кр.). Ваква комбинирана форма на овој предлог се јавува и во соседниот кукушки⁸⁹ и мегленски говор⁹⁰.

10.14. Предлогот од во еницевардарскиот говор поради редукцијата редовно се јавува во формата уд/ут. За него се карактеристични пространствените значења на слегување, излегување и одделување од некаде, определување положба во споредба со некоја точка и пределна точка од која нешто се оддалечува⁹¹. Овие значења се јавуваат и во еницевардарскиот говор: слизѣ ут-плăнѣнта; слѣзи уд-дăрвуту; сă врака ут Сѳлун; пумѣни уд-дѣснăта страна; пăднă уд-дăрвуту; испăднă уд-вѳăта; дујдѣ уд Вѳдин итн.

Се јавува овој предлог и со временско значење: ут стрѣда ду-стрѣда; уд-Вилигдин ду-Питрѳвдин; рăбѳтише ут сăбăјлин. Познато

⁸⁹ К.Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр. 226.

⁹⁰ С.Бојковска, Мегленскиот говор, маг. дисертација, Скопје 1981, стр. 108.

⁹¹ Б.Конески, Граматика..., Скопје 1967, стр. 524.

е и значењето со кое се изразува причината на дејството: умрэ уд жал, уд ма́ка. Материјалното потекло исто така се искажува со овој предлог: уд-ка́мин-ај, уд-да́рво гу-на́прави́х итн.

Значењето на припадност е исто така познато: де́јто ут-ке́рка-ми е на́предно; ку́јка́та-и ут-та́тку-ми.

Во селото Илициево овој предлог се јавува во проширена форма у́да: ду́јдема́ уда-Со́лун, испа́дна уда-воа́та, ни́јсна ту́ка уда-то́рник, к'о́јма́ уда та стра́на итн. Ваква проширена форма на овој предлог се јавува и во Амбар Ќој во Кукушко.⁹² Не е исклучено таа форма да е карактеристична за целиот тој регион од Илициево преку територијата на солунските села до Амбар Ќој.

10.15. Со просторното значење на опкружување се јавува предлогот о́кулу: пумина́ о́кулу ку́јка́та, о́кулу се́луто.

Истиот предлог се јавува и со значењето приближност по време: до́јди о́кулу ручо́к, о́кулу стра́да, о́кулу Вили́гдин итн.

10.16. Со значење изземање, исклучување на оваа територија се јавува предлогот усе́м и во Куфалово утсе́м: усе́м те́бе си́те ду́јдоа, усе́м те́бе ни́куј не са́кам; утсе́м та ра́бота дру́га не фа́кам, утсе́н не́го, утсе́м те́бе...итн.

10.17. Предлогот по>пу се јавува мошне често во овој говор.

Неговите пространствени значења се општопознати и тука не се забележува ништо посебно: оди́ше пу-ре́ката, са́ ра́ста́рчаа пу-се́лто, пу-па́зарут, оди́ше пу-сва́дби; г'удри́ пу-гла́вата итн.

Се јавува и со временско значење: ду́јде пу-Питро́вдин, ден пу-де́н, ме́сиц пу-ме́сиц, гу́дина пу-гу́дина си ми́нува́т, са́-вра́ти пу-не́куј ден итн.

Освен во споменатите значења може да се јави уште и за означување неполна облеченост (испа́дна пу-фа́нела, уста́на пу-чура́пи), мерка (му удри́ на са́та пу-идно́ пича́т), насоченост по нешто (а-пушти́ пу-во́да) итн.

10.18. Со пространственото значење наоѓање под нешто друго се јавува предлогот под (пут): пуд-не́гу а-на́јдеа пу́шката, пут-ка́минут има́ше зми́ја, за́стана́ пуд-да́рвото итн.

10.19. Пространственото значење наоѓање во позадината на нешто се искажува со предлогот пуза́т: пумина́ пуза́т-ку́ката, пуза́т-се́лту, пуза́т-ри́дут, пуза́т-ко́лта, пуза́т-та́ркалта итн.

⁹² К.Пеев, Кукушкиот говор, Скопје 1987, стр. 227.

10.20. Предлогот пред>прит се јавува со значење наоѓање „од оваа страна на предметот“ (заста́на прит-ку́ќата, стои́ше прит-не́го) и со временско значење „порано“ (дујде́ прит-Вили́гдин, прид-Бо́жик).

10.21. За означување на преминување од една на друга страна се среќава предлогот пре́ку: пумина́ пре́ку плáнинта, пумина́а пре́ку селто, пре́ку нивта, пре́ку гúмнуту, испáдна пре́ку вратта, пумина́ пре́ку ре́ќата итн.

10.22. Со значењето на предлогот крај во овој говор се јавува сложениот предлог пукрај и означува наоѓање крај, до некој друг предмет: пукрај Ва́рдџа́р о́дишџа, пумина́ пукрај ку́ќата, пукрај нивáта ѝ- најде́а итн.

10.23. Предлогот су редовно се јавува со значењето средство и заедница, како и значењето спротивно од без: г-удри́ су-ста́п, су-но́ж, су-ра́ќата, су-тупа́ница, су-неа́ утиде́, су-џра́мийте дујде́а и о́ни; ко́жа ши́ена су-лупу́ти, ла́мба су-фити́л', те́нџара су-ка́пак итн.

10.24. Од стариот предлог въ со редупликација, редукција и испуштање на почетното /в/ се добил денешниот облик на предлогот уф (въ>вов>вуф>уф). Значењата со кои се јавува се познати и во другите наши говори како „наоѓање внатре“, насоченост, време кога се врши дејството: уф-те́бе јас се ка́лних, уф-не́го са́ па́рите, уф-во́ата гу најде́а, уф-на́што се́ло, уф-на́шта ца́рква ујде́; уф-са́бутџа́ сва́дба́та ѝ-пра́виџа́ су ба́лгу́р, уф-пе́тукут ки ка́ниџа́, ка́ниџа́ уф-се́лту рудни́ни (Ил.) итн.

Во материјалот од селото Илициево покрај уф се јавува и формата у: у-ме́н са́ па́рити, у-не́гу, у-те́п са́ па́рити.

Според собраниот материјал тој се јавува со формите на личните заменки и со значење кај. Слично е забележано и во кукушкиот говор.⁹³

⁹³ К.Пеев, цит. дело, стр. 232.

ГЛАГОЛИ

11. Образување на глаголите. - Образувањето на глаголите во еницевардарскиот говор се изведува со истите средства (префикси и суфикси) и начини како и во другите македонски говори без некои поголеми специфичности.

11.1. Деноминативни глаголи. - При образувањето на деноминативните глаголи во еницевардарскиот говор најчесто се користат суфиксите -е и -ува. Суфиксот -е во овј говор се јавува наместо -и во поголемиот дел од македонските говори, а во делот од говорот со редукција во финалните отворени слогови тој гласи -ǎ: жале, та́же, ка́рсте; жа́л'ǎ, та́жǎ, ка́рста (Ил., К.). Мошне ретко се јавува и суфиксот -ува: виру́ва, гладу́ва, лику́ва, тагу́ва, страму́ва итн.

Другите суфикси кои се јавуваат при образувањето на деноминативните глаголи се -ее (билее, живее, услипее), -а (ви́ка, и́гра, че́шл'а) и -са (а́реса, кини́са, кули́са, кунди́са, пика́са, ујди́са, уфта́са, ра́госа, пцуви́са, муле́са итн.).

11.2. Девербативни глаголи. - Образувањето на девербативните глаголи исто така не се одликува со нешто посебно во однос на другите македонски говори. И тука најчесто се изведуваат глаголите со суфиксите -не и -ува придружено со истовремено менување на глаголскиот вид. Така со -не се изведуваат свршени глаголи од несвршени (па́дне, се́дне, угла́дне, углу́вне итн.), а со -ува несвршени глаголи од свршени (па́дну́ва, пуа́пну́ва, ка́рсту́ва, сидну́ва, ста́нува итн.).

Освен наведените суфикси при образувањето на глаголите се користат и други суфикси со помала фреквенција (-оте – тупо́те; -ка – сви́рка, та́рчка), како и многу префикси, самостојно или комби-нирано со суфикси, при што се менува видот на глаголот, а и се внесуваат промени во лексичкото значење. За тоа поопширно ќе стане збор во натамошниот дел од текстот.

11.3. Имперфектизација. - За изведување несвршени глаголи од свршени најчесто се јавува суфиксот -ува, што е, впрочем, карактеристична појава во сите македонски говори: забра́вува - забра́ва, забиру́ва - забе́ре, ка́рстува - ка́рсте, фа́рлува - фа́рл'а, руду́ва - ро́де итн. Кон овие глаголи се приклучуваат и оние со

општ дел на вокал и кои се изведуваат со суфиксот -ва: дубíва, на́вíва, пукрíва, прубíва, уткрíва.

Несвршени глаголи се изведуваат и со суфиксот -а со истовремено редување на кореновиот вокал: на́бе́ре – на́бíра, за́пре – за́пíра, по́тпре – пу́тпíра, удбе́ре – удбíра, у́дри – удíра, у́мре – умíра.

Кон оваа група глаголи се придружуваат и оние изведени со суфиксот -ја придружени со промени на консонантите /т, д, н/ во /к, г, њ/: за́јде – зао́га, на́јде – нао́га, при́јде – прио́га, ро́де – ро́га, изва́де – изва́га, пла́ти – пла́ка, до́јде – дуа́га, фа́ти – фа́ка, за́фа́ти – за́фака, прифа́ти – прифа́ка, испа́дне – испа́га. Меѓу овие глаголи се јавуваат и оние што се образуваат со проширениот суфикс -(j)ава: изме́ни – измиња́ва, про́сти – прушта́ва, ка́рсти – ка́ршта́ва и др.

Во мал број случаи се јавува и разликување по вид врз основа на разликите на основните вокали: о́ттури – утва́ра, за́ттури – за́твара́ (К.).

11.4. Перфектизација. – За изведување свршени глаголи од несвршени мошне често се користи суфиксот -не, со своето општопознато значење на моментно извршување на дејството; (Б. Конески, Граматика, стр. 390): углу́вне, угла́дне, испа́дне, на́зи́рне, а́лцне, гри́зне, пура́сне итн.

Друг начин за образување свршени глаголи од несвршени е со помош на префиксите, но при тоа обично се менува и лексичкото значење на глаголот. Во тој поглед префиксите што се јавуваат во еницевардарскиот не се изделуваат со нешто свое специфично во однос на префиксите од другите македонски говори. Во овој преглед на префиксите ќе се задржиме само на оние што почесто се јавуваат, а меѓу нив најпродуктивни се до-, за-, из-, на-, пу-, при-, рас-.

Префиксот до- поради редукцијата се јавува во видот ду- со своето основно значење дека дејството на глаголот се доведува до некоја цел или дејството се извршува до неговиот крај (Б. Конески, Грам., 395.): дуда́рже, дупе́че, дута́че, дунесе, дучу́е итн.

Значењата на префиксот за- се познатите негови значења на стигнување зад нешто, опфатеност од нешто друго итн. (Конески, Грам., 395): зада́рже, закáлне, зафа́ка, запуме́та, заклу́че, како и поголема опфатеност, внесување во дејството: за́глида, за́мисли, за́сто́е и др.

Најчестите значења на префиксот из- (ис-) се излегување надвор од нешто и целосно извршување на дејството: избρίчи, избл'ува, избріше, изваѓа, извари, изгори, изгризе, иззида, изсэбне, измие, измисли, излезе, испади, испучіни, испадне, истече, исткае, иструѓа, исчэпл'а итн.

Префиксот на - се јавува исто така со неговите познати значења дека дејството се врши или се извршува во најголема мера (Б. Конески, Грам. 396 - 397): назирне, најде, најаде, намисли, напаса, написа итн.

Префиксот о- во овој говор поради дејството на редукцијата гласи у- и се јавува со своите познати значења на опфатеност со дејството содржано во основниот дел на глаголот : ублече, угладне, углувне, уздраве, услепе и др.

Извршување на дејството врз некоја површина или негово извршување во помала мера се основните значења на префиксот пу-: пуапне, пумисли, пураби, пусее, пусоли, пустои и др.

Помала мера на извршување на дејството означува и префиксот пут-: путстриже.

Поради дејството на редукција во овој говор префиксите пре- и при- се изедначени во еден и тој гласи при-: придаде, пригледа, призема, пријаде, примисли, припече, приработи (со пре-) и привиде, прифати, прицарпи (со при). Нивните значења во овој случај се обединети во единствена форма на префиксот и означуваат преминување на дејството преку нешто и доближување кон нешто, повторно вршење на дејството, преместување, прекумерност, итн.

Префиксот раз- (рас-) се јавува со своите основни значења насоченост на дејството во разни страни, почеток на дејството, негова засиленост или достигнување на најголема опфатеност: разболе, размеси, расплака, распара, расцвета итн.

Соединување, собирање, симнување и слично се значењата на префиксот с- (су-): субере, сустави, згреши, здърви, скамени, смали итн.

Без некои разлики во значењата во однос на соодветните глаголи во другите дијалекти се јавува и префиксот у-: убие, умори, усмърде итн.

11.5. Глаголски групи. - Глаголите во еницевардарскиот говор се групираат во две групи. Глаголите од е- и и- група се

обединиле во една група со тоа што во 2 л.едн. се генерализирало и во основата, а во 3 л. едн. се генерализирало е.

На тој начин еницевардарскиот говор се придружува кон другите македонски јужни говори⁹⁴ во кои се јавува иста ситуација со таа разлика што во него се задржала а-групата. Според тоа, овој говор во поглед на глаголските групи прави една целина со солунскиот говор во кој исто така се задржала а-групата.⁹⁵ Во самиот еницевардарски говор поради влијанието на редукцијата во финалните отворени слогови доаѓа до натамошна поделба. Во најголемиот дел од говорот кој го опфаќа неговиот централен дел се јавуваат две глаголски групи (а-група и мешаната е/и-група): плаќаш - плаќа, струѓаш - струѓа, сиркаш - сирка, зеваш - зева, бл'уваш - бл'ува, алцаш - алца, чешл'аш - чешл'а; видиш - виде, велиш - веле, држиш - држе, дадиш - даде, дојдиш - дојде, јадиш - јаде, седиш - седе, стоиш - стоје, стрижиш - стриже итн. (Е.В.).

Во периферниот дел од говорот кој гравитира кон реката Вардар, што значи се наоѓа во источниот дел од територијата на говорот и во кој резултатите од редукцијата на финалните /а/ и /е/ се исти разликата меѓу глаголските групи е видлива само во 2 л. едн.: гледаш - гледа, плаќаш - плаќа, думаш - дума итн.; пулиш - пул'а, видиш - видя, јадиш - ядя, речиш - речя, вјаниш - вјаня, крадиш - крадя итн. (Ил., К., Р.).

Во северниот периферен дел во кој редукцијата на финалното /е/ дава /и/ во 3 л. едн. се јавуваат а и и: викаш - вика, зеваш - зева; жнииш - жнии, носиш - носи, пулиш - пули, сечиш - сечи, стрижиш - стрижи (Ко.).

⁹⁴ Б. Конески, Историја..., стр. 189.

⁹⁵ К.Пеев, цит.дело, стр. 245 и В.Облак. цит. дело, стр. 105-109.

ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ

11.6. Сегашно време. - Во сегашното време во еницевардарскиот говор се јавуваат следниве наставки:

едн. 1 л. -(ǎ)м

2 л. -ш

3 л. - Ø

мн. 1 л. -ме

2 л. - те

3 л. - (ǎ)т

Во делот од говорот со целосна редукција и во финалните отворени слогови множинските наставки за 1 и 2 л. гласат: -мǎ и тǎ (Ил.К.,Р.), а во селото Корнишор -ми и -ти.

Со наставките за сегашното време еницевардарскиот говор влегува во поголемиот дел од македонските говори со исти такви наставки. Меѓу долновардарските тој влегува во една група со воденскиот и солунскиот со вокалот /ǎ/ пред наставката -м и со тоа се разликува од посеверните од него говори во кои тој вокал пред -м е /у/ (гевгелискиот, дојранскиот и кукушкиот).

Глаголите од а- групата на целата еницевардарска територија имаат еднаква конјугација во сегашното време:

едн. 1 л. глédǎм

2 л. глédǎш

3 л. глédа

мн. 1 л. глédǎме

2 л. глédǎте

3 л. глédǎт

Исто така се однесуваат глаголите: бл'ува, дума, плака, струга, сирка, зéва, ǎлца, чéпл'а, тǎрча, чéка, вјава, вйка, сǎ лǎзга, сǎ клǎјна, убличува итн.

Редукцијата предизвикува внатредијалектни разлики само во наставките за 1 и 2 л. мн. во погореспоменатите периферни области во кои се јавуваат наставките -мǎ/-ми и -тǎ/-ти.

Глаголите од е/и-групата ја имаат следнава конјугација:

едн. 1 л. пúл'ǎм

2 л. пúлиш

3 л. пúле

мн. 1 л. пúлиме

2 л. пúлите

3 л. пúл'ǎт

Во рамките на говорот меѓу одделни негови делови се јавуваат разлики предизвикани од редукцијата и елизијата. Така во 3 л. едн., како што е порано споменато, глаголите завршуваат на -е, -а или -и: пүл'а, вїдa, јаdа итн. (Ил., К., Р.); пүли, вїди, јади итн. (Ко.).

Елизијата кај некои глаголи во 1 и 2 л. мн. се јавува редовно, а кај други факултативно, така што тука е тешко да се постават територијални разграничувања со оглед на тоа што и кај исти информатори таа може да биде факултативна. Од друга страна подоследно доаѓа до елизија во 1 л. мн., додека во 2 л. мн. почесто доаѓа до факултативност на елизијата: удмóрмa и удмóритa, вјáнмa, вјáнтa, пáдмa и пáдитa, зїдмa, зїдитa, нóсмa, нóстa, крáдмa и крáитa (Ил.), удмóримa, удмóритa, вјáнимa, вјáнитa, нóсимa, нóситa, крáдимa, крáдитa итн. (К.), вјáниме, вјáните, нóсиме, нóсите (Е.В.) итн.

Обопштувањето на основниот вокал /и/ во 1 и 2 л. мн. кај сите глаголи од е/и-групата доведува во некои случаи и до други фонетски промени поврзани со вокалот /и/. Таква промена е и неговото скратување кога се наоѓа во бивокалски секвенци: стóиш, стóјмa, стóјтa/стóјме, стóјте; дам, дајш, дáјмa, дáјтa, крóјмa, крóјтa итн. (Ил., К.); к'óјме дa-сa-нaпїјме нeштo, д'oјш дa-сa убујш, дa-сa-измїјш, дa-сa-измїјте итн. (Е.В.).

Од наведените примери се гледа дека таа појава е присутна и кај глаголите во еднина во 2, па и во 3 лице: утдeкa ми знáјш ти кáквo сáм?; мóжиш дa-принукувaш и мoјш дa-бїдиш и мoј; знáјш дa-си-óш (Ко.); дур д'oј то (Бар.), дa-ми дајш уд наj-мáлeчкyто груздaчe; и нїe дa-дóјме дa-слyшaмe (Кр.).

Сите глаголи во 3 л. мн. завршуваат на -а́т и во тој поглед овој говор не се разликува од другите долновардарски говори.

11.7. Формите на помошниот глагол сум во сегашно време во овој говор гласат:

едн. 1 л. сáм	мн. 1 л. сне (снá, сни)
2 л. си	2 л. сте (стá, сви)
3 л. е (и, j, áj)	3 л. сá

Формите за 1 и 2 л. едн. и 3 л. мн. се единствени на целата еницевардарска територија, а другите лица се разликуваат територијално според резултатите од редукцијата во финалните отворени

слогови. Така, во реонот на селата по долинаат на реката Вардар каде што редукцијата е особено силна тие форми гласат ај во еднина и сна, ста во множина. Единиската форма по лексемите на вокал се сведува на ј (първѣ-ти-ј, не вторѣ-ј; и во-ј учѣну дѣтѣ (Ил., К.,Р.). Поинаквиот резултат од редукцијата наложува поинакви форми и од помошниот глагол во селото Корнишор на северната периферија од оваа територија: сам, си, и, снѣ, сви, сѣ со тоа што по вокали тука формата и исто така се скратува во ј: та-ј мѡјта жѣна; ут-тукѣ-ј (Ко.).

Множинската форма за 1 л. сне е добиена според личната замена нија, а истото се однесува и на формата за 2 л. мн. во селото Корнишор (сви е добиено според вија).

11.8. Во „Кулакиското евангелие“ глаголите во сегашно време исто така се групираат во две глаголски групи и во тој поглед состојбата е идентична со онаа во современиот еницевардарскиот говор. Единствено во поглед на редукцијата на финалните вокали во наставките ситуацијата во „Кулакиското евангелие“ е поблиска до современата состојба во селото Корнишор:

едн. 1. сакам	едн. 1. (да) кажам
2. сакаш	2. кажиш
3. сака	3. кажи
мн. 1. сакаме	мн. 1. кажѡме
2. сакати	2. кажити
3. сакат	3. кажат ⁹⁶

11.9. Минато определено свршено време (аорист). Во аористот во еницевардарскиот говор се јавуваат следниве наставки:

едн. 1 л. -х	мн. 1 л. - ме
2 л.-Ø	2 л. -те
3 л.-Ø	3 л. -а

На целата територија на овој говор во наставките за 1 и 2 л. множина отсуствува /х/. Таа појава е присутна и во соседните говори (гевгелиски, дојрански, воденски). Во кукушкиот говор

⁹⁶ Вајан, Мазон, цит. дело, стр. 185-187.

“гласот х веќе не се држи здраво во односните наставки”.⁹⁷ Меѓутоа, на исток во Солунско х се уште се држи.⁹⁸

Според тоа, во еницевардарскиот говор во 1 и 2 л. множина аорисните форми на глаголите се: викна́ме, викна́те; вја́наме, вја́на́те; ва́рнаме, ва́рна́те; грипи́ме, грипи́те; грија́ме, грија́те; дујде́ме, дујде́те; зиди́ме, зиди́те; изгуре́ме, изгуре́те; кра́деме, кра́дете; писа́ме, писа́те; пустуја́ме, пустуја́те; тува́риме, тува́рите; та́рча́ме, та́рча́те; удмури́ме, удмури́те; умре́ме, умре́те итн.

Во 3 л. множина /х / не се јавува во наставките веќе во ниенден пункт.

Втора одлика на еницевардарскиот говор со која тој исто така се вклопува во една група со соседните говори е отсуството на о-разделот кај глаголите од е-група. Во овој поглед еницевардарскиот говор повторно се наоѓа во иста група со соседните воденски, дојрански и гевгелиски говор, а се разликува од говорите на Сухо и Висока. Во нашиов говор глаголите од о-разделот се вклопиле во е -разделот: риче́х, пиче́х, дујде́х, да́де́х итн.

Според тоа во еницевардарскиот говор се генерализирале три основни вокали (а, е, и). Глаголите од а-група, како и во другите македонски говори не го менуваат основниот вокал и не формираат раздели: са́ка, ви́ка, чу́ка итн. Другите глаголи од заедничката е/и-група во овој говор се делат на три раздели според основниот вокал (а, е, и) и глаголи без основен вокал: викна́х, сидна́х, слушна́х, за́ста́нах, испа́днах, скисна́х, да́ржах, упа́пах, за́бава́х; виде́х, ја́де́х, изде́х, сиде́х, флизе́х, истриже́х, разбуле́х, избри́че́х, исмите́х, убличе́х, изгуре́х, испиче́х, па́сех, дунце́х, укра́де́х; изди́ших, забра́вих, замисли́х, примини́х, на́л’ути́х, за́да́вих, ка́рсти́х, руді́х, миси́х, на́ца́рпи́х, фа́рли́х, ва́рши́х, бра́ни́х, куси́х, ципи́х, ра́ни́х, испа́ди́х, грипи́х, приуди́х; брах, зех, чух, пих итн.

Во источниот дел од говорот множинските наставки се опфатени од процесот на редукција на финалните самогласки па гласат: -ма́, -та́, -а́: писа́ма, писа́та, писа́а; викна́ма, викна́та, викна́а; виде́ма, виде́та, виде́а; ка́рсти́ма, ка́рсти́та, ка́рсти́а; бра́ма, бра́та, бра́а; зе́ма, зе́та, зе́а итн.

⁹⁷ К.Пеев, цит. дело, стр. 250.

⁹⁸ З.Голомб, цит. дело, стр. 157.

Слично е и во северниот дел од оваа територија во која редукцијата ги изменила множинските наставки во -ми, -ти, -ă; сидна́ми, сидна́ти, сидна́ă; ја́деми, ја́де́ти, ја́деă; гриши́ми, гриши́ти, гриши́ă; чу́ми, чу́ти, чу́ă итн. (Ко:).

Според тоа, парадигмите на глаголите во аорист дадени според нивната поделба по раздели во еницевардарскиот говор и со нивните варијантни разлики во множинските наставки за 1 и 2 л. изгледаат вака:

а - група

едн. 1 л. рăсплăкăх	мн. 1 л. рăсплăкăме/ (-мă, -ми)
2 л. рăсплăкă	2 л. рăсплăкăте/ (-тă, -ти)
3 л. рăсплăкă	3 л. рăсплăкăа/ (-ă)

е/и група

а-раздел

едн. 1 л. викна́х	мн. 1 л. викна́ме/(-мă, -ми)
2 л. викна́	2 л. викна́те (-тă, -ти)
3 л. викна́	3 л. викна́а/ (-ă)

е- раздел

едн. 1 л. изгурéх	мн. 1 л. изгурéме/ (-мă, -ми)
2 л. изгурé	2 л. изгурéте/(-тă, -ти)
3 л. изгурé	3 л. изгурéа/ (-ă)

Иста парадигма имаат и глаголите од поранешниот о - раздел

едн. 1 л. видéх	мн. 1. видéме/ (-мă, -ми)
2 л. видé	2 л. видéте/ (-тă, -ти)
3 л. видé	3 л. видéа/ (-ă)

и- раздел

едн. 1 л. мисíх	мн. 1 л. мисíме / (-мă, -ми)
2 л. мисí	2 л. мисíте/ (-тă, -ти)
3 л. мисí	3 л. мисíа/ (-ă)

Ø-раздел

едн. 1 л. брах	мн. 1 л. бра́ме/ (-мă, -ми)
2 л. бра	2 л. бра́те/(-тă, -ти)
3 л. бра	3 л. бра́а/(-ă)

11.10. Во рамките на овој говор, а и пошироко во рамките на долновардарските говори некаков вид на исклуок претставува селото Баровица во околината на Гуменџа. Имено, во ова село /x/ во сите позиции на крајот од лексемата во состав на наставките се променило во /y/. Тоа доследно се пази и се реализира како /y/ во сите аорисни форми: глидау, глидауме, глидауте; държау, държауме, държауте; стругау, стругауме, стругауте; сичеу, сичеуме, сичеуте; крадеу, крадеуме, крадеуте; разбулеу, разбулеуме, разбулеуте; купиу, купиуме, купиуте; мисиу, мисиуме, мисиуте; рабутиу, рабутиуме, рабутиуте; туварју, туварјуме, туварјуте; зеу, зеуме, зеуте; пиу, пиуме, пиуте итн.

Оваа појава е забележана уште во расказот од с. Баровица раскажан од Димитар Христов, а објавен од Л. Милетич.⁹⁹ Меѓутоа, во објавениот текст постојат само два примера со /y/: си прѣвиуме леб на гѣрѣта; тогѣш видеуме, глеѣвме. Во сите други примери се јавуваат /x/ или /ф/, па сигурно затоа Милетич не им обрнува внимание на примерите со /y/. Веројатно овде се работи за влијание на литературниот бугарски јазик врз говорот на раскажувачот. Во материјалите запишани од информатори со потекло од тоа село доследно и без исклучок се појавува /y/ во сите позиции во кои би очекувале да се појави /x/.

Ваквата ситуација би можела да се објасни со влијание од говорот на мегленските Власи.

11.11. Што се однесува до појавата на аорист од несршени глаголи тука треба да се каже дека акцентот, секако, ја игра главната разликувачка улога и неговото место овозможува еден ист глагол да образува аорист и имперфект. Во тој поглед еницевардарскиот говор се вклопува во системот на источните македонски говори во кои местото на акцентот ја овозможува оваа појава: грѣших – гриших, държих – държах, јадих – јадех, метих – митех, крадих – крадех, носих – нусих, плѣтих – плитех, сѣчих – сичех итн.

11.12. Во споредба со современата состојба во еницевардарскиот говор „Кулакиското евангелие“ покажува нешто поинаква слика во поглед на поделбата по раздели на глаголите во аорист.

Имено, тука се запазени пет раздели (а-, е-, у-, о- и раздел без вокал): кажах, испаднах, чиних, изгурех, најдох, кладохми, мих,

⁹⁹ Л. Милетич, Расказ од село Баровица, Мак. Преглед I, 3, 1925, Софија, стр. 103-106.

зѣхми, чу итн. Но, уште во тоа време бил, очигледно, веќе започнат процес на замена на о- разделот со е - разделот, што Мазон и Вајан го означуваат како тенденција за нормализација на о- разделот во е - раздел.¹⁰⁰ Во текстот на „Кулакиското евангелие“ има многу примери на исти глаголи со наставки на - ох и на - ех: дујдóх, најдóх, најдóми, дујдóа, најдóа и дујдéх, дујдé(х)ме, најдé(х)ме, дујдéхте, дујдéа; дадóх, дадóхти и дадéх, дадéхми, дадéхти, дадéа; убликóхти, субликóа и убличéми, убличéхти; видóх, видó(х)ми, видóа и видéх, видé(х)ми, видéхти, видéа итн.

Во примерите од “Кулакиското евангелие” очигледна е и тенденцијата за исчезнување на /х/ од наставката за 1 л. множина и во однос на современата состојба на говорот тоа е секако слика на една почетна фаза на процесот кој завршил во современиот дијалект со целосно исчезнување на /х/ од множинските наставки.

11.13. Минато определено несвршено време (имперфект).-
Наставките за ова време во ениџевардарскиот говор се следниве:

едн. 1 л. -х	мн. 1 л. -хме/-хне
2 л. -ше	2 л. -хте
3 л. -ше	3 л. -а

Вокалот во основата и овде како и во сегашното време се обопштил и тоа за а - групата /а/ и за е/и - групата /и/, кое од своја страна во бивокалските секвенци се сведува на /ј/: пијше, мијше, жнијше, смејше итн. Кај глаголите со основа на консонант мошне често доаѓа до елизија на основниот вокал (имше, немше итн.).

За разлика од аористот, во имперфектот во 1 и 2 л. множина /х/ се чува. Во тој поглед ситуацијата е истоветна со соседните говори (гевгелиски, дојрански, воденски, солунски, кукушки, мегленски). Во сите тие говори, секако, главен фактор за зачувување на /х/ во имперфектните наставки за 1 и 2 л. множина се морфолошките причини за да се избегне хомонимијата со формите на сегашното време. Таква неопходност нема во 3 л. множина и таму /х/ редовно се губи.

Според тоа, во најголемиот дел од ениџеварската територија глаголите во имперфект го имаат следниот облик: бл'ува́х, бл'ува́ше, бл'ува́хте, бл'ува́а; да́ржих, да́ржише, да́ржихне, да́ржихте,

¹⁰⁰ Вајан, Мазон, цит. дело, стр.193.

държија; ка́лних, ка́лнише, ка́лнихне, ка́лнихте, ка́лнија; па́рах, па́раше, па́рахне, па́рахте, па́раа; пи́их, пи́ише, пи́ихне, пи́ихте, пи́ија; сто́их, сто́ише, сто́ихне, сто́ихте, сто́ија; стру́гах, стру́гаше, стру́гахне, стру́гахте, стру́гаа; а́лцах, а́лцаше, а́лцахне, а́лцахте, а́лцаа итн.

Во другите делови на говорот со редукција во финалните слогови се јавува веќе познатата слика на наставките со редуцираните крајни вокали и тоа во источниот дел: пу́лих, пу́лишă, пу́лихнă, пу́лихтă, пу́лија; йдишă, йдихнă, йдихтă, йдија; кóсих, кóсишă, кóсихнă, кóсихтă, кóсија; óрих, óришă, óрихнă, óрихтă, óрија итн. и во северниот дел: ја́дих, ја́диши, ја́дијни, ја́дијти, ја́дија; ви́кај, ви́кајши, ви́кајни, ви́кајти, ви́каа; гле́дај, гле́даши, гле́дајни, гле́дајти, гле́даа итн. (Ко.). Во последниот пункт, како што се гледа од наведените примери, доаѓа до замена на /x/ со /j/. а таква замена е забележана уште и во примери од с. Рамна, но само во множината: сéчих, сéчишă, сéчијнă, сéчијтă, сéчија; стру́гах, стру́гашă, стру́гăјнă, стру́гăјтă, стру́гăа; кóвих, кóвишă, кóвијнă, кóвијтă, кóвија; нóсих, нóсишă, нóсијна, нóсијтă, нóсија; ви́ках, ви́кашă, ви́кајнă, ви́кајтă, ви́каа; стри́жих, стри́жишă, стри́жијнă, стри́жијтă, стри́жија итн. Слична појава има и во дел на соседниот мегленски говор и поради тоа се чини дека појавата не е случајна.

Помошниот глагол во имперфект ги има следните форми во централното еницевардарско подрачје: бех, беше, беше, бехме, бехте, беа. Во Куфалово формите на овој глагол се подложени на дејството на редукцијата: бех, бешă, бехнă, бехтă, беа. Во селата Асарбегово, Корнишер и Рамна множинските наставки за 1 и 2 л. се јавуваат без /x/, односно /j/: бех, беше, бе́ме, бе́те, беа (А.); бех, бешă, бе́мă, бе́тă, беа (Р.); беј, бе́ши, бе́ми, бе́ти, беа (Ко.), а вокалите во наставките се подложени на различни промени под дејство на редукцијата.

Само во селото Илициево се забележани поинакви форми за минатото несвршено определено време на помошниот глагол отколку на другата еницевардарска територија: бих, би́шă, би́шă, би́мă, би́тă, би́ја. Ваквите форми се, секако, поврзани со старите аорисни форми кои овде се обопштиле примајќи ги имперфектните наставки. Во тој поглед овој најјугоисточен дел на еницевардарскиот говор дијалектно се поврзува со оваа особеност со солунскиот и со кукушкиот говор. Во солунскиот говор, според забеле-

жувањата на Облак¹⁰¹, е забележана, веројатно, најстарата ситуација на мешањето на аорисната основа со имперфектните наставки: бих, би́ши, би́хме, би́хти, би́ха. Во кукушкиот говор е забележана една преодна фаза со непостојано /х/ во наставките за множина: бих, би́ше, би́/х/ме, би́/х/те, би́а.¹⁰² Во Илициево имперфектните наставки се задржани само во еднина, а во множината исчезнувањето на /х/ овозможува изедначување со аорисните наставки како и кај другите глаголи во аорист.

„Кулакиското евангелие“ покажува идентична слика со современата состојба во еницевардарскиот говор со тоа што тука е поизразена редукцијата на финалните самогласки во наставките (ситуација како во с. Корнишор) и извесна нестабилност на /х/ во наставката за 1 л. множина, која во современиот говор добро се држи: зна́их, зна́иши, зна́ихми, зна́ихти, зна́иа; се́дих, се́деши, се́дехми, се́дехти, се́диа; ве́леши, ве́лехти; и́дих, и́диши, и́дихми, и́дихти, и́диа; ла́фих, ла́фиши, ла́фими, ла́фихти, ла́фия; ра́счу́дихти, ра́счу́диа; о́дих, о́диши, о́дихми, о́дихти, о́диа; хо́дија; зна́иа, ми́иа, мо́лија итн.

11.14. Заповеден начин. - Едининските форми на заповедниот начин се образуваат како и во другите македонски говори, што значи дека кај глаголите со општ дел на вокал се јавува наставката – ј, а кај глаголите со општ дел на консонант императивот се образува со основниот вокал – и. Ретки се примерите во кои тој вокал – и се испушта и тоа е случај со глаголи кај кои и во другите говори доаѓа до испуштање на – и: да́рш. Со општ дел на вокал се глаголите од а – групата и еден дел од е/и групата: ви́кај, гле́дај, зи́дај, та́рчај, ца́ркај, че́кај; стој, сеј, пеј, пиј, греј, ткај итн. Другиот дел од глаголите од е/и – групата имаат општ дел на консонант и во императив завршуваат на – и : бе́ри, бл’у́ви, ве́зи, ви́кни, зе́ви, ка́жи, ко́си, ма́лси, ме́ти, пе́ри, плéти, пе́чи, пре́ди, пу́ли, се́ди, стри́жи, со́ли, сно́ви, ре́чи, фле́зи, фа́рли итн.

Множинските форми на заповедниот начин во еницевардарскиот говор се образуваат со наставката – јте (– јта, – јти). Глаголите од а- група и глаголите од а- разделот на е/и – групата имаат основен вокал /а/, а глаголите од е – и и- групата имаат основен вокал /е/. Всушност, множинските форми на императивот се обра-

¹⁰¹ В. Облак, цит. дело, стр. 117.

¹⁰² К. Пеев, цит. дело, стр. 255.

зуваат од аорисната основа на глаголите на која се додава наставката -јте. Со тоа се објаснува и акцентската разлика меѓу единските и множинските форми – единските форми се акцентирани како и презентот, а множинските како аористот. Според тоа, како модел за образување на множинските императивни форми може да се земе 1 л. еднина на аористот од кое по испуштањето на наставката -х и додавањето на наставката -јте се добива императивната множинска форма: виках-викајте, глидах-глидајте, зидох-зидајте, тврчох-тврчајте, чихох-чихајте, цврках-цвркајте; бл'увах-бл'увајте, визох-визајте, викнах-викнајте, гриох-гриајте, двржох-двржајте, зивох-зивајте, кажох-кажајте, малсах-малсајте, сиох-сиајте, струох-струајте, снухох-снувајте, ткаох-ткаајте итн. Вториот тип глаголи се од е - група и и - разделите кај кои како основен вокал се јавува вокалот /е/: видех-видејте, дадох-дадејте, јадех-јадејте, сидех-сидејте, плитех-плитејте, мисех-мисејте, пичех-пичејте, флизех-флизејте итн. Кај глаголите од и - разделот претходно се заменува основниот вокал со /е/: нухох-нусејте, купох-купејте, кусох-кусејте, л'упох-л'упејте, вршох-вршејте, сулох-сулејте, фрлох-фрлејте итн.

Некои глаголи без основен вокал како пих, чух имаат проширување со /е/ и на тоа се додава наставката за императив: пих/пиј (во случајов има совпаѓање меѓу единските форми на аористот со единските форми на императивот); пи-е-јте (за разлика од пеј: пиох-пијајте); чух/чуј: чу-е-јте. Кај другите глаголи императивот се изведува директно од единските форми со префрлање на акцентот врз основниот вокал /а/: бери-бир-а-јте (во Куфалово императивот од истиот глагол се образува од аорисната форма која таму се адаптирала во бирах-бирајта); зэви-зив-а-јте, ткај-ткај-а-јте.

Наставката за множина во реоните со редукција во финалните слогови гласи -јта (К., Ил., Р.) и -јти (Ко.): викајта, викнајта, гријајта, глидајта, двржајта; викајти, кажејти, нусејти, ткајајти, пулејти, глидајти, бруејти итн.

11.15. Заповедни форми за 1 и 3 л. во овој говор се образуваат по синтаксички пат преку поврзување на сегашното време со да и нека и во тој поглед нема некои специфичности во однос на другите говори: да-одиш да-ми-зэваш уд-најдолнута мэсу; уште иднаш да-не-ти-видам да-прудаваш; да-ми-изврртиш на-Цариграт; брат-ми да-гу-изваш, да-гу-уживиш (Ко.), да-не-са-плашиш, да ме извајте (Бар.); да-ми-правиш идна пунуда; да-ми дунесиш пак; да-

ми-а-дунесиш и жена-ти; да-му-прајш пак пунуда(Кр.); жаба нека зева, нека зева жаба; баба-ти пак нека биди жива; викнајте-гу син-ми нека дојде малку; ако, среќно нека-ј; дадејте огин, атар за-татку-ми, нека ми-вари (Кр.); нека дојди одма (Ко.); нека флэзи, нека си слупа музика, нека свйри, нека седи (Кр.) итн.

Исто така и овде е позната можноста за образување блага заповед со честичката ајде и нејзината скратена форма ај: ај сега сине ноти-а снааа дома; ај кажи тате шо има; ајде спиј си сега; ајде стани (Кр.); ај бегај; ајде зевај д'ош да-ми купиш месу; ај д'ојме; ај на-долу; ај да-ојме кај керка-ми; ајди тати, ела да-живиш сега уф-Скопје, уф-градут; ај да-гу тиснат уф-огинут; ајди синко, да-ош-ти (Ко.) итн.

11.16. Негираните форми на заповедниот начин можат да се образуваат со честичката не (не пеј, не викај, не седи) и со формата ним пред императивните форми: ним викај, ним ноти, ним седи, ним пеј, ним купувај оти ки-та-излажа, ним оди таму, ки падниш (Ил.) итн. Формата ним е добиена од императивните форми немој, немојте, а во овој говор не само што нема множинска форма туку и со императивот образува конструкција без посредство на да, т.е. не се поврзува со сегашното време преку да туку директно се поврзува со императивните форми и образува негирана заповедна конструкција.

11.17. Глаголската л-форма.- Глаголската л-форма во еницевардарскиот говор се образува од аорисната основа и во тој поглед денешната состојба во говорот се совпаѓа со онаа забележана во „Кулакиското евангелие“. Во него глаголската л-форма се образува исто така според аорисната основа, освен од глаголите на -ох: кажал, станал, седеле, чинил, чуле и флегал-флизел, дошал-дојдел.¹⁰³

Во еницевардарскиот говор, во кој дошло до слевање на глаголите од о-разделот во е-разделот кај аористот, исклучок при образувањето л-форма прави само една група глаголи од стариот о-раздел: вишал, дошал, рекал, секал. Од истите глаголи, сепак, се развиле и форми според современиот аорист: видех - видеел, дујдех - дујдеел, ричех - ричеел, сичех - сичеел. Другите глаголи нормално си образуваат л - форми само според аорисната основа и во тој поглед се одвојува еницевардарскиот говор од соседниот западен воденски

¹⁰³ Вајан, Мазон, цит. дело, стр. 193

говор, а од друга страна се приклучува кон соседните источни говори - солунскиот и кукушкиот: брáнил, буднáл, вјáнал, вáршил, викáл, гријáл, дáржáл, лáфил, лупíл, кáрстíл, круíл, мисíл, мáлсáл, пијáл, смијáл, стујáл, стрижéл, снувáл, ткáјáл, тáрчáл, убличéл, углувнéл, умрéл, урáл, ципíл, фáрлíл итн.

Наставките за родовите во еднина се исти како и во другите говори: -ла, -ло. Само во деловите на говорот со редукција во отворените финални слогови наставките гласат, — лá, -лу: дáржáла, дáржáло; стујáла, стујáло; ткáјáла, ткáјáло; утипáла, утипáло; брáлá, брáлу; лáфíлá, лáфíлу; мисíлá, мисíлу; пијáлá, тáрчáлá, тáрчáлу итн. (К., Ил., Р., Ко.). Множинските наставки во овој говор се —ле во централниот дел од говорот и —ли во делот со редукција во финалните отворени слогови: видéле, дáржáле, рудíле, смијáле, стујáле, ткáјáле, тáрчáле (Е.В., В., Кр.), дадéли, дунцéли, испáднáли, кувáли, кусíли, круíли, убличéли, фáрлíли итн. (К., Ил., Р., Ко.).

11.18. Глаголска придавка. - Глаголските придавки во еницевардарскиот говор се јавуваат со основните вокали а и е, а нивната распределба оди според аорисниот модел, т.е. сите глаголи кои имаат аорист со основен вокал а имаат а и во глаголската придавка, а сите други имаат е во формите на глаголската придавка: визáн, гријáн, зáдáржáн, испáн, мáлзáн, писáн, пран, ткáјáн, упáшáн, утипáн; дујдén, жниén, измиén, рáстурén, рудén, убличén, уткриén, тувáрén, фáрлén, ципén. Оние глаголи кои во основата имаат н во глаголската придавка добиваат наставка —т, како и во другите македонски говори: брáнét, жинét, кáнét, рáнét, цинét и дупнáт, лигнáт, пáднáт, испáднáт, ужнáт.

Во поглед на родовите во еднина и формата за множина нема никакви разлики во однос на другите македонски говори, освен поради редукцијата во финалните слогови во источниот дел од говорот: визáна — визáно — визáни, писáна — писáно — писáни, ткáјána — ткáјáно — ткáјáни, дујдéна — дујдéно — дујдéни, рудéна — рудéно — рудéни, кáнéта — кáнéто — кáнéти, лигнáта — лигнáто — лигнáти; гријáнá — гријáну — гријáни, утипáнá — утипáну, утипáни, пáднáтá — пáднáту — пáднáти итн. (Ил., К.).

Во споредба со соседните говори еницевардарскиот говор прави една целина со соседните воденски, мегленски и солунски, а се разликува од кукушкиот во кој е присутно акцентирањето и на

кореновиот слог од една страна и од друга страна поради отсуството на формите на – т кај придавките со општ дел на –н.¹⁰⁴

11.19. Глаголски прилог.- Глаголскиот прилог во еницевардарскиот говор се образува со наставката -ќи, како и во соседниот солунски и гевгелиски говор. Основни вокали и во овој случај се а и е, а нивната распределба е исто така според аорисниот модел, т.е. кај глаголите кои во аорист завршуваат на -а се јавува основниот вокал а, а кај сите други е: видеќи, викаќи, вјаваќи, даваќи, јадеќи, круеќи, куваќи, кусеќи, митеќи, плитеќи, ураќи, търчаќи, ткајаќи, смијаќи, сијаќи, удеќи итн.; викаќи му си – фати гласут; сичеќи си – гу – сиче прастут; ткајаќи си-скарши бардугу (Ко.); играќи-си детито на-тремут, пак вратта с'утвурѝ. (Бар.).

Со мошне ограничена фреквенција и само во два пункта се забележани и наставките – ник/- ниќ за глаголски прилози: търча-ниќут си-а-варши работта, търча-ниќут си-а-скарши ногата, нурка-ниќут оди (А.); търчин-ниќут, лаза-ниќут (Кр.). Со оглед на истоветната состојба и во соседните долновардарски говори може да се смета дека овие глаголски прилози се остатоци од некоја постара состојба. Кон таков заклучок не наведува и тоа што вакви форми не се регистрирани во „Кулакиското евангелие“, во кое се застапени формите со -ќи и основните вокали а и е: бидеќи, газаќи, вел'аќи, удеќи итн.¹⁰⁵

Од другите македонски гооври еницевардарскиот говор се разликува со распределбата на основните вокали според аорисниот модел. На тоа се должи и разликата во основните вокали кај некои глаголи кои во централните македонски гооври имаат основен вокал е- берејќи, жнејќи, молзејќи, пиејќи, смејќи, ткаејќи), а кај кои во еницевардарскиот говор се јавува вокалот а, т.е. тие му припаѓаат на а-разделот во аорист (бирах-бираќи, жнах- жнаќи (В.), малсáх – малсáќи – пијах – пијаќи, смијах – смијаќи, ткајах – ткајаќи).

11.20. Глаголска именка.- Глаголската именка во еницевардарскиот говор се образува со наставката -јне, т.е. -јна/-јни. Како и глаголската придавка и глаголскиот прилог и глаголската именка во овој говор го следи аорисниот модел во поглед на акцентот и

¹⁰⁴ К. Пеев, цит. дело, стр. 261.

¹⁰⁵ Мазон, Вајан, цит. дело, стр. 195.

основните вокали а и е: викајне, вјавајне, јадејне, круејне, кувајне, кусејне, митејне, плитејне, урајне, тарчајне, ткајајне, смијајне, удејне итн. Истите глаголки именки во реоните со редукција во финалните отворени слогови гласат: викајна, јадејна, кусејна, митејна, тарчајна итн. (Ил., К.) и викајни, тарчајни, смијајни, удејни итн. (Ко.).

Глаголските именки се членуваат нормално како и во другите говори, во согласност со специфичностите на овој говор во поглед на редукцијата: викајнто/викајнту, јадејнто/јадејнту, кусејнто/кусејнту, ткајајнто/ткајајнту, удејнто/удејнту итн.

11.21. Минато неопределено време. - Минатото неопределено време се образува од сегашното време на помошниот глагол сум и л-формата од соодветниот глагол:

сѐм видѐл	сне (снѐ, снѝ) видѐле (видѐли)
си видѐл	сте (стѐ, сви) видѐле (видѐли)
Ø видѐл	Ø видѐле (видѐли)

Во трето лице еднина и множина помошниот глагол се губи без разлика во кое значење се јавува минатото неопределено време. Во поглед на значењата на ова време може да се каже дека тоа се јавува во истите значења во кои се јавува и во другите долновардарски и воопшто македонски говори: констатација, претпоставка, прекажување и други.

Истото може да се каже и во поглед на неговата застапеност во говорот односно во приказните. Неколку примери од приказните зажеležани од тие краишта:

Некуј цар бил нѐгу фудѐл. А нѐправѝл вѐке кѐту ниј сѐга тѐка, сѐ. Е, тога бугѐташ бил то цар, зѐмјѐта му бѝла бугѐташка. Две дѐржѐви, без дѐ-знѐи он си уѝдисѐли дѐ-гу-ѝдрѐт. Гу-удрѝли. (Ко.) Идѐн чувѐк утѝшѐл зѐ-рѝби, ѐма жѐнта-му не рѐѝла. Кѝчка имѐли и та не-си-кѝчи, кубѝли имѐли, сѐтѐ штѝруви. И вѐ фѐтѝла дѐ-плѐкѐ, сѐлси му-кѐпнѐли нѐ-нѐгу нѐ лицѝту и во си путрисѝл. (Ко.) Ти си-гу-зѐбрѐвѝла сѐрут. Фѐтѝли, прѐвѝли три кѝкички. (Бар.).

Имѐл некуј цар три синѝшта. Трѝте бѝли лувѝи. ѐма ѐној мѐлиут пучнѐл пу-лѐф, вѐму-тѐму, кѐа нѐшол некуѐ бѐра. Тѐму уф тѐа бѐрѐта имѐло некуѐ жѐба шо се прѐвувѐла кѐко нѐвѐста. И се зѐлѝбиле. Тѐа бѝла кѐко сѐмувѝла. (Кр.)

Во границите на говорот меѓу одделни негови делови се јавуваат разлики поради дејствувањето на редукцијата во отворените крајни слогови во множинските форми на л-формата, како и во гласежот на помошниот глагол сѝм во множина: снѝ, стѝ по долината на реката Вардар и сни, сви во селото Корнишор.

11.22. Предминато време.- Ова време се образува од имперфектните форми на помошниот глагол сѝм и л-формата на глаголот. За неговата зачестеност може да се каже дека се јавува релативно поретко во споредба со другите времиња, но и тоа не е некоја специфичност на еницевардарскиот говор, туку претставува поширока појава во македонската јазична средина.

Покрај основното значење на предминатото време за означување дејство извршено пред друго дејство во минатото, како и последователност на дејства, ова време често се јавува само со значење минатост во однос на моментот на зборувањето:

По нѝпрѝжните гудѝни бѝше фѝнѝл нѝрѝдут сѝте ф-Ѓмѝрика. Бѝа устѝнѝли гѝли жѝни (само жени). Ду-иднѝ бѝбичка тѝму бѝа сидѝли. (Бар.).

Меѓу деловите на говорот постојат само веќе спомнатите разлики предизвикани од редукцијата во отворените крајни слогови кај помошниот глагол во еднина и множината на л-формата:

едн. 1 л. бех устѝнѝл
2 л. бѝше устѝнѝл
3 л. бѝше устѝнѝл

мн. 1 л. бѝхме устѝнѝле
2 л. бѝхте устѝнѝле
3 л. бѝа устанале

Поопширно за регионалните разлики на формите од помошниот глагол сѝм може да се види во точка 11.13., а за множината на л-формата во точка 11.17.

11.23. Идно време.- Како и насекаде во македонската јазична средина идното време се образува со партикулата ке, која во еницевардарскиот говор гласи ќи и сегашното време од соодветниот глагол:

едн. 1 л. ќи дѝмѝм, ќи пѝл'ѝм
2 л. ќи дѝмѝш, ќи пѝлиш
3 л. ќи дѝма, ќи пѝле

мн. 1 л. ќи дѝмѝме, ќи пѝлиме
2 л. ќи дѝмѝте, ќи пѝлите
3 л. ќи дѝмѝт, ќи пѝл'ѝт

Вокалот /и/ од партикулата ќи во спој со глаголи со почетен вокал се елидира: ќ' ојме, ќ' ојте, ќ' устанам итн.

Негираните форми на идното време, како и во другите говори, може да се образуваат со нема да и сегашно време од соодветниот глагол, а и со обично негирање на формата за идно време не: нема да-викаш, нема да-викам, нема да-седам, нема да-седиш, нема да - седи, нема да-можи итн.; како не ки дојдам, кој не ки флэзи, жаба не ки лóви уф та бáрата итн.

Значењата на идното време се како и во другите македонски говори и покрај основното значење за означување идност, се јавува и со значење на последователност на повторливи дејства (ќ' ом, ки-јам, ки-д'ом), кога к'ода чувекут на-нива́та, гулубут ки-са-сфал'а ут бацаникут, ки- флэза уф-куќата...) итн.

11.24. Минато-идно време. - Ова време се образува со партикулата ќи и формите за минато определено несвршено време (имперфект) од глаголот што го образува времето:

едн. 1 л. ќи пиих
2 л. ќи пиише
3 л. ќи пиише

мн. 1 л. ќи пиихне
2 л. ќи пиихте
3 л. ќи пиија

Во поглед на неговите значења и во овој случај може да се каже дека ова време се јавува со истите значења кои што се познати и во другите македонски говори. Покрај основното значење за означување на дејства во минатото од кои едно се сфаќа како идно во однос на другото или другите дејства или пак во однос на друг момент, се јавува и со значење на неизвршен услов, повторливост и претпоставка: ќи-ма-даиша на-суд; ќи-купих, ама не-ма а́реса; ќи-пиих кавé, ама не-ми-са́ пија (Ил.); да бех здраф ки сфа́рших ра́бута (Е.В.); ќи ра́ботих да-мо́жих; ки ра́ботихна́ аку мо́жихна́ (К.) итн.; Утридén, нидéл'та, ки-та́ргниа́ да-а́-зéвaт нивéста́та. Ки-са́-са́бериа́ ко́јна, ко́ли. Иргéнту ки-вја́ниа́ ко́јна, дру́зи ки-пре́гниа́ ко́ли. За-ниве́ста́та ки-спре́миа́ дру́га ко́ла и ки о́диа да-а́-зéвaт нивéста́та. Уде́ки да-а́-зéвaт ки-а́-приче́каа ут-та́му пубра́тимите, ки-и приче́каа сва́дба́риту. (Ил.); А́рно а́ма то чуве́к ка ки-гу тувара́ше ма́гари́то, да кини́са́ше па́тут до́лу, ки-си-а за́бравише кути́јата со туту́н...Ки зе́ва́ше то де́тето ке му-а дунеси́ше кути́јата...ки-му-го до́нсеше и то. (Бар.).

11.25. Идно прекажано време. -За прекажување на дејства од идното време и минато-идно време се користат формите на идното прекажано време без некои посебности во поглед на значењата. Специфичностите на ова време во еницевардарскиот говор се поврзани со образувањето на л-формата (аорисна основа) и со местото на помошниот глагол сам. Како и во другите говори ова време се образува од партикулата ки и формите на минатото неопределено време:

едн. 1 л. ки викал сам
 2 л. ки викал си
 3 л. ки викал

мн. 1 л. ки викале сие
 2 л. ки викале сте
 3 л. ки викале

Забележливо е дека местото на помошниот глагол овде е по л-формата, иако во текот на говорењето може да се јави и пред неа: Ки-ма дадел си на-суд; ки викал сам оти ти дујде; не-ма вируват, гоамити ки кажал сам на-Гирманцити. (Ил.); Бил'а ки купил сам; ти ки зел си ут то (Ко.); кажуват ки-си тепал сас него; кажуват ки-гу тепал си на-него; Петко кажува оти ки сам викал (Е.В.); то ми кажува дека ки купел си офци; то ми кажа дека ки са армасал; ти ки играјал си танчар (К.); секуј ден тига ки дуниселе зајци. (Кр.).

Разлики меѓу одделни делови на еницевардарскиот говор се јавуваат само кај помошниот глагол сам, а за тоа поопширно може да се види во точка 11.7.

11.26. Форми сложени со ИМА, НЕМА. Ваквите конструкции се познати и во еницевардарскиот говор и имаат исти особености како и во другите доловардарски говори, а од западните македонски говори се разликуваат во целина со помала развиеност на системот форми.

Најобични за овој говор се конструкциите од сегашно време на глаголот има/нема и глаголска придавка во среден род еднина: имам рабутено 30 гудини; немам видено; имам чуено; има рабутену уф-Америка (К.); тие имат рабутено кај нив (Е.В.); нигу имам видено, нигу знам, а имам чуено уд луѓето шо лафат (Бар.).

Покрај нив со нешто помала фреквенција се јавуваат форми со помошниот глагол во минато определено несвршено време или во минато неопределено време: имав рабутено кај-него (Е.В.); колку имих удену јаска (Ил.); сам имал рабутену (К.); такво закон ималу дадену (Ко.); то имал рабутено кај нив (Е.В.).

Во материјалите од селата Куфалово и Илиџиево се јавуваат и примери со идно и минато-идно време: ќ'ймџм рџбутџну двџјсџт гудџни; ќ'џмџх купџну д'џмџх пџри (Ил.); ќ' џмџм/ќ'џмџх рџбутџну (К.).

Останува, сепак, впечатокот дека најживи и најчести се конструкции со глаголот џма во сегашно време, кои и најчесто се јавуваат во собраните материјали во вид на приказни: џфџи џмџм пџсџну там (Ко.); ја тџлку те џмџм зџл'убџно шџ нџма шџ (Кр.).

Ваквите форми во „Кулакиското евангелие“ се мошне ретки, иако самите глаголски придавки се јавуваат често: Тџткувата пувџл'а шџ ми џма пушџно; џчите ми џмџле упулџни. Споредбата на таа состојба со посовремената наведува на мисла дека ваквите конструкции се ралативно понови во ениџевардарскиот говор.

СИНТАКСА

12.1. Позната работа е дека прикажувањето на синтаксичките појави во еден дијалект е далеку посложено отколку прикажувањето на фонолошките и морфолошките појави, пред сè поради тоа што тоа што тие не се толку локално ограничени. Од друга страна, проучувањето на говорите во ненормални околности, со територијална и временска дистанца, исто така претставува една голема пречка за заземање конечен став во врска со многу прашања кои се појавуваат при согледувањато, опишувањето и толкувањето на забележаните појави во собраниот материјал од секаков вид. Поради тоа, во овој труд, ќе се обидеме да дадеме приказ на она што може да се извлече од собраниот материјал.

Редот на зборовите

12.2. Местото на атрибутските определби.- Во ениџевардарскиот говор местото на атрибутските определби е главно како и во другите македонски говори. Во собраниот материјал најчесто се забележува вообичаениот редослед на атрибутските зборови пред именката: ученото дете, скапи пари, царцка ќерка, пу царцкити двора, млат младужениц, малечку селу, рибин сој, пу лопшту пат, си-гу-сечи малечкуту прас, утиди на-најдолната миана (Ко.), благата ракиа, целиут ден, белта кушула, морува буја, триндафилува буја, дужливу врема, дождува вода, навиан снег, сијан каман, бугуројчину ралу (Ил.), нашто село арамијско село – ј, по напрежните гудини, жалта земја (Бар.), на – рускиут цар, жабините руби, царна жена имам, уд малечкуту одринче, најмалечкуту килимче, чужди па-мишта слушал, женцките руби, треката жена, убаву сандуче (Кр.), купи – гу белиут којн, наводливо

мѐсто, църнул'áva зѐмја (К.), вулѐвца кѐла, сливува рѐкија (Е.В.) итн.

Само во неколку случаи атрибутите се наоѓаат по именката и тие може да се толкуваат како логички акцентирани споеви во раскажувањето: тѐквѐ внимѐние лѐшо, мѐмчиту нѐјну и нѐјниту мѐмчи, ѓти брат – му лижѐл су нивѐстѐта нѐјна (Ко.), ѓти има рѐка гулѐма, пут плѐчѐта гулѐма сѐм (Бар.), го видѐх сѐн – му нѐгув (В.). Случаите во кои два атрибута се наоѓаат разделени пред и по именката се уште поретки во нашите материјали: то пѐсто сѐло нѐпо ѓрѐмијцко сѐло – ј (Бар.), ќи ми дѐдиш вѐтките ѓлишта твој (Кр.). Малата застапеност на ваквите примери во собраниот материјал не значи и дека тие поретко се застапени отколку во другите говори. Од друга страна, таквата ситуација со местото на атрибутските определби, сепак, наведува на заклучок дека во овој говор нема некои специфични разлики во однос на другите македонски говори.

12.3. Местото на зборовите околу глаголот.– Кај сложените глаголски форми помошниот глагол обично стои пред основниот глагол: не си вѐртѐл нѐкаќ, си рѐкал, брѐнѐто си лигѐнали, си брали (Ко.), он сѐ мил, он сѐ вѐрнал уфчѐра, ѓни сѐ вѐрнали ут Пѐзѐр, си рабутѐл, си удѐл (Ил.) то сѐ вѐртил, сѐм имѐл, ниј сѐ дѐшли (К.), то си дујдѐл, то си измѐл (Е.В.). Но во некои пунктови тој почесто може да се најде по основниот глагол: нѐгу ѓбѐву нѐпрѐвил си, изгѐдил си сѐ, ујдисѐли сте, бил'ѐ ќи купѐл сѐм, ти ми зѐл си, ти избигѐла си, ка си успѐл сѐм, па зѐсмиѐл си, јас бил сѐм пѐртизан (Ко.). Во формите на идното прекажано време редовно помошниот глагол оди по основниот глагол, а пред него останува само партикулата за идност: ќи викал сѐм, ќи викали сѐна, ќи викали стѐ, то ми кѐжува дѐка ќи купѐл си ѓфци, ќи нѐпрѐвил си (К.), кѐжуваќ кѐ си тѐпѐл се сѐс нѐго, кѐжуваќ кѐ го тѐпѐл си нѐ – нѐго (В.), ќи нѐдѐдел си нѐ – сѐд, ќи викал сѐм, гѐѐмити ќи кѐжал сѐм нѐ – Гирмѐнци (Ил.) итн.

Во соседните говори помошниот глагол исто така може да стои по основниот, но може да се најде и пред него, при што за сите овие говори земени заедно може да се каже дека превладува вообичаениот редослед, т.е. помошниот глагол е пред основниот. Таква ситуација се јавува во соседните кукушки, дојрански и мегленски говор.

12.4. Местото на негацијата. - Како што е обично е пред глаголските форми и заменските форми кои го придружуваат глаголот: не знам јазика, лека врека не ја-бере, не можиш да- и-најдиш, немаше народ, ни село немаше, жените дома ништо не можат да прават; не ме извадифте, вели, селото ќе го загинам. Да-знаите селото нема да биде ако не ме извајте ут тамука. Не устават да го извадат светицут. Манастир му правџа и ништо немаше, ни да се јави на-чувек, ништо. (Бар.); нигу имам видено нигу знам (Бар.); жаба не ќе лови уф-та-барата, некуј не сака да-си-жени, како не ќе дојдам, ни на-гарло ни на-зап (Кр.); децата нигу не работија там (Ил.) итн.

12.5. Местото на заменските форми. - Местото на кратките заменски форми во овој говор е секогаш пред глаголот, а во императивните форми по глаголот и во тој поглед во собраниот материјал не се јавува ништо необично во однос на другите говори: јас го викнах дејтто, му се расипа колата (Е.В.), викаки му се фати гласут, сичеки си-гу-сиче прастут, ткајаки си скарши бардугу (Ко.), шо да-му-прам, му-дубулеа носите, во сит ќе го истуриме, ка ми се пие вода (А.), го видех Стујан, а видех Мара (Р.), му риче да ода, не си знајал за-та работа (К.), ти ма-палаше на-мен, ти гу-зе на-работа (Ил.) итн.; носи-гу, нусејти-гу, речи – му, ричејте-му, купејти-му итн. Во негираните императивни форми со ним заменките се јавуваат меѓу ним и глаголот: ним го тепа којнут, ним а тепа момаа итн.

Конгруенција

12.6. Несогласувањето во родот меѓу атрибутот и именката е раширена појава во југоисточните македонски говори. Таа појава е регистрирана и разгледувана од истражувачите на тие говори – М. Малецки, З. Голомб, С. Верковиќ, С. Романски, В. Думев и др. Во говорот на Сухо и Висока, според Голомб, се работи за мешање на првобитниот женски род и вторичниот машки (саа гул'ам радус и саа гул'ама радус).¹⁰⁶

Во соседните говори – гевгелиски и дојрански, серски, кајларски, воденски и кукушки – исто така се забележани нарушувања на конгруенцијата, во помал или поголем обем, како меѓу атрибутот

¹⁰⁶ З. Голомб, Два македонски говора, МЈ XIII-XIV, 1-2, Скопје, 1962/63, стр. 174.

и именката така и меѓу л-формата и субјектот. Така, во дојранскиот говор се јавуваат колебања меѓу машкиот и женскиот род кај именките на консонант: трéтио вéчър и вá вéчър, цéла ден, чувéчко изíк, тýрско збор, еднó мéсáц, но и едíн нóшче, едíн лéпче.¹⁰⁷

Во кукушкиот говор покрај колебањата во родот на именките што завршуваат на согласка (áдíн вéчър, таа вéчър, крáјта, крáјо, таа жар, жáрут) има и несогласување меѓу атрибутот во ср. род и именката во машки род (дóбру чувéк, вóа мáш, áднó кáмин, нíјно мирáк, мóјто тáтко) како и меѓу субјектот и л-формата (питéл-чито фáтíл, Тýрчито избигáл, сá-тáркáл' áл тéнциáрто), меѓу ист под-мет во две реченици (слéпто кúтре – ј кúту мáчка, лíче и нá-кáрто, он си збíре зимувíште: кумпíр, јáбýлки, крумíт, сè нешто, пут-земта-ј-он).¹⁰⁸

12.7. Во „Кулакиското евангелие“ нарушувањето на конгруенцијата е мошне силно изразено и во него паралелно со нормално усогласените атрибутски зборови со именките има уште повеќе или барем исто толку со нарушена конгруенција. Притоа, најчесто е поврзувањето на атрибутски збор од среден род со именка во машки род. Но покрај нив има поголем број поврзувања на атрибутите со именките во речиси сите можни комбинации. Така, на пример, атрибутите од женски род се јавуваат и со именки во машки и среден род: Сфéта Дух, таа ден, тéшка омрéш, пригурéна нáшо сíрци, ва сфет, нéгувата гáда, на иднá ден, глáсот нéгува, прíвната пáта, на гáдут нíнја, рáзумут тфóја, на иднá гáда, уф сíта грат, вá ден, таа ден, вáа сáат, ва пíсмо, тáтко нáша, иднá крáишта, стол тáткува.

Атрибутите во машки род се јавуваат и со именки од среден род и што е понеобично со именки во женски род: млад детéнци, чúдо голéм, су íмито сфóј, за сéкој рáботá, сéкој бóл' ка, сéкој тижáва, дéтито фатéн, царштíната небéсин, уф сíрцити ваш, сéкој рíгја, рáдус голéм, по нéкој дети, Елисáвет бéши јáлоф, јáгнито Господíноф, пíтот Господíноф, мíру мирослив, на дéтито мој, идén мláдо дéти, детéнци приминéт и убличén.

Најчесто е, како што рековме погоре, поврзувањето на атрибутски збор во среден род со именка во машки род: пíтот Госпо-

¹⁰⁷ К. Пеев, Дојранскиот говор, Македонистика 2, Скопје, 1979, стр. 97.

¹⁰⁸ К. Пеев, Кукушкиот говор I, “Студентски збор”, Скопје 1987, стр.283-284.

диново, сѣто инсѣн, мирослѣво бѣлсам, вѣа бунѣр, вѣа лаф истѣнцко, вѣа час, тѣа сѣат, нѣговото лаф, вѣшо син, ти си учѣник нѣгово, Господѣново син, Господѣново дар, иднѣ дел, истѣнцко Гѣспот, загубѣнито син, мѣјо радус, нѣнјото синѣр, чѣвѣшното Син, сѣто бил' ѹк, сѣто инсѣн, какфѣ умрѣш, лѣшо измикјѣр, нѣговото брат, иднѣто карагрѣшот, грѣпот вѣшо, вѣшо тѣтко, Давѣдово син, мѣјото дел, сфѣјто брат, вѣшново ѣгин, вѣшново пѣкол, стрѣдно пост, Пѣтруво грат, цар Израѣлцко, мѣјто глас итн.

Со атрибутите во среден род се јавуваат и именки во женски род: вѣда жѣво, вѣда солѣно, зѣрди жѣнцкото приказна, на висѣко плѣнина, рѣба пѣчѣно иднѣ пѣрча, иднѣ кѣкја, тфѣјото мѣлба, нѣговото свѣзда.

Нарушена е конгруенцијата и меѓу субјектот и л-формата: чѣвѣк лежѣло, дѣпал ѣшти времито, ѣрно си рѣкал, шо нѣмаш миж, ним си плѣпи Мариѣм, ѣти си нѣпал дар ут Бога, шо ки си стѣрат на врѣмито шо ки идѣл.

Вакво нарушување на конгруенцијата, со такво шаренило на можности, нема ни во соседните дијалекти ни во најблискиот – еницевардарскиот говор.

Таквата состојба наведува на мислење дека може да се работи за еден поран стадиум на нарушеност на конгруенцијата, кога процесот не бил завршен и изедначен, а може да се работи и за други причини кои влијале врз пишувачот (преведувачот) на Евангелието – влијание на редукцијата во некои случаи, а во други на соседните балкански јазици и тоа не само во смисла на познатото нивно влијание туку и како преведувачки проблем.

12.8. Во еницевардарскиот говор конгруенцијата е исто така нарушена. Тука, меѓутоа, нема такво нарушување – мешање на форми како во „Кулакиското евангелие“, туку станува збор само за изедначување на формите за машки и среден род кај придавките, броевите и заменките во атрибутска позиција пред именки од машки и среден род, при што именките го задржуваат својот род: чинѣчкино леп, прѣсно леп, ѣржуво леп, жѣшко леп (В.,Кр.,Е.В.), мѣндро чѣвѣк, змѣјно ѣтрѣв, бѣлѣто којн (В.), ѹбѣво ден, вѣдро ден, бѣло и цѣрно дроп, иднѣ сѣт (Кр.), мѣлѣто пѣрс, стрѣдно пѣрс, мнѣгу мѣндро мѣш, нѣдрубѣно леп, урѣчко вол, ѣфтинто и скѣпѣто којн, длѣбѣко крај, ѣднѣ мѣш, тѣлѣво чѣвѣк пѣмет нѣма (Е.В.), ѣднѣ шеј, висѣко чѣвѣк, ичѣмѣнуво леп (Р.), ѣднѣ мај, Дѣлбѣкуто Пѣт, Чѣрбуво Бунѣр, Кѣминлѣво Мос (А.), Ширѣко Бѣвул (=рид; Рад.),

идно чувек, малечку прас, такво куд, на долнугу пат (Ко.), виткану зелнак, дужливу ден (но, денут-ај чис) (Ил.), идно цар стар, такво реч, то лаф, уф другу вир избига, нејну мащ, кату политичку орган, адно Кочо, целато сој (Ко.), он беше адно каршл'ак, друго чувек (Бар.) итн.

Мошне ретко во овој говор се јавува нарушување на конгруенцијата меѓу субјектот и л-формата. Такви примери во собраниот материјал се јавуваат во с. Корнишор: дејту си научил, си вярнал дејту, раснал пураснал то датенциту, станал гулемо. Како што се гледа, овде субјектот е во среден род, а л-формата во машки. Во материјалите од другите делови на говорот конгруенцијата е нормална: царут наредил да-му-се дунесе, арно ама ко дошал рет да-вичера, во си испаднал на-балконут, он му написал, и во си мислел (Кр.), он са-вярнал уфчера, он дујдел вадин на-нас, он са-мил (Ил.), но и дејту ричел (Ил.). Иако материјалите не даваат доволно докази за нарушувањето на конгруенцијата од овој тип, сметаме дека таа му е својствена на овој говор врз основа на други материјали забележани во народни песни во запис на К.П. Мисирков: „И тогај тоја Турче-Босналијче, се развивал јут дека бил уф зандана.“¹⁰⁹

Нарушената конгруенција во еницевардарскиот говор е секако во врска со изедначувањето на машкиот и средниот род кај заменките и влијанието на балканските јазици во кои е засегната категоријата на родот.

Заменски предмет

12.9. За заменскиот предмет во еницевардарскиот говор нај-карактеристични особини се генерализацијата на кратката заменска форма за 3 л. — му во индиректниот објект за сите три рода, а и во множината и јавувањето на предлогот на како задолжителен елемент при изразувањето како на индиректниот така и на директниот објект.

12.10. Кратката заменска форма му на целата територија на еницевардарскиот говор се јавува обопштено за сите три рода и за множина: Му вели мајка му на-момта; Уд Божиќ ду Вудјци

¹⁰⁹ Б. Ристовски, „Вардар“, Скопје 1966, стр. 21-29

русулиите ки и́грува. Ка ки до́јдива на-сѐлуто ки пра́вива ру́чук,
вичѐра, ки вичѐрава, ки му да́дива ра́боти за-ва́кавут; на-лисѝца
мо́жиш да-му на́јдиш па́т ти да и на-куми́тито ки му на́јдиш. (Бар.);
Во де́вит гла́ви нусѝл. Ка́д му са́ изѝцити; И то́гај му ричѐ - јас са́м
ти мо́мчиту. (Ко.); Му и зе́ва жа́бините ру́ви му и́ изгу́рува. А́јде о́ди
на-ма́јка ми. Ке му ви́книш...; А́ма ти́ја дивојчи́њата му ка́жуват на-
ца́рива́та ке́рка. (Кр.); Она тре́баше да-ка́же ка́дә о́дә, уф ко́ја
фа́милиа, кој му и́ сфе́курут, сфи́ка́рва́та, мо́мчито; На сфи́ка́рва́та
ки зе́ваа ки му а изго́риа ша́мија́та. (Ил.); И во овој случај еницевар-
 дарскиот говор не прави никаков исклучок во поглед на состојбата
 во соседните говори и во „Кулакиското евангелие“.

Распространувањето на заменската форма му во множина е забележано и во кукушкиот говор: и́даа Ту́рците, си-зиму́ваа шо
му-би́ше ни́јноо дел¹¹⁰ итн. Такви примери има и во „Кулакиското
 евангелие“: му дујна́ на нѝх, му ричѐл на нѝх. Впрочем, така е на
 целата територија на јужните македонски говори. Ваквата ситуација
 е, без сомнение, последица на влијанието на албанскиот и ароман-
 скиот јазик.¹¹¹

12.11. Изедначувањето на долгите акузативни и дативни
 заменски форми целосно ги врзува нив со предлогот на: го видѐх
на-не́го, му ка́жах на-не́го, а видѐх на-не́а, му ка́жах на-не́а.

Од друга страна предлогот на не се јавува задолжително кога
 директниот предмет е изразен со именка: гу-видѐх Пе́но и гу-видѐх
на-Пе́но, гу-стритна́х Стуја́н и гу-стритна́х на-Стуја́н, а видѐх
Ма́рија и а видѐх на-Ма́рија.

Материјалот од „Кулакиското евангелие“ исто така пока-
 жува обопштување на долгата заменска форма за директен и инди-
 ректен објект со истовремено врзување за предлогот на. Од друга
 страна, кај кратката заменска форма за индиректен објект доаѓа до
 мешање, т.е. се јавува покрај очекуваната дативна заменка и акуза-
 тивната, а има и примери во кои таа е сосема испуштена: вика на
нѝх, он ре́кал на нѝх, му ричѐл на нѝх, му дујна́ на нѝх, да му има́т
мо́јо ра́дус да а чу́ваш на нѝх, му да́ле на не́го ри́ба, пак му распи́тат
на не́го, гу нусѝле на не́го, и на мен ми зна́јте, му распи́таа, да му са
ре́кле на не́го, и ричѐ на нѝх, да му си мо́лиа на не́го, как ви ре́кал
на вас, до́шле ем ре́кле на нас ги́ја ки виде́ле се́нка, да му са ре́кла

¹¹⁰ К. Пеев, цит. дело, стр.291.

¹¹¹ Б. Конески, Историја..., стр.133.

на них гија́ уживе́. За мешањето на кратките заменски форми и нивното испуштање во „Кулакиското евангелие“ може да се рече дека претставува неуетначеност која нема дијалектна подлога што се однесува до испуштањето на заменките, а напротив, има дијалектна подлога за нивното мешање: му распитаа да му се рекле на него, и он а риче на них, и он и купи саван, и гу уткува́, да му завѝ су саванут; да риче на него, и риче на них, вели на него Исус, чини нает да утишал на Пилато, да му сака Исусувата снага, и му викна на узбашијата, распита на него дал си умре́ ут вакит.

Во еницевардарско само во с. Корнишор има неколку примери со мешање на кратката заменска форма, при што тие се мешаат по признакот род: му-а-фърли јадејнту нă-кучѐнциту, ќе а-клајте пѝсмуту, а-кладѐа пѝсмуту.

Со оглед на тоа што слично мешање има во „Кулакиското евангелие“, иако тие таму се мешаат по падежните признаци, ни се чини дека овие примери од Корнишор, иако малубројни, не се случајни.

Вакво мешање забележува К.Пеев во солунско (с.Ватилак): напкун ка га пречекуваха свăкървата ке а даваше две свешти и ке га вартиха около огено; напкун тија на мојата дружина а вел'ат; и га вел'ам: ним викај, само опули се итн.¹¹²

Сепак, во целина земено кратките заменски форми во еницевардарскиот говор добро се држат и се разликуваат меѓу себе: гу-видѐх, му-кажăх, ма-видѐ, ми-кажă, а-видѐх, му-кажăх итн.

Удвоен објект

12.12. Удвојувањето на објектот како граматичка појава во овој говор нема некои посебности по кои тој би се одвојувал од другите говори. Во собраниот материјал тој се јавува редовно и во сите очекувани позиции на директниот и индиректниот објект: некуј си гу учѝл дејту нóгу; сѐга негу гу-слѝшăт; вѝкни гу кучѐнциту; му-вѝка нă – тăтку му; и во óди, му-а-шѐта зѐмјăтă, глѐда коа му-а-шитă ; кѐркă-му му-кажѝва нă-тăтку-му (Ко.); не устăвăт да го извăдăт свѐтицут; го видѝвува свѐтицут; му кажѝва на тăтку му (Бар.); ај сѐга сѝне нóси а снаăта дóма (Кр.); му кажăх нă-

¹¹² К.Пеев, цит. дело, стр.292

Стујан, ѿ-видех Мара (Ил.); на-неа му кажах, на-неа-ѿ-видех (Е.В.)
итн.

За разлика од сликата што се создава врз основа на материјалот од говорот, материјалот од „Кулакиското евангелие“ покажува покрај нормално удвојување на објектот и негово испуштање.

Во некои случаи испуштен е индиректниот објект, а во други директниот: му вели на фатениот човек; му дале на него риба пичена; оти или идното ки му си милува, и на другјут ки гу каскандиса, или на идното ки му пумага па другјут ки гу натимиса; а фарлиле грипут; дури а викале на татко му; и а вика на них; вели на него Исус; дујде и то шо зе идното карагрошот; фирлајте грипот вашо; дај ми мојото дел; да риче на него.

Таквата слика повеќе личи на состојбата во кукушкиот говор, во кој често се испушта удвоениот објект и тоа како директниот така и индиректниот: дибек викме тоо дарвото за-чукне; о-пуштат да-пасе којсте Л'уто, а он па си-земе свиролчто; му-дујдело на-акал оти пупарил корно; на-може ас на-Киро да-дам имот; оште сто лири пари на-детто дават.¹¹³

Повторување на делови на реченицата

12.13. За усното раскажување воопшто е карактеристично повторувањето на одделни зборови, па и на цели делови од реченици. Кај раскажувачите тоа се засилува и со одликите на индивидуалниот стил, а често зависи и од ситуацијата, т.е. колку раскажувачот чувствува потреба да биде поизразен, подобро разбран итн. За материјалите собрани на еницевардарска територија може да се каже дека не се одликуваат со некои посебни специфичности во однос на другите соседни, па и воопшто другите македонски говори.

12.14. Повторувањето на субјектот и во еницевардарскиот говор најчесто се јавува во вид на присуство на замена и членувана именка. Притоа тие одат заедно, прво заменката и по неа именката: И та му вика, та нивестата нејна (Ко.); и тие кучките од армийите шо беа правени оште стоива (Бар.); ама оној најмалиут пучнал пу лов; а зел та маската и како ветар да го дуче; то казанут

¹¹³ К.Пеев, цит. дело, стр. 295-296

пéна, пéна испáјѓа; и вáа кéрка му на цáрут: тáто бе...; и вíја стрáжáрите – фaп; а тíја дéцáта вéке слáнце грéат и пáметни (Кр.).

Субјектот може да се повтори уште и по предикатот. Тоа обично се јавува кога раскажувачот чувствува потреба од дообјаснување на ситуацијата, уточнување на субјектот со цел да се биде појасен: За постигнување на таа цел, субјектот изразен со замена се удвојува со именка или ако е изразен со именка се удвојува со друга именка: Цáрут бил стар, чувéкут; то гү вика́ли Сáмуил, Сáмуил, то цáрут, стáриут, та му вíка, нивéстáта нéјна (Ко.)

12.15. Повторувањето на предикатот е предизвикано од истите побуди – појасно разбирање, задржување на вниманието врз дејството и особено за потенцирање на неговата долготрајност. Повторувањето не е ограничено од глаголскиот вид: ки ми прудáш, áмá ки ми прудáш, ричé, áмá скáпи пáри ки сáкáш, нóгу пáри; зéа, гу зéа дéјту; тá пу иднó врéме, ка тáрпé, тáрпé, нéмáше как, му ујдé; шo ки прам, ки прам јас уф грáдут; áмáн бá, мáлчи, мáлчи; ај дá-гу-тíснáт уф óгинут, дá-гу-тíснáт; áјде, ричé, ки ми зéвáш, ки ми зéвáш; eeј, вíди, вíди вој лíчно шo е; удí, удí, удí, утíди нá-иднá рáскáрсница; И си лигнá на кóјнут си утíди. Лигнá на кóјнут си утíди, чéпмити си пúштиа (Ко.); Уд цáрквáта кé шéта, кé шéта уднáдвур, кé рáшéта, кé рáшéта и па пíкни се уф цáрквáта. (Бар.); И óди, óди и гу дунéсе нá-тáтку му (Кр.).

12.16. Повторувањето на предметот не е толку често во раскажувањето како повторувањето на подметот или предикатот, но не е и необично: Клáдéа нéкуј бег, Тýрчин, на сéлту и то бéгут прáвíл кúка стрéди сéлту; Ај, ричé, во пóрциито зéви-го дá-му нóсиш на тó шo нáј-ми-ј мíло, нáј-ми-ј мíло (Ко.).

12.17. Мошне често се повторуваат цели делови од реченицата во истата или во следната реченица: Нéкуј си гу учíл дéјту нóгу. Гу учíл дéјту нóгу, áмá дéјту си нáучíл ка трéба, си нáучíл нóгу; Ај бéгáј, бил' á ки кúпиш. Бил'á ки кúпиш; Нá-нáс, ричé, кој мóжи нá-нáс да ни чíни бил'á, да вíдим шo бил'á ки кúпим, ки ни прáви (Ко.).

Испуштање на делови од реченицата

12.18. Како и во другите делови од југот на Македонија за чии говори е карактеристично брзото зборување и во еницевар-

дарскиот говор може да се забележи таа појава. Тоа е особено карактеристично за раскажувачите, кога по некој дел од реченицата се испушта, бидејќи останува неискажан во мислата или пак е спомнат порано и се мисли дека се сфаќа за кого или за што станува збор. Се испуштаат најразлични делови на реченицата, почнувајќи од субјектот, потоа удвоениот објект, помошниот глагол, предлози итн.: Ќи прајме, риче, ја мórам дă-ă-нóсăм, ама áку ми путпíсăш “Пéлистер”, рăстурăнут; Ај нă-дóлу, уфтăсă улицăтă кăј кăлкăзут, плуштăдут и па вíка; Не, бре тáто, не и то, а бе то млат јунăк, лíчно, дă гу вíдиш; му вíка, шо, мóри бáбо, вíја тăпăјни; хе, вíка, то и, риче, кăт-мéн то јунăк; то јунăк шо а утипá лăмјăтă; úште иднăш тăквă рăбóта кăд-мéн не (Ко.); Ут пунидélникут ка кi зăфăтиă дур нă сăбута, ду пétук вéчър; Сăбута нăвечир цéла нок свăдба; Тăка жăлувíти пéсни; Уд дóма пóсле кi стăниа кi óдиа па нă мăјкă-му. Знăчи зétут нă-дéду му; Ќи óдиа нă-мăјкă-му сăбута нă-вéчърта и нидél'ăта цéлиут ден ду нидél'ăта нă-вéчърта. И нидél'ăта кi си óдиа нăзут и тăка се турúвăше свăдбăта. Две нидéли гóре – дóлу. (Ил.) Удéјте викнăјте-гу сiн ми нéка дóјде мăлку мăăбét; Хе, риче, шо та бáрăта, жăба не ќе лóви уф та бáрăта; А та уф кúкăта не и жăба, кăко сăмувíла; Не за мóја глăва, риче, за твóја глăва; Е, мăжу, за глăвăта, риче, ја ти кăзăх (Кр.); Бре шо тátко? Од сéлуто дóлу сè шúма, гóре сè бúка; Нăшто сéло кумпíри нóгу рăбóтиуме, ниј су кумпíри жiвăуме (Бар.).

Прашални искази

12.19. Прашалните искази во еницевардарскиот говор се оформуваат со прашални заменки и прилози и со користење на интонацијата. Забележливо е отсуството, т.е. маргиналното јавување на прашалните честички *нели, гали, али, ли*. Тоа е, всушност, карактеристично за говорите од тој дел на Македонија, а во поширока смисла е појава позната пошироко во балканските јазици (грчки, албански, аромански).¹¹⁴ Во тој поглед еницевардарскиот говор не претставува никаков исклучок и сосема се вклопува во системот говори во кои прашалните искази се образуваат без никаков прашален збор, т.е. само прашалната интонација го поставува прашањето или се јавуваат прашалните заменки и прилози: Ти,

¹¹⁴ Б. Конески, цит. дело, стр. 121

ричѐ, имаш жѐна? Първѐ-ти-ј? Имаш дѐца ут-тѐ жѐна? Уд-вѐ имаш?
Кѐи и по глѐдѐ? Нѐ-му нусѐ? Ха, гѐздѐ, шо си чѐдиш?; Жѐндѐрити:
шо, бре, вѐкаш ти? Шо вѐкаш ти бе? Как бре? Как тѐка?; Му вѐкѐт:
шо, бре, вѐкаш, шо кѐжувѐш? Зѐшѐ дѐ-нѐ прудѐвѐм?; Как нѐ-му
ричѐ? Зѐшѐ бигѐ? Зѐшѐ ти устѐви, зѐшѐ дѐ-бѐгѐ?;

Как сѐ царуви се бѐрѐт тѐка?; ѐти бѐбо?; Шо сѐкаш?; Шо,
мѐри, вѐрни?; Кѐк-ѐ утипѐ? Шо сѐкаш дѐ-вѐдиш? Кѐд-му-сѐ
изѐцити? Кѐдѐ-му-сѐ клѐчувиту ут чѐшмѐтѐ? Сѐгѐ шо ѐдиш тѐка?;
ѐбе сѐнко, ка пуминувѐш су царцкѐтѐ кѐркѐ?; Кѐ-си успѐл-си, ричѐ,
не глѐдѐш кѐт-си? Кѐт-ти-ј кѐјнут?; Кѐј-и нѐјнуту мѐмче ?(Ко.);
Шѐ-и во грѐзде, уд-дѐка– и во грѐзде, сѐне? Шо збурѐвихте вѐја нѐ
чѐшмѐтѐ?; Ти-ј жал зѐ-нѐа?; Шо ми рѐдила? Как кѐче и мѐче, бре?
(Кр.); Гу видѐ дѐјтто? Бѐшѐ ѐскѐр?(Ил.).

Прашалните честички се јавуваат поретко во собраниот материјал: ѐли /дѐли дѐјде тѐтко-ти? Дѐли кѐ ѐди нѐ-пѐзѐр?; нѐли
лѐфихнѐ зѐ-тѐ рѐбѐта?; нѐли се рѐзбрѐмѐ ѐти к'ѐјмѐ? (К); Дѐли
дѐјде тѐтко-ти? ѐли кѐ ѐдиш нѐ-пѐзар? ѐли не дѐјде тѐтко-ти? нѐли
кѐ ѐдихне? (Кр.); Го видѐ ли дѐјтто? Си-бѐл-ли вѐјник? Нѐ-го видѐ-
ли дѐјтто?(В.); Дѐли мѐжѐм дѐ-принукѐвѐм тѐка вѐ вѐчѐр?(Ко.)
Дѐли кѐ ѐдиш нѐ-рѐбѐтѐ?(Ил.). Поради тоа што поретко се јавуваат и тоа само сосема ретко во текстовниот материјал ваквите прашални искази ги сметаме за маргинални за овој говор во споредба со прашалните искази кај кои се користи интонацијата или други средства.

Изразување на негацијата

12.20. Негирањето во еницевардарскиот говор се изразува со партикулите не и ни, а за засилување на негацијата се јавува и партикулата иѐ: Он кѐга ѐди не купѐва ни леп, пѐри си клѐвѐ.Тѐтку-
му не му пѐлѐше нишѐту.(Ко.); Нѐмѐше нѐрѐд, ни сѐло нѐмѐше; Не сѐ
врѐдни ни дѐрва дѐ-бѐрѐт, не мѐжѐт дѐ-ѐрѐт; Мѐнѐстѐр му прѐвѐја и
нишѐто нѐмѐше, ни да се јѐви нѐ-чувѐк, нишѐто (Бар.); И плѐка во –
ни нѐ гѐрло ни нѐ –зѐп. (Кр.); Вѐдин иѐ не чѐни врѐмито (К.); И ја
не умѐисѐ иѐ зѐ-вѐ и сѐга ја кѐ ми изгѐрите виј; И гу рѐстурѐа тѐгѐј
вѐка зѐкѐнут и нѐмѐше иѐ дѐ-пѐдни цар дѐ-гу-гѐрѐт и
нѐмѐши...(Ко.).

Во заповедниот начин негираните форми се образуваат со не или ним пред глаголот: не óди, не кáжувáј; ним вíкáј, ним купúви итн.

Изразување на посвојноста

12.21. Изразувањето на посвојноста во еницевардарскиот говор нема некои специфичности во однос на другите јужни македонски говори. Како и во другите долновардарски говори заменската форма си е заменета со „универзалната“ замена му, која го презела врз себе и изразувањето на посвојноста во состав со роднински имиња: му-пáднá жáлус нá-дéјту зá-тáтку-му; дéцáта а виделе мáјкá-му (= својата мајка); то му кáжá нá-кéркá- му (= на ќерка си).

Покрај посвојните заменски придавки (*неžув*, *нејн* итн.) можни се и конструкциите со дативните форми од личните заменики: сýн-му нá-нéго го вíдих (Кр.). Но, ваквиот начин на изразување на посвојноста, сепак, е редок во однос на оној со заменските придавки.

Почесто е овде изразувањето посвојност со придавка од лично име на кое му припаѓа предметот: Му-кáжáх нá-Мáријниут мáш; Мирóпинтá кéркá á-видéх (Ил.). Но, сепак, и во овој случај уште почесто е искажувањето на посвојноста со предлогот на: á-видéх кéркá-му нá-Мирóпи; го видéх сýн-му нá-Ивáн; му-ричéх нá-мáш-му нá-Мáра итн.

12.22. Предлогот на е воопшто најчест граматички показател на односот посвојност и тоа не е ништо необично за групата говори на кои им припаѓа и еницевардарскиот говор, а и воопшто на источните македонски говори: кúкáта нá-тáтку-ми; дéјто нá-Трáјко; сýн-му нá-Пéно; нýвáта нá-Трáјо; мáскáта нá-бáбáта; кóјнут нá-áгáта; кéркáта нá-цáрут итн.

Контактот со балканските јазици и нивното влијание врз нашите дијалекти не го одминале и во овој случај еницевардарскиот говор и покрај предлогот на за изразување посвојност се јавува и предлогот од (уд): дéјту ут-кéркá-ми-ј нáпрéдно; кúкáта ут-тáтку-ми-ј стáра (Е.В.); áргáтут уд-áгáта; уд-Мáрија Алáчува мáш-му бýшá тýка; ут кéркá-ми дéјту знáјá нóгу (Ил.) итн.

Сложени реченични конструкции

Приредени реченици

12.23. Во поврзувањето на приредените реченици во еницевардарскиот говор не се јавуваат некои посебности. Во целина земено се јавуваат истите сврзници како и во другите наши говори, со забелешка дека во собраниот материјал некои сврзници отсуствуваат, т.е. не се регистрирани.

Меѓу копулативните сврзници најчесто се јавуваат и, па и да. Од сите нив најчест е, секако, сврзникот и: Гулубут стоја на-бацата и го гледа сајбијата (К.); Правната нидел'а ки си субериа таму децата, рудните уд зетут и одиа када зетут; ...чурепи плетиа и после треба жито, балгур (Ил.) И то ки гу свииш на-цепчито и ки гу-дунесиш (Кр.); Гу зea и гу нoсaт; Зева пари колку зела и оди там на-параходут (Ко.) итн.

Мошне често сврзникот и се јавува како партикула за засилување: И арно носи и лошо носи; и он да - биди татку-му; и он му-а устави и си варва наза; и си-гу-зе татку-му там; и сeга и та испага на-Цариград; и тогај и плиснаа раците; и ва фатила да-плака (Ко.); И нидел'ата ки си одиа назут...(Ил.).

Како составен сврзник често се јавува и па: Ти одиш, леп купуваш за-идно ден, две, па вадин јас к'ом, во ке-гу држиш, клај-гу на-идна кука, па утри ниј ки-гу-паламе (Ко.); Балгур- то и жито, гу треба, па гу мелиа на-рашници и гу-вариа. Вариа фасул су-месу, па ки- му-дадиа там на-свадбарито да-јадат (Ил.); Та ки си стрителе, идните уд идното село идат, другите уд друго село, ки си стрителе, па каде ки си стретат там ки си дробат, ки си утeпат; Имаше идно врау, не-знам колку метра високо, па ние му велите Кушкoп; Уд нака уд вака, кој и знае, најдеа пу идна жена, па си жинија и фати плод да-дава Госпут; Имава жаганца, шилижијна, па гу-пуштава да-ги-пaсе (Бар.); Мајката, риче, ки шетам, па колку чини ки платам; Да-си качам на-којн да-видам дали ми ујдиса за бегува жена, па после води ме дома (Кр.). Овој сврзник и овде се јавува и како партикула: Е, па знаиш како, риче, па другите жени почнаа да-ми-си фалат ако не и уништам децата ки ми уништат они на-мене, па ми дадиа толку пари и јас за пари си излажах (Кр.).

Многу поретко се јавува и сврзникот та: Абе некуј не сака да-си-жени та така му-а фърли уф та бара́та (Кр.); Идно Влау седише там на-идна ку́ка, та идно време дете има́ше дистина гудѝни (Бар.)

Честото јавување на сврзникот да е една специфичност на еницевардарскиот говор и на соседните говори: Ах, да-знајш на́зут шо мѝслат за-теп, да тука сега добро о́диш (Ко.); А́рно а́ма то чувѝк ка ки гу-тува́раше ма́гарито да-кинѝса́ше па́тут до́лу, ки си-а забра́више кути́јата со туту́н; Да на-ту́рцко време кла́дува ча́даре Ту́рците пут ка́минто уздо́ла; На- лисѝца мо́жиш да́-му-на́јдиш па́т ти да и на-куми́тито ки му на́јдиш (Бар.).

Дека овој сврзник не се појавува случајно во овие текстови и дека претставува една од специфичностите на овој говор, а и пошироко на другите долновардарски говори потврдува честата појава на овој сврзник во „Кулакиското евангелие“: ...пра́ви кал ут пл'у́нката да му а липѝ ка́лот уф о́чите; му распита́а, да му са ре́кле на не́го; Да чу́нки са прибра́ су них, а зе ле́пот и благослови, да и скарши и даде́ на них. Па о́ни то́га си упу́лиле, да гу пузнаја́ле; Не́ и пригурѝна на́шо си́рци, шо си ла́фими на пи́тот, да ни каж́уваши за кни́гите? Да станале́ на то́а ча́с, са варна́ле на Јерусали́м, да му са на́шле и на иденáјсите ку́п, и дру́зи су них, да ве́леа: Исти́на станá Афѝндот на́ш, да му са виде́ на Симона. Па ви́и каж́уваа шо видо́а на пи́тот, да как са пузнаја́ на скарше́нито на ле́пот. (стр. 253).

12.24. Спротивните (адверсативните) реченици во еницевардарскиот говор се поврзуваат со сврзниците а, ама и туку, од кои најчесто се јавува а: Ти́ја се ви́каа пусѝстрими, а де́цата́ се ви́каа пубра́тими; А́ко бе́ши нивѝста́та уд дру́гу се́лу сва́дба́та ки зафа́тише ут са́бута на-ве́чирта кај зе́тут, а кај нивѝстата не́мши ни́шту (Ил.); Ни́ту има́м виде́но, ни́ту знам, а има́м чу́ено од лу́гето шо ла́фат (Бар.); Он мо́жи не са́ка да-си-жени, а а́ко са́ка да-си-жени не́ка зе́ва жа́ба; Жа́бата кре́ка, а он му удгува́ра; То млѝкуту ке ва́ри, а ти не́ма да-се пла́шиш, да-ца́ркниш ут-стра́ф; Јас го а́нди́саф да́-гу-уда́вам, а во ста́на бел ка́ко снег (Кр.); Јас са́м ти мо́мчиту, а то́-и бра́т-ми; Су́ рет па́лниме, а ја́ди пу идно чувѝк на́-де́н; И га́здата́ то́гај са́-ума́рда, а-би́л буга́таш; Ва гу-че́ка на-уда́ата́, а-во си ва́рнува́ на-со́ба́та (Ко.) итн.

Сврзникот ама исто така се јавува релативно често: Ка́жи-му, а́ма не́-а виру́ва́т (Бар.); Гу учи́л де́јту но́гу, ама́ де́јту си на́учи́л

ка трéбă; Бугáтити л'уди и купúвãт, áмã кá ки-гу-кúпи шó сáкã то гу-пráви, áмã пак дã-му-нájди кãбããт; Ки-ми-прудãш, áмã скãпи пáри ки сáкãш, нóгу пáри (Ко.) итн.

Покрај овие два сврзника во собраниот материјал се јавува уште и сврзникот тúку: Не вáрни, тúку стáни бéгãј бáре ти, лáмјãтã иди сéгã (Ко.). Други примери во собраниот материјал не се јавуваат во текстовите, туку во анкетниот материјал: Знам óти му-и-тéшко, тúку шó дã-пráм; не рãбóтã, тúку шó дã-му-пráм (К.); знам, тúку шó дã-пráвãм (Ил.).

Сврзникот áли е забележан во некои села, а во други не: Тој мã-вíкãше, áли јас не мóжих; Тој мã-вíкãше, áли јас нéких; Тој ми-дãвãше, áли јас не сáкãх (К.); Он мã-сáкãше, áли тáтко не ме дãвãше (Кр.); Он ме вíкãше, áли јас не сáкãх да чýжãм (В.). Овој сврзник е најверојатно потиснат од грчкиот сврзник ала, главно поради својата звуковна сличност, а и поради јазичната интерференција која постои на тој терен.

12.25. Од разделните (дисјунктивни) сврзници во еницевардарскиот говор забележани се следниве: или...или, ем...ем, ни...ни, ниту...ниту. Сите тие се јавуваат без некои специфичности својствени само на овој говор: и́ли дã-рãбóтимã и́ли дã-си-óжмã; и́ли óдã и́ли сéдã (Ил.); и́ли тãрчãј и́ли сéди тúка (Кр.); ни́ту имãм видéно ни́ту знам (Бар.); ни дã-јáде ни дã-пíе (Кр.); ем гу-типá ем па ти-милúвã (Ко.); и́ли кé ме зéвãш и́ли глãвãтã кé ти ã-сéчãм (Кр.); и́ли не чух и́ли не рãзбрãх (Е.В.) итн.

12.26. Во исклучните (ексклузивните) реченици во еницевардарскиот говор се јавува само сврзникот сáмо. Други сврзници во собраниот материјал не се јавуваат: Нájмнóгу ми-ј мíлу кóа ти глé-дãм тãкã, бугãтãш си, сáму нã-тóлку зãнãјãти изгрãдíл си се, а чувéкут трéбã дã-знãј мálку и нãзãт шó мíсли нéкуј; И јã ни́шту, ричé, сáму тãкã му-ричéј; Иднãш ут-мáјкã сãм рудéн, иднãш кí мánãм, дóстã ти-и то, сáму брãт-ми дã-гу-извãш (Ко.); Дóбро, ричé, сáмо он ми испрãти тúка, пóсле нéкуј мéсиц двã кí дóјде (Кр.).

12.27. Речењето на дејствата во реченицата слободно едно по друго без сврзници е широко позната особина и таа се јавува и во еницевардарскиот говор: Тýа нãнãкã зã-пéтстóтини ил'ãди се прудãвãт, ти милиúн сáкãш; Си-и-зé тáтку-му пáрити, дéјту гу-устãвí; Пã си исчудíјã, не и-ујдíсã, нíкãк; Áбе, ричé, нã-мéн, виј си игрãете тúка, си пráвити тãквã, ричé, јã дã-тãрпãм сéгã; Сéгã нéгу

гу-слушѧт, не мѧжѧт как, не му-ујдисѧва, мѧра; Гу-удриѧли, тапа-тѧпа, тапа-тѧпа, му-ѧ-зѧвѧт зѧмјѧтѧ, гу-фѧкѧт и нѧгу; И во фѧти дѧјту, пѧла тѧквиѧа крѧши прудава, нѧшту нѧ-вѧкѧ нѧнѧкѧ, пуртукаѧли, тѧквиѧа рѧбѧти, лукѧми, вѧка пу ѧлицити нѧнѧкѧ; Стои, стојѧт тѧја, слугѧнцити нѧдвур, му-вѧкѧт нѧ-кѧркѧ-му; Е, сѧкуј ден пу-иднѧ јѧдѧм, вѧдин читѧри ки јѧдѧм. Сѧкуј ден пу-иднѧ јѧдѧм, вѧдин читѧри ки јѧдѧм, вѧка; Лигнѧ нѧ-кѧјнут, си утиѧди, чѧшмити си пуштиѧ; Ех, млат јунак бре, вѧкѧ, рѧбин сој, ѧдри мѧздрѧкѧ нѧ-зѧмин, вѧрзи кѧјнѧ зѧ-маздрѧкѧ, ѧлѧ вѧму дѧ-си-лѧфиме. (Ко.); Дѧцѧтѧ нѧшту не рѧбѧтиѧ тѧму, ѧ-изгутѧвѧѧ нивѧстѧтѧ, там шѧлувѧ, рѧзни пригѧчѧ, прикијѧтѧ, чурѧпи плѧтиѧ и пѧсле трѧбеа жѧто, бѧлгѧр (Ил.); Нѧшто сѧло кумпиѧри нѧгу рѧбѧтиуме, ниј су кумпиѧри живѧуме. Ки ѧриш, ки прѧвиш питнѧјсѧт-дѧвѧјсѧт ил'ѧди, ки си-гу-клѧјш сѧто зимувѧште; Жѧните дѧма нѧшто не мѧжѧт дѧ-прѧвѧт, без мѧжи жѧните шо ки прѧвѧт. Нѧ-сѧ врѧдни ни дѧрѧва дѧ-бѧрѧт, не мѧжѧт дѧ-ѧрѧт (Бар.); И зѧва и субрѧл цѧли дивѧјки шо не се мѧжѧни, кѧи кѧе си ѧрѧсѧт тѧе кѧе си зѧвѧт; Мѧжу, ричѧ, дѧ-знѧиш зѧ-глѧвѧта ти-ј, не е зѧ-мѧне, зѧ-тѧвѧја глѧва зло. И во утѧври-данк вратѧта, вап тѧја му-и зѧва жѧбините рѧби му-и изгурѧва; ѧди му турѧва нѧ-иднѧ шѧмијѧче, гу-клѧва нѧ-цѧпчито (Кр.).

Подредени реченици

12.28. Кај ваквите реченици во еницевардарскиот говор нема некои специфичности кои посебно би го изделувале него од соседните говори. И овде се поприсутни сврниците да и шо, оти, а отсуствува сврзникот бидејќи. Од туѓите сврзници овде е карактеристичен сврзникот дил'му.

12.29. За финалните реченици во еницевардарскиот говор е карактеристично тоа што тука не се јавува сврзникот за да, туку само да: А тѧкѧ дѧ-изгѧриш и брѧли дѧрѧвѧ дѧ-гу-гѧрѧт; Кѧгѧ ѧѧт, зѧпѧлиѧ ѧгин, брѧѧ гу-фѧтиѧ дѧ-гу-тѧснѧт; Бѧше та фѧтѧна и зѧвѧт сѧга дѧ-ѧ-убѧсѧт; Кѧга пѧли иднѧ дивѧјка чѧка сѧга дѧ-дѧјди лѧмјѧта дѧ-ѧ-јѧди царцкѧтѧ кѧркѧ; Јас чѧкѧм лѧмјѧтѧ дѧ-ми-јѧди, дѧ-ѧ-утѧври чѧшмѧтѧ дѧ-пѧлнѧт вѧдѧ нѧрѧдут, ѧку не ѧнѧк не мѧжи; Нѧ-зѧт-му удри иднѧ пичѧт дѧ-си-гу-знѧј ѧти и-нѧјну; Гѧспут гу-пушти нѧ-иднѧ жѧнѧ дѧ-му-ѧ-зѧвѧ дѧшѧтѧ (Ко.); И пѧсле ки зѧвѧше нивѧстѧтѧ дѧ-дѧрѧвѧ пред дѧ-ѧ-сѧл'ѧт; А уф-пѧтукут ки ѧјшѧ, нивѧстѧтѧ и

зѣтут ки о́диѧ нѧ-нѹнкуту дѧ-сѧ-гѳстѧт (Ил.); Ыма идно́ са́ка дѧ-флѣзе дѧ-слѹша мѹзика (Кр.); Оди дѧ-му-ка́жиш нѧ-сил'ѧјнто дѧ-до́јдѧт дѧ-ме-изва́дѧт, под фил'ѧн плѳча сѧм (Бар.); Пу ѧдно́ вре́ме се сѧѧли нѧ-ѹтруто јѹзбѧшијѧта ут-гра́дут, ут Пѧзѧр дѧ-вѧде шо стѧнѧ та рѧбо́та; Ба́бѧ-ми го зема́ со цел дѧ-гу-но́си нѧ-Пѧпѧри́стуфци. Пѧпѧри́стуфци дѧ-гу-зѣва́т дѧ-гу-пра́ва́т са́атут (Е.В.).

12.30. Кај декларативните реченици најчесто се јавува сврзникот ѳти, а по него уште и шо и да. Сите тие се јавуваат и во други типови реченици. За целата југоисточна група македонски говори најкарактеристичен е сврзникот ѳти: ѧма са́мо ма́лчи, да не ла́фиш ѳти ми-бига́ жѧнта́; И во му-пра́ви ѳти не́ма дѧ-си-фа́ти; Он ми-ка́жѧ ѳти на́зут ми́сли, не на́прет са́му ѳди; А то цар не зна́и ѳти шо са́-тијѧ, ѳти му-и-же́нѧ та; То му тикна́ ѳти бра́т-му ца́рцка́та кѧрка́ а ѧма; Ки му-ка́жиш ѳти бига́х (Ко.); Тѹрците не зна́ѧт ѳти ко́пат и пика́саа (Бар.); Му-ка́жѹва́т ѳти та́тку-му ке-и зѣва ва ве́ча́р (Кр.)

Мошне често во овој говор се јавува сврзникот шо(што), но во овој тип реченици се јавува нешто поретко (барем во нашиот материјал): Аах, си река́л шо пра́виј јас; Јас ка́ту ви́дих шо ста́више там, бо́гами и јас си увѧтиј там (Ко.).

Во собраниот материјал од еницевардарско мошне ретко се јавува сврзникот да во вакви реченици: ѧбе ка ти ка́зај јас дѧ-ѳјш дѧ-ѧ-зѣва́ш нѧ-же́нѧта́ ду́ша́та; Му-ви́ка три гудѧни дѧ-ше́таш пу-зѧмин (Ко.); Оди дѧ-му-ка́жиш нѧ-сил'ѧјнто дѧ-до́јдѧт дѧ-ме-изва́дѧт, пот фил' ѧн плѳча сѧм (Бар.) Ыма идно́ са́ка дѧ-флѣзе дѧ-слѹша мѹзика; И ѳдма на́риду́ва дѧ-се́ди ду-гудѧна вре́ме пут ска́ла́та за́купа́на ут пулуви́на, дѧ-му-ска́пат но́гите...(Кр.).

12.31. Меѓу временските сврзници кои ги воведуваат темпоралните (временските) зависно-сложени реченици најчесто се јавуваат сврзниците ка/ко́а (кога) и то́гај, а освен нив се јавуваат уште и: дур, штом, пред да и идно́. Сврзникот ко́га е, веројатно, најчест и се јавува во различни варијанти - ко́а, ка и ко: Са́бајле бе́ше, ко́а гле́да до́лу нѧ-мо́рту идна́ ла́мја ѧма́ло там; На́шту се́лу то ѧми си кла́де ут цар султа́н, ѹшти ут то вре́ми ко призе́ Тѹрциа; Ко́а ки по́мина́т ви́ика, то стрѧднута́ ки би́ди ца́рут; Ко́а ки по́мини стрѧднута́ ви ки-ѧ-пуда́јте тра́ска́та и он ки-гу-зѣва́ пи́смуту, то́-и ца́рут; Ко́а бе́ши за́-утипа́јне шо го но́сите ка́д-ме́н; Ко́а бе́ши за́-утипа́јне ѹше на́-го́ри ко́а гу-но́сијте дѧ-гу-утипа́јте; Три гудѧни не-си-за́смејѹва́ши, а то́гај ка му риче́ за три гудѧни си за́смиѧ; Ко́га ти

кумандуваш треба да-чуиш (Ко.); Таа певна требаше да се пее тогаш
кога к'а качат нивестата, шо му-вѣкат, то кој ки чуише, сѣте ки сѣ-
расплакаа (Ил.); Ко си вѣрнаа надолу да си дојдат, сиднаа на-некуа
плоча да-си-пучинат (Бар.); Коа видел идна бѣричка тука, некуа
водичка, фап та јабалката уф та бѣрата; Кѣлку шо бѣше цѣрно, коа
излѣзе сланце грее, бѣтер уд-женѣ-му (Кр.); Ка си идат, цѣрут,
нивестата пули, кутуј то и то; Ка фѣтиа да-идат запалиѣ бѣр-
нити(Ко.); Бѣбата ка ѣ-видѣ јабалката ѣ-издѣ (К.); Ка ки-гу-испиѣмѣ
вѣнуту ки играјамѣ; Ка ки-ѣ изѣрамѣ нѣвѣта ки си ѣјмѣ (Ил.).

Поголема распространетост на овој терен има и сврзникот тогаш: Тогаш бѣрат-му кѣту си путрисѣл дома, коѣ ѣди да-вѣди, си
рѣкал, нѣмам видѣно јас ѣште на-рѣзѣта, коѣ видѣ три капки кѣрф;
Тогаш му-тикнуа на-бѣрат-му ѣти бѣрат-му лижал су-нивестѣта нѣјна...;
И тогаш цѣрут пу-идно пѣчат му-удрѣ; Тогаш ѣнгилут си засмѣа, а
дѣјту гу-видѣ ѣти си засмѣа; Три гудѣни не си засмѣјувѣши, а тогаш,
ка му-рѣчѣ за-трѣ гудѣни си засмѣа (Ко.); Тогаш ки пѣчна лѣбут да-
гу-мѣси; Тогаш нѣмѣше бѣлници кѣко вѣја сѣга, тогаш дома раѣале
женѣте (Кр.).

Другите сврзници со кои се воведуваат темпоралните реченици се дур, штом, пред да, идно: Ут пунидѣлникут ка ки зафѣтиѣ
дур на-сѣбута, ду-пѣтук вѣчѣр (Ил.); Дур да-ѣј то па кѣ фѣтише да-
вѣка (Бар.); Штом ки дојдиш к'испаднимѣ зајдно (Ил.). И пѣсле ки
зѣвѣше нивестѣта да-дѣрувѣ пѣд-да-ѣ-свал'ѣт; Идно ки дојдиш ки
зафѣјмѣ да-рѣбѣтмѣ (Ил.).

12.32. За причинските реченици во еницевардарскиот говор е карактеристичен сврзникот ѣти, како што е, впрочем, и во соседните долновардарски говори. Влијанието на грчкиот јазик при толку широкото распространување на овој сврзник во овие средини е очигледно. Покрај тој сврзник во ваквите реченици се јавуваат уште и сврзниците: штом, зашѣ и турцизмот дѣл'му. Најчест е, како што спомнавме порано, сврзникот ѣти: Знаѣи тѣјѣ сѣ-сменѣја сѣтне ѣти
видѣја дѣјту-ј по-учѣну ут-нѣх; Сѣм пуштѣн ут-фил'ѣн чувѣк ѣти
ѣтре си-женѣи и ви кѣни на-свалѣба; Гѣздѣта не знаѣиши вѣке ѣти как е,
по-и, ѣти ѣнгил-и; ѣти как вѣкаѣи ѣти сѣкуј шо пѣви да-напѣви
главѣта; Еѣ, рѣчѣ, шо глѣдѣш, не-а-утипѣ ламјѣта, ѣти гу-слѣга ѣти
момчиту нѣјну, не ѣти и бѣрат-му; Си ѣди. Бѣрат-му гу-утипѣ ѣти
лижал су-женѣта (Ко.); Не идѣм кѣт вас ѣти не ѣјта и вѣјѣ (Ил.).

Другите сврзници со кои се воведуваат причинските реченици се зашо, штом и дил' му: Нă-мѣн ми-тикнă зашо гу-устави. Штом имă краф дă-знајш ѓти сăм загинат (Ко.); Штом ки дѳјдиш јас не идăм (К.); Дил'му нă-мѳжă он, нă-мѳжăм и јас; Дил'му не мă-сăка и јас не гу-сăкăм(Ил.).

Локално ограничено се јавуваат уште и сврзниците дека и чим. Првиот сврзник е забележан во селото Куфалово, а вториот во Крушаре: Не идăм кај вас дека не идитă кај нас; Не ти давăм дека не ми-давăш (К.); Во Крушаре се забележани и двата сврзника: Не идăм ѓти /дека вие не идите. Сврзникот чим се јавува само во материјалот од Крушаре: Чим не мѳжиш ти не мѳжам и јас ; Чим те сăка нек те зема (Кр.).

Интересно е дека според искажувањата на информаторите од селото Илиџиево, во кое во ваквите реченици се јавува сврзникот ѓти, во Кулакија се јавувал сврзникот дека во причинските реченици. За жал, ваквото тврдење не може документарно да се потврди бидејќи не постои можност за остварување контакт со жители од тоа село кои го знаат и говорат македонскиот дијалект од тоа село. Причините за тоа се добро познати, а во реонот на Кулакија, според искажувањата на жителите на Илиџиево, во осумдесетите години од минатиот век имало само неколку старци кои сеуште го задржале словенскиот дијалект.

12.33. Условните реченици во ениџевардарскиот говор најчесто се сврзуваат со сврзникот ако, а освен него се јавува и сврзникот да: Ако бѣпи нивѣстăтă ут-дрѳгу сѣлу свăдбăтă ки зафăтише ут-сăбута нă-вѣчиртă кăј-зѣгут (Ил.); Дă-знаите сѣлото нѣма дă-бѣде ако не ме извăјте ут-тăмука (Бар.); И трѣкиут пăт ако ѳ-фăрли, ричѣ, жăба нѣка зѣва; Он мѳжи не сăка дă-си-жѣни, а ако сăка дă-си-жѣни нѣка зѣва жăба; Ако чѳе не-гу-мѣси лѣбут, ки си и клăде жăбините рѳби; Иднѳ дă-има дă-си-нăјăди дѳбро и ѳште иднѳ дă-устăне, ако не глăвăта кѣ ти а скѣнăм; Утре ки ми дунѣсиш иднѳ кѣбе, иднѳ дă-има дă-ми-зăвѣиш, ѳште иднѳ дă-устăне, ако не глăвăта кѣ ти а сѣчăм; Дѳбро, ако дѳждăт дрѳзи дивѳјчијна кѣ дѳш и ти; Ако излăжиш, ричѣ, глăвăта. Глăвăта кѣ ти а сѣчăм. Ако кăжиш ки ти прѳстăм (Кр.); Аку ѳдăм тăму ки-ти-кăжăм; Аку уздрăвѣам ки дѳждăм; Аку бѣришă и мѳвăтă мет, бѳмбăрут ки субѣришă пѳвике (Ил.) итн.; Вѣди, вој лѣчно шѳ-е, чувѣк, цар, дă-мѳжи дă-лăфи јă сѣстрă-ми кѣ-му-ѳ-дам и пулвѣнта зѣмјă ки-му-ѳ-дам бăкшиш (Ко.);

Кој знае шо имаше пут плочата, шо немаше. Дă-устанвава ки-видууме (Бар.).

12.34. За допусните реченици во еницевардарскиот говор може да се каже дека се јавуваат со сврзниците макар и и да. Честотата на нивното јавување во текстовите не е голема, но сметаме дека во овој случај не може да се донесуваат некои поопшти заклучоци врз основа на честотата на појавувањето на одделни појави во текстовите: Вика-а жента, да-ти-страмува, риче, прит толку л'уда, макар нека беши и да-тарпи, да-не-дојше тука да-ти-речи (Ко.); Не, не ако. И да знајш нешто да-не кажиш. Полошо е ако кажиш-му кажува Турчинут.(Е.В.).

12.35. Последичните (консекутивните) реченици релативно поретко се јавуваат во текстовите. Тие во овој говор се јавуваат со сврзникот шо, а во с. Крушаре е забележан и сврзникот штото: Толку гу-типаја шо не мојше да-стои (Е.В.); То са-нал'ути ногу шо му-кажаа идно лаф (В.); Така гу-удри шо во падна (К.); Јас сам сирумах штото не можам да-дам (Кр.).

12.36. Кај релативните реченици и во еницевардарскиот говор е карактеристичен сврзникот шо: Ут-глава и изици, ут-тија шо носи изикут друго ништо; Си-гу-сечи малечкуту прас ут-сабјата шо беши на-стредин кладена; Тате, риче, две ми-дујдеа на-мен, кои-са, куту идноту и другуту, шо и знам кои ми-ј момчиту; Ымме мака ут-Турчин шо ни-а-привзема планинта и местуту, царивата земја и нија избигае; Оди види-и, риче, тија децата сираци шо и устави (Ко.); Дујде иден човек што имаша бела брада (К.); Коа ки стигнеа дома, ду-зетут, тие шо беа устанати таму ки запалиа огин (Ил.); А, море, варви-си-го редут, шо знаиш то ; И тие куките уд-арамите шо беа правени опште стоива; Беа устанали голе жени, шо ки работат жените; И то Свети Илија, шо маки тигл'а селато уд-него (Бар.); Таму уф-таа барата имало некуа жаба шо се правувала како нивеста; Идна пу-идна да-варват, кои шо ке-си-аресат тија ке-сизват; Царут наредил нема шо, шо има млеку на-цела држава да-гу-дунесат тука; Ее-е, риче, шо има идно момче, шо свири, цела нокни занимаваше, ни сон да-ни-фати, ни-да-замислиме за-дома (Кр.).

ЛЕКСИКАТА НА ЕНИЦЕВАРДАРСКИОТ ГОВОР

13.1. Лексичкиот состав на еницевардарскиот говор во основа е ист со лексичкиот состав на другите македонски говори. Разликите што при контактот со говорот први доаѓаат до израз се должат најмногу на промените настанати поради редукцијата на неакцентираните самогласки, елизијата, акцентирањето во целина и донекаде на зборообразувањето. Немањето контакти со најголемиот дел од македонските дијалекти, како и со литературниот јазик, во голема мера придонесува за зачувување на постариот народен лексички фонд со сите влијанија од другите балкански јазици кои биле присутни во Македонија до балканските војни. Од друга страна, отсуството на контакт со литературниот јазик, немањето можност за школување на македонски, во ситуација кога сето тоа е заменето со школување на грчки јазик, потребите на секојдневниот живот и комуницирањето со администрацијата, како и влијанието на средствата за масовна комуникација овозможуваат, природно, навлегување на сè поголем број нови грчки зборови од сферата на секојдневниот живот, административната и апстрактната лексика, термини и поими од разни области на техниката и животот во јазикот на македонското население.

13.2. Собраниот материјал од преселниците од еницевардарско кои подолго време живеат во средина на друг македонски дијалект и со влијание на литературниот македонски јазик не овозможува детален, попрецизен опис на лексичкиот состав на говорот. Поради тоа во натамошното излагање ќе направиме обид за скицирање на она што може да се заклучи од вака собраниот материјал.

13.3. Во областа на лексиката сврзана со физичкиот изглед на човекот, неговите физички и психички особини, хигиената и

болестите, семејството и роднинските односи, во овој говор се изделуваат следниве покарактеристични лексеми: жа̀блѝна (забен венец), зла̀шка (жолчка), ѝкра (задниот мек дел на ногата под коленото), ко̀ка̀л (коска и зглоб, глужд), кл'уч (зглоб), ка̀ла̀м (предниот дел од ногата под коленото, коска), клѝпа̀ло (клепка), жа̀пка (Б.; мекиот заден дел од ногата под коленото), ка̀тни за̀п (катник), ку̀чуви но̀кти (Кр.; кожата што се лупи околу ноктите), о̀чник, о̀чници (К.; кучешки заби), у̀мник, та̀рбушѝна (внатрешноста на стомакот), тра̀нка (К.; црнка во окото), са̀рт ('рбет), плѐшка (лопатка), фа̀лка (образ), слѐпи но̀кти (Кр.; кожата под ноктите), ча̀клан (Б.; глужд); а̀ро̀ра (К.; грчи), кукурузлѝја (К.; кадрав), ма̀ра̀с (Б.; болест), ма̀ра̀злиф (Б.; болен), а̀л'а̀п (К.; човек без рака), па̀пу-њуса̀л (К.; болен, пожолтел, овенал), ча̀ка̀рлѝја (К.; шашлив, криво-глед), ша̀ша̀рлив (В.; шашлив), кукурушлѝф (В.; кадрав), ча̀нгалѐст (К.; повисок за годините), чи́чо̀к и чимчо̀к (К.; јачменче на окото), ка̀јл' а̀ш (К.; неработлив, мрзлив), те́мбе́л' (К.; најкутлив), чимичо̀к (Пил. јачменче во окото); сма̀ргол' (К.) и шма̀ргол (Б.; мрсул), ба̀ба̀ша̀рка, ба̀пта̀ша̀рка (сипаница), е́нса (јанса), ра́чкур (чекор), чу́пе́рка (К.; растојание меѓу палецот и показалецот), бо̀ј (К.; висина), по̀ра (Б.; возраст - на-ко̀ја по̀ра си? Тој е мо̀ја по̀ра. Таа по̀ра и он е), ко̀дош (Пил.; шпион, предавник), за̀вра́тник (Кр.; шамар), ви́жда (Кр.; посета, визита; ви́жда о́да̀т ут-ку̀ка на-ку̀ка), а̀лча̀к (Кр.; полубудала), ла̀пса (Кр. будала), се на́студи́л, на́зими́л (настинал, се преладил), и́кимѝ́ја (лекар), са̀рса̀ла (очи́ла), бри́шка (крпа за бришење), са̀пувѝна и ска̀ма (сапуница), дри́м (прашина), шти́рка (јалова, неродна), цо́л'ко (мало дете), ма̀кса́мче (дете пред да заоди), ма̀кса́м (дете), чи́л'а́т (деца, пород), со̀ј (роднини, пошироко семејство), ва̀ртуве́р и ва̀ртуве́риц, ва̀ртуве́рка (луѓе што „прават работа“, ги запознаваат младите, нешто како стројници), са̀јби́ја (домаќин, газда), а̀рма́сник (свршеник) а̀рма́сника (сврше-ничка), та́јфа (Пил.; семејство), ма̀рте́р (Пил.; сведок на свадба), бе́бе (Кр.; бато - обраќање кон постар брат: бе́п Ѓчо), до̀до (Кр.; дадо - обраќање кон постара сестра), л'у́нка (леунка), л'у́нче (Кр.; новороденче), питими́ја (Кр.; единствен син меѓу многу ќерки; на се́дум се́стри идно́ брат), о́ча̀к (Кр.; очув), фу́ругли́ца (свадбен бајрак, искитен стап) бирику́кин (Ил.; домаќин, домаќински се однесува), турику́кин (Ил.; недомаќин, растурикуќа), кусуви́дло (Е.В. кусоглед), ка́мбу́р (Е.В.;

грбав), илиќија (Е.В.; возраст), руѓа (Е.В.; кара - сè на-него треба да-го-руѓа некој; Тој те руѓа), линѓер (А.; даровите што и се даваат на армасниката-свршеницата), дуку-л'аџи му-са-тија (А.; се преправа, измислува нешто, преувеличува, иронизира), пърлива коса (Ко.; кадрава коса), лафџанка (Ко.; зборлива), кираса (Ил.; почести) итн.

13.4. Лексемите од областа на професионалните ознаки на луѓето според нивната професија во најголем дел совпаѓаат со оние од другите македонски говори. Меѓу покарактеристичните се: испи-чар (А.; аптекар), џскирлија (војник), туџар (трговец), измиќар (измеќар, слуга), ѓинл'ук (К.; надница), ѓинл'укчија (надничар; К.), јапџија (К.; сидар), кл'ускач (К.; скитник), рашитар (Ил.; скитник, шетач; Рашитар најден, каџа шетиш? Та-нема, уткога та-палам), џлајтка (Ил.; домашна помошничка, слугинка), тригач (Ил.; права тригус, берење на лозје) итн.

13.5. Во областа на лексиката сврзана со секојдневниот живот на човекот, неговиот дом, домаќинството, јадењата, облеката и обувките се јавува приличен број карактеристични лексеми, од кои добар дел се турцизми и грцизми: баџмаќ (скала), баџа (оџак), буџре горен дел на катот - делот околу огништето), бијл'ур (К.; порцелан), букло (сад за течност), бунела (вилушка), бучка (дел од огништето кајшто седат домашните) (Кр.), џрџ (шарена подлога од козја волна; К.), џранија (голем котел), варела (К.; сад за течност), ваглин (јаглен), душуме, зџупка (К.; дрвен сад со капак, служи за носење на манџа, сирење), џзба, ириџија (квака), каџиш (чад), каџи (чади), каџ (К.; дел од огништето), карта (сад за течности), купџнка (мал сад за месење зелник, погача), копџн (дрвено корито, Е.В.), куџла (Е.В.; дрвен сад обложен однадвор со плех за мерење пченица, собира 12-13 оки), јапџија (К.; голема куќа), келџр (К.; дел од куќата, служи за чување храна), ликајна (дрвен сад за толчење лук), луџ (К., Е.В.; дрвениот обрач околу ситото), лулџка (Е.В.; лулка), ленѓер (Кр.; послужавник - со истото значење пошироко се јавува грцизмот диск), мисур (чинија), мендире (миндер; К.), мутваќ (Е.В.; летна кујна), плет (плот), пџдница (К.; земјена тепсија за печење), пџрмаќ (К.; дрвено столче или летва што служи како дел од оградата на скалите; исто и дел од тркалото што го поврзува обрачот со оската - спица), пџна (Кр.; дрво со крпа за бришење на фурната), раќла (К.; место кајшто лежи лебот), сојка (К.; нож што се расклопува), сан (бронза), самџлак (сидана просторија за чување

слама; плевна), софра, търпеза, сандарме (Е.В.; вид штици за под, нутифедер), бл'ут (пченица за во црква; Е.В.), јарма (Е.В.; крма), турлинка (ронка), лигда (сланина, маст), дървено масло (маслиново масло), гѣбајнца (К.; вид зелник), кал'анти (К.; вид печени кори) куластра, масло (овча и кравја маст), литургија или пупка (вид лепчиња што се носат в црква), мулѣсал (мувлосал), цигѣриди (цимиринки), шѣрлаган (масло од сусам или сончоглед), бришкичка (шамивче), гуна (вид долга облека), ѣстар (постава), билчук (К.; тока; дел од коланот низ кој поминува тој), ѣшмак (материја, асе), вуркузун (врвца), зунка (појас), калам (К.; убјала, нешто како чорапи), кавѣт (К.; ткаена, волнена, батанисана женска зимска облека), калчуни (дебели чорапи), каврак (потенка, свилена шамија), киркѣлка (К.; ремен), кусак (К.; облека што не пропушта вода, со качулка; ја носеле овчарите и постарите луѓе, изработена од шајак, долга и широка), лупута (К.; кожички за врзување на опинци), либаде (Е.В.; вид облека), л'урка (К.; шајачна долама, не биена, со пресечени отворени ракави што висат врз рацете), интирија (Е.В.; вид облека), пѣпѣци (К.; чевли), пѣнук (опинок), пинчуница (врвца за опинци), руба (алишта), сагија (К.; вид облека), скѣрни (високи чевли), фѣнѣла (поткошула), филипка (Е.В.; дупка за копче), фѣдра (Е.В.; постава), чукурлук (К.; дел од облеката низ која врви вуркузунут, врвцата), ѣока (К.; вид кратка горна облека поставена со јагнешка кожа), ѣибѣ (Пил.; женски кожув), ширвѣта (К.; шамија), шкѣп (К.; нешто како шамија што се носи под горната шамија), шеј, шеива (работи, предмети, ствари), шѣирто (кибрит) итн.

13.6. Лексиката од областа на земјоделската и сточарската терминологија, домашните животни и разните алати што се употребуваат во секојдневниот живот и во занаетството исто така дава еден подолг список карактеристични лексеми од различно потекло: дингил' (К.; дел од воденица), дѣрмѣјн (вид решето), дикајна (Кр.; штица со остри сечива за вршење), жѣгли (К.; дел од јаремот), каѣпѣлок (К.; вид решето), кутла (К.; сад за мерење жито), скувал (остатоци во дѣрмѣјнут по отсевот на житото), пѣлишник (дел од плугот), пѣријув (К.; ремен, врвца од дебела шиена кожа што го поврзува јаремот со пѣшката - држачите на ралото), пѣрѣлица (дел од воденица), фѣндак (К.; сноп), ѣвола (К.; набабрува, 'рти), стримѣјне (Кр.; стримѣна нѣва за-лозје; обработена, подготвена за лозје), нѣвиште (Кр.; нова нива), стаѣрга (Кр.; непокриено место за

мол-зење), у́трина (Пил.; некопана, неработена земја), упа́шкана (Пил.; последна ракија); ба́дарка, ба́дјарок (В.; мисирка, мисир), да́рначка, да́нак (Е.В.; јуница, јунец), па́пија (патка), па́пјарок (патор), а́ргач (Пил.; ста́рга, место тесно низ кое врват овците за молзење), се́ре (Пил.; нечистотија во волната), сирли́ва ва́лна (Пил.; нечиста волна, со се́ре), а́рва́лија (Кр.; коњ што оди без тресење, мазно), виште́рна (Кр.; корито со вода за поење), клуца́к (Кр.; железа за облакот, дел од самарот), па́лдџам (Кр.; колани што се врзуваат одзади, под бутовите на коњите), а́ер (К.; просторија за чување говеда), а́јга́р (ајгар, коњ за приплод), бо́ска (виме), бил'у́к (стадо, булук), му́ла (муле), дукáт (просторија за чување коњи или заедничка за коњи и говеда), не́рац (К.; крмнак, вепар), коч (овен), сви́ска (К.; млада овца), свизда́р (млад овен), кисе́м (К.; овен предводник), шилéжџа (јагне), кóрда (К.; место кајшто лежат малите јагниња, шилежињата), ка́рлик (К.; овчарски стап), пу́јата (колиба), приде́л'а (К.; поголемо стадо од бил'у́к), бу́тим (К.; дрвен, висок и тесен сад за правење матеница, биење млеко); миш (глушец), бла́јна (Е.В.; голем струг), ка́ржа (Е.В.; вид чивија), блízна (Кр.; челик), ка́рфија (клинец, шајка), та́рвојн (Кр.; пила со рамка), за́мба (К.; железо за правење дупки), ске́пџар (К.; тесла) итн.

13.7. Од областа на растителниот и животинскиот свет за овој говор се покарактеристични следниве лексеми: блúстур (К.; штавеј), димл'у́с (К.; нане), ва́ртика (К.; вид цвеќе); муло́ха (К.; сардела), миргилише́ (К.; нарцис), па́тата (компири), ра́мојн (К.; камилица), сла́чка (К.; трева жолта како конци), ча́лан (К.; глужд на дрво), фа́шкан (К.; грмушка), чви́нка (К.; вид птица), па́лажок (К.; полжав), ра́чка (К.; подземни жолто-бели бубачки што ги јадат главичките на кромидот), во́са (оса), кук (К.; бубачка што ги напаѓа говедата), ди́ви ко́јна (К.; вид големи мрави), ди́ва ка́мила (К.; голем зелен скакулец), шл'у́пка (К.; лушпа на риба), а́вјар (икра од риби), клен, клини́ка (Е.В.; вид дрво), ка́рота (Е.В.; морков), па́нџар (цвекло), а́ргаван (јоргован), ко́привка (Кр.; полски јасен), пру́на (Кр.; црн плод што ја собира устата), ли́лјак (Кр.; вид риба), ца́рево ку́ре (Кр.; риба), ту́рна (Кр.; штука), на́рџа (В.; мрести - рибите се на́рџат), вúнтур (В.; вид орел), гури́да (зелено грозје), са́рса́лина (кајсија), на́млија (Е.В.; ред трева што се коси), шл'у́пка (Е.В.; лушпа), ла́гоѓер (Ил.; полски глушец), јо́нца (В.; детелина), пи́појн (диња), за́ркада (Пил.; срна), за́ркадо́к (Пил.; срндак), сле́по пи́ле

(Пил.; лилјак), пайда (стапица), пурлиндa (Пил.; школка); бърлок (К.; многу треви, како жбун), глутеш, глотки (К.; сламки во вода, раски во храна) итн.

13.8. Лексиката од областа на географијата, метеорологијата, астрономијата не се одликува со многу разновидности во однос на другите говори: нисја (В.; остров), дърча (В., Кр.; краток силен дожд проследен со ветер), лива (Ил.; западен топол ветер), јук (Ил.; јужен ветер), јасник (Ил.; јасен, ведар ден или ноќ), зунка (Ил.; виножито), пажалок (Кр.; виножито), урач (К.; најсветлата звезда на север), сулинар (мразулец), боанак (К.; силен дожд), гол (езеро, поголема површина под вода), далга (бран), варталок (К.; водовртеж), палнеш (Е.В.; полна месечина), гинеш (Е.В.; млада месечина), божилак (Е.В.; виножито), састра (утро), киндја (А.; предвечер), умушка (А.; предзори), напкумта (после, потоа), сурва (А.; Нова година); Народните имиња на месеците делумно се разидуваат во распределбата по месеци според добиените податоци од информаторите од различни села: кулужек и гулемуиут месец (јануари), сечко (февруари), житвар (Ил.; јули; А.; јуни), варшачут (Ил.; август; А.; јули), бугурјичин месец (август), карстовцко месец (А.; септември), митрофцко месец (А.) и митрофцки месец (Ил.; октомври), листупат (Ил.; ноември), никул (декември).

13.9. И кај лексиката од други области (оружје, пловни средства, превозни средства, црква и друго) има лексеми од различно туѓо потекло или видоизменети поради спецификите на говорот: варка, каик, шајка (К.; видови на чамци), маун (К.; поголем чамец со едра), рувел, патлак (К.; револвери), калчка (К.; сабја), гужба (К.; лак и стрела), ципане (К.; склад со муниција; муниција), синор (граница), матрал'ос (Ко.; митралез), микире (К.; принудна работа на заробеници), сургун (прогонство, интернирање), миур (печат), пул (К.; марка), сермија (К.; почитен влог, капитал во трговијата), комка (прическа), такам и палдаме (Е.В.; каиши за впрегнување коњ), суста (Е.В.; федер), трено (воз), аподилато (Е.В.; велосипед), замара (Ил.; дел од гајдата, личи на кавал), моруф, морува буја (Ил.; темноцрвена боја), пала (Ил.; бара), мазала (К.; никогаш), прикија (Ил.; чеиз), истикли (А.; нарочно), максус (А.; нарочно) итн.

13.10. **А р х а и з м и.** - Во лексиката на еницевардарскиот говор се јавува и извесен број лексеми со архаични корени. Нивната

застапеност, сепак, не е толку голема за да може да се каже дека говорот е со архаична лексика. Најголемиот дел од таквата лексика е присутен и во другите јужномакедонски, долновардарски говори. Една од лексемите со поширока распространетост меѓу југоисточните македонски говори е жир. Со значење плод од даб оваа лексема се јавува на целата еницевардарска територија. Лексемата јкра со значење „задниот мек дел на ногата под коленото“ се јавува во поголемиот дел од еницевардарско, а во другиот дел со истото значење се јавува лексемата жапка (Б., В., Ман.).

Лексемата кукурузлија (К., Ил.) се јавува во различни варијанти: курушлиф (Кр.), кукурушлиф (В.), курџлија (Е.В), кукурѹс (Р.), но секаде со истото значење-кадрава коса, кадрав човек.

На целата територија на еницевардарскиот говор се јавува и лексемата лен со значење мрза, мрзливост, како и изведените од неа: лениф (Кр.), линлиф и лѣнл'о (К.).

Во овој говор се јавува и лексемата луц, лѹбѹт со значењето обрач на сито.

Само во селото Бабјани е регистрирана лексемата пѹра со значење возраст: н»-која пѹра си? Тој е моја пѹра. Таа пѹра и он е. Во другите делови од говорот се јавува лексемата вѹрѹст, а со значење висина насекаде се јавува лексемата бој.

Меѓу лексемите кои може да се сметаат за архаични е и лексемата сѹчка со значење гранка, прачка. Оваа лексема е регистрирана во селата Куфалово, Вадришта и Илициево.

Во селата Вадришта и Пилурик, како и во градот Еницевардар се јавува и лексемата сѹа со значење стап со чаталест завршеток што служи за потпирање на нешто, како жица, јаже или слично.

Општа распространетост на оваа територија има и лексемата кѹмка со значење причесна и се кѹмка - се причестува.

13.11. Турцизми. Застапеноста на турцизмите во еницевардарскиот говор е голема. Отсуството на контактот со литературниот македонски јазик овозможило зачувување на поголем број турцизми кои на другата територија, каде во јавната комуникација се користи литературниот јазик, постепено биле заменети со лексеми од литературниот јазик. Во извесен дел тие и овде се заменети, но под влијание на грчкиот литературен и разговорен јазик. Сепак, присуството на турцизмите во овој говор сеуште е

големо. Во овој преглед ќе се задржиме само на некои од бројните турцизми; бој (раст, висина), џџар (готов, подготвен), ѓол (езеро), ѓинлук (надница), ѓинлукчија (надничар), икимџија (лекар), ил'ач (лек), измикар (слуга), сърсалина (кајсија), јџпџија (сидар), миргилише (нарцис), микире (принудна работа за заробеници), миур (печат), сурѓун (прогонство), кар (корист, полза), џам (стакло), пинџере, пинџерка (прозорец, прозорче), џимбуш (веселба), софра (ниска тркалезна маса), максус (нарочно), истикли (нарочно), сандарме (Е.В.; вид птици, како нутифедер), џипане (склад со муниција и муниција), сермија (почетен капитал во трговијата) итн.

13.12. Г р ц и з м и. - Контактот со грчкиот јазик на нашите дијалекти е многу подолг отколку со турскиот јазик. Влијанието на грчкиот јазик во јужните македонски говори особено се засилува по балканските војни со воспоставувањето грчка власт на овие територии. Оттогаш влијанието на грчкиот јазик врз македонските дијалекти на тој терен станува толку силно што во многу случаи не само што навлегува и во семејствата, особено со мешањето на браковите, туку успева и сосема да го истисне родниот дијалект од секојдневната употреба. Таква е ситуацијата особено со помладите генерации, кои со своите баби и дедовци комуницираат на грчки јазик, знаејќи само по некој збор или реченица на македонски. Средната генерација е најчесто билингвална и служи како мост меѓу постарото и помладото поколение.

Постариот слој од грцизми е заеднички за сите македонски говори и тој содржи лексика главно од сферата на црквата, но и пошироко од секојдневниот живот: даскал, џџала, ангил, ела, оти, думат, ламја, маѓаре, крумит, прас, триндафал, џфтин, кутла, скул'о, ѓуна, дџрмџн, зунка, ѓурида, како и грчкиот префикс пара-: пџра-дедо, пџрабаба, пџравнуки наставката -са: џрмаса, мулеса, пџпуњусал итн.

Поновниот слој од грцизми е карактеристичен само за македонските дијалекти од Егејска Македонија во кои тој се шири благодарение на условите во кои се наоѓаат македонските дијалекти во Грција. Секојдневното влијание на грчкиот јазик ја пополнува онаа празнина која во нормални услови на развој би ја пополнувал родниот литературен јазик. Новопримените грчки лексеми обично се адаптираат по род или по својот завршеток и во македонска реченица добиваат член. Со други зборови тие целосно се потчи-

нуваат на законите на дијалектната синтакса, морфологија итн. Овде ќе наведеме некои такви лексеми: астиномија (полиција), дикастирио (суд), епистимио (универзитет), проедро (претседател), автокинто (автомобил), трено (воз), аподилато (велосипед), андар (грчки четник), кираса (чести, почестува), фагана (машина што копа), ендопи (тукашни, староседелци), патати (компири), карфија (клинец), тригус (гроздобер), сино (граница), каро (морков), пибојн (диња), лат (масло, зејтин), скепар (тесла), бунела (виљушка), папуци (чевли), пурлида (школка), пайда (стапица), заркада, заркадок (срна, срдак), мартер (сведок на суд), кумбар (кум), панакота (штица на која се става лебот), диск (послужавник), фасул (грав) итн.

13.13. **Фразеологизми.** - За специфичностите на фразеолошки план за ениџевардарскиот говор во овој труд е тешко да се зборува. За да се даде подетален преглед на фразеолошкото богатство на говорот се потребни посебни истражувања, а за такви во нашиов случај не постоеја неопходните услови. Поради тоа овде ќе се ограничине на бегол поглед на она малку нешто што успеавме да го запишеме од собраниот материјал. Впрочем, најчесто фразеологизмите се распространуваат на пошироки територии и тоа се покажува и во нашиов случај. Сите изрази кои може да се толкуваат како фразеологизми се толку широко распространети и познати што најчесто и не се чувствуваат како нешто посебно, специфично за овој говор: му падна жалус (се нажали, сожали), падна боли ут-сикира (се разболе од проблеми, нервирање), бил'а ки купиш (ќе купиш нешто непотребно), да-гу-фанат за- кабаат (да му најдат грешка, вина), секуј шо прави главата да-направи (најважна е главата, од неа се произлегува, се прави), шо викат, чувекут очити да-му-испагат, ама муабетут да-не-му испадни такво реч (да се внимава на зборовите, да не се каже лош збор), куту идноту и другуту (близнаци, многу личат еден на друг), фати плод да-дава гопут (се роди нешто, даде плод), шо ти-ј пишано (што ти е судено), шо дал гопут (што се нашло, тоа што има), гу-зе на-душа (му направи нешто лошо; го отепа), гу-зе на-зап (му се налути), на-две на-три (на брзина), си вадат очите (се караат), лигна на-брашнато, ки легна на-брашнато (се помири, се смири, ќе се смири), ај бе карши глава (бегај), му пукна жлчката ут-него (виде многу мака), фати за-гуша (се тепа), му-падна на-раците (го начека,

се најде зависен од него), ут-идно́то му-фле́ва ут-другу́ту му-изле́ва (не слуша, не е послушен), фа́ти ко́рин (заседна), утво́ри-и о́чите (внимавај), па́дна на́-ва́лкут в-у́ста (падна во опасност, се најде во рацете на непријателот), му-да́де ца́рно на́-бе́ло (му даде потврда), ла́ж дуња́ -ла́жи век (приказна, нешто неистинито), на́-лиси́ца мо́жиш да му- на́јдиш пат, да и на́-куми́тито ки- му -на́јдиш - не мо́жиш да́-и на́јдиш (нешто навозможно, тешко остварливо), кој ка́ко ки -си-дро́би та́ка ки-си-са́рка (секој сам, си ја одредува судбината; резултат од сопствената работа), и пла́ка во ни на́-га́рло ни на́-за́п (премногу малку, недоволно), ли́чн-ј сла́нце грее (многу е убава), во ста́на бел ка́ко снег (стана многу убав), а́ма та му́зика ка́ко кучи́јна да́-си-дава́т (лоша музика), уста́најте су здра́вје (поздрав при разделба) итн.

ЗАКЛУЧОК

14.1. Еницевардарскиот говор има шесточлен вокален систем како и другите долновардарски говори. Во неакцентирана позиција системот има три фонемии и тие се дистрибуираат во сите позиции без ограничувања, освен формата /ǎ/, која во финална позиција се јавува само во регионот на Гуменца и селата поблиску до реката Вардар (Куфалово, Илициево, Постол). Оваа фонема во неакцентирана позиција се јавува главно како резултат на редукцијата на фонемите /а/ или /е/ или во некои туѓи зборови (ка̋смет), а под акцент како рефлекс на носовката ж, секундарниот ер (ѐ₂), или вокалните /р, л/.

Фонемите /а, е, о/ се јавуваат без ограничувања во сите позиции кога се акцентирани, а без акцент се редуцираат, освен во вокатив и на дел од територијата од говорот каде не се врши редукцијата во финалните отворени слогови.

14.2. Кај бивокалските секвенци од исти вокали изговорот се доближува до изговор на еден долг вокал (ā, ē) или изговор на вокал и негов алфон (аа̋, ее̋). Не се јавува само секвенца /оо/. Овие вокалски секвенци се акцентираат на првиот член од секвенцата, освен /ǎǎ/ која најчесто се јавува неакцентирана.

14.3. Бивокалските секвенци со /а, е, о/ како втор член се јавуваат само ако е тој под акцент и тоа во медијална позиција и во финална само на територијата без редукција во таа позиција.

Секвенците со /и/ се можни со сите вокали, најчесто во медијална позиција. Тие се меѓу најфреквентните секвенци и се јавуваат со акцент на првиот или на вториот член.

Секвенците со /о/ се јавуваат поограничено и под акцент во медијална позиција и во финална само во вокатив.

Секвенците со /у/ се јавуваат на целата територија само во медијална позиција, а во с. Баровица и во финална позиција, при што е важно дека /у/ тука се јавува место /х/ во аорист и импрефект.

Со фонемата /ǎ/ секвенци се можни само во медијална и финална позиција и тоа со /а, е, о/ само ако се тие акцентирани, а со /и, у/ независно од акцентот.

14.4. Редукцијата во еницевардарскиот говор е присутна како и во сите долновардарски говори. Таа ги опфаќа неакцентирани вокали /а, е, о/ во медијална и иницијална позиција без исклучок, а во финална позиција постојат извесни ограничувања и разлики во рамките на говорот. Така на поголемиот дел од таа територија редукцијата во таква позиција е слаба, т.е. нецелосна и се движи до степен на алофон, па може да се смета и дека крајните вокали во отворен слог не подлежат на редукција. Поинаква е ситуацијата во источниот дел на говорот долж реката Вардар, почнувајќи од Гуменца па до Илициево. Во овој дел редукцијата ги зафаќа и овие слогови (а>ă, е>и, ѓ, о>у).

14.5. Елизијата на вокалите се јавува пред членската морфема за женски и среден род и во множина кај именките, придавките и присвојните заменки, кај глаголите во 1 и 2 л. мн. Сегашно време (вја́нмă, вја́нтă), кај партикулата ќе (ќ'о́јмă), кај кратките заменски форми (т'ắрeсă, г'удрѝ), како и во средишна позиција.

14.6. Појавите како асимилација, преглас и лабијализација на вокалите во овој говор се застапени во мошне ограничен број случаи.

Алтернациите на вокалите кај именките и придавките во разни суфикси и во кореновите слогови е појава по која еницевардарскиот говор битно не се разликува од другите македонски говори според нивната застапеност и резултатите.

14.7. Историскиот развој на стариот голем ер (ъ) во овој говор е како и во мнозинството македонски говори - во силна позиција дал /о/, кое потоа е опфатено од дејството на редукцијата, а во слаба позиција исчезнува. Малиот ер (ъ) се вокализира во /е/, а во слаба позиција исчезнува. Секундарниот ер (ъ₂) дал /ă/.

Рефлексот на големата носовка ж во овој говор е /ă/, пред кој во иницијална позиција се јавува протетичко /в/ (ва́глин, ва́дица, ва́же), а во помал број случаи се јавува и рефлексот /у/: ку́јка, пуну́да, вру́ќина. Малата носовка ъ има рефлекс /е/ кое при редукција дава /и/.

Старото ъ дава /е/, ъ дава /и/, а вокалните /р, л/ се јавуваат со /ă/ пред или зад /р, л/- ѡр/рă и ѡл/лă.

14.8. Консонантскиот систем на еницевардарскиот говор се состои од 26 фонеме. Во поголемиот дел од говорот полумекото /н'/ затврднало со истовремена антиципација на мекоста пред /н/ -

јн, а во Гуменца се задржува мекоста при истовремено присутна антиципација –јн', а се јавува и новодобиено /н'/.

Консонантот /л/ се јавува пред консонанти и вокали од заден ред, а /л'/ пред /е,и/, но и пред вокали од заден ред, консонанти, на крај во словенски и туѓи зборови.

Фонемата /ј/ се јавува во сите позиции освен во почеток пред /е,и/.

За согласката /х/ е најобично да се јавува како наставка за имперфект и аорист и кај некои именки (грех, змех), а во средишна позиција се јавува во деминутивните форми на некои именки (брехче, ехче, прахче, фехче) и кај некои други именки (бахча, крехто, лахт, тахтабита и др.).

Во сите позиции се јавува /ќ/ со тоа што на крај се јавува поретко – изйќ, синдйќ, мустаќ, ноќ, додека /ѓ/ се јавува само во почетна и средишна позиција.

14.9. Кај консонантските групи се јавува дисимилација на -сч-, -шч- во -хч-: брехче, дохче, ехче, клахче. За групите -сйр-, -здр- и -ср-, -зр- е карактеристичен изговорот со /т, д/, групата -ски се менува во -цки, а -вн- во -мн- (рамно, грймна).

Почетните групи вн-, мн-, йч- се менуваат на тој начин што се испушта нивниот прв член: на́тра, но́гу, чинй́чка.

Обично е испуштањето на /т, д/ на крајот од зборот: авгус, дош, лос.

14.10. Во интервокална позиција се губат согласките секогаш во позиција по акцентот: /д/- бра́ата, во́ата, гувја́ата; /в/-би́ул; /ж/-стри́иш; /с/-на́пајш; /х/-вра́ут; /ј/-уда́а итн.

14.11. Фонемата /ќ/ во еницевардарскиот говор потекнува од прасловенските групи *tj, *kt, како и од групата тјј, додека рефлексот -шт- овде се јавува само во мошне ограничен број примери. Истото се однесува и на фонемата /ѓ/, која потекнува од *dj и дјј, а -жд- се јавува ретко. Побројни се примерите во кои се јавуваат групите -шт-, -жд- со потекло од прасловенските групи *stj, *skj, *zdj, *zgj.

14.12. Во целина консонантскиот систем на еницевардарскиот говор покажува повеќе сличности со говорите десно од реката Вардар, а во однос на /ќ, ѓ/ покажува поголема блискост со солунскиот говор.

14.13. Според својот акцентски систем еницевардарскиот говор спаѓа во групата говори со морфолошки фиксиран акцент. Во

поширока смисла тој е во групата говори со неопределен (слободен) акцентски систем, карактеристичен за говорите источно од реките Вардар и Црна. Природата му е експираторна, а интензитетот му е поголем отколку во говорите северно од долновардарските.

14.14. Образувањето на именките е како и во другите македонски говори. Во овој говор е забележлива слабата застапеност на аугментативите. Има сосема малку примери со -иште (витри́шта, жини́ште, ма́жиште, гла́виште, ра́чиште) и со -ина (гла́вина, ба́битина, жинутина, ма́жута).

14.15. Од синтетичката деklinација во овој говор е зачувана само номинативната форма и вокативната. Општата генитивно-акузативна форма нема наставка како во западномакедонските говори. Нејзините функции во еницевардарскиот говор се изразуваат со конструкција во која незадолжително се јавува предлогот на со именки од машки или од женски род: гу-видех (а́-видех) на́-Пено́ (Ма́ра) или без предлог: гу-видех Пено́, а́-видех Ма́ра.

14.16. Вокативот во еницевардарскиот говор се јавува без посебна наставка или со наставките -е, -о за именки од машки и од женски род: еј а́ргат, а́ргате, зидáро; ма́јко, думáќинке.

14.17. Множина во овој говор се образува со наставките -и и -ови за именките од машки род и со -јна за именки од машки род на -н: ва́глин-ва́глијна, ели́н-ели́јна. Именките од женски род образуваат множина со наставката -и, а оние од среден род образуваат множина со наставките -ијна или -а.

14.18. Колебање во родот меѓу машки и женски род кај именките има и во еницевардарскиот говор (вар, гној, жар): ва́рут-ва́рта, гно́јут-гно́јта, жа́рут-жа́рта.

14.19. Во еницевардарскиот говор е позната само една членска форма (на -т), т.е. позната е само опозицијата определеност: неопределеност.

14.20. Придавките во еницевардарскиот говор по ништо не се izdelуваат од другите говори. Специфично е само посебното акцентирање на партикулите за степенување по и нај и степенувањето на некои општи именки: по́-буга́таш, по́-јуна́к, по́-ма́јстор.

14.21. За заменките е карактеристично изедначувањето на долгата дативна и акузативна форма така што од деklinациските форми за датив и акузатив зачувана е само нивната кратка форма. Исто така карактеристична е појавата на на-конструкцијата и тоа

редовно со дативната конструкција, а со акузативната конструкција нередовно, но со тенденција и таму да стане редовна.

14.22. Во трето лице еднина кај личните заменки се изедначени машкиот и средниот род, т.е. заменката то го има значењето на двата рода: то чувек, то дете.

14.23. Карактеристична е универзалноста на кратката заменска форма му со неутрализирана разлика по род и број со што овој говор се вклучува во големата група јужни и западни македонски говори на кои им е позната оваа карактеристика.

14.24. Долгата форма од заменката за секое лице себе си и себе са самостојно се јавува само со предлози (прит себе, меѓу себе), а кратката во едни места се јавува како си со изедначена дативна и акузативна форма, а во други има различни форми за датив и акузатив (са-тѣпѣт, си-ѳдѣт).

14.25. Кај лично-предметните заменки исчезнати се дативната и акузативната форма и тие се заменети со номинативната форма, на-конструкцијата и кратките лични заменки. Истото се однесува и на неопределените заменки.

14.26. За показните заменки е карактеристично отсуството на заменката он, така што со демонстративно значење има само две форми и тоа за поблиски предмети и лица се јавуваат формите на заменката во, ва, вија и за подалечни формите то, та, тија.

14.27. Кај системот на броевите присутни се само специфичностите на планот на фонетиката и акцентот. Истото се однесува и на предлозите и во најголем дел на прилозите. Само мал број прилози е карактеристичен за овој регион и нешто пошироко: вадин, ваноќ, напкум, напкумта.

14.28. При образувањето на деноминативните глаголи најчесто се јавуваат суфиксите -е, -ува, а покрај нив уште и -ее, -са, а кај девербативните -не и -ува.

14.29. Глаголски групи има две, при што е- и и- групата се обединиле во една со вкрстување и генерализирање на и во основата во 2л. едн., а е во 3л. едн. Друга специфичност е задржувањето на а-групата што го поврзува овој говор со солунскиот, за разлика од другите јужни говори.

14.30. Во 1л. едн. сегашно време наставката е -ѣм, со што овој говор влегува во една група со соседниот воденски и солунски говор за разлика од посеверните (кукушки, дојрански и гевгелиски) во кои наставката е -ум.

14.31. За аористот е карактеристично отсуството на /х/ во наставките за 1 и 2л. мн. Втора одлика е отсуството на о-разделот во е-групата. Со овие две карактеристики еницевардарскиот говор се вклопува во групата со соседните долновардарски говори освен со говорот во Сухо и Висока.

За имперфектот е карактеристично само изедначувањето на е/и-групата со вокалот и во основата.

14.32. Кај императивот исто така се изедначува е/и групата со вокал и. Во еднина наставката е -ј кај глаголите со општ дел на вокал и -и кај глаголите со општ дел на консонант. Во множина наставката е -јте, т.е. во зависност од редукцијата -јтă, --јти. Негирани императивни форми се образуваат со не и ним, кои директно се поврзуваат со императивните форми во негирана заповедна конструкција.

14.33. Глаголската л-форма се образува од аорисната основа, освен кај една група глаголи од стариот о-раздел, кај кои се образува од имперфектната основа (вишăл, дошăл, рeкăл, сeкăл). Множинската наставка е -ле- во централниот дел и -ли- во источниот дел на говорот.

14.34. Глаголската придавка се јавува со основен вокал а, е, а нивната распределба е според аорисниот модел на распределба. Истото се однесува и на глаголскиот прилог, кој се образува со наставката -ки.

14.35. Сложените глаголски времиња (минато неопределено, предминато, идно и минато-идно) се образуваат како и во другите македонски говори, а во поглед на нивните значења немаат некои специфичности.

Сложените форми со има, нема се јавуваат како и во другите долновардарски говори, а од другите македонски говори во кои тие се најобични (западните) се одликуваат со помала развиеност на системот форми во целина. Најчести и најживи се формите со има во сегашно време.

14.36. Редот на зборовите е главно како во сите македонски говори, со тоа што во некои места помошниот глагол почесто може да се најде по основниот глагол направил си, бил сам (Ко.). Во формите на идното прекажано време помошниот глагол редовно оди по основниот глагол: ки викал сам.

14.37. Нарушувањето на согласувањето по род (конгруенцијата) меѓу атрибутот и именката и овде е раширено како и во

другите југоисточни македонски говори. Во овој говор во атрибутскиот збор се изедначуваат машкиот и средниот род, а именката си го задржува својот род-чиничкино леп.

14.38. Кај заменскиот предмет доаѓа до израз генерализацијата на кратката заменска форма му во индиректниот објект за сите три рода и во множината и јавувањето на на-конструкцијата во индиректен и директен објект.

14.39. Како и во другите говори од тој дел на Македонија прашалните искази се образуваат без прашалењ збор, т.е. само со прашална интонација. Само маригинално се појавуваат прашалните честички али/дали.

14.40. При изразувањето на посвојноста карактеристична е замената на заменската форма си со универзалната му. Најчест граматички показател на посвојноста е предлогот на.

14.41. Кај приредените реченици нема некои посебности. Истото се однесува и за подредените реченици, за кои е карактеристично отсуството на сврзникот бидејќи. Од друга страна специфична, како и за другите долновардарски говори, е широката распространетост на сврзникот оти.

14.42. Лексичкиот состав на ениџевардарскиот говор во основа е ист со другите македонски говори. Разликите што се јавуваат во најголем дел се должат на неговата изолираност од влијанието на литературниот македонски јазик и другите македонски дијалекти и на силното влијание од грчкиот јазик. Првиот фактор овозможува зачувување на голем број постари народни лексеми, а вториот го заменува литературниот македонски јазик во смислата на неговото тековно збогатување со нови лексеми од разни области на секојдневието. Влијанието на секојдневниот живот во услови на делумен билингвизам (во рамките на семејството или на ограничен круг блиски луѓе), потоа влијанието на администрацијата, црквата, школата, печатот, радиото и телевизијата неминовно доведуваат до големи промени не само во составот на лексиката туку и на статусот на самиот јазик.

14.43. Ениџевардарскиот говор го зазема средишниот дел меѓу најјужните македонски долновардарски говори и со самото тоа се јавува како еден преод од воденскиот говор кон солунскиот и кукушкиот говор и по своите дијалектни карактеристики.

РЕЧНИК НА ПОКАРАКТЕРИСТИЧНИ ЗБОРОВИ (ТЕМАТСКИ)

ЖИВОТИНСКИ СВЕТ

а́вја́р (Пил.) м.- икра од риба.

ајга́р м.- ајгар.

а́рва́лија којн (Кр.) пр.- коњ што оди мазно без тресење.

баф (Е.В.) м.- бело животно како диво куче, вика “баф”.

ба́да́рка ж.- мисирка.

ба́да́ро́к м.- мисир.

ба́рбушл’ава о́вца (Е.В.) пр.- овца со голем мев

би́луви́ца (Кр.) ж. - вид риба

би́бе ср.- глувче, бибе.

би́геа пр. - сјагна овца.

бо́јник м. - вид риба.

бо́жува кра́ва ж. - црн инсект како мравка.

бу́рсук (Е.В.) м. - јазовец (“животно како свињче со кучешки нозе”)

во́дна же́л’ка (Е.В.) ж. - школка.

во́са ж. - оса.

вра́пча́н м. - врабец.

ву́нту́р м. - голем орел.

гри́фка несв. - гровта.

гу́зи-гу́зи изв. - извик за повикување свиња.

див којн м. (К.) - голема мрава.

до́ч изв. (Е.В.) - извик за заспан коњ.

же́вра ж. (Е.В.) - чапја.

за́ркада ж. - срна.

сви́зда́р м. - свизак.

сви́зда́рка ж. - свиска.

ја́рка ж. - јаврија, млада кокошка.

ка́ка́ра́цка ж. - страчка.

ка́рту́чи́на ж. - земја што ја ископал крт.

ка́рча́н м. - крлеж.
ка́ткади́са несв. - кокодака.
ко́ма̋р м. - комарец.
ко́стра̋к м. - вид риба.
коч м. - овен.
кре́ска ж. - кикиришка, гребен на петел.
купи́тук м. - копито.
кук м. - кукавица.
ку́та̋ле ср. - кученце по 1 година.
ку́те-ку́те изв. - извик за повикување куче.
ла́га̋м м. (Е.В.) - тунел од крт.
ла́гуѓе́р м. (Ил.) - полски глушец
ли́лја̋к м. (Кр.) - вид риба.
лимбе́т м. - лебед.
лита́чка ж. (Кр.) - змија поскок.
лу́нгур м. - голем орел мршојадец.
л'ути́ца ж. - отровна змија.
миш м. - глушец.
ми́шка ж. - глушец.
ми́шче ср. - глувче.
мја́фка несв. - мјаука.
мла́зница̋ ж. - молзница
на́ри се несв. - мрести се.
не́риц м. - нерез.
па́йда ж. - стапица.
па́ла̋жо̋к м. - полжав.
па́пи̋ја ж. - патка.
па́па̋ро̋к м. - патор.
па́рвја́чка ж. (Пил.) - првпат се тели (крава).
пи́ива̋ц м. - пијавица.
пирпи́лица̋ ж. - препелица.
пу́рли̋да ж. - школка.
пу́тпулу́к м. - потполошка.
пу́тпулу́пка ж. (Пил.) - потполошка.
ра́чиц м. (Е.В.) - коњштип.
риба́рка ж. (Кр.) - чапја.
се́ре ср. - нечиста вода од прана волна.
ско́вра̋н м. - сколовранец.
ско́л'ка ж. - школка.

скра́пца ж. - чкрапја.

слипу́траќ м. - вид змија (слепа).

ќисе́м м. (Пил.) - овен предводник.

кусе́м м. - овен предводник.

ца́риво ку́ре ср. (Кр.) - вид риба.

чуп пр. - без уши (за овен, овца).

чупурли́да ж. (Пил.) - чучулига.

чурчуле́н м. - чучулига.

цви́жда несв. - свиска (за коњ).

шл'у́пка ж. - лушпа од риба.

шугл'а́ ж. (К.) - јастреб.

РАСТИТЕЛЕН СВЕТ

а́ргавáн м. - јоргован.

ба́јам м. - бадем.

билувина́ ж. - дел од дрво под кората.

блúстур м. - штавеј.

грах м. - грашок.

грузда́к м. - грозд.

гури́да ж. - јагурида, зелено грозје.

да́лкани́ца ж. - деланка.

да́лкани́чка ж. - деланка.

димл'у́с м. - нане.

ду́нка ж. - дуња.

жу́на ж. - слама, лушпи.

săpsălíна ж. - кајсија.

синсéл' м. - багрем.

ичумéн м. - јачмен.

јо́нца ж. - детелина.

ка́рота ж. - морков.

ки́тка ж. (А.) - цвет, цут.

клини́ка ж. (Кр.) - клен (дрво).

куминика́ ж. - вид трева.

муло́ха ж. - сардела.

па́нца́р м. - цвекло.

па́раска ж. - праска.

па́тата ж. - компир.

пирунига ж. - перуника.

рас м. - гранки со лисја во кои се коти свилената буба и ги витка кожурците.

рамојн м. - камилица.

сатка ж. - вид пченица, “шUTO жито”.

скива́ла ж. (В.) - плева, отсев.

скува́л м. - плева, отсев.

слачка ж. - коров, жолта трева како конци.

стафиди пл.т. - суво грозје.

сачка ж. - сачка, прачка.

фасул’ м. - грав.

фашка́н м. (К.) - вид грмушка.

чакла́н м. - глужд (на дрво).

чалија ж. - црн трн за плот.

чиничка ж. - пченка.

члан м. (Пил.) - глужд (на дрво).

чукани́ца ж. - слама ‘ржаница.

шавур м. (А.) - шавар, шамак.

СЕЛСКО СТОПАНСТВО

грибу́л’ка ж. - гребло.

жнача́ка ж. (Пил.) - жетва.

зуби́лник м. - торба за зоб, зобник.

јата́к м. (К.) - простор за добиток, правен со дрва на подот.

капи́ца ж. - копа сено.

ка́рпа́лок м. - дрвена вила за веење жито.

ка́рли́к м. - крлук, овчарски стап.

ка́рк м. - делкано дрво за пренос на леб.

ка́рсти́ца ж. (Пил.) - ставина, 13 снопа.

кваси́ник м. - вид леб печен под вршник.

купра́л’/-а м./ж. - копрал/ -ја.

на́млија ж. - костур од плуг.

на́рамник м. (Пил.) - сено на рамо (количина).

о́ба́р м. - заградено непокриено место за чување крупен добиток.

па́шка ж. - дел од нива ожнеана, поста.

пла́тно ср. - дел од плуг.

по́ста ж. (Пил.) - поста, ожнеан ред жито.

пријув м. (К.) - кожа за врзување јарем со плуг.

ра́на ж. (Кр.) - жито.

ра́жани́ца ж. - слама од 'рж.

ра́ка́фка ж. (Пил.) - заграб жито.

ра́куве́тка ж. - заграб жито.

ра́чи́ца ж. - дел, рачка од плуг.

ста́рга ж. - страга.

СООБРАКАЈ

а́раш м. - дел од кола, спојка со коњите, служи за управување.

гас м. - бензин.

динги́л м. - дел од главината на тркалото.

дрим м. - прашина.

гва́ја несв. (Г.) - јава.

кулну́к м. - дирече од кола.

кулну́чка ж. - дел од страница на кола.

па́лдам м. - колан под бутот на коњот.

па́мпур м. - голем брод.

пла́чит м. (В.) - вид чамец.

пли́штина ж. - плитко место, брод.

пудупа́шник м. - колан за коњ.

пулпа́шник м. - колан за коњ.

су́ста ж. - федер; чеза.

тре́но ср. - воз.

ша́јка ж. - чамец.

НАРОДНА ТЕХНИКА

а́ршин м. - дел од разбој.

ва́рија ж. - вид чекан.

ка́ржа ж. - вид чивија.

напру́шка ж. - дел од разбој, служи за затегнување на платното.

ниште́л'ки пл.т. - дел од разбој.

суфа́л'ка ж. - совалка.

уттига́чка ж. - дел од разбој.

ГРАДЕЖНИШТВО

- а́ндáк м. - висок сид, земјена ограда.
а́пóтика ж. (Пил.) - склад.
ба́ца́ниќ м. (Е.В.) - надворешен дел од оџак.
ба́цу́лник м. - надворешен дел од оџак.
бу́ар м. (Бар.) - дел од огниште.
гра́диш м. - градежен материјал.
иризи́ја ж. - железна шипка за затворање врата.
кили́ја ж. (Пил.) - плакар.
ко́рда ж. - полупокриено место за чување јагниња.
ку́бе м. (Е.В.) - цевка од оџак.
му́твáк м. - надворешна кујна.
мусáндра ж. - плакар.
са́мáлаќ м. - просторија за чување слама.
са́ндáрме ср. - вид штици.

ДОМАЌИНСТВО И ИСХРАНА

- а́мбо́л м. - јамболија.
ба́јлэ́за ж. - мал сад за вино.
ба́лгу́р м. - вид крупно брашно.
ба́ник м. - баница.
ба́та́н м. (Пил.) - валавица.
би́л'у́р - порцелан.
бл'у́т м. (Е.В.) - пченица за в црква.
бу́кло ср. - дрвена матарка од 1-2 литра.
бу́нэ́ла ж. - вилушка.
ва́рэла ж. - големо буре.
ди́беќ м. - издлабен сад за толчење.
ка́ва́лаќ м. (Е.В.) - џезве.
ке́пче ср. - црпалка.
ла́нгита ж. - питулица.
лу́шница ж. - голем дрвен аван, лучница.
мису́р м. - чинија.
мумуру́зница ж. (Пил.) - пченкарен леб.
па́наќо́та ж. - штица за носење леб.
писима́де ср. (В.) - вид колач.

пја́та ж. - голема чинија.
пудва́ршник м. (Кр.) - земјена тепсија.
ринда́ло ср. - ренде.
русни́ци пл. т. - јадење слично на тарана.
тла́ник м. - пирустија.
тра́на ж. - тарана.
тре́чна ж. - подница, црепна.
угни́ло ср. - запалка.
цига́рида ж. - цимирина.
цуме́рка ж. (К.) - цимирина.ш
ша́рла́н м. - сусамово масло.
ша́рла́ник м. - сад за чување масло.

ОБЛЕКА И ОБУВКИ

ашма́к м. (К.) - асена облека, тканина.
бо́шник м. - дел од чорапи.
вуркузу́н - гаќник.
интири́ја ж. - вид облека.
кава́т м. - гуна.
кавра́к м. - свилена шамија.
кундугу́н м. - кожув.
куса́к м. (К.) - овчарска облека со качулка.
либа́де ср. - дел од женска облека.
л'у́рка ж. (К.) - долама со пресечени ракави.
па́пуќ м. - чевел.
прига́ч м. - фута.
фили́пка ж. - дупка за копче.
фо́дра ж. (Е.В.) - постава.
чукурлу́к - учкурлак.
цибе́ ср. (Пил.) - женски кожув.
шкеп м. (К.) - парче свила за врзување коса под шамија.

ЧОВЕК И ЛИЧНИ ЦРТИ

а́л'а́п м. - сакат.

ба́злив пр. - плашлив.

бу́за ж. - усна.

вја́сну (чуве́к) пр. - брз човек.

га́нга́ло ср. - човек што лошо, тешко зборува.

да́ндоре несв. - дрдори.

дукул'а́к м. (дукул'а́ци му-са́-ти́ја). - измислица.

жа́пка ж. - мекиот дел на ногата под коленото.

жа́блини пл. т. - жлебени, венци.

за́вратник м. - шамар.

за́уши св. - почувствува.

и́кра ж. (Е.В., Р., К.) - заден дел на ногата под коленото.

ифтиба́р м. - чест.

ја́рмува мо́ма пр. - млада мома.

ка́лам м. - коската под коленото.

ка́ла́рлив (Пил.) - шашлив.

клипа́ло ср. - клепка.

кл'у́ч м. - зглоб.

кукурузли́ја пр. - кадрав.

кусуви́дло пр. - кусоглед.

ла́фаза́н м. - зборлив човек.

ла́фаза́нка ж. - зборлива жена.

па́лик м. (В.) - палец.

пијука́рвиц - крвоциец.

пла́ка несв. - плаче.

по́ра ж. (на-ко́ја по́ра си? и он е таа по́ра.) - возраст.

припи́нка несв. - се фали.

ра́чкур м. - чекор.

ро́пил' м. - 'рскавица.

та́па́ница ж. - тупаница.

та́рбуши́на ж. - внатрешниот дел на стомакот.

кифи́лија пр. - весел.

у́ми несв. - мисли.

фа́лка ж. - образ.

ча́ка́рлив - шашлив.

ча́кла́н м. - зглоб, глужд.

ча́нга́лес пр. - повисок за годините.

чимичо́к м. - јачменче.

члан м. - зглоб, глужд.

чула́к м. (Е.В.) - сакат без нога, рака.

ХИГИЕНА И МЕДИЦИНА

ѿро́ра несв. (К.) - 'рка.

ба́пка ж. - оток.

ба́баша́рка ж. - сипаница.

булизли́ја пр. - болезлив.

жа́лти́ло ср. (В.) - жолтица.

жа́лтуви́ца - жолтица.

ил'а́чли́ја пр. - лековит.

ма́рѧз м. (Б.) - болест.

ма́рѧзли́в - болен.

на́стут м. - настинка.

сма́ргол' м. - мрсул.

сулу́к м. - здив.

тува́ре́на (же́на) пр. - трудна.

утклу́чи се св. - се исчаши.

фл'у́ска ж. - плускавица.

ша́ра́ница ж. - сипаница.

РОДНИНСКИ ВРСКИ

ѿрма́снѧ́ка ж. - свршеница.

бе́бе м. - бате.

ва́ртуве́риц м. - стројник.

до́да ж. - дада.

кумба́р м. - кум.

л'у́нче ср. (Кр.) - доенче, цицалче.

ма́ксамче ср. - непроодено дете.

ма́ртир м. - сведок.

о́ча́к м. (Е.В.) - очув.

па́раба́ба ж. - прабаба.

па́равну́к м. - правнук.

па́равну́ка ж. - правнука.

па̀ра̀де́до м. - прадедо

та́јфа ж. - семејство.

та́че м. - тате.

ПРОФЕСИИ

виза́рка ж. - везачка.

га́јдици́ја м. - гајдаџија.

гинл'укчи́ја м. - надничар.

зинги́ја пр. - богат, чорбаџија.

ја́паџија м. - сидар.

кл'уска́ч м. - скитник.

кл'уска́чка ж. - скитница.

лува́ч м. - ловец.

ма́гича́р м. - маѓесник.

ма́гича́рка ж. - маѓесница.

ма́гешник м. - маѓесник.

ма́гишнича́р м. - маѓесник.

трига́ч м. - човек што прави тригус, крои лозје.

христија́ниџ м. - христијанин.

христија́нка ж. - христијанка.

ОБИЧАИ

ви́жда ж. - визита, посета.

за́душница ж. - задушница.

ко́мка се несв. - се причестува.

ма́ртвин м. - задушница.

РЕЛЈЕФ

втуру́ва се несв. - се влива.

гли́гур - кал, тиња.

глигурли́в пр. - калливо поплавено место од кое се повлекла водата.

де́ре ср. - одронета земја од брег.

дип м. - крај, дно.

дулни́на ж. - долина.

ѓол м. - езеро.

извурѝка ж. (В.) - извор.

нисѝја ж. - остров.

пул'асин м. - рамен срт.

рѝсципѝница ж. - долга дупка, расцепена карпа.

рудѝна ж. - длабнатица, пат меѓу два рида, два реда куќи во селото.

чукѝрка ж. - чука.

чучул' м. - шилест дел на сртот, не е врв.

МЕТЕОРОЛОГИЈА И ВРЕМЕ

вѝршѝч м. (Ил.) - месецот август.

дѝрча ж. - силен дожд со ветер, дрча.

сѝстра ж. - изутрина, застра.

житвѝр м. - јули.

зѝјдислѝнце ср. - залез и запад.

зунка ж. (Ил.) - виножито.

јѝсник м. (В.) - ведар ден.

кѝрстоф/-цки пр. (мѝсиц) - септември.

киндѝја ж. - приквечерина.

кулужѝк м. - јануари.

лѝска несв. - светка, молска.

лѝскѝвиѝца ж. - светкавица.

лѝва ж. (К., Ил.) - западен топол ветер.

митроф (цки) пр. (мѝсиц) - октомври.

миѝѝва ж. (К.) - топло време со многу ситна пролетна роса.

никул' м. - декември.

рѝло ср. - соѕвездие (рало).

сѝчко м. - февруари.

сипѝвиѝца ж. (Е.В.) - ситен снег.

снигувѝна ж. (Е.В.) - ситен снег.

сулинѝр м. - мразулец.

утрислѝнце ср. - изгрев и исток.

ураѝч м. - најсветлата ѕвезда на север.

фуртуна ж. - бура.

шѝшѝвиѝц м. - шуплек.

ТЕКСТОВИ

ЕНИЦЕ ВАРДАР

Пандурут Мицо

Уф село Бабјани се сфали Димитре Бабјански, диситар на четта и дуде на такви, ду кунакут шо го имаа, шо беа Гегите, сијмените шо беа, да кажам, зтворени. Му викна Димтар да се придадат, да утворат. Тие утуриа огин и пучна стражение да си бијат. Пу-адно-време ранија тја Турците адно ут наште, ут кумитте. Димитре му вика на пандурут шо беше уф селто, му веле: Мицо, оди зевј адно кило ичумен, сто кила, (кило ки биде осум кутии, осум кутии, тја са пу дванајсет окулу сто кила). Оди зевј, вија пцета не се придават, да и изгориме тука. Оди Мицо, организира, зева адно магаре, тувара адно кило и пол ичумен, турува на темилито ут зграата и газија адна тинија, му кладе огинчито, гу запали удгоре...изгуреа. И стана Димитре си избига.

Пу адно време се сфали на утруто јузбашијата ут градут, ут Пазар да виде шо стана та работа. Ка се сфали на селто, гу бара селто, гу загради там и да виде как беше та работа, кој беше и му кажаа, гу фатија пандурут Мицо.

Мицо, кажи, ти си добар човек, кажи ми алискут ка беше та работа.

Јас ага не знам лажа, јас имам деца, мора да кажам исто, алискут ка си беше работата.

Е; Мицо чорбаци, арно, бујрум цигара-му дава цигара на Мицо. И Мицо фатии да кажува:

Е, ага, риче, ка се удрија тја наште, тја ваште. Тја ваште ранија иден ут наште. И Димитре вујода ми веле: "Мицо оди зевј адно кило ичумен". И јас утидих, зимах, гу туварих магарито дунсех, туварих там. А придварително, веле, ка фатија тја наште

на ваште, ваште на наште, наште на ваште, ваште на наште, тија ваште пцета, риче, ранија иден ут тија наште. И тогај јас, ми пуштија, зимах, гу кладеме и узгора ка кладеме житто са запали чатијта, горе ут стреата и изгуреа и Мицо избига.

И гу зеа, ка му а кажа истината, гу зеа Мицо гу убисија. Тричитри деа стуја убесен таму. И си избигаа. И затворија дистина двајс души ут селто, станаа избигаа.

За името на градот Енице Вардар

И на мапата гу чиниме Пазар. И идна мапа најдех тука-пише Пазар. На грчки се вика Геница.

А ние имафме на нашта уколија пазар, гулем пазар станувише. Гулем пазар, за тува се вика Пазар. Енице Вардар Турците гу викаа, а гледам и тука на мапите Енице Вардар пише.

Апустол Вујвода

Апустол Вујвода му кажа на бесите да истерат Гегите, да клаат падаре ут наште мистијна, ут селта. Они му удбија и тија шо правеа зуми, таквија, та се принудја кумитите, Апустол су четта да и зберат стаата, да и истепат Гегите и да и носат уф натре, уф голут, уф Кулчуфта, дека беше Цам-кулиба, ка си му викаа. Там на та кулиба дека беше Апустол, имаше и друзи кулиби, ама та беше Цам-кулиба, там беше дибојут. И там и носеа, и колеа, и правеа пастарма и и носеа дека е потребно.

Ка дујде верме Турците, адно Германиц, специјалис, се качи горе, а убикулија голут, турска војска, там дека беа скелијната и чиниа, да кажиме, и извадија сте рибара шо беа, устанаа, да кажиме, Турците и правја специјални лотки, специјални лотки су укрепленијх жилеза така, напред по двуйца на чинат и ут страните така, таквја платна жилезни шо не може да и прбие куршум, осигурани за да а удрат кулбата. Пред да а удрат кулбата, на голут сус војската, да кажиме, удр артилерија да бие ут Тулумбазут, адно место Тулумбазут се вика, ут високо. Се качи то Германицут горе високо и гледаше да кажиме, дека е кулибата и стрел'аа.

А па татку ми пред две дена утиде акција, беше рибар он, акција и друзи, да и креват шеива шо имаше таму, да не и пустат воата. Брашно имаше, таква работа, се. И кај Карканско тамо едно скеле имаше, там е затрчано место, ут там е испаднаа наште. Испаднаа преку Амаре, се свалија, нокта дудеа уф градут, уф Пазар.

На ўтро, ко́га удрі́ а́ртиле́рыя́та, та́тко се ка́чы го́ре, ја́с де́тенце бе́х, сто́их до́ле уф ба́хча́та, се ка́чы да гле́да де́ка па́гят гра́на́јтге, да́ли а на́јдеа кулі́ба́та. И ко́га гле́да баш на кулі́ба́та и ви́ка: А, ма́јка́та, а на́јде́ли. На кулі́ба́та па́гят гра́на́јтге. И там бе́ше уста́на́л са́мо еде́н кумі́тин, Го́це Куси́траі́вут. А́дно́ Ко́чо і́ма́ше та́му... па́дна́ла гра́на́та́та и се ра́ні́л и там бе́ше уте́па́н. Сі́те кумі́ти шо бе́а избе́га́ни са́мо Го́це Куси́траі́вут там гу на́јдеа ко ду́деа. И Ту́рците ки́ниса́а су ло́тките, уті́диа на кулі́ба́та там. Не на́јдеа ні́што, бе́а бига́ни, са́мо е́ден і́ма́ше ут кумі́тите, Го́це Куси́траі́вут, то. Куси́траі́вут-ку́со тра́е.

И ут та́му си избига́а. Апусто́л испа́дна су че́тта, испа́дна. . . Ути́доа уф пла́ни́ната, а́дно ак чини́а, пак се ва́рнаа на́зят. А пак а́дна че́та бига́ла, сус дисти́на ду́ши. О́ни не мужа́а да испа́днат, уста́наа на Чико́р, а́дна кули́пка там, там се за́сални́ја. Еде́н Га́рк, риба́р, пумину́ва сус ло́тката, ко́а гле́да там. . . ма́лечка ло́ткичка. Утвури́ја о́гин, бре пу него... му избига́. О́ди ја́ви на Ту́рците. Ути́дија Ту́рците там. Ти́е избі́ле не́куј о́сум ду́ши, и изва́дија и дунисе́а. Јас де́тенце бех ко и дунисе́а, бе́а усма́рдени и и нуси́ја на грóбишта да и чину́ват. Ти́е се истипа́а та́му... ут че́тта шо бе́ше. Ко́рии, Ко́рии се ви́каа ти́е. Уф ко́рија́та там де́ка не́маше укрепле́нија и избі́ја.

Апустол Пёткуф имаше бигано на Уриётут. Ка дуде, се свалија на Уриётут, óсмата гудина се свалија. Су Тúrците и ние дечичка, Тúrците, сáтá: "Јáшáсáн Уриёт", пéсни се пéеше. И ут там пуминá мálце вréме, пак се рáзбигáа.

Испадна Вáндо, диситáр на чéтта шо бéше, испаднá на Пáјáк плáни́на, сус чéтта и син му Ѓóрги. А па Пустóл сус дрúзи вујвóди имáа пуминáто уф Бугáрија. Кóга дујдéа да убрáзúвáт чéти се свáлија на сéло Крушáре. Се свáлија там на нáјвéрен другáр, Тóде Чифтéивут. И он бéше кумíтин сус Апустóл. На уриétут згóра се жéни он. Се жéни, се чинí. Ко дујдé рет да дóјде Апустóл да убрáзúвáт чéти сус дрúзите кумíти, сус дрúзите вујвóди шо бéа за

Вóдин, за Лéрин, утидé на тáквóто, на Тóде, му кáжá тáкá тáкá. А ут тóлку гудíни вúјку му там сá уф Крушáрă. Го фáјка вéли на мáјка му, Тóде: "Мáјко, ричé, нíе па к'испáдниме кумíти". "Ăман, бре чéдо, как к'óјте сигá пак на плáнина, кáквá рáбóта, глédаш се женí, се чинí".

А па вá мáјка му íмáше вéза ду Митрупóлијáта. Митрупóлијáта íмáше архимáндрит. Архимáндритут то е пóпска рúба, но то бéше от гáрцкáта пропáгáнда. Ут тáму, гáлиба óна íмáше нéшто сус то архимáндритут, му кáжúва. Архимáндритут на тýрскáта влас: Апустóл Пétкуф е на Крушáре, тáкá, тáкá. И ут там фáтíја, вóјскáта спрémна, на úтруто к'óат кe го чíнáт Апустóл.

А му дáдéле óни уф јáдéјнитo да се успíјáт. И зéле су бáл-тíјáта и издилкáа на сéлто. Тóде Чифтéивут сус вúјку-му и цéлто сој шо бéа, тíе и чинíја. И не се дузнá на сéлто дéка íма и дрúзи шо бéа су кумíтите. Фáтíја нóкта и извáдíја вóнка на áдно дол. Дúдиф дол се вíкáше, на áднí кáпíни и фáрлíја и се дáдéа óти и зáгрáдíја там, тýрскáта вóјска и зáгрáдí там. Пучнá стрáжéние, кáвга да се прáви да се бíјáт и тáрчáт вóјските. Апустáл Вујвóда го зáгрáдíме. Бам-бум.

А утипáни óни ут сéлутo и извáдíја. И кóга áдно врéме и свáлíја дóле. И свáлíја дóле, и клáдéа на кунлúкут, вóнка тáка, трíте вујвóди шо бéа. Пуминáме су тáтку ми нíе со áдно мáгáрэнце. Он нáдóле глédа. Јас утíдих и глидáх тáкá, и извидéх, изврвéх. По áдно врéме утíдија и зáкупáа на áдно ендéк ут грóбиштáта. Бéше грáдéно грцко сус бугáрцко. Макидóнцкуто бéше грáдéно, íмáше ендéк. Не ги купáа, На ендéкут и свáлíја, там и зáкупáа. И си утидé.

А Вáндo дузнá óти как се утипáа ут Тóде Чифтéивут. Тóде Чифтéивут се нáгрáдí. Пúшкáта бéше на Апустóл Пétкуф. Кун-дáкут на áднáта стрáна злáтно кáрс, на дрúгáта стрáна Ристóс, Бугу-рóдица со Ристóс, злáтни бéа на кундáкут. Су пúшкáта злáтна ут тýрскáта влас се нáгрáдí, пáри зéма от них. И áдно врéме дузнáва Вáндo и се свáл'úва áднá вéчер на сéлáто.

Се нáуружáа нéкуј шéисет дúши и му дáдéа пúшки да се брáнáт áко дóјде Вáндo, óти óни ут сéлáто бéа кáту издáјници óти и истипáа вујвóдите. Вáндo пак íмáше вéза сус сиљáци. Се свáлíја дóле и утíдија го фáтíја Дíме Тáпувут, вúјко му на во Гóце Куси-траивут. А во, баш шо бéше Тóде Чифтéивут, он бéше уф грáдут бéгáн, не бéше уф сéлáто. И фáтíја сéга дрúзи шо се да и бéráт, да и

Тіе сѐа шо бѐа таму уф сѐлѧто, шо и фѧтїїја пѐчес дѹши и субрѧа. Жѐнте су кѧндїл'ките свѐтѧт (кѧндїл'ки-лѧмби). вни су штїкуви тѧкѧ и измушкѧа тїе, и утипѧа тїја сѐдум дѹши. Не мужѧа. . . ка се уткрї ѡгинут... и дрѹзи кѐ бѐреа. Пак блїзу е грѧдут, мож да дѡјде вѡјскѧта и мѡрѧше да отстѧпѧт. Вѧндо су чѐтта утидѐ уф Пѧјѧк плѧнина. И кѧзнїја. вште кѐ кѧзнеа, ѡште кѐ бѐреа, ѧма се уткрї то пезеѐенк што не се придѧдѐ. И тѧкѧ избигѧа нѧгѡре. Нѧпкум се свѧлї вѡјскѧта. . .

Кóга дујдé рет се издáдé на Апустóл Пёткуф óти сáатут áдно крушáрениц Цáрцáрáкут му го зе сáатут да го дунése да го прáвáт на сáатчијáта, да го дóнecáт на Дíне Кулилиивут. Дíне Кулилиивут, тáтку-ми, не бéше дóма, бáба ми. Бáба ми го земá со цил да го нóси на Пáпáристофци. Пáпáристофци да го зéвáт да го прáвáт сáатут. Áрно áма Цáрцáрáкиут ка си гу фáтија, не му го знам íмито ка си вíка. Цáрцáрáкиут, сáмо презíмито. Го зéа кутék, кутék, кутék и кáжá óти сáатут ут Апустóл гу дáдéх на Кулилиефци, на Дíне Кулилиивут. Тáтко ми бéше уф íолут. Кóга дујдé го зáтвóрија. Фáтија да го тéпáт, да го чíнáт и он не признá. "Не е вёрно". А пуштíја пак ут чéтта, ут оргáнизáцијáта, пуштíја на Цáрцáрáкиут да уткáже ут тáа рáбóта, óти "јас од мнóгу мáка, од мнóгу кутék да се спáсáм, кáжáх.

Не е вѣрно, не го носѣх, не е. Од многу мака го кажах така."И уткажа".

И татко ми ка беше там уф затвор и адно Турчин и он уф затвор. И он уф организацијата мораше да биде, оти беше јака организацијата. И он затворен. Дадѣл нешто храна на кумитите. Вика на татко ми: "Чорбаци, кажа нешто?"

- Не кажах.

- Да не кажиш, полóшо-ај, гене. Ако кажиш полóшо-ј. Не кажа, - да не кажиш.

Турчинут сега му кажува на татко ми.

"А бе ага, не знам ништо, бе јас, шо да кажам."

"Не, не ако. И да знајш нешто да не кажиш. Полóшо е ако кажиш," - му кажува Турчинут.

И така, пу адно време, како дете, ме пушти баба ми д'ом да видам уф затворут. На гулема порта стои стражарут и јас гледам ут портата изваѓат одна̀тре шо одат пуну̀жда затворниците. Кладени раците така две, така да седне узгóрун то шо не може да оде, го носат пуну̀жда. Го видех и татко ми. Го носеа, вярзани нозете. Го носеа пуну̀жда да чинува. И пак си одеа натре. И сака́х да му носам нешто јаде́јне. Не ми даваше то Турчинут шо беше такво́. . . часово́ј.

Е, та-ј. До тука́-ј.

За Танас Баздарѓануф

Е, на Кунлукут, там дека е затвор друго, Танас Баздарѓануф ут Радомир, гу зеа, да кажиме, гу ма́чија, гу ма́чија, гу ма́чија, гу типáа, многу. И гу зеа гу сличеа гол. Гу вярзаа на фрэнска царни́ца на сланцито вонка. Гу ма́чкаа су мет и пчели и óси вѣрс него. Он пцуе, ма́јка ви, ве́ра, се́. Се́ му пцуе. И не, не кажа́ ништо. И не гу утипáа. Со са́те ма́ки шо му пра́вија, не гу утипáа и устанá жи́ф то чувек.

До кратко шо бига́х на ва́ка ја́ска, читирииси́пета гуди́на, он óште беше жи́ф. Стар чувек. Сеа ут сто и ку́сур гуди́ни на́горе мо́же да има ако е жи́ф. Та е.

Запишано од Томо Кулилиев, роден во
Енице Вардар, во 1989 г. Живее во Струмица од 1945/46 г.

ИЛИЦИЕВО

За свадбите

Свадбите зафаќаа ут правната нидеља на нашту селу. Правната нидеља ки си субериа таму децата, руднините уд зетут и одиа када зетут. Руднините уда момите одиа кај нивестата. Тија се викаа пусестрими, а децата се викаа пубратими. Ут пуниделникут ка ки зафатиа дур на сабута, ду петук вечар. Децата ништу не работиа там, седиа су момити, правеа смешки, песни пеиа, момити вециа таму, а изгтвувaa нивестата, там шалува, разни пригача, прикијата, чурепи плетиа и после требеа жито, балгур. Уф сабута свадбата а правеа су балгур. Требеа фасул. Ду петукут на вечирта вија работи ки и сфаршиа пусестримити.

Балгур-то-и жито, гу требиа, па гу мелиа на рашници и гу вариа. Вариа фасул су месу, па ки му дадиа там на свадбарито да јадат.

Уф петукут ки каниа. Нивејсти су разни дискути каниа уф селту руднини или приатели и сите на кои требаша да и канат. И каниа и в сабута ки зафанеше свадбата. Свадбата обично а правеа су гјди или су зурли, тапајна. Ако беши нивестата ут другу селу свадбата ки зафатише ут сабута на вечирта кај зетут, а кај нивестата немши ништу. Саму ки одиа на госта таму руднините.

Сабута навечир цела ноќ свадба. Утриден, нидељта, ки таргниа да ѓзеват нивестата. Ки са сабериа којна, коли. Иргјнту ки вјаниа којна, друзи ки пегниа коли. За нивестата ки спремеа друга кола, бришка му викаме ние, на некуа по-арна бришка, по-арни којна и ки одиа да ѓзеват нивестата. Удеки да ѓзеват ке а причекаа ут таму пубратимите, ки и причекаа свадбарито.

Нивејсти идно време и правеа, на наши места, туа горе ут Илицииву на горе, су шарове или сагиа му се викаше рувато на нивејсти, су калпак некуј, туа су пулуви, зилени шарвети. Ки одиа на сватувито, таму ки и причекаа, иден-два саата ки играјаа, ки јадиа, ки пииа и ки а качеа нивестата. Нивестата а качувaa на бришката. На тија долните села па на којн а качувaa. Му пееја посебни песни на та, свиреа зурлите жалувити песни. Коа а качувaa

му пееја таква певна шо а имаа ут старо време оште. Таа певна требаше да се пее тогаш кога к'а качат нивестата, шо му викат, то кој ки чуише, сите ки са расплакаа. Така жалувати песни.

Ки трагна. Ки трагна за кад зетут. Ки а пруводиа татку му, мајка му и ки трагна на кат зетут да а носат. Три пата на патут ки а заприа нивестата таму и к'а питат када ода и она требаше да каже када ода, уф која фамилиа, кој му и сфekuрут, сфикарвата, момчито. Коа ки стигнеа дома, ду зетут, тие шо беа устанати таму ки запалиа огин. Ки запалиа иден огин и сата тја су којна, коли, си вртиа, а вртиа нивестата уколу огинут. Таму две-три пата ки а завртиа. На свикарвата ки зеваа ки му а изгориа шамията, на сфekuрут капата. И после ки зеваше нивестата да дарува пред да а свалаат. Ки гу даруваше сојут цел, там на зетут, пу разо. Ки зеваше сфekuрут ки а сфалеше. Само сфekuрут имаше право да а сфали нивестата. Ки а фатише уд раката и ки а сфалише. Кога а сфалуваше па имаше идна певна за сфалуването на нивестата. Коа ки а сфалише ки а носеше дома, таму кај ки живиа су момчито и ки си прудолжише свадбата.

На вичарта кај десет саатут ки дојдиа госта ут нивестата када а имаа зимано. Тја му си викаа пугазеи. За тја ки готвиа па посебна манца, некуј кукоски, некуј пилци, работи ки му спремиа. Ки доиа вија, ки и причекаа, па су нивестата, су зурлите к'одиа. Ки дојдише иден кату курир, да кажиме, ки кажише: идат. И они ки испадниа су нивестата, зетут. Тја беа рудини на нивестата. Ки му бацуваше рака нивестата, зетут. Ки дојдиа там, ки јадиа, ки пија. Дур пуниделнакут и така ки сфаршише свадбата.

После таму имаше други некуи убичаи, шо му викат, благата ракиа... А уф петукут ки ојша, нивестата и зетут ки одиа на нункуту да са гостат. Петук вичарта к'одиа на нункуту, там ки спиија. Сабута ки си одиа дома. Уд дома после ки станиа ки одиа па на мајка му. Значи зетут на деду му. Ки одиа на мајка му сабута на вичарта и ниделјата целиут ден, ду ниделјата на вичарта. И ниделјата ки си одиа назут и така се туруваше свадбата. Две ниделји горе-долу.

Запишано од П.М., роден во Илиџиево во 1919 г.,
а од 1905 г. живее во Скопје.

БАРОВИЦА

Как стана́ла Ба́ровица

Биле вие читіри братка или пријатели, не знам шо беа, братка ќе и кажиме, арамии. Кундисали на ут селуту долу. Нема вода, не му ујдиса. Кундисаа ут селуту нака, па нема вода и са вярнаа на нашто село. Дујдоа оти има река гулема отаде, река одваде. Он на рит е селуту, но вода има, реки има. И рекли сеа тука ќе седиме ние. Фатили, правили три кучки, читіри. Ниски кучки, да се наведниш да пуминиш, таквија кучки. Сидоа шо сидоа, ај, рекоа, ќе утвориме фамилии, сега не бегаме ут туа. Оти тогај немаше и народ, тија гудини, кој и знае шо гудини беа. Немаше народ, ни село немаше. Уд нака уд вака, кој и знае, најдеа пу идна жена, па си жинија и фати плод да дава госпут. Така идно пу идно, идно пу идно си чинија. И сега какво име ќе му дадат, ќе му кладат на во село. Па капитанут му бил Баре, ами ајде Барувица ќе гу кладиме. И ут капитанут имито на Барувица гу кладеа-Барувица беше. И се знајде напкум Барувица, Барувица. И тие кучките од арамиите шо беа правени оште стоива. Седува људи на ниј. Си приправија друзи уд ваде, уд таде, тија му стоива како штали, там си вэрзуваја дубиците, натра.

Нашто селу кумпири ногу работиуме, ниј су кумпири живауме. Ки ориш, ки правиш питнајсат-двајсат иљади, ки си гу клајш са́то зимувиште.

По напрежните гудини беше фанал народут, сате ф Америка. Беа устана́ли го́ли жени, шо ки работат жените. Жените дома ништо не можат да прават, без мажи жените шо ки прават. Не са вредни ни дарва да берат, не можат да орат. Така е та работа. Лаж дуња-лажи век. Така си лафиме нија.

За Свѐти Илија

И то Свѐти Илија-шо маки тигља селато уд него. Сакаше да го извадат. Му се кажуваше на идна жена. - Оди да му кажиш на

сиљајнто да дојдāt да ме извāдāt, под фиља́н плóча сām. - Óди жéна́та, ка́жи му на то́ кмéтут шо́ му вéля́т, н́ие му вéлиме куца́башија. Ка́жи му, а́ма нé а веру́вāt. - А, ба́ба́та Тра́јувица зна́е. - Сирума́шка бéше. А устāв́и та, ут́иде на дру́го чувéк. А па́ на то́: Да му ка́жиш на сиља́јнто да ко́пāt на плóча́та. Пуд плóча́та кé извāдāt жа́лта зéмја, пуд жа́лтāта зéмја пéсук, пут пéсукта јас сām. - То́ испāднā идно́-две па́та на дука́нут, му ка́жа. Па́ не му веру́вāt. - А, То́мо Ла́мбов зна́е. - И он бéше идно́ ка́ршля́к, шéтāше. И му се јāв́и на т́ија по́-гулéмите, шо́ бéја на сéла́то, шо́ веру́ва́ва. Му ка́жу́ва, му вéли, да ме извā́јте, вéли пут плóча́та гулéма сām, чéшма й́ма, врāс чéшмāта узгóра, врāс чéшмāта на та́ плóча да ме извā́јте. Жа́лта зéмја кé ко́пāте и пéсук кé ко́пāте, јас сām пут нéја. Не ме извā́дифте, вéли, сéлото кé го зāѓинāм, вéли кé го ту́рнāм, вéли. Да зна́ите сéлото нéма да б́иде āко не ме извā́јте ут та́мука. -

И пика́саа Ту́рците. Ту́рци й́мāше уф сéлто. А́ма ут́идува да ко́пāt. Купāа, купāа, удри́ја пéсукта да а извā́гāt. Ту́рците не зна́јāt óти ко́пāt и пика́саа. Мо́жи да й́мāше нéкуј шпио́н, му ка́жа й́ли шо́ знаи́ш, му ка́жаа óти го ко́пāt Свéти Ил́ија на фиља́н мéсто. И Ту́рците а зāпрéја дупка́та, не устāвāt да го извāдāt свéтицут. И сéа шо́ кé пра́вāt сиља́јнто, а́ј кé му пра́виме ма́нстир. Пра́вија ко́лку за две уда́и и за по́пут ка́де кé пцāла приди́лeно. Ма́на́стѝр му пра́вија и н́ишто нéмāше, ни да се јāви на чувéк, н́ишто.

А́рно а́ма жив шéтāше. Го виду́вува, жив шéтāше. Уд ца́рквāта кé шéта, кé шéта удна́двур, кé ра́шéта, кé ра́шéта и па́ п́икни се уф ца́рквāта. Го виду́вува свéтицут мно́гу и ко́ј кé го ви́деше сè пукло́н му да́вāше ка́де ја́гне кé му да́деше.

Шó кé му пра́вāt на́пкум, а́ма на Ил́инден ко́га му е де́нут кé му пра́виме курба́н и ут с́ите сéла но́сива ја́гāнца, тéлца, ра́бо́ти за ма́на́стѝрут. Цéла служба́ й́мāше там. Цел ден ќи ја́дива, ќи п́иива, ќи́грива цел ден. И не се јāв́и нéкуја лушут́ија, не пра́ви н́ишто. А́ма Ту́рците не г'устāв́ија да го извāдāt. Ко́ј зна́е шо́ й́мāше пут плóча́та, шо́ нéмāше. Да устāва́ва ќи ви́дууме. Га́рците не гу купāа, не гу чини́ја н́ишто.

Европе́јцкāта бо́рба ко́га бéше усумна́јста гуд́ина там на на́што мéсто й́мāше бо́рби. Ду́јдеа на сéлта. Идно́ Вла́у сéдише там на идна́ ку́ка, та идно́ де́те й́мāше, дист́ина гуд́ини. й́мава ја́гāнца, шилиж́ијна, па гу пу́штāва да ги па́се. Ка́д ќи и па́се, ка́д Свéти Ил́ија ќóди ќи и па́се. й́ма ку́стен там, шу́ма й́ма. Трем й́мāше

Свѣти Илија, покрив, колку да седнат љуито на суша. Играќи си детето на трѣмут, пак вратта с'утвори. С'утвори вратта, испадна идно чувек до тува со сиври, со фустан катто русулија. Убличен кој го знае как. Рашетá, рашетá и па си влезе уф църквата. И детето ка се уплаши и устави и јáгáнцáта, бигá. Утиде, му кажува на татку му. Татко, вели, така, така, на Свѣти Илија идно чувек ми испадна. Утиде татку му-ништо. Шо утиде татку му, си јави тамука, питаа, глidaа, си збраа овците, си дојдуа.

Другу чувек си идеше пу уздолу. Пат има. Си идеше ут работа. Када си идеше му испадна. . .

За сиромáвиот

Во сирумах е кату селцко. И се вáглинчijна си прáвише, на Гумѣнца си нóсише со магарѣнца. Арно ама то чувек ка ки гу тувáраше магарито, да кинисáше пáтут долу, ки си а забрáвише кутijáта со тутун. Ни-ј се сá-смéивна сус-него. Ке фáтише: еее ичкумбра, ахааа ичкумбра. Маре, шó е татко? - Дóнаси-а кутijáта су тутун бре, ја-а на буцакут. Ке зéвáше то детето ке му а дóнееше кутijáта. Дур дá, ој дeтто ке вíкнеше: аај лимбијо, аај лимбијо! Шó татко? - Дóнаси ми го тó лeбут, си го забрáвиу, ај гу су лyтица закачeно. Ке му го донсеше и то. Дур да ој то пá ке фáтише да вíка: аај Мáро мáре! -Бре шó татко? - Мáр чýлут на магарито му гу забрáвиу, ја гу на дáрвyто клáдeно. И сeкуј сáбáјлин сe така. И фáтиуме нíја дá, сá, смéиме. Сeкуј слyчáј да зéва цáмáлeкут ке фáти да вíка.

Жeнáта и мóмичкáта

Идна жeна пак со идна мóмичка óдива на кустeјна. Нíе имме кустeјне. Дá, нá, кустeјнитo óдива. Ко си вáрнáа нáдóлу да си дóјдáт, сиднáа на нeкуа плóча да си пучíнат. (Дá, си одмóрáт ние нe му вéлиме-дá, си пучíнат). Та си гу забрáвила сóрут. Му вéли мáјка му нá, мóмта: Óди лимбијо да гу зéвиш то сóрут там нá тó кáминут, шо сиднáуме да пóчíниме. - Óна дeка íде нá, мóже да гу нáјде-е и фáти да вíка: ааа, мáјко мáре, еее, мáјко мáре! Шó мáре? - Мáре сóрут не

мóжам да гу најдám.- Мáре а тáм пут гулémта плóча кáт сéдáуме, јá кáт сá удмури́уме, пут плóчáта. Ај там, јас тã чéкáм, да не сá плáшиш!

Утíде, гу најдé та мóмта сóрут и си дујдéа прáво гóре. Шо прáвијa нé и знам нáпкум.

Дéдо Мíшо Мéчув

Бéрáше дéдуто Вáне áргáти. Са, му вéли, кe ни пéите сéкуј пу иднá пéсна да ки вичéраме. Ај сáте кóј шо знáе, кóј шо знáе пéсна ки пéат. Дујдé рéдут на Мíшо Мéчув. А, му вéли дéдо Вáне, дéдо Мíшо, вел, сéга ти кe пéиш пéсна. -А бре, Вáне, нé знáм јáзика. -А, мóре вáрви си го рéдут, шо знáиш-тó. Áјде фáтí: Рéка тéче мáтно влéче, врéка лéка не јa бéре, рéка тéче мáтно влéче, лéка врéка не јa бéре."Три пáта тãкá, си го зé рéдут.

За русáлиите

Уд Бóжиќ ду Вудíци русули́ити ки й́грува. Ка ки дóјдива на сéлуто ки прáвива рúчук, вичéра, ки вичéрáва, ки му дáдива рáбóти за вáкáвут. Та ки си стритéле, иднíte уд иднóто сéло йдáт, дрúгите уд дрúго сéло, ки си стритéле, па кáде ки си стрétáт там ки си дрóбат, ки си утéпáт. йма там иднó мéсто вéлáт Русули́јцките грóбишта. Нíту ймáм видéно, нíту знам, а ймáм чуéно од лúгéто шо лáфáт.

То пúсто сéло нáшо áрáмијцко сéло-ј. Од сéлото дóлу сè шúма, гóре сè бýка. Од сéлуто гóре нéмáше тóлку скáрка, áма висóко мéсто. Тýрците му вéлијa Пáико. ймáше иднó врáу, нé знам кóлку мéтра висóко, па нíе му вéлиме Кушкóп.

Дá нá тýрцко врéме клáдува чáдáре Тýрците пут кáминто уздóла. Узгóра му бéши кáрáулут. Та ки и чúвáт кумíтите. Там ки и чúвáт удуздóла ки дóјде. Нá лисíца мóжиш да му најдиш пáт ти да и на кумíтито ки му најдиш. Не мóжиш да и најдиш.

КОРНИШОР

Учёното дете

Некуј си гу учил дејту нóгу. Гу учил дејту нóгу, ама дејту си нăучил ка трéба, си нăучил нóгу. Ех, си вăрнăлѹ дејту дóма, ама гу нăјдѹва тăтку му дăнăмăна. Му пăднă жăлус на дејту за тăтку му ка гу видé. Арцил нóгу пу кнѣги, пу там, нă-вам, зăгубѣл нóгу. Е, тóгăј дејту сă нăжăлă ка гу видé тăтку му тóлку пăднăт. Бе тăти, уд мен пăднă нóгу. Ми учѣ, јас нăучѣј, ама утпăднă. Аку сѣнку, аку, ја иднó дете ѣмăм, пак аку ти учѣј, мăкар да бѣиш жив сáму. Не, тăти. . .

Тóгај, уф то врéме и прудăвăли нéкуј сирумăси шó сă. Бугăтити лѹди и купѹвăт, ама ка кѣ гу кѹпи шó сáка то гу прăви, ама пак да му нăјди кăбăат. Тăкă ни мóжи да гу утéпа. Тăквó зăкóн имăло дăдéну. Дóброо.

Е, сéга, кѣ ми продăш мен, ричé, тăти. Не бре сѣнку, иднó дете ѣмăм. Не! Кѣ ми прудăш, ама кѣ ми прудăш, ричé, ама скăпи пăри кѣ сáкăш, нóгу пăри. Дóброо.

Тăтку му гу зéва, гу извăга на пăзăроо. Кај шу прудăвăт тăму на вăка, дрѹзи нéкуј купѹвăт, тѣја бугăтăшити зéвăт. И во óди кăт нéгу, гу дăржи дејту. Кóлку пăри сáкăш за во дејту. Иднó милиѹн. Ех, хее ричé, иднó милиѹн. Тѹа нăнăка за петстóтини илăди се прудăвăт, ти милиѹн сáкăш. Ајде нăпкум. Гу устăвѣ дејту, гу нóсѣ нăнăка, ја и нéкуи и купѣли, дéца. Му вѣка дејту: Ај бéгăј, билă кѣ кѹпиш. Билă кѣ кѹпиш. Ха, ричé, ја гу прăвѣј пăзър, ричé, ама знајш шó ти кăжă. Шó? Билă кѣ купѣл сăм. Как? Нă-нăс, ричé, кóј мóжи нă-нăс да ни чѣни билă, да вѣдим шó билă кѣ кѹпим, кѣ ни прăви. Зéвăј гу.

Зéа гу зéа дејту. Милиѹн, милиѹн. Нă ти бре милиѹн. Си и зé тăтку му пăрити, дејту гу устăвѣ. Гу зéа дејту. Е, сéга, тѣја клăдéа тăквó внимăние лóшó, на мислéјне óти зăшó да рéчи: билă кѣ кѹпиш, как мóжи билă да кѹпи кóга óни рăкувудѣтели нă-цэлта дăржăва, шó сáкăт то прăвăт. Ама пак трéба зăкóнцкó. Гу зéа и гу нóсăт и тѣја утѣдуа. И нусѣа дéцта и си вăрнăа óни, кăту кумѣсиа там. Во дéте гу зéа путрăга за лóшó мислéјне-кумѣсиăта. Му вѣкăт. Е, сиднăа, му вѣкăт и то му вѣка: ајде, ричé, зéвăј д'ош да ми кѹпиш

мэсу, ут кáсáпница, áма нájáрнyту мэсо-дyмáкíнyт шo гo кúпи. Кá yтíди во зé глáви, изíци и му и нóси. Áбе кá ти ричé, ричé, јас. Áма кyмíсиа íма. Óни сáкáт да гу фáнáт зa кáбááт, кáбáтлíја нéштo. Кá ти ричéј јас нájдóбрo мэсу. Ти ми зел си глáви и изíци. -Ут изíкyт, вíка, пóáрну и ут глáвáтa, нíштo нéмa. Óти кáк вíкáми óти сéкyј шo прáви дa нáпрáви глáвáтa. Вíја си исчудíја. Тyкa пáк не ујдíсa. Дóбрo кáжyвa. Ут глáвa и íзици, ут тíја шo нóси изíкyт дрýгo нíштo.

Ех, нa úтрoтo пáк гo пúштa: дa óдиш дa ми зéвáш уд нájдóлнyтo мэсо. Во óдí кyпyвa пá глáви и изíци. (Тyкa дa ти вíкáм сéгa, кáк тáквó дa бíди трéбa, áмa не, не ми íди тáквó пáмeт). И кá и нóси во учéн бил. Áбе кá ти кáжáј, ричé, и вчéрa глáви, изíци, нájчурúкyт мэсу дa ми зéвáш. - Ут во пóчурúк нéмa. Тyкa и нíј дa зéмими сáмити, изíкyт шo прáви и глáвáтa нíшo не прáви. И áрно нóси и лóшo нóси. Пá си исчудíја, не и ујдíсa, нíкáк. Е, нáпрáвíа рyчóк. Жéнтa му нá тó уф дрýгa удáја сéди. Прáвíа рyчóк, сиднáа, пyрyчáа, му вíкa: ај, ричé, во пóрциитo зéви гo дa му нóсиш нá тó шo нáj миј мíлo, нáj миј мло. Гáздáтa му вíкa, знáчи нa жéнтa му дa му нóси. Áмa во, кá испáднá нáдвур нa трéмyт, кyчéнце имáли, вáрти сy пáшкáтa, му a фáрли јадéјнту нa кyчéнциту. Тá пу иднó врэме, кá тáрпé, тáрпé, нéмáше кáк, му ујдé. Áбе, ричé, нá мéн, вíј си игрáетe тyкa, си прáвити тáквá, ричé, јa дa тáрпáм сéгa. Кáк брe? Нe му нóсí? Пá ти, ричé, нé ми кáжá нa жéнтa дa му нóсáм-тo шo нáj миј мíлo ричé, нa кyчéнциту. Кyчéнциту ми a вáртишe пáшкáтa, нa тo му дáдíј. Кáк, ричé, кyчéнциту, кáк ричé. Е, сéгa, му вíкa, гyспудíн, ричé, јa мóжи нéкáк вo, áмa тyкa пáк кí ви пyфтóрáм сéгa. Дa вите кáк и мíлo кyчéнциту. Вíј гу кyчéнциту. Гу вика. Ёдри му иднó стап. Му ёдри иднó стап. Кyчéнциту пип, пип-избигá. Вíјá жéнтa, ричé. Сéгa нéгу гу слúшáт, не мóжáт кáк, ... му ујдисúвa, мóрa. Вíкáá жéнтa дá-ти-стрáмyвa, ричé, прит тóлку лyдá, мáкáр, вíкa, нéкa бéши и дá-тáрпи, дa не дóјшe тyкa дa ти рéчи: иии, не ми дyнáсé. . . Вíдиш кáквa и жéнтa. Нe ми кáжá нá-жéнa ти, ми кáжá нá-тó шo миј нáj-мíлo. Кáк, ричé, дa ти стрáмyвa. Кá гу удрí кyчéнциту удрí јá-нéа.

И во му ричé: шó мóри ти прáвиш-кyмíсиáтa глéдa-мeн дá-ми стрáмyвáш-фрaс, трaс, иднó шáмáр. Иии-ти ми тéпáш-дá-а нéмa, гу устáвí, бигá, си утíди. Дóбрo. Вíкни гу кyчéнциту. Гу викаá. Кyчéнциту му á вáрти пáшкéтa, пáк íди. Нájди-а жéнтa сéгa ти. Јa

во-ј мѝлу, риче ем гу типá, ем пá ти милува, а нáјди а. Нã-то мумент дужде идно кумшиа. Áбрã, риче гуспудин-тија имáли тогãј кáгу гóспуви, -лájга имáм иднá ãвлиá, сéкуј пãт а трéбãм ут трéви ут тãквиá, пá имá. Не мóжãм дá-а вѝите кóлку. А тѝја: мóжи, мóжи дã-óãт. Ха, кѝ дóјми. То му вѝка, дéјту: мóрã гуспудинуфци, дã-д'ом и ја нéшту. Ёла, ёла. -Знáчи тѝја сã сменија сéтне óти видéја дéјту-ј по-учéну ут нѝх. Ути́дуа. Áбрã ски́ниа тáа трéва, тáа кãпи́на. Áбрã сé а кѝнãм, áмá па никну́ва. Гуспудинуфци, риче, мóжã јас нéшто дã-кãжãм. Мóжиш дã-кãжиш.

Ти, риче, имáш жéна? имáм. -Пãрвã-ти-ј? -Не, втóрã-ј. имáш дéца ут-тá жéна? -имáм. -Уд вá имáш? Кóи и пó глéда? -Риче, кóи и глéда, нéјнити. -Е, вá нѝвãта, риче, вá зéмјãта, вá трéвãта е нéјна, нéјно чéдо. Кóлку да и трéбиш, кóлку да а чѝниш, та пак кѝ нѝкни. То му-ј нéјну чéдо. -Ха, мáјкãта, по пијán испãднá ут нѝх, по пãмитлиф. И дóбро, сфãрши́ там, си ути́дуа дóмá. Тѝја си ути́дуа вéке, избигáа дрúгити. А во устãнá без жéна. Си а клáва глãвãта.

Му вѝка. Ха, гáзда, шó си чýдиш? Ка нéшту да ми јáдã. Ја сãм пручу́ен на цел свет. Кóа кѝ чýјãт жéнта ми бигáла кãд óдãм јас. Знáчи нéмãм нѝкãкво чес. Нã-кучи́јната кѝ мину́вãт, нã-мéн кѝ глãдувãт.

Риче, ја жéнта кѝ-ти-ã дóнсãм, áмá сáмо идно кѝ сáкãм ут теп. Шó? Áку ми путпѝсãш, риче, хóтел Мãкидóјнã (мóжи дã-бѝди) и фи́лãн ду́кãн, то и то. Áмá сáмо мãлчи, дã-нé лãфиш, дã-нé кãжýвãш óти ми бигá жéнта. Сáму кѝ ти путпѝсãм. То, во, нéјсе. Áмá кѝ ми дáиш и дузвóльá, пóтпис, шó кѝ прам кѝ прам јас уф грãдут, дã-нé ми фãкãт жãндáри. И во му прãвѝ óти нéмá дã-се фãти, шó сáкá нéкá прãви, нãј гулé, кáгу Тѝто дã-кãжими сéга.

И во вѝка, а зе нãдóлу ут ку́кãта: Еeј, фи́лãн чувéк си жéни, ўтре, ви кáни нã-свãдбã. Вѝкá. Жãндáрити: шó бре вѝкãш ти? Ёве, цãрну нã-бéлу, јас сãм пуштéн. Ај нã-дóлу, уфтãсá улицãтã кãј кãлкãзут, плуштãдут и па вѝка. И он дã-бѝди тãтку му, дã-гу-имá он тãтку му нã-жéнта. Испáгá. Вѝка го. Шó вѝкãш ти бе? Вѝкãм, риче, сãм пуштéн ут фи́лãн чувéк, óти ўтре си жéни и ви кáни нã-свãдбã. -Áбре, как, риче, áмãн бре, мóјтá кéрка ã-имá. То нãјбугãтãш е, гулéм, как мóјт. - Не знам јас не сã-мéшãм нã-тѝја рãбóти, сáму, јá мã пуштѝ и мóрãм дã-услúжãм. Áмãн, риче, как дã-прãјме. Кѝ прãјме, риче, ја мóрãм дã-ã нóсãм, áмá áку ми путпѝсãш "Пелистер", рãстурãнут. Хм. Дóброо.

И сега ај да-ојме кај ќерка ми. Амáн-ба мáлчи, мáлчи. Гу нóси. Ај мóри, му вíка, то си жéни, ти избигáла си. Как тáкa? Já гу чувéкут пуштéн су билéшка. Си жéнa он, скóро да-си-óдиш. Аaa, да-ми-тепа. Нéма да-ти-тéпа, му вíка тој дéјту, јас сáм тýка, јас знам. Хај пу мéне. Хај и му а нóси дóма. Ха, му вíка, гáзда, зéва си а сéга. И гáздата тóгáј сá-умáрдá, а бил бугáтáш, тóгáј тáкa рáбóтиa. И мý-а устáви и си вáрвa нáзат, дéјту си утíде дóмa. Му вíка нá-тáтку му. Áјди тáти, éла да-жívиш сéга уф Скóпје уф гáдут, да-жívиш дóста. И си-гу-зé тáтку му там. Јас кáгу вíдих шo стáвише там, бóгáми и јас си увáтиј там, áма кáгу видéј не видéј, мáлце иднó кáфенце ми дáдeа зá-тá, си нáпíх. Ех сирумáх јас, шo кi прáм.

За горењето на царовите

Нéкуј цар бил нóгу фудýл. А нáпрáвил вéке, кáгу ниј сéга тýка сè. Е тóга бугáтáш бил то цар, зéмјатá му бíла бугáтáшка. Е сéга гу вíка иднó цар стар. Цáрут бил стар, чувéкут. Му вíка да му а шéта зéмјата, да си вíдáт там, пријáтéлсву. И во óди, му а шéта зéмјата, глeда кóа му а шитá. Е му в'ка, -е шo видé. -Е, ричé, нóгу úбáву нáпрáвил си, сè, вíка, ут теп по бугáтáш нéма. Нáјмнóгу миј мíлу кóа ти глeдáм тáкa, бугáтáш си, сáму нá- тóлку зáнáјати изгрáдил си сè, а чувéкут трéба да-знáј мáлку и нáзат шo мíсли нéкуј. Мож да-мíсли нéкуј и áрну и мíсли и лóшу. -Кој е, ричé, бе кáту мен. Кој мóжи нá-мéн вáа ден да ми пубíе. Дóбро. То гу викали Сáмуйл Сáмуйл, то цáрут стáриут. Дóбро. И си бигá во.

Áма чинí иднá две гудíни, две дáржáви, без да-знáи он си удисáли дá-гу-úдрáт. Гу удри́ли, тáпа-тýпа, тáпа-тýпа, му а зéвáт зéмјата, гу фáкáт и нéгу. И тóгáј бíиу тáкa-цáрут си фáти-гу гóриa. Сáмáта, нéјнáта вóјска-кóга не си бил врéдин ти да ни исчúвáш нас кáгу ка си бíими, а тýка да изгóриш и брáли дáрва да-гу-гóрáт. Е, сéга тíе двéте цáруве тáм-сá, óни кi гу тíснáт уф óгинут. Зáкóнут тáкa бил. Кóга óат, зáпáлиa óгин, брáа гу фáтиa да-гу-гóрáт и тáрча. Вíја гу фáкáт нéгу, ај да-гу-тíснáт уф-óгинут да-гу тíснáт. Во вíка: Ах, Сáмуíла, Сáмуíла! - Му вíкáт: шo бре вíкáш, шo кáжувáш? - Нíшто, ричé, нíшто. Áма ка гу нáближíа óгинут да-гу-цóрнáт дáдe глас: Ах, Сáмуíла, Сáмуíла. -Áбрá шo тíј во. Как шo миј, ричé. Ја, Сáмуíла, гу викај иднó врéме фи́лáн цар. Там и ми кáжá: Ах, да-

знајш назут шо мислат за-теп, да тука сега добро одиш, се добро си бугаташ гулемо, ама ја му ричеј кој и кату мен, кој можи мен да-миндвлáда. И ја виј, риче, ка ујдисали сте без да-знам, кату ка ми кажá он така. Е, назут треба да-мисли чувек.

Он ми кажá óти назут мисли, не напрег саму оди. И ја не умдиса ич за-ва и сега ја ки ми изгорите виј. И вија тогај си рекли: бреј, ниј во ки гу гориме, ама чекај да-си-измѝлим удзáди на-нас шо ки мислат пак. И на-нас ки дојди времи ки ни горат. Амѝ! Ајде во, си тури во закóн. И гу растурѝа тогај вака закóнут и немáши ич да падни цар да-гу-горат и немáши... Гу устáвиá сетне, не гу гуреá. Тóлку.

Ученото дете и царската ќерка

Дејту и то. И во-ј учену дете. Арно ама татку му паднал сирумах. Си утишáл му вика: тати слúшáј. Ти кáтáдén ојш на-пáзаро, ама вадин јас к'одáм. Ти одиш, леп купуваш за-идно ден, две, вадин па јас к'ом. Оди во купува. Оди во купува. Дејту гу пушкáа, ама пáрички си зимá, пáрити си и клáва уф-цép. На-утруту татку му оди, па леп купува. Он кога оди не купува ни леп, пáри си клáва. Ех, ништо, татку му не му пáлáше ништу. И доброо. Дејту му вика: тáте, ја мóра нешту да-испáднáм уф гáдут, тука су во не-сá жѝви.

И во фáти дејту, пулá таквија крúши прудáва, нешту на-вака на́нака, пуртука́ли, таквија рабóти, луку́ми, вика пу улицити на́нака. Ама беши на-вѝд дејту, убáво лично. И зева ки пумѝни пу цáрцкити двóрa, улицáтá. Стои, стојат тѝја, слугѝнцити на́двур, му вѝкáт на-кѝркá-му. Иј, риче, идно шо убáву дѝти пуртука́ли прудáва. Вакупѝте му, риче. Ути́дуа слугѝнцити купѝа. Мý-и купѝа, мý-и зеа. Дóбро.

Во на-утруту пак си шéта. Кáда прудáл пак ки оди. Вáрви там. Риче, му вѝкáт слугѝнцити: мóри ја-гу пá ѝди да-прудáва. Чéкај, му риче. Испáднá на́докул, на-балкóнут. Испáднá и -чéкај, бе, риче. Сá свáли пу-скалта ути́де. Кóлку пáри? Кóлку пáри, тóлку сá. Сáтá ки и зéмáм. Ама уште идна́ш да-не-ти вѝдáм да-прудáваш. Бре, ки ми забрáниш ти да-не прудáвáм, Зáшó да-не прудáвáм? Не кра́дáм. Ништо, ја теп ти áрисáх за-да-ти-зém. Ех, как ми áрисá,

ричѐ, ут дѐка ми знајш ти кăквѐ сăм. Ки-ти-зѐм. Как? Нѐма, ки-ти-зѐм и дрѹгу нѣшто. Ја сăм цăрцка кѐрка. Бѣди си. Ајде, ричѐ, ки-ми-зѐвăш, ки-ми-зѐвăш. Нă-ти тѐлку пăри, ричѐ, ајде. Ајде, си вăрна нăзут.

Си зѐвăт сѐга. Кѐркă-му му-кăжѹва нă-тăтку-му. Тăти, ричѐ, вѐ-ми-ăрѐса, вѐ-ки-гу зѐвăм. Зѐвăј-гу мѐри кѐрко. Фăтѣа свăдбичка там дă-си-пăвăт и си зѐа. Гѐри дѐлу, мăлци нѣшту иднă рăкѣјка и ја си тăргнăх.

Ама сѐга дујдѐ врѐме, си винчăа шо си пăвѣа, дă-лѐгнăт вѐчирта. Утѣдиа дă-си-лѐгнăт. Во му бѣши кустѹмут там зăкăчѐно и как си сличѐ, знајш, млат млăдужѣниц, дă-си-лѐжăт. Ва гу чѐка уф удаăта, а во си вăрнѹва нă-сѐбăта. Му вѣка ва. –Вѣди сѐга, зă-иднѐ лаф, ама тăквѣа учѣни дѐца бѐа, знăчи, рăзвиѣни. –Му вѣка: еј, ричѐ, ут пуртăкăлциа дă-стăниш цар. Ууу, во си кăжă, нă-нѐа нѣшту не му удгувѐри. И во кустѹмут си-гу- убличѹва, дă-гу нѐма. Оди нă-мѐрту нă-иднѐ тăквѐја си кăчѹва, пăрăхѐд. Дă-ми-извăртиш нă-Цăригрăд. Ахă, сѐга. И нѐма-гу дă-си-дѐјди. Вă чѐка. Си жѣниа сѐга, чѐка. Амă то избигă зă-иднѐ лаф шо му ричѐ пуртăкăлциа. Ама то ки дăржи врѐме сѣтне. Шо вѣкăт, чувѐкут ѓчитѣ дă-му-испăгăт, ама муăбѣтут дă-нѐ-му испăдни тăквѐ реч. И ва ѓди, ка чѣкă, чѣкă. Мури-ăјди, ричѐ, гу нѐма дă-си-дѐјди то, не знам как. Ха, мѐри кѐрко, ти му-ричѐ нѣшту, зăшѐ дă-бѐга? Нѐ-му ричѐј, мăли, ричѐ, нѣшту. Как нѐ-му ричѐ? Зăшѐ бигă? Зăшо ти устăвѣ? Сѐга цар дă-бѣди, дă-пѹшта сѐга. Ама во уф цăрцкуту, шо бигă, бѣши убличѣн. И ја, ричѐ, сăму тăкă му ричѐј. Е то лаф, ричѐ, ама то лаф знајш кѐлку чѣни. Зă-вѐка то ки-му-бѣди, ти гу- усмăрдѹвăш нѐгу.

Вă му-вѣка, јас к'ом ки-гу-пăлăм ѣднăш. Зѐва пăри кѐлку зѐла и ѓди там нă-пăрăхѐдут, нă-мѐстут, му вѣка: А бре, мој дă-ми-извăјтă, дă-си-кăчăм, дă-ми-извăјти нѐгде? Их, ричѐ, нѐкуј там, сѐ цăруви бѐгăт. А и та уф цăрцку. Иднѐ сѐга, ричѐ, бигă уф Цăригрăт. И мѐне извăдѣјти-ми там. И сѐга и та испăга нă-Цăригрăт. Е сѐга то цар ут Цăригрăт си вѣкăл как сѐ цăруви си бѐрăт тѹка? А во утѣди там, лѣчно ѹбăво, нѐ-му сă-пăвѣ. Не лăфи. Цар, ама не лăфи нѣкăк. И ва ка утѣди и вă-а причѣкăа там- цăрѣца. И сѐга вѣка и дѣту и цар, кăдă-ј. То и причѣкă там. И сѐга то нѐ-му-си-пăви. А тă гу-глѐда сигă. А то цар не знăи шѐ-сѐ тѣја, ѓти му и жѣна та. И нă-вѐчирта дујдѐ зăидно ки лѐгнăт. Та сѐга сăка кăј нѐго. Во: ѣтăтăт, и ајт му-вѣка. Нѐ-му-си-пăви. Дѐбро. Ех, стăнăа сăбăјлиту, вăа тăрча

оди да-му-тури вода да-си мие. Во не-а сака никак, не а ближи. Ататат.

И дуде време, дудеа на-маабет су-то цар. Му вика на-та. Та лафи. Му вика: еej, види, види, вика, воj лично шо е, човек, цар, да-можи да-лафи ја сестра-ми ке-му-а-дам и пулвинта земја ки-му-а-дам бакшиш. Оти-ј ногу личну дете, ама да-можи да-лафи. Та му-вика; то слуша-јас ки-гу-удговорам. Слушај, риче, ама аку не-гу удговориш. Ке гу удговорам. Во слуша сега. Аку не-гу удговориш, риче, главата ки-ти-а земам. Аа, јас тука сестра-ми-а таксувам, како то.

Ва ближи кај-него. Тататат. Ама сланциту изгрева веке. Беше та фатена и зеват сега да-а-убесат та. И тогај му-риче во: уставејте-а бе, та не-и та-бе, та-ј мојта жена, риче, мојта нивеста-ј та. Му падна жалус. Мојта нивеста е бе. И тогај и плиснаа раците. Ама па му даде земја. Земја му-даде. Сестра-му веке то беше жинет, ама зашо гу удговори му-беша мирак да-гу-удговори и ги-удгувури и му-даде земја. И си зea сетне, си живеа. И јас там шо бидиј ракијка најдеј на-идно астал и си сракнај сетне.

За рибниот сој (Браќа близнаци)

Иден човек утишал за-риби, ама жента му не рагала. Кучка имали и та не си кучи, кубила имали, сата штируви. Му рекал на-жента: Жено, к'ом за-риба. Утишал за-риба. Фјрка идна. А пушта таквајта, вадицата, фјрка идна. А извага та рибата, му вика рибата: Пушти ме бе, имам деца, ми жаљат, миј жалус, си имам деца, пушти ме. Му падна жал, а пушти. А пушти рибата и рибата фак тука уф другу вир избига. И во си утиди. Му вика жената каде-ј рибата. Абе фатиј идна, така и така. Дека бре имаш чуену ти риба да-има деца, будала нејдин. Скоро д'ош да-а фатиш. И во утиди. Ко утиди на-то вир, а нема. Пушти на-другуту, а фати. Му вика: Пушти ме бе, деца имам. А, риче, динеска пунаприт ми излажа, а сега не. Е ки ми зеваш, риче, ама на-жента ки му даш две залци, на-кучката две залци, на-кубилта две залци уд мен, а коскити ки ми и фарлиш уф градината надвур. Добро. Ај во послуша.

Ка утиди правија ручок. Две залци на-то, две на-та, ајди си најадеа убаву. Кога станаа сабајлиту: кубилта су две ждрибијна,

ку́ту идно́ту и дру́гуту, кучка́та куче́нца, две кучи́јна. Куче́нцата ку́ту идно́ту и дру́гуту. Гладат уф гради́нката ка́да имаа фярле́ну: трајна́та ти́ја ко́скити ма́здраци (са́бји) ста́нали. Же́нта две де́ца ку́ту идно́ту и дру́гуту. Да́-не-мо́јш да́-гу-пузна́иш кој-и-то́, кој-и-то́. Ку́ту идно́ту и дру́гуту.

Ех, чини́а двајс гуди́ни, де́цата пурасте́а. Му ви́ка идно́ту брат, не́ма се́га кој и по-ма́лечку по-гуле́му, ти́ја са́ близна́ци. Му ви́ка: А́бре бра́ту, риче́, ај шо́ ка́-се́дима до́ма, ај к'о́јме на́-пича́лба идно́ту.

Ај д'о́јме. Јас к'о́дам. И пуслу́ва идна́ ри́за бе́ла на́-йкунта, ка́де му бе́ши йкунта. Му ви́ка: Слу́шaj, јас к'ом, а́ма ко́а ки ви́диш на́-ва́ ри́зата́ има́ три ка́пки кра́в ки ми зна́иш ти о́ти за́гинах. Штом има́ кра́в да зна́иш о́ти са́м за́гина́т.

И во ки́ниса. Уди́, уди́, уди́, ути́ди на́-идна́ ра́ска́рсница, а пи́са на́-ра́ска́рсницата́ на́-идна́ та́бла: "Кој к'о́ди пу-го́рнута́ пaт до́бро ки пуми́ни, кој к'о́ди пу-до́лнута́ пaт ло́шу ки пуми́ни". -А, ма́јката, ја за́шо са́м ки́ниса́н. Е, по ло́шу к'о́дам. -Оди, пу-ло́шиут, да́га-ду́га, да́га-ду́га. Дека́ ки оди́ нао́га идна́ ку́кичка, там малечку́ селу, идна́ баба. Флева. Ба́бо, здра́во ба́бо. -Здра́во, риче́, си́нко. Шо са́каш? -Му ви́ка: Да́ли мо́жам да́-прину́кува́м ту́ка ва́ ве́чар? -Мо́иш, риче́, си́нку, за́шо не. Ба́ба не́ма де́ца, мо́жиш да́-прину́кува́ш и мо́јш да́-би́ш и мо́ј, не́мам де́ца. - Уста́на там.

На́-саба́јлиту, ба́бо, риче́, во́да да си́ изми́јам. - Аах, ба́пче, во́да не́ма. -Оти, ба́бо? - Па ла́мја́ имме́ ни́ја ту́ка, и за́клучу́ва че́шмите. Су-ре́т па́лниме, а ја́ди пу идно́ чуве́к на́-де́н, пу идно́ де́те и ва́дин му-и ре́дут на́-ца́рцката́ ке́рка. Как, риче́? - Е, та́ка.

Во ко́јнут, ма́здраку́т и куче́нциту и ути́де пра́во на́-че́шма́тjа. Ко́га пу́ли идна́ диво́јка че́ка се́га да́-до́јди ла́мјата́ да́-а ја́ди ца́рцката́ ке́рка. Оди. И ва́ пучну́ва да́-пла́чи: А́бре, млат јуна́к, се́га шо́ йдиш ту́ка? Јас че́кам ла́мјата́ да́-ми-ја́ди, да́-а-утво́ри че́шма́та да́-па́лнат во́да на́ро́дут, а́ку не й́нак не мо́жи. -Ха, мо́ри, а пу́шти ме ма́лку, ми а́пи гла́вата за́-спа́јне. Му ли́гна на́-ску́тут.

А́ма ва ла́мјата, пу́тимне́та йди́ си́ла, гуле́ма, ку́ту ма́гла ду́ри па́дната́ и ку́ту ро́са, та́ка му йди. И ва́ фа́ти́ла да́-пла́ка. -Е, се́куј ден пу-идно́ ја́дам, ва́дин чити́ри ки ја́дам. Се́куј ден пу-идно́ ја́дам, ва́дин чити́ри ки ја́дам, ви́ка. И ва́ фа́ти́ла да́-пла́ка, са́лси му ка́пна́ли на́-не́гу на́-ли́циту и во́ си́ путри́сил. - Шо мо́ри, ва́рни? -

Не вѣрни, туку стѣни бѣгѣј бѣре ти, ламјѣта ѣди сѣга. Вѣ-и ламјѣта. Во тимниѣна нѣ-и ут бѣга рѣса.

Во навѣрис кѣјнут, кучѣнцигу ду-нѣгу и вѣка: Мѣри, бѣжи мѣлце! - Ка навѣжи и во су мѣздрѣкут фѣрап, фѣрап, уштиднѣш, мѣни ушти иднѣш и двѣте снѣ ут мѣјка рудѣни. Мѣнѣ и свѣрши. Та бѣла су дѣвит гѣлѣви. Во клѣчевиту ут чѣшмѣта му и зѣва да и утвѣри чѣшмити сѣга, дѣјту. И му-вѣка: дѣбро, изѣцити. Дѣвитти изѣци му-и-зѣва уднѣтри, уд-гѣлѣвити, а гѣлѣвити и устѣви. И си-лигнѣ нѣ-кѣјнут, си-утѣди. Чѣшмити си-пуштиѣ. Кѣрка-му нѣ-цѣрут си-утѣди дѣма.

Ах, мѣри, рѣчѣ, шо си-вѣрнѣла нѣзѣт, ми-ѣ-зѣпусти зѣмјѣта, нѣродут кѣ-ми-изгѣни. Му-си-кѣра там цѣрут нѣ-кѣркѣ-му. Не, бѣре, тѣту, ламјѣта ѣ-утипѣа, рѣчѣ, не јѣ. Ништо. Кѣј ѣ-утипѣ, рѣчѣ, ламјѣта, кѣрка-ми кѣ му-ѣ-дѣм. Ама во не чѣ, кѣди бѣбѣта си-сѣди. Иднѣ ѣрѣпин ка чу, му-и-сѣчѣ гѣлѣвити, дѣвит гѣлѣви, му-и нѣси нѣ-цѣрут и му-вѣка: јѣс ѣ-утипѣј, рѣчѣ. Сѣга, рѣчѣ, кѣ-ти-дѣ-дѣм кѣркѣ-ми. Ва пѣк пучнѣ дѣ-плѣчи. Не бѣре, тѣто, не и тѣ, ѣбе то бѣши млат јунѣк, лѣчну, дѣ-гу-вѣдиш, как во ѣрапин. Не, мѣлчи, кѣти!

Зѣфѣтиѣ свѣдѣа. Ама бѣбѣта слѣша, бѣлску ду-цѣрцѣта тѣкѣја, пѣлѣта. Му-вѣкѣ, шо мѣри бѣбо, вѣја тѣпѣјна. Кѣом кѣ-вѣдѣм, бѣпче. Ко утѣди, бѣбѣта: шо ѣма чѣстити цѣре? Тѣкѣ и тѣкѣ. Хе, вѣка, тѣ-и, рѣчѣ, кѣт-мѣн-и то јунѣк. Е-ѣј, кѣк-бѣ, рѣчѣ, нѣка дѣјди ѣдма. Бѣбата утѣди, гу-вѣкнѣ. Тѣкѣ и тѣкѣ сѣнко. Ајде сѣнко дѣ-ош ти, ѣрѣпино дѣ-нѣ ѣ-зѣва. И во ка утѣди му-вѣка. Ах, кѣркѣ-му кѣ-гу-вѣдѣ - јѣ тѣ-и, рѣчѣ, тѣте. Тѣ-и. То јунѣк шо ѣ-утипѣ ламјѣта. И во: ти бѣ ѣ-утипѣ ламјѣта? Ти? Кѣк а-утипѣ? Ѧ-утипѣј, шо сѣкѣш дѣ-вѣдиш? Во дѣвит гѣлѣви нусѣл. Кѣд-му-сѣ изѣцити? Гѣдѣ, нѣма изѣци. Кѣд-му-сѣ клѣчувиту ут-чѣшмѣта? Јѣ-ги, рѣчѣ, нѣ-мѣн. И изѣци и клѣчуви. И тѣгѣ ѣрѣпо бѣгѣј дѣ-гу-нѣма. И си-зѣа су-кѣркѣ-му нѣ-цѣрут, си-извинчѣа уѣѣву и дѣбро-ѣ. Утѣдиѣ, е, си-лигнѣа вѣчѣрта, ка си-чинѣа, си-чинѣа, на сѣбѣјлиту стѣна дѣ-му-тѣри вѣдѣ. Сѣбѣјлѣ бѣши, кѣа гѣдѣ дѣлу нѣ-мѣрту иднѣ ламјѣ имѣлу там. И та му-вѣка, нѣвѣстѣта нѣјна: Шо гѣдѣш, рѣчѣ, и там ламјѣ, шо гѣдѣш? Нѣ-и ѣгин то, тѣ-и ламјѣ, дѣ-ѣш и та дѣ-ѣ-утѣпѣш. Во мѣрѣклѣја сѣгѣ, мѣна вѣки то мѣрѣк. Кѣјнут, мѣздрѣкут и кучѣнцигу, тѣра. Тѣра ѣма, ко навѣжи вѣка та ламјѣта: ѣѣј, вѣка, рѣбин сѣј, млат јунѣк, рѣбин сѣј, вѣка. Ыдѣри мѣздрѣка нѣ-зѣмјѣн, вѣрзи кѣјна зѣ-мѣздрѣка, ѣла вѣму дѣ-си лѣфѣме. И дѣјту си-излѣжѣ.

Ватна маэдрака на-зёмјин, вярза кóјнут и уди. Ва ушти ут-далеку- с-с-с, ка му-чинй, цёлу гу шмукна.

Тóгaj брaт-му кaту си путрисил дóма, кóа óди дa-вйди, си-рeкaл нeмaм видeнo јас óште нaa-рйзaтa, кóа видe три кaпки кaрф. Брaт-му. И во, кóјнут, маэдракут, тeгли пу-пaт. Кóа утйди нa-тó пaт, гу-нaјдe пaтут, вйка, тyкa-и зaгинaту брaт-ми, пу-лóшту пaт. Пpаву тeгли су-кóјнут, пpаву кaд-бaбaтa. Бaбaтa гу-мйслиши тo дeкa-и. Кyту тo и тo. Aбe, сйнко, ричe, кa пуминyвaш су цaрцкaтa кeрка. Тo му-тикнa óти брaт-му цaрцкaтa кeрка a-йма. Дóбро, ричe, сaму eтe, дyдeј пa дa-си-вйдимe. И стaнa, утйди нa-цaрут. Гу-видe цaрут, кeркa-му мaжут гу-слaгa, нeјну мaш. И си лигнaа. Цaрут гу-слaгa зeт-му. И си лигнaа зaидну, a нa-стрeдин гу-клaдe маэдракут, сaбjaтa a-клaдe. И вa, aмa жeнтa кaту жeнa, дa-кaжимe, вaртeки-си вaкa нa-вaкa, гу слaгaлa дa-и нeјнту мóмчи, си-гу-сeчи мaлeчкyту пpас ут-сaбjaтa шo бeши клaдeнa нa-стрeдин. И нa-сaбajлитy... Нe утйди нa-нeа, ич... Сaбajлитy стaнaа, тa му тyри вóдa. Е-е, ричe, шo глeдaш, нe-a-утипa тa лaмjа - óти гу-слaгa óти мóмчитy нeјну-ј нe óти-и брaт-му. И во му-тикнa. А-а, ричe, тaм-и зaгинaту брaт-ми. Нe му-кaжyвa нйшту. Кóјнут, маэдракут, пpаву тeгли и вa му-вйкa: eх млат јунaк бpe, рйбин сој, yдри маэдракa нa-зeмин, вaрзи кóјнa зa-мaэдрaкa, eлa вaму дa-си-лaфимe. Хee, ричe, нe-и брaт-ми во дa-ги-излaжиш, тyку блйжи пó-близу, ричe, дa-си-нaблйжимe. И лaмjaтa дa-си-нaблйжи дa-гу смyкни и во-нe уфтaca тa - фaп, фaп, a-удри ут-зeмин, бaтyсa. A-бaтyсa дóлу. Мaни бpe јунaк ушт-иднaш. Мaнa ушт-иднaш. Му-вйкa: иднaш ут-мaјкa сaм рудeн, иднaш ки-мaнaм, дóстa-ти-ј тo, сaму брaт-ми дa-гу-извaш. Пóскуру дyдeкa-ј скóру. И вa цeлу гу-извaди брaт-му. Дa-гу-уживйш сeгa, aкy нe, дpyгу спас нeмa зa-тeп, ки-ти мaчaм, ричe, знaјш кaк. И вa, óди, ричe, зeвaј шишйјнa, ймa вóдичкa, óди ду-мóрту тaм ки нaш иднa бaрaкичкa, уф-нaтрe ймa шишйјнa, дa-зeвaш ут-тa вóдa. Ки-гу-измaчкaш и ки-стaни. Утйди во пpаву, зe иднó шйши вóдa. Си-вaрнa, гу-измaчкa. И во-ooo, ричe, кa си-успaл сaм. -Кa-си успaл-си, ричe, нe глeдaш кaт-си? Кaт ти-ј кóјнут? А-aa!

И кинисaа, сeгa си-yјдисaа, кинисaа нa-двóрут си-йaт. Вйди сeгa кóлку трeбa сeкyј чувeк дa-нe си-вjacа, дa-нe бйди пaргaф, дa-ишчикyвaш дaли-ј тaкa, нe-ј тaкa. - Ех, пучнaа мaабeт, мaабeт - снóшти, ричe, пуминaј yбaву: су-цaрут си-пустйј си-чинйј, сeтнaм су-нивeстaтa си-лигнaмe зaидну... И во, сигa му-ј йнaт, - хa-а, знaчи

ти су-мојта нивеста си-лигнал. Не мужа да-исчека. Праас -су-маздракут гу-утипа брат-му. И си-тегли дома, си-йди. Си-йди, брат-му г-утипа оти лижал су-жента. И си-видели. Вечарта, пак да-силегнат, сеа вејке су-нејнута момчи. Ха, му-вика, пак кату снóшти клај-гу-маздракут, риче, калачката на-стредин да-си-исечам рацити, барим сега-ја, малечкуту прас. Снóшти гу-кладе, риче, малечкуту прас си-гу-сичеј, па-ва вечар раката да-си-а-сечам. Тóгaj му тикна на-брат-му, оти брат-му лижал су-нивестата нејна, ама на стредин а-кладел калачката, не си вартел никк. Значи, брането си-лигнали. Аах, си-рекал, шо правиј јас. Наврис којнут, шишинциту, оди на-брат-му. Турува ут та воата, гу-измачка - стана.

Ај, риче, брату ај сига. И си-идат. Ка си-идат, царут, нивестата пули, куту-ј то и то. Кој-и нејнута момчи? Му вика на-татку-му: тате, риче, две ми-дудеа на-мен, кои-са? Куту иднóту и дрóгуту, шо-и знам кои ми-ј момчиту? И тóгaj му-риче - јас сам ти момчиту, а-то ми-ј брат-ми. И тóгaj царут пу-идно пичат м-удри. На-зет-му удри идно пичат да-си-гу-знај оти нејну-ј.

За селото

Нашту селу то ими си-кладе ут-цар султан, ушти ут то времи ко призé Турциа. И кладеа некуј бек, Турчин на-селту и то бегут прави́л кула стреди селту. Селту немши тóгaj нóгу, беши двајсат куки. И сил'јнти шо беа тija куту ристејни избигаа пу дру́зи села. Шо прави́ја - си брали там некуј шо избигаа пу дру́зи села и сетне субраа пари да-одат ду-Стамбул на-цар султан. Испаднаа тримина, браа пари и утидуа. Три гудини сидеа уф-Царигра́т, не знаат ка да-си-јават. Ду-идна бабичка таму беа сидели и сега шо прават - не знаат ка да-си-јават, не знаат ка да-си-одат. Ама кат-седиа на-бабичката, му вика бабата: абе синко, риче, виј три гудини тука и парити си-јаити и за-шо-све и за-шо не-све, кад-мен саму не кажувате ништу. Мори бабо, нија то и то ни-ј рабóтата, не знаиме ка да-испаднеме прит-цар султан. имме ма́ка ут-Турчин шо ни-а привзема планинта и местуту, царувата земја и нија избига́ме. И сега шо да-праиме да-си-кажиме ду-царут? Добро, му-вика бабата. Синко, на-фил'ан улица, на фил'ан сат тримина сус сиви којна ки бидат куту иднóту и дрóгуту којн. Коа ки пуминат виика, то

видеа оти шо имѡа мака некуј каурцки села христијанци ут-Турцити, си-бигаа уф-Курнишор, си-идиа ут-Карацова, ут-дека беа, мака шо имѡа. Гу-правѡа сетне пустѡпену, пустѡпену кату ка ми беши кажану на-мен ут-старѡјти, ут-деду-ми. Си-брами сетна, и царквата напкум ѡ-направѡили. Царквата наша-ј стара ут-то времи ошта, не ут-сега.

За партизаните

Утидиа партизѡјнти долу уф-пол'ту. Утидиа уф-Кѡлиница сѡлу. Дунцеа две ил'ади оки жити. Тувѡриѡа. Читѡрдѡсит души дунцеа за-партизѡјни да-и-зѡват. И-дунцеа на-нашту слу. Ја, кату пулитѡчку оргѡн ми-и устѡвиѡа. Тија идни и-зѡа горе на-штабут уф-Кѡндач. Идно г-устѡвиѡа кад-мен, пристѡр чувѡк беши, читѡрдѡс гудѡни, читѡрдѡс-и-пет мѡжи да-беши. Бѡј-Вѡнгѡл', ричѡ, во ки-гу дѡржиш, клѡј-гу на-идна кѡјка, па утри ниј ки-гу-пѡлѡме. И тија и-зѡа, избигаа, во гу-устѡвиѡа. Ја гу-намитѡх. Там му-вѡкам: ки-гу-глеѡти во чувѡк ва вѡчѡр.

Чикај, чикај, на-утруту не дѡдеа. На-мен ми-тикна, зашо гу-устѡвиѡа. Вѡкам, за-убѡсву-и во. Ја, тука на-мѡјту сѡлу да-гу-носѡт да-гу-убѡват на-мѡжи. Јас сам си-вѡкам. Оѡам-ѡла кад-мен сега. Гу-зѡвам ут-та кѡјката. Гу-зѡј кад-мен, му-вѡкам: знајш да-си-ош? Знам, ричѡ, ду-Кѡслѡри не-знам, ут-Кѡслѡри наѡака знам, ѡфци ѡмам пѡсѡну там. Му-вѡкам, слѡшај, ѡма не-ки кажиш ут-кат-ти пуштиѡа. Ки-му-кажиш оти бигах - му-бигах. Ај мѡре. Вѡкам ут-там идно кумшијцку дѡти. Кѡл'о, му-вѡкам, ки-гу носиш ду-Мѡра-и синѡрут и ут-там знаи он да-си-ѡди сетна. Он зе гу-нѡси и чувѡкут си-утиди.

На-утруту ја-и партизѡјнти, тија две дѡца. Каѡа-ј, ричѡ, ја то шо гу устѡвиѡе. Гу-пуштиј да-си-ѡди. Ѳбе беши за утипѡјне. Шо гу-носѡте кад-мен? Кѡга беши за-утипѡјне шо гу носѡте кад-мен? Знаѡи на-мен да-ми-клѡјте тѡвар, а? Кѡа беши за-утипѡјне ѡше на-гѡри кѡа гу-носијте да-гу-утипѡјте. Три сѡти пѡт ѡма ут-Кѡлиница ду-тука. Ни-мѡжајте да-гу удѡѡлите. Да-стѡниш да-си бѡгѡш. Уш-иднаш таква рѡбѡта кад-мен не! Убѡсво на-мѡјто сѡлу тука неѡа да-бѡди. Убѡсву, наѡвур да-си-убѡите! Уш-иднаш не-стапѡѡа. Гу-

пуштиј и чувéкут си-ути́ди. Кăд-ути́ди, шо ути́ди не-знăм. Он бил зă-утипáјне, ја!

За ангелот

Три гудíни шитáл пу-зémјáта. Гóспут гу-пушти́ нă-иднá бáба нă-иднá жéна дă-му-ă-зéва дúшáта. А та жéна íмши дéца. Пучнáа дéцáта дă-плáчáт, а дúшa нéма дă-зéва, ут-кăт ки-зéва сéга дă-му-ă-нóси нă-Бóга. И во ути́ди нă-бáпта му-ă-зé дúшáта. Му-ă-зé нă-бáпта дúшáта и му-ă-нóси нă-бóга. Áбе кá-ти кăзáј јас, дă-óш дă-ă-зéвáш нă-жéната дúшта, ва нéе, вá-и нă-стáрта. Пучнáа дă-плáчáт дéцáта, сíнувити, и ја ми-пáднá грех. Скóро дă-му-ă-нóсиш нáзáт нă-бáпта. Му-ă-вăрнá дúшáта, му-ă-зé нă-жéнта, нă-мáјкă-му нă-дéцáта. Дóброоо. Му-в́ика три гудíни дă-шétáш пу-зémјáта, бéгáј.

Во ка испáднá пу-трí гудíни ути́ди си-глáвí нă-иднó мéсто кај бугáт чувéк. Си-глáвí, шо нóјши óјши нă-пáзáр. Гу-пúштáши, кáту измиkáр му-бéши нă-тó, а дă-зáсмéи ич. Смиáчка зă-нéгу нémáши. Три гудíни смиáчка нémши. Сáму ка ки-гу-кумáндúвáши то, ки-свáрши. Нă-двé кáта му-нóјши пóвичку. А бугáтиут, чувéкут, гáздáта не-знáиши вéке óти как е шó-и, óти áнгил-и, шó-и, - чувéк гу-пúли. Е, дудéа три гудíни, му-рăбóтиши-му-в́ика нă-дéјту, íмши иднó син то. Сíнут му-в́ика нă-áнгíлут сéга: к'óјш нă-пáзáрут. Ки-óјте нă-нăјáрнáта миáна, д'óјте, д'óш, дă-јáјте. Дóбро. Ут'диа, прудáдéа шу прудáдéа су-дáјту. Óди нă-иднá нăјдóлна миáна, ристурáнт. Ути́ди нă-нăјдóлнáта миáна, си-нăјáдéа там, стáнáа си-бигáа, испáднáа дă-шétáт. Óди нă-гóри, кóга пúли, глéда иднó нăрăчува зă-трí гудíни кундúри дă-му-пráви кундурáцијáта. Тóгáј áнгилут си-зáсмиá, а дéјту видá óти си-зáсмíа. Три гудíни не-си зáсмијúвáши, а тóгáј, ка му-ричé зă-трí гудíни, си зáсмиá. Óди нă-гóри, пúли иднó крáди стóмна и бéга. А-укрáдí стóмнáта и дă-гу-нéма. Па си-зáсмíа. Е, дóбро. Сфáршиа там и сéга ки си-ódáт нáзут. И си-úтидиа дóма. Е сéга áнгилут, сфáршиа гудíнити вéки, ки-си-óди, ки-бéга. Му в́ика: áбре, ка ти кăжáј јас на-теп, дă-óш нă-нăјáрната, ристурáн, дă-јáш, а ти удíл си нă-нăјдóлна. Ут-тó пуáрну чувéк нéма, ут-тá пуáрна ристурáн нéма. Áбе, ричé, зăшó три гудíни íма тúка не си-зáсмиá, нémши смиáчка ут-тéп, а ти, то кундúри шо нăрăчува, си-зáмиáл-си, зă-трí гудíни. Па то, ричé, зă-

смијајни, три дена уште ки-живи, а за-три гудини навраќава. Ами то шо крадиши стомна, риче, па за-смиајл-си. Па то сам-и земја, земја кради, ка не-и за-смијајни, во сам-и земја, и земја кради и бега. Ја сам, рекал, ангилут сега и ки-си-бегам и литнал да-си-утиди.

Ка си-јаџи на-бога-е, му-вика бога, ка пумина ти? Добро, вика. Зашо, риче, ва казна да-а-имаш ти сега да-шеташ три гудини пу-земин. Оди види-и тие деца̀та сираци шо-и устаџи. Утиди. Е-е, мажи, мажи гулеми. Е, му-вика, госпуди, тија пурастели. -Флези, риче, уф-морту. Флева. Ки-изваш идно камин уд-натре. Флизе уф-морту, извади идно камин, гу-носи. Скарши-гу. Гу-скарши - царви уф-натрин. - Е, видиш, риче, вија царви кој-и рани? Е бога, риче, ја и тија деца̀та, бога. Кога ти кумандувам, треба да-чуиш.

КРУШАРЕ

За жаба̀та

Имал некуј цар три синишта. Трите били лувџии. Ама оној најмалиут пучнал пу-лов, ваму-таму, коа нашол некуа бара. Таму уф таа бара̀та имало некуа жаба шо се правувала како нивеста. И се заљубиле. Таа била како самувила. Секуј ден тија ки дунесиле зајца, заркади и други ра̀боти, а во: Дека к'одиш пу-лов. А он оди љубов да-води. Ама коа пуминало доста време, татку му ки и жени сега. И зева и субрал цели дивојки шо не се мажени, кои ќе си а̀ресат тие ќе си зеват. Ут цели дара̀жави и субрал дивојките и и клал на-рет. Идна пу-идна да-ва̀рват, кои ќе си а̀ресат тија ќе си зеват. Дујдела запувет, дујдели сате зетје, кумисна тука ут сите дара̀жави и кој ки си а̀ресат, машкуту да-кажине, која дивојка ки-а а̀реса.

И пучнале да-ва̀рват, тап-туп. Па̀рвиут на-некуј цар, да-речиме на-цар Бурис керка-му-а а̀рисал и пучнале-ее, живели, живели, ај срека нека биди, пучнале да-чукат. Другиут, тап, на-рускиут цар, да-кажине, керката. И то, ајде живели. Коа дојде најмалиут-не мава. Бре шта му е, бре како, не знам шо. Коа видел идна баричка тука, некуа водичка, фап та јаба̀лката уф та бара̀та. Хе, риче, шо та бара̀та, жаба не ќе лови уф та бара̀та. Абе некуј не сака да-си жени та така му-а фа̀рли уф та бара̀та, да-не-а земи некуј а фа̀рлил там. Не, вториут пат, риче, да-видиме. И трекиут пат ако-а

фърли, риче, жаба нека зева. Он пѧ тоа толку чекѧл. И коа вториут пѧт исто ѧ фърлил уф бѧрѧта и трѧкиут пѧт пѧ ѧ фърлил уф бѧрѧта и кумѧсиѧта виѧка: Он мѧжи не сѧка дѧ си жѧни, а ѧко сѧка дѧ си жѧни, нека зева жаба. Шо, жаба, уф тѧа воѧта дрѧго шо ѧи ѧма. И цѧрут, тѧтку му, виѧка жаба нека зева. Бѧргу гѧскѧрникут.

Дѧбро, тѧте, фѧла, жаба, жаба. Утишѧл уф бѧрѧта, тап, а зел тѧ-жабѧта, си ѧ клѧдѧл нѧ нѧгѧта и си ѧ нусѧл нѧ гѧскѧрникут. Бре вѧдин, бре ѧтре, бре вѧдин, си жѧвѧт. А та уф кѧкѧта не ѧи жаба, кѧко сѧмувиѧла. А нема ниѧуѧ ѧи и фърли жѧбините рѧби-слѧнце грѧе, кѧко неѧ нема нивѧста. ѧма цѧрут сѧа дѧшѧл, си рѧзбулѧл. Цѧрут бѧлин пѧднѧл. Ут сикирѧция. Гу-зафаркават другите цѧреви-син-му жаба да-зева. И ут сикирѧция пѧднѧл бѧлин. Пѧднѧл бѧлин ѧма нѧ смѧрт. И он кѧ видѧл, му дѧшѧл нѧ сѧнут, бре, виѧка, нешто грѧуви дѧ не ѧмѧм. Тѧку ѧѧде, риче, синѧшта и кѧрки, снаѧи, риче, удѧйте викнѧйте гу син ми нека дѧѧде мѧлку мѧѧбѧт. Мѧже грѧуви дѧ ѧмам нѧ неѧо шо гу истирѧх там нѧ гѧскѧрникут.

И утишле, му виѧкѧт, тѧте ти виѧка, бѧлин е нѧгу, дѧ дѧѧдиш, ѧку сѧкѧш дѧ дѧѧдиш дѧ гу виѧдиш. Аѧ, кѧко не кѧ дѧѧдѧм, зѧшто дѧ не дѧѧдам. И му виѧка нѧ вѧ жѧбѧта. Жѧбо, брѧе, жѧно, дѧ ми прѧвиш иднѧ пунѧда дѧ му нѧсѧм нѧ стѧриут, риче, бѧлин е тѧтку ми. Ахѧ, мѧжу. ѧма пѧзи мѧжу нѧ збѧрови. Не зѧ мѧѧ глѧва, риче, зѧ твѧѧ глѧва. И вѧ стѧнѧла жѧбѧта му нѧ прѧвила пунѧда. И му нѧси. Е тѧто, ѧ дѧѧдѧх, риче, нѧ ти мѧлку пунѧдѧчка, кѧсни. Ти дунисѧх мѧлку пунѧда дѧ кѧсниш. А он удвѧѧ глѧда, веѧе дѧшѧ бѧрѧл. И му дѧшле мѧлку ут тѧ. Кѧснѧл и оп му си прѧвѧртѧле ѧчите. Пѧ ѧште мѧлку, пѧ ѧште мѧлку, неѧуѧ лѧжѧчка, пѧ ѧште иднѧ лѧжѧчка и оп му си упулѧле ѧчите. О, дѧбре дѧѧде сѧне, кѧко си ми кѧко ми жѧвиш, кѧко, не знѧм шо, пучнѧл дѧ гу пѧта. А бе, дѧбро тѧто. А бе, тѧто, риче, кѧко дѧбро бе, зѧ тѧп бѧлин лѧжѧм, ут сикирѧция, риче. - Ха, тѧто, зѧшѧ зѧ мѧне, риче, не сѧм умрѧн, не сѧм сѧкѧт, не ми е нишо. Па кѧко, бе сѧне, жаба кѧ зѧвѧш, жаба, кѧко то. Ти шо се сикирѧш тѧто. Не се сикирѧѧ зѧ мѧне. Сѧне, риче, ут вѧ пунѧдѧчка ѧтре дѧ ми дунѧсиш пак, риче, дѧ ми ѧ дунѧсиш и жѧнѧ ти.

И цѧрут му кѧжѧл нѧ сѧнут: Сѧне удвѧ пунѧда дѧ ми дунѧсиш ѧште, ѧма дѧ ѧ дунѧсиш и жѧнѧ ти, снаѧта. Дѧбро тѧте, ѧи дѧѧдѧм. Утишѧл. Нѧ ѧтруто, сѧбѧѧле, му виѧка нѧ жѧнѧта. Жѧно, риче, нѧ тѧтко ми ѧи ѧѧме, ти дѧ му прѧѧш пак пунѧда. И

жаба́та се́га му на́правува уште по́јака, поуба́ва пуну́да. И жаба́та се́га ско́ка. Ка ду́дѐ на́ ска́лите не мо́жи да́ си ка́чи. И во си-а́ ка́чил на́ но́гата и пу ска́лите на́ ца́рцка́та па́лата а́-но́си. А́-ка́чил го́ре и ва жаба́та скок, скок, скок, му се ка́чи на́ гла́вата, на́ пирни́цата. И пучну́ва да́ кре́ка ка́ко жа́ба. -Та́то, бе, ва́ и сна́а́та. Ка́ко си, здрав, жив, ка́ко си су бо́листа? До́бро са́м, ви́ј ка́ко сте? До́бро, риче́, он му удгува́ра се́га. Жаба́та кре́ка, а он му удгува́ра. И ка́снаа ут то́ шо има́ше. И ма́абѐта́т се́га. А́ј се́га си́не но́си а́ сна́а́та до́ма. Ути́де а нуси́ и си вра́ти. Па ути́шал ка́ј та́тку му. А́ј ка́жи та́те шо́ има да́ ка́жиш. Ка́ко си, риче́, же́на жа́ба-ка́ка́к, да́ не мо́жам да́ збо́рам. А бре та́те, риче́, шо збуру́ваш, та́ и за́ мене, не́ и за́ тебе. До́бро си́не, ка́ко жи́виш ти со не́а, ки па́дни на́ ко́талут ки си уда́ви, ки си пра́ви ма́нца. Ки па́дни ки си изго́ри. -И та́те, ти не зна́иш, ја шо же́на има́м на́-све́тут не́ма, ни́ти бра́ката не́ма́т ни́ти ни́куј. Та́тку му си за́смија́л. Шо́ си сме́иш та́те. У́тре ќе ме́си леп. Ти ќе би́диш са́бајлиту на́ ба́лкóнут. Ја су ра́ката ки ти ма́нам, ти муминта́лно да́-си-на́јдиш ка́ј ме́н. Ко ки флѐза́м на́тре ќе-а́ ви́диш. То́гај ки по́чна ле́бут да́ гу ме́си.

Ца́рут не́спие, се́а си у́ми за́ жаба́та. И ко́а са́бајлиту ста́нува, ва́ пучна́ла да́ и фа́рла ти́е жа́бините ру́би и испа́дна́ла ли́чна, ла́ска, то́лку ли́чна. И во испа́днѐл, на́ та́тку му ви́ка су ра́ката, не гла́сно да́ не чу́е жаба́та. А́ку чу́е не́ гу ме́си ле́бут, ки си и кла́де жа́бините ру́би. И му чи́ни су ра́ката. Та́тку му за́ сикунда до́лу. Му ви́ка: ку́ти му чу́кна на́ вра́тта: так-так-так. Ко́ј и? Ја́с са́м, утво́ри.

-Слу́шај ма́жу, риче́, да́ не́ма не́куј су тебе́. - Не́ма, утво́ри. - Слу́шај ма́жу, не́ и за́ ме́н, за́ гла́ва ти́-ј, -Не́ма ни́куј, мо́ре, утво́ри. -Ма́жу, риче́, да́ зна́иш за́ гла́вата ти-ј, не́ е за́ мене, за́ тво́ја гла́ва зло. И во утво́ри-данк вра́тта, вап ти́ја му и зе́ва жа́бините ру́би му и изгуру́ва. Уста́на ва та́ка. И со́бата ла́ска. Ца́рут а гле́да ка́ко ме́си леп и си ми́сли, си ми́сли. Про́ба ут ле́бут, не мо́жи да́ си на́ја́ди. Шо, си ви́ка, ја́с цар та́ква же́на да́ не́мам, ца́рна же́на има́м, а он та́ква же́на да́ има, шо не́ма на́-све́тут. И шо ки на́прави се́га да́ му а́ зе́ва на́ си́н му же́ната. И ко́а на́ дру́гут ден гу викну́ва. - Си́не, риче́, са́кам идно́ грузда́че. Идно́ да́-има да́ си на́ја́ди до́бро и уште идно́ да́ уста́не, а́ко не гла́вата ќе ти а ски́нам. - Ка́ко бе, та́те? - Ни́што не́ зна́м.

И во утишјал дома, плака, чини. А ва жабата сè знае шо станува. - Е, мажу, ко ти виках за главата, не викаш, ништо и ми изгуре рубите. Е сега така, риче. Слушај мажу, риче, кој како ки си дробе така ки си сарка. Туку ај легни си, спиј, не плакај. Утре ки најдам идно груздак, идно да има да си најади, идно да устане. Ајде, спиј сега ти.

И легнале. Укулу зората му вика: Ајде оди на мајка ми. Ке му викниш: кандарле, кандарле-три-пата. Ми риче керка ти да ми даиш најмалечкуту груздаче. И то ке гу свииш на цепчито и ки гу дунесиш. Немој да си плашиш и на назут да се убсарниш. И праву на татку ти ки гу носиш. - И во станува, оди на жабата и му вика: кандарле, кандарле-три пата и му вика ва: Шо има, шо сакаш?

- Ми риче, керка ти да ми даиш уд најмалечкуту груздаче. - Аха, сину, одма. Оди му турува на идно шамјиче, гу клава на цепчито. И плака во-ни на гарло ни на зап. И оди, оди и гу дунесе на татку му. - Е, тато, риче, ја дунисех. - Ха, ха, ут кој, ут вој, риче. Уд во зрнце? Штипна идно зрнце и се напална целата та салата. Уште идно штипна-цел свет. - Шо и во грозде, уд дека и во грозде, сине? Добро, сине.

Утре ке ми дунесиш идно кебе идно да има да ми завииш, уште идно да устане, ако не главата ке ти а сечам. И во па пучнал да плака. - Е, мажу, за главата, риче, ја ти казах. И му вика ва, ај легни си, па бабата ки ти спаси.

На зората му вика ајде стани па ки одиш на бабата, па ки му викаш три пата кандарле, кандарле да ти дади уд малечкуту одринче, да ти дади најмалечку килимче. И утишјал во. Бабо, ми риче керка ти да ми даш уд најмалечкуту куфчеже кодринче најмалечкуту килимче. Аха, бабо, риче. Бабата знае шо-ј работата. Ми свива на идно шамјиче и носут нема да гу завииш. Ама то бил диплен, диплен. И гу дунесал на татку му. Ете тато, риче. - Хе-хе, риче, дали носут да гу завиијам. Туку вуу наис собите, наис буцаци, наис врати си напалнил. И пучнале да викат шо-и во платно.

И татку му риче: Е, синко, не можам никако сус теп. Утре спрема се, ја има да те варам на млеку. Нема, што ке се мачам лево-десно ке гу лупнам на млекуту, ке гу изварам и готово. Ке гу пупарам. Леле мајко, леле, готово.

И во си йди дома и плака. Царут наредил нема шо-шо, има млеку нис цела даржава да гу дунесат тука. Базен да прават,

млекуту да гу вара́т. И на́вечарта пучна́а да́цѣпа́т да́рва да́спрема́т млеку шо има. Во чѣни пла́ка, ше́та ле́во-де́сно. - Е, же́но, да́ми про́стиш, риче́, го́тово, не́ма ка́де. Ё́тре та́ткуми ке́ми ва́ри уф млеку. Про́стими же́но, гре́ших, шо има́ме гре́шки да́си про́стиме. Ни́што, риче́, ка́ко си дро́бише та́ка, риче́. Ај ле́гни си ма́жо. Кој ка́ко си дро́бил та́ка ки си са́рка. - Ка́ко, же́но, у́тре ја о́дам на́го́рниут свет, ки ми ва́ра́т уф млеку. - Ај ле́гни си, ле́гни си, риче́. Ба́ба́т-и пак не́ка би́ди жи́ва. - Си ле́гна́ле, си на́спа́ле.

Ко́а са́бајлиту му ви́ка же́на́му: - А́јде ста́ни, риче́, пра́во на́ба́ба-ти да́му ви́книш па три па́та ка́ндарле, ка́ндарле. Ке испа́дне о́на и ке му ре́чиш на́јма́лечка́та ма́ска, на́јле́дната да́ти́а да́де. И ти ке вја́ниш ка́ко ве́тар да́ти но́са. А́ма, слу́шај ма́жу. Ти ко ке а зе́ва́ш та не́ма да́се уба́рниш на́зут и ко́га ке о́диш на́ка́занут ке а ва́ртиш кра́јата. Да́не́са упла́шиш да́ти пу́кни са́рцито, да́умриш. То млекуто ке ва́ри, а ти не́ма да́се пла́шиш, да́ца́ркниш ут стра́в. Ти че́пни су ра́ката, о́ти и ла́дно ти ке ви́каш, кла́дејте уште о́гин, та́ткуми не́ка-ми ва́ри уф млеку. Ко к'испа́дниш ут млекуту, тро по тро ке а та́ргниш ма́ска́та. Кој ка́ко си дро́би та́ка ки си са́рка, риче́. А́ма па́зи да́не́се упла́шиш и да не за́бравиш ма́ска́та да́а та́ргниш. До́бро. О́ди се́га на́ба́бата.

Ути́шал он на́ба́ба́му: - Ка́ндарле, ка́ндарле, ми риче́ ке́рка́ти да ми́а да́иш на́јма́лечка́та ма́ска, на́јле́дната. Ба́бата му́а да́ла. А́зел та ма́ска́та и ка́ко ве́тар да́го ду́е. До́шол ту́ка ка́јка́занут, про́бал ма́лку ут то млекуту. То ка́занут пе́на, пе́на испа́јга, ве́ке врѣе. А́ма ко́а ке че́пне, шо ви́кат, ла́дно. И во: Да́дејте о́гин, а́тар за́та́ткуми, не́ка ме ва́ри. Ко ки си фа́рлам за́идна́ш да́си пу́па́рам, да́не́си ма́чам. И ви́ја а-а, ци́паници, да́рва лу́па́т, чѣна́т. И та́ткуму испа́днат, цел на́род да́гле́да. Се сле́чал во го́л, са́му пу га́ки и си фа́рла на́млекуту. И пучна́л да́пли́ва, па́мпа-пу́мпа пу млекуту. Ко́лку шо бе́ше ца́рно, ко́а изле́зе сла́нце гре́е, бе́тер уд же́на́му. -Еј, ма́јка́та, ја́с го а́нди́сав да́гу уда́вам, да́гу пу́па́рам, а во ста́на́ бел ка́ко снег, сла́нце гре́е уд не́гу. Ба́ргу изва́дејте гу и ја́ке флѣ́зам, ке би́дам и ја́с бел. А ни́кој не́а гле́да та ма́ска́та, та-и ка́ко ве́тар. И ца́рут се сли́че, млекуту врѣе. Па́му па́дна́жал на́во́и да́му ви́кне та́то не се фа́рлај и та́ткуму си пу́пари, гу зе́а гу за́купаа. От та́му кој ке гу гла́са́т он ке би́ди присѣ́дник. На́не́го-о. Гу гла́са́а на́не́гу цар, на́јма́лечкуту.

Ја коа ути́дих му ви́кам на́ та́ жаба́та та́му: Де мо́ри, и ја пума́гах ма́лку ту́ка и ја да́ ви́дам не́што, ба́рем пи́сма да́ но́сам. И они ко са́ на́љути, ко ме бе́реа су кло́ци, бе́гај ут ту́ка.

Сви́рачот и ца́рската ке́рка

Бил не́куј сирума́х, са́мо ма́јка и он. Шо да́ фа́ти тој ќе на́прави. Та́ка му си́чел па́метут, се мо́же да́ на́прави. А́ма уф Ско́пје жи́вѝл, да́ ка́жме, ма́лку пла́та, не мо́жи да́ си́ чѝни и ути́шѝл на́ Бе́лград, на́ ца́рца сто́лнина. И ути́шѝл та́му да́ ра́боти. Ра́бутил не́кој ме́сиц, два́ чѝни, а́ма и гле́да сеа́ ви́е, ка́ту приси́датели си бе́ра́т, се́куа ве́ча́ра уди́ле та́му за́ димбу́ш да́ слу́ша́т му́зика, ка́ко пе́а́т и ту́ка си збо́ра́т, на́ ка́фа́на. Во и гле́да. Ма́јката, ри́че, ки шета́м, па ко́лку чѝни ќе пла́та́м. Да́ ви́дам шо ста́нува, шо си бе́ра́т ту́ка. И коа ути́шѝл там, фле́за́л, стра́жа́ри на́ вра́тта, ту́ка са́мо присе́дници. И стра́жа́рите: Де́ка о́диш? -Па, да́ фле́зам и ја да́ ви́дам ка́ко-ј, шо-ј. На́-мо́жи, ри́че. Че́кај, ќе гу пра́шам га́здата на́ та́ ка́фа́ната. И му ви́ка стра́жа́рут на́ и́дно ва́ка и ва́ка, и́ма и́дно са́ка да́ фле́зе да́ слу́ша му́зика, да́ли-и сло́бодно? Че́кај, ри́че, на́ ца́рут. О́ди на́ ца́рут: Ца́ре, ва́ка и ва́ка, и́ма и́ден мла́дич са́ка да́ фле́зи ту́ка да́ слу́ша. -А́ко, не́ка фле́зи, не пи́са та́му за́бра́нето ко́ј ки фле́зи, ко́ј не́ ки фле́зи. Не́ка си фле́зи де́јтто, не́ка си слу́ша му́зика. И во гу-пуш́ти́ле. Го пуш́ти́ле ту́ка да́ слу́ша му́зика, а́ма та му́зика ка́ко кучи́јна да́ си да́ва́т, ни му́зика, ни пее́јне, ни ни́што. Сту́јал, сту́јал ту́ка, а́ма му ко́па на́тра́н. То́лку шо и́мѝл ми́ра́к за́ сви́рајне, а́ма не́ма да́ мо́жи да́ ку́пи ти́ја ра́боти. И му ви́ка на́ ке́лне́рут. Ке́лне́р е́ла ва́му. Ути́шѝл. Шо? Да́ пи́таш га́здата да́ли ја да́ за́сви́рам, да́ за́пе́ам не́куа пе́сна. Ути́шѝл во и ва́ка и ва́ка, ри́че, то мла́дичу́т са́ка да́ за́сви́ри су шо би́ло, да́ за́пее. Да́ гу пи́та́ме ца́рут. О́ди на́ ца́рут, ва́ка и ва́ка, мла́дичу́т са́ка да́ за́сви́ри, да́ за́пее не́куа пе́сна. Да́ли ќе дозво́лите? А́ко, ри́че, а́ко-ј не́куј у́ба́во сви́рач и́ли пе́јач да́ де́јте му не́ка сви́ри. И он ко му ви́кна́л пе́сни, Де-де, пучна́ле да́ зе́ва́т на́ не́гу-то́лку у́ба́во шо сви́ре́л, то́лку у́ба́во шо пи́јал. Се́куа ве́ча́р на́ де́вит са́атут си и́де́ле, цел но́ќ ука́па́ле на́ ка́фа́на, да́ пе́и, да́ сви́ри.

А́ма ви́ја две́те присе́дниците пучна́ле да́ ги пи́та́т дивојчи́њата. -А бе та́те, шо та́ка ви́ја за́ба́вите во са́бајле? -Ее-е,

ричѐ, шо има идно момче, шо пее, шо свѝри, цел ник ни зѝнимаваше, ни сон да ни фѐти, ни да зѝмѝслиме за дома. - Бре, мајката. Ама тија дивојчиња та на присѝдникут му кажуваат на царивата ќерка. Како да ги кандисат, си зборат, старите да ги зѝваат. - Да ни зѝваат и на нас да слушаме. И другата вѝчѝр вија па утишле, па ду сабајле. И вија дивојчиња та пучнале да виќат: Де, бе тѝте, и нѝе да дѝме да слушаме како толку убаво свѝри, толку убаво пее. И кандисале тија и вија дивојчиња та му кажуваат оти татку ни кѝни зѝва ва вѝчѝр. И ваа ќерка му на царут: Тѝто бе, ричѐ, морѝм и јас да дојдам да слушам музика, пијајне. - Добро, ако дојдат друзи дивојчиња кѝ дош и ти, а сама не ти зѝвам, ми-ј срамѝта. И видѝл царут дека цѝли си и зѝваат дивојчиња та и во ќерката. Арно ама ко дошѝл рет да вичѝра и пиѝјне и јадѝјне му дава он-ѝј. И коа видѝле дивојчинта му виќат камо пѝсни. Коа запијѝл и вака да зѝваат на негу и дивојчиња и стари и млади да зѝваат на негу. Цѝла ноќ устанѝли тука. И си утишла ва. И како сѝга цѝрева ќерка да научи дека рабѝти, шо рабѝти он. Си заљубила у него, у пѝсните и свирѝнѝто. Како сѝга ја да најдам него. Другиут мѝсиц ми-и рудѝнден, да гу виќниме нѝе да ни свѝри тука дома. Сѝга си мѝсли дивојчито како да гу прунѝјде. - Абе ќерко, ричѐ, другуту мѝсиц на нас ниј рѝден ден, твој рѝден ден. Кѝ гу славиме. Добро тѝте, да гу славиме, ама трѝба и музика, кѝ дојдат дивојчинта, трѝба музика. Кѝ најме музика, ќерко. Ёне она момчито кѝ го виќниме. - Па тѝте, не е лошо да го виќните. Он многу добро свѝри, и старцки и млади пѝсни пее и свѝри. И го зѝваат на рѝдниот ден да му свѝри. Ама нема ѝрмѝника. Цѝрут на рѝдил да му седунѝсе. И пучнува правниут ден и пучнува да свѝри. Ама дудѝл двѝнајсе сѝтут и му вика на царут: Цѝре, дали мѝже малку вѝздух, многу на рѝд, цигѝри, да си удморѝм, малку вѝздух за идно пола сѝт. Две сѝти имѝш ут мѝн, само зѝвај вѝздух. Во си испѝднѝл на бѝлкѝнут, цѝрцки бѝлкѝн, да си удмѝри тука и цигѝра да запали, ама дивојчиња та гу кулисѝле. Ама ва прет то имѝла пѝсмо ут неѝа писѝно: да ми кажиш уд дека си, шо и дека рабѝтиш. Ја толку те имѝм заљубѝну шо нема шо. Он му на пиѝса и го да дѝл та му на идно дивојче и па утишѝл да свѝри. Свѝрел шо свѝрел.

Он му на пиѝсѝл: Ја рабѝтам на тишлѝрница. Некуѝа тишлѝрница та му. И ва, шо виќат, гу зѝва су пѝсмо му вика како да знајш, да знајш да направиш, ричѐ, ја пу теп сакам да пубѝгнам. Татку ми

не ме дава да ти зевам за мајш. И во си мислел, мислел како што да направи. Ако пикаса царут ќе му ја сечи главата и на ќерка му и на негу. За обично тишлер да ја даде. И ва си мисли: ки направиш ти идно шифуњер и уд натре да се заклучи и уд надвур и да гу дунесиш на станица и там ки ми затвориш на мен и ки утиваш за на мајка ти. А ко ќе дојди мајка ти да не го утвори, да и писаш. Јас ќе спремам сè и ки дунесам на станицата и ќе флезам уф сандукут, ки ми затвориш да не ме гледа народут, ки имам јадене, пиене, а ти ки си устаниш некуј месец два, да не пикаса татку ми. Ти ќе свиреш тука, ќе си занимаваш со нив. И во му напиша на мајка му: Мамо, ки ти пратам идно шифуњер дома, да не смеиш да гу утвориш надвур. Ќе зеваш 5-10 амали да гу дунесат дома и кога ќе бегат амалите тогаш да гу утвориш, да нема никој дома. И зева шифуњерут гу носи на станицата, флева она, го запичатува таквоста и писа забрането да се утвори. И фажка мајка му амали, го носат дома и кога го утвори што да види-царцката ќерка. Што е ќерко тука? - Риче, јас сум жена на син ти. - Ако, среќно нека-ј, он како-ј? - Добро, риче, само он ми испрати тука, после некуј месец два ки дојде. Тука си застанал на две месеца туку повеќе. И ва си пучнала да шета, пучнала да пумага на мајка му, куката ја уреди, вода носила, купува, носи дома. Арно ама научиле другари, има жена, најубава жена, ут дека-и не се знае. А царут не кажал дека ќерка му ја нема. Само милиција ја тражи со слика, само милицијата знае.

Ама вија другарите му пишат на шета дека, Ѓорѓи, жена ти што ја имаш испратено дома е курва, вака прави, така прави, шета, а во не е за мислеки, купил нош, на возут и дома и ни да ја праша мајка му ништо. И во ножут, данк-данк и удрил печес пата и мислел оти ја утепа сега и ја фарлил на реката. Ама ја нашле некуи публицу и ја префлиле уф болница. Пучнала да се лежи. Ама сега се заљубил некуј доктор за неа. Тој доктор само викава за да ја зева за жена. И ва не ја не, ја не. И он му дава упут за друга болница. Ама она имала уште малку да се лежи и идна вечера ва преку капијата си избига. И ва ко пучнала да бега, а тогаш имало Турци, на пример некуј бег, ка а виделе дека бега преку нивите и во а су којнут му го присекол патут. Е, каурке, каде ти? Коа видел што ќе види-царцка ќерка. И, риче, таква жена ја немах, ама среќа, или ќе ме зеваш или главата ќе ти а сечам. Добро бре ага, гледаш јас су

пижами уд болница излѣвѣм, како ќе ми зѣваш за жена. Ќе те прумѣнам, ќе бидиш моја жена. Добро ага, ќе ти бидам жена, ама ќе ми дадиш ѿлиштѣта твој, да си качам на којн да видам дали ми ујдиса за бегова жена, па после води ме дома. - Аха, ки ти ѿдадам. И ва си сличува ѿлиштѣта, тап си клава, фап на којнут. - Е, бегу, ками личи? Ха, риче, како на права бегова жена. Завртува два пѣта су којнут и фап да бега. Пуминува на Гѣрција. Пуминува на Грција, а фѣјкѣт. Ја мислат машко. Ја усудуват сеа, шо викѣт, гудуна, две. Му давѣт дѣржавјанство и одма а зѣвѣт војник. Тогѣ служеа пу пѣтшес гудѣни. Служѣ она и оште правните две-три дѣна-диситѣр. има пракса, писмена, да кажиме. Одма диситѣр. Пуминува дистѣна-двајс дѣна дошла до водник. Пуминува мѣсиц дѣна дошла до пѣрва класа капитѣн. Не можи никуј да ја пубѣди, пу плѣнови, пу војнички тактики, се знае, да кажиме. Ама сега дошла до генерѣл-пулкѣвник.

Ама ќе си фѣтѣт борба сега. И сега фѣти она пубѣдува, а тѣтку му избигѣ на дѣруга дѣржава и сега гѣрчкиут цар ѿклава да биди притсѣдник на ва дѣржава она. Поминал некуј мѣсиц, два, пет и дадѣла идна наредба уд неа. Имѣлу слика су неа како дивѣјка коа била на секуа чѣшма, на секуе село, на секуа чѣшма да се залѣпи. И тука две стражи, идна уд ва страна на ѿчѣшмѣта и дѣруга ут та страна да слѣша кој, како и шо ки збори за неа. Пуминувѣт другѣрите нејни: еј, ѿбе ва и како на Гѣрѣги женѣму. И вија фап-шо зборите? - На идно другѣр наш му бѣше жена, ама то будѣла дошѣл су нѣжут ѿубѣл, ѿфѣрлил, ја нема толку гудѣни. Добро, име, презиме, број, се му зѣвѣт пудѣтоци на тѣја. Коа мајкаму ки оди пу вода. Коа ѿвиде сликѣта мајкаму пучна да ѿ бакнува, пучна да плака. Зѣшто плакаш? Ва ми и снаа, ми-ј жал, најдѣбра снаа имѣх и шо прави син ми не знам. Ајде ѿпуштѣја. И он ѿвидѣл и пучна да си ѿчука главѣта. Зѣшто си ѿчукаш главѣта? Ут чѣжди шо слѣшах пѣмишта јас стѣнах будѣла, за мене е убѣсво. Зѣшто убѣсво? Е ва ми бѣши ѣдна вредна жена и ѿни ми писѣа писмо, а јас будѣла ни да прашѣм мајка, ни кумшии, ни ништо и одма нѣжут ја убѣх и ѿфѣрлих уф Вардѣр. Која ѣлица жиѣиш, кој број? Го пуштија на негу. И ги привикувѣт вија.

Е, шо збурѣвихте вија на чѣшмѣта? Никуј не ѿ знае дѣка е женска. пбе та жена како пузнѣта, другѣрурт ни бѣше Белгрѣт, није му писѣме писмо, он дујдѣл ѿубѣл, ѿфѣрлий. Није правѣме гулема

грешка. Ајде на страна. А викнаа мајка му старата. Бабо риче, шо плачише ти таму на чешмата? Како да не плачам, таква снаа шо ја имахне, ниту збор не удгувурѝ, син ми будала, чужди памишта слушал, станал а убил, шо а прави не знам. Ти-и жал мори бабо за неа? Како не ми е жал, а за ќерка ми, а за неа. Ај оди ут та страна.

Го викнуват на него. Ајде ти момче шо си а тепаше главата, шо плаќаше. - Зашо да не си а тепам главата оти кој слуша многу маабети, многу памишта будала бил. Зашо будала? - Е, така и така, имах жена на Белград, на цар ќерка и ја се жених на Белград, а другарите ми писаа писмо дека била курва, дека удела су сата мажа ут селто. И јас станах уд Белград ја убих, а фарлих уф Вардар. За казна да пикаса татку му да ми суда на смрт и то на живота да ми печат, ут кол на кол да ме мачат. - Ти-ј жал за неа? Како не ми е жал, ама нема каде, сега си а тепам главата, ама пумина то. - Добро, седни си. Ја сам ти жена будала, ајван, ја сам жена. Како? Така, му раскажува и зеват вија а зеват бабата тука. Она си сличува женцките руби и зеват вие клават ут кол на кол другарите и си зеват су жената да си живеат.

Ја со бабата: Ај бабо да ти пумагам тука нешто, ќе ти носам, ќе ти давам, ќе ти цепам дарва. Море, ај бегај, риче, ти се вртиш за снаа ми. Ко ми шамари идна и дудеј сеа да а кажам ваа тука.

За рибарот и неговите деца

Немало понаприт чешми на куќите, имало на селуто чешма идна. А коа се берели некои три дивојчијна утишле на чешмата да палнат вода и си правеле маабет. Коа глидале на царут синут на цамут седи и пучнале вие да си зафаркават, дивојчијната. - Е, да биди царут да ми зева, риче та пугулемата, за жена, јас ќе му ткајам за цела војска сè спрема, алишта да му правам пунова мода. Он ѝ чу. Стредната: на мен да зева за цела војска да му правам кибијна, да ме зева на мен. Треката риче, на мен да ме зева да му родам идно машко, идно женско, близнаци шо сланце да грејат. Во чул, слуша. И зел на тре: Шо зборите. Така и така. И зел и даржи за жени.

Пуминало дугудина. Му вика на та парвата: ајде, жено коа ќе спремиш за војската алишта. - Ха-ха, мажу, то на луѓи гудини се

збори. Одма другата: ајде жено, коа ќе правиш кибијна за војската. Хе-хе, мажу шо те гледам, риче, тија на луѓи времијна са зборат. А ва треката устанала трудна, ама ја нема да роди. Ама коа родила она си кучила и кучката, се мачила и мачката и вија коа чуле дека ва рудила и машко и женско одат на бабичката: - На ти толку пари како знаиш да и уништиш вија децата. Тогј немаше болници како вија сега, тогј дома раѓале жените. И коа бабата видела толку пари шо да зева и зева идно кош и бапнува дичијната натре и фарлува у Вардар. И зе водата надолу. Ама и фатил некуј рибар и ѝ носи на бабата. И бабата зева куче и маче и ѝ клава на неа. И му викат вие, хе-хе мажу, ела да видиш треката жена шо ти родила. Шо ми родила? Куче и маче. - Како куче и маче бре? - Куче и маче ти родила. Коа оди-стварно. Коа видел куче и маче. И одма наридјува да седи ду гудина време пут скалата закупана ду пулувина, да му скапат ногите зашто да роди куче и маче.

Ама тија децата и зел рибарут. Немал деца он, само со женаа му. И кога ги зел тија дечијната ут идно месец памет имале за питнајсе гудини. И пучнале да зборат, станале седум-осум мисеци, десет и гудини дадели. И сега царут наредил на женаа му да ѝ извадат на срет селу су плунки да ѝ дават. Да гу бери цел свет се у плунки да ѝ удават страмутилак. Ка и бараа, ама и вија децата тука. Ки и зева татку му, нема, мало гулемо, се дала наредба сата да варват на ред да плујат. Коа ѝ извадиле надвур да плујат, се брал цел свет и пучнаа да варват. А вија дечијната коа дошле татку им пуминал и они сате гледат у татку им, пу рибарут. И он си изварвел. И вија си извадиле шамијчината им дудела карфта да ѝ пузнааат оти им е мајка, и извадиле шамијчината, ѝ избришале, ѝ бакнале. И вија стражарите-фап: зашо вија не ѝ плукувате. - Како ние да ѝ плујнине. Ај оди ти плујни ѝ твоја мајка. Та ни мајка, како да ѝ плујнине. Ут дека знаите дека ви и мајка? - Па, како ни кажување татку ни рибарут и така ние дудоме дека она ни и мајка. Одма и зеват на горе децата и испитуват и царут ги пита зашто, риче, ѝ избришате таа гнасутијата, да ѝ бакните. - Ти коа ки одиш мајка ти да ѝ плујниш тогј и ние ќеа плујнине. Та ни и мајка. - А тија децата веќе сланце греат и паметни. Уд каде, како вие знаите оти ви и мајка. Татку ни ни кажувише, то шо ни и пара татко. Он не нашол пу Вардар у сандукот. И нија станаме, шо викат, он ка ни го пручитување то сандукот дека царцки сандук-ај и нија придвидеме

дека она ни-и мајка. Како-и то, дека живеете, баргу да се дунесе парататко, ти кој е. Знаете која улица живите? Знаеме. Баргу утишле гу зе́ле риба́рут. Е, да ни кажиш ут дека и најде вија деца. — Вија деца ги најдох пу Вардър, Лова́м риби пу Вардър и гледа́м идно́ санду́че. Ми се гледа́ уба́ву санду́че. Јас су тра́ската гу за́качува́м, извликува́м на́крајта, коа утво́рам, коа гледа́м две де́чијна. А нија деца не́мме. Ах, сега ќе а́зара́дува́м жена́ми. Си и зе́доме де́цата, си и до́ихме су мле́ку и пура́стеме дичи́јната. И то санду́чито гу пручи́тува́м дека и ва́шо санду́че. И ја пучна́х да му ра́спрам шо и су вија деца не́знам ја. Ка́да-и санду́чито? До́ма. - Ба́рго до́ш да́гу зе́ваш. - Сос ко́јна гу префа́рлили до се́лутото, гу зе́ле, гу но́сат. Ко ки го ви́де-ства́рно. Саа́ду́чито-не́јно. О́дма ги зе́ва ца́ревиут син са́та. А ви́кнува ба́бица́та: Ка́жи, да́чи́ниш, шо руди́ жена́ми. Ми́сли, сега се́ се се́ти ра́ботата. А́ко изла́жиш, риче́, гла́вата. Гла́вата ќе ти а́сечам. А́ко ка́жиш ки ти про́стам.

Е, па́знаиш ка́ко, риче́, па́другите же́ни по́чнаа да ми се фа́лат а́ко не́и уни́штам дичи́јната ки ми уни́штат о́ни на́мене, па ми да́диа то́лку па́ри и јас за́па́ри си изла́жа́х, дичи́јната ги зех и фа́рлих пу Вардър. И ми да́деа ку́че и маче́ да му кла́дам. - А, та́ка, риче́. На́риду́ва ца́рут ба́ргу да се зе́ва жена́та, да си изми́е, да се изба́ња, да се чи́ни, да а́дунеси́те ту́ка. А о́но, шо ви́кат, гу́дина вре́ме до́шло и си а́зевал ца́рут жена́та и дичи́јната.

За келешот

Бил не́куј де́те, да ка́жине, и́ли шо ви́кат не́куј, идно́ на́мајка́ идно́ на́тата́ко. А то де́јтту бил ма́лку не́мирен и ста́лно до́ма ќе флизе́л до́ма, но́гу ќе ка́ршел, се́ ќе на́прави. Он но́гу не́мирен бил. То́лку го́дини ма́јка и та́тко шо да пра́ват, о́дат ка́да рудни́ните, му ка́жува́т: Абе ва́ка и ва́ка, шо да пра́ме со то мо́јту син, риче́, не́мирен но́гу-ј, шо да пра́вам? - Абе за́плаши го́ риче́, за́плаши го. - Ка́ко да го испла́шам? - Ќе т'исте́рам уд до́ма, уд не зна́м шо не зна́м ка́ко-му ка́жале рудни́ните.

И он, то де́јтту, си до́шъл. Му ви́кат. Да не бе́гаш уд до́ма, не те са́кам, не си ми́рен, не зна́м шо не зна́м ка́ко, не те са́кам, да бе́гаш уд до́ма. И то де́јтту си испадна́ло. О́ди на идна́та рудни́на-не

гу прѣмѣт. Оди на дру́га-не, па́ не гу прѣмѣт. Оди на тре́ка-не гу прѣмѣт. И то де́јтту, ка а виде́ о́ти не гу прѣмѣт, си риче́ло. Не ми прѣмѣт, шо́ ки у́мрѣм уд глат, к'о́дѣм уф плѣни́на нек ми ја́дѣт ва́лците и ме́чките.

Ко́ѣ о́ди де́јтту, си зе́ на́го́ре пу плѣни́нта, хаа, хаа. Бе́гѣ-а. За́ста́налу го́ре на плѣни́нта, утту́ка дута́му има́лу идна́ куки́чка. Та́му идна́ ба́ба си живе́ла. Та ба́ба си за́нимава́ла су ко́зи. И ко́а пусти́ло крај па́тут, умо́рен, пучна́л да пла́ка и да о́ди пра́во го́ре. Де́јтту ко́а ду́де пучна́ да пла́ка. И та́ му риче́: "Шо́ пла́каш, мо́ре ба́пче, шо́ чи́ниш?"-" Е, мо́ри ба́бо, риче́, та́то и ма́ма м'истира́а уд до́ма о́ти не ми са́ка́т. М'истира́а та́те и ма́ма и се́га не зна́м ка́де да о́дѣм и испѣ́днѣх на плѣни́нта да ми ја́дѣт ме́чките и ва́лците. "- Дóбро ба́пче, риче́, ја́ не́ма́м де́ца, риче́, ке́ д'о́ш ка́д мене́ да живе́еш. Ко́зите ке́ ми и па́сиш. Ба́ба ки́ ти ме́се ле́пче, ки́ ти убле́че, се́ ба́ба. "- Аха́, ба́бо, да до́јда́м.

И гу зе́ла та ба́ба́та. Се́га су не́го жи́ва́т. А́ма та ба́ба́та има́ла де́сит со́би, де́сит уда́жки ни́е му ви́каме. На о́сумте му́ ѝ да́ва, на две́те не му да́ва. Е, си жи́ва то де́јтту, ра́сна́л, пура́сна́л то дите́нци́ту, ста́на́л гуле́мо, пред да о́ди во́јска. А́ма, ко́а ва́ ба́ба́та се ра́збуле́ла. То дите́нци́ту се́куа ве́чера ба́ба́та а за́вива́л. Ко́а ки́ си ле́гна́т, ки́ а за́ви́е ба́ба́та, па по́сли он ки́ си ле́гне. Ко́а а́дно ден му тикна́ на во́:

- Мо́ре, риче́, ја́с пура́сте́ј су ва ба́ба́та. Не́ма́м га́јле о́на да ме ра́ни мен, риче́, па а́ку-м'исте́ра, мо́жа́м се́га да ра́бо́та́м, сам да живе́ѣм. И ви́ка: "Чек' да му искра́да́м ти́ја клу́чувите.

А́ма та ба́ба́та ти́ја де́на са́ ра́збуле́ла. Пучна́ла да сте́нка, вуу-вуу, фа́ти́ла не́куа тре́ска, да ка́жике, пучна́ла да сте́нка. И во пучна́л да а за́ви́ва-оф на ба́ба, ба́те, ба́бо, не зна́м шо́ не зна́м ка́ко и тро по тро, му и кра́де клу́чувите. Му и на́јде́ ут идна́та со́ба, а утва́ра. Ко́ ки́ ви́ди, шо́ ки́ ви́ди. Идно́ ко́јн, сла́нце гре́е. И то ко́јнут му ви́ка: "Ступа́н, му риче́, идна́ш да ми изва́диш уд во́, да ра́ско́ка́м, риче́, шо́ има́ на све́тут има́ да ти пуда́ра́м". И во гу за́твурѣ́л пак.

О́ди ут дру́га́та стра́на, утва́ра на дру́га́та со́ба. Ко́а ки́ ви́ди идно́ па́рч, три фа́та по фат, по́ уба́ву да ка́жике. И пучна́ то па́рчут да ви́ка: "Ее́е, ступа́но, риче́, идна́ш да ми изва́диш на́йс ви́ја ба́рдити, што́ј ми́лу уф све́тут, то́ј ки́ ти да́да́м. "- Де́ка на мен, риче́, ја́с не си гу зива́х ко́јнут, риче́, во па́рч. Ки́ бе́га́м, ки́ бе́га́м,

риче. И во шо вика́т, тро по тро, гу изва́га ко́јнут, гу за́твурѝ во па́рчут. И ко́а ко́јнут: Ииии, ступа́но, риче́, слу́шāj: "Ти ќе ми изва́диш, а́ма па́зи узенги́йти да не ти чу́кна́т на вра́тта. А́ко чу́кна́т узинги́йте си а на́фя́ркна́л и ти и ја́с".

- За́што?

- На та́ вра́тта шо ѝма идна́ плоча три ка́та по фат. Ки ста́не ба́ба́та, лом ки ни пра́ви двуи́цата.

И во тро по тро ги изва́де ут со́ба́та за да испа́дне на́двур уд вра́тта, а́ма узинги́ите чу́кна́ле. И да́дел во́ па́т. Да́дел па́т, пучна́л да бе́га. Ста́нала ба́ба́та бо́лна-клу́чити и не́ма. Ы́дрила, у́дрила на вра́тта да утво́ри-на мо́же. Дур да на́јде сики́ра да а ска́рши, он да́дел па́т, ко́јнут бе́га. Се́га ба́ба́та а ска́ршила вра́тта. Ба́ба́та на па́рчут. Во ха-ху, ха-ху, ба́ја да́дел да́леко па́т. А́рно а́ма кута́ ду́дел се́га ба́ба́та да гу присти́гне има́лу не́куа ре́ка. А та ре́ката а пумина́л ко́јнут ут та стра́на на ре́ката и ба́ба́та стигна́ла уд ва стра́на на ре́ката. И ко́а у́дрил па́рчут, ка́ко па́рч да ка́жине, а́ко а на́топи бра́ата, пис на́зут, не ѝде. Па о́ште идна́ш, па а на́топил бра́ата, па на́зут. И тре́киут па́т у́ште идна́ш удри́л и ка а на́топил бра́ата и то́гај ба́ба́та риче́: "Ееј, риче́, си́не, си́не, а́рам шо ти ра́них, шо те пура́стех гуле́мо. На ко́јнут ко́а ќе би́диш сла́нце да гре́иш, а ко ќе се сва́лиш ут ко́јнут, кра́стаф, киле́ш да шета́ш". Ба́ба́та се вра́тила.

Се вра́тила ба́ба́та и во да́дел па́т. Пре́ку пла́ни́ни, пре́ку пла́ни́ни и та́му бил ца́рут. И се сва́лува и ту́ка гу ра́здејна́л. И ко́јнут му ви́ка: "Еееј, слу́шāj, сва́ли се ут ко́јнут. Виј са́ ра́здину́ва. Ки́ни три вла́кна. Ко́га ки са́каш, шо зорт ки ви́диш, ки и ду́јниш ви́ја вла́кна́та-ја са́м прит те́бе". И ко́јнут си изби́гал. И во́а шета́л, шета́л, ко́а на ве́ча́рта го-сте́мнала́. Го сте́мнала́ ве́ча́рта-де́ка к'оди. Баш то́гај ѝма́ше да́дено ут ца́рут за́пувѝт на ви́ја слуги́те не́јни, ца́ндари, кој ки гу на́јда́т на у́лица да шета́ и да чи́ни но́кно вре́ме тој ки би́ди, ки гу-кла́дат стра́жар на ба́шча́та. И во́ дејтту дек' ки о́ди, ки ле́гне ду стра́ата на ца́рива́та ку́јка. И ха́рчи. Ко́а пумина́ла па́трола́та, ко́а гле́да ту́ка спи́е не́куј. Го ска́рнува́т. То сма́рдѝло да́леко. И идно́то за́ста́нува ви́ка: "Слу́шāj, ја к'ода́м на ца́рут ки му ка́жам. Да не гу ска́ршиме за́кунут и а́ко ни ка́жи да гу зе́ваме, ќе гу зе́ваме, а́ко не ки гу пу́шчиме". О́ди.

- Царе́, ви́ка, ва́ка и ва́ка ра́бо́тта. На́јде́ме иден на́ у́лица спи́е, а́ма сма́рди, риче́.

- Па, риче, ако смърди. Закон јас ако дадеј, нема да иде, баргу да гу дадејте, клајте уф бапчата. Бапчата нема да а усмърди, ако он смърди.

И коа они гу зѐа и пучна во да вѝка, да чѝни и гу зѐле. Гу зѐле, гу кладе́ле. Пумина́ идна́ вѐчера, две вѐчера, да ка́жиге, тре́ката вѐчера гле́да на ца́мут не́што, се се́ни не́што. Еј, ма́јката, шо ки бѝди во не́што, пучна́ да си мѝсли он, де́јтту. То шо ки бѝди-на́ймале́чката кѐрка бѝла уф сло́ба де́ка спала на́каде бапчата. Мо́ра, риче, че́кај, јас ки си про́бам ти́ја влакна́та ут ко́јнут. Фуф влакна́та и оп-ко́јнут му ду́јде. Му ду́јде ко́јнут ама за́станал прет ца́мут. Пред ца́мут коа го ви́де ва, диво́жито, сла́нце гре́е. Мор ут де́ка, ка́ко си се́га слу́шјај, риче, ја не сум не́куј ут да́леку, јас сум ут ту́ка, јас сум чу́вар на бапчата. Ту́ку ко́јнут ми ду́јде и ду́јдѝх да ти се ја́вам прит те́бе. И за́фанали ту́ка лѝбоф, да ка́жиге, си чинѝа. И он му ра́скажу́ва: Слу́шјај, риче, диво́јче. Ни́ја лѝбоф ра́звѝме, ама ја коа ки си сфа́љам ут ко́јнут-на ко́јнут сла́нце гре́ам, а ко́га ки си сфа́љам ут ко́јнут, кра́стаф, киле́ш ки шѐтам, смърда́м. - Ка́ко са́каш бѝди, риче, јас ти са́кам. Ту́ку да ви́дам шо јуна́к си. - А́рну, да ви́диш. И ко́га она шо ви́ка́т, му ви́ка:

- Слу́шјај, риче, се́га ќе а зе́ваш ва бапчата, ќе фа́тиш су ва ка́лачка́та, це́лата ва бапча ќе а иска́стриш.

И во идно́ за́играјне ко́јнут, ко му ви́кна идно́ су та ка́лачка́та, це́ла бапча а иска́стру́ва. И се́га му ви́ка шо на́прави́. Ё́тре са́бајле, риче, се́га та́тку ти на́мен' ки ми бе́са. - Не бе́ри га́јле, риче. Ја шо ки ти ре́чам, не бе́ри га́јле. Ё́тре ру́ба, се́ јас ки ти на́бавам. Ту́ку ти се́га ќе се испусѐриш. ќе си изма́чкаш су го́мна и ќе си ле́гнеш на плѐтут удузго́ра и ка́ко ду́јдеа а́рамѝте да ти типале. И ќе стѐнкаш, ки пѝуеш, ки ви́каш, на ме́не, се́како ки пѝуеш. Нема да се ка́жиш о́ти за ме́не, ама пѝуиш са́мо. Ја не за́миравам о́ти ки ми пѝуиш ѝли ки ми вре́гаш, ни́што. И коа, шо ви́ка́т, си збу́ре́ли, си збу́ре́ли, усамну́ва. Усамну́ва и му ви́ка: а́де се́га о́ди испусѐри се, на́мачка́ј се су го́мна, риче, се́а мо́жи да до́јди па́трола́та да ви́ди. И он си изма́чку́ва су го́мна, си чину́ва и за́стану́ва. Лигна́л та́ка и гле́да ѝди па́трола́та трап-труп и во: ооо, по́мош-ооо, по́мош, ни́кој нема, ка́кво-и во ца́рство, во оно́. Ду́јдеа а́рамѝте ми те́паа, ми ма́чеа, ни́кој нема жи́ф да чѝни. И ти́ја ко чу́ле глас на́тарча́ле па́трола́та. -Што и ка́ко бре? Па глида́јти шо и, риче, се́ го́мна ми изма́чкаа, ни́кој нема уд вас. Ка́мо сте? Ми типа́а,

ми чини́а, ту́ка ми ма́чѐа. И ви́ја та́рча́нику́т на ца́рут му ви́ка́т: Ца́ре, ва́ка и ва́ка, ду́дѐли а́рмаи́ите. Ба́шча́та це́ла а иска́стри́ли. Шо пра́вие, риче́, и то ја гу се́ уф го́мна ма́чка́ну.

- Ба́ргу, риче́, да гу зе́вѐте, ру́ба да му да́јте и да го испра́тите. О́дма да субѐрите во́јска, да́рва и да а пра́вите ба́шча́та. Да не се чу́е уф дру́зите да́ржа́ви, да ре́ча́т ка́кво ца́рство - и во́, да о́да́т а́рмаи́и да а уни́шта́т ба́шча́та.

И о́ни, во́јска́та о́дма ду́дѐле, су сики́ра́та да́мпа-ду́мпа на́пра́виле да́рва и гу зе́ле не́го. О́на сприма́ла ку́тии си́рене, кушу́ли, га́јки. Де́ка на та сна́га, се́ кра́стаф, це́лиот, да ка́жие. О́ни му а за́лепи́ле та кушу́лта и че́ли му да́дѐли, а́ма ва шо му ка́жа́ла. Му ви́ка: Ти ке́ о́диш ке́ ле́гниш се́га уф та стра́на на то бре́гут. Та́му на сла́нцито ки са́ пе́чиш. За ја́де́јне, пи́е́јне ја ки ти но́сам. И ко́га, шо ви́ка́т ути́ша́л на го бре́гут, си ле́гна́л. А́ма ти́ја врими́јна, то ме́сиц, о́на зна́ја́ла де́ка та́тку му ке́ и му́жи.

И да́де́л за́пуве́т на це́ла да́ржа́ва не́јна и на́двур ут да́ржа́вите: ут пита́јс гу́дини де́ца што са́ до два́јспѐт шо не са́ жине́ти да са́ бе́ра́т. Кој ки гу а́реса диво́јка́та то ки си гу зе́ва за мо́мче. И на́пра́вувѐт пу идна́ зла́тна јаба́лка. И кој диво́јчи́то ки гу у́дри су јаба́лката тој ки би́ди не́јну, да ка́жие. И си субра́ли ту́ка куми́сиа, му да́ва́т за́пуве́т на цел свет да си бе́ра́т мумчи́јна́та ут пита́јс гу́дини на́горе. О́да́т. О́да́т та́му, ва́рва́т, ва́рва́т. Пра́вна́та ма́на́ла на кра́љут, на па́ша́та син му. Еее́ј, пучна́а ти́ја куми́сија́та, притсида́те́лите: "А́јде, сре́кно не́ка би́де, а́јде, сре́кно не́ка би́де". Гу та́ргна́ле на стра́на́та. Ва́рва́т, ва́рва́т дру́зити. Ма́ну́ва ваа сре́дна́та на га́рцку́ту цар, да ка́жие, на син му. А́јде и то, а́јде а́йр не́ка би́де. А́ма ваа ма́ла́та гу че́ка. Ва́рва́т, ва́рва́т, изва́рве́ле, не́ маа́, не́ маа́. Да́де́ле пу звучни́ците: "Еее́ј, на́ро́д, да не́ма не́где не́кое гувида́рче, не́кое уфча́рче, не́кој та́кво. Не́ма ни́кој, це́ли сне ду́де́ни ту́ка. Ту́ку има́ ту́ка узго́ра идно́ киле́ш кра́стаф, сма́рди, тој са́мо. А́ко, риче́, и то-и ду́ша, а́ко, и то́ мо́жи да би́ди сре́кно. А́ко киле́ш, си ви́ка о́на уф па́метут, дунсе́јте гу и то. Ути́ва́т два́јца гу зе́ва́т. Пцу́е, ви́ка, пу́сти по нив. Ич, го ма́кна́т ка́ко ку́че. Гу дунисе́ли ту́ка, гу кла́де́ли на рет. Ва́рва́т, ва́рва́т, коа́ пумину́ва во. Пумину́ва во́ и ва ба́ап су јаба́лката, ке́рка му на ца́рут. "Еее́, ми а ска́рши гла́ва́та, не зна́м шо, не зна́м ка́ко. Куми́сиа́та: ее́, гре́шка, гре́шка, вто́риут па́т.

И вто́риут пѧт пѧ пумину́ва, пѧ гу уди́ра, пѧ пцу́е он. Тре́киут пѧт тѧтку му ста́нал, ви́ка а́ко и тре́киут пѧт а́ку гу удри́ не́јну не́ка би́ди. Ба́ргу, риче́, га́скарникут да гу исчѧстите, та́му ка́дѧ га́ските не́ка о́дѧт, там не́ка жи́ва́т.

Пумину́ва́т и тре́киут пѧт. Па́ап пу не́гу. Не́ма, тре́киут пѧт ко ки гу удри́ не́ма шо. И се зе́ва́т. Му исчисту́ва́т ка́д га́ските. Та́му жи́ва́т, чи́на́т. Ту́ка но́гу ца́реви бе́а, притсидѧтели, не зна́м шо и ца́рут са́ на́сикира́л. И си ви́ка, ма́јка́та, риче́, ке́рка ми да зе́ва идно́ сма́рде́но ку́че, риче́, не́ чуве́к, ку́че да зе́ва. Да́ли не́ма́ше да ја́ди, да пи́е, да чи́ни или да зе́ва́ше не́куј. Иде́н си́ља́к не́ка зе́ва́ше, а не о́на да гу зе́ва. И па́днѧл бо́лин ут но́гу сикира́циа.

Па́днѧл бо́лин ут но́гу сикира́циа и пуса́ка́л, да ка́жине, пра́вно пуса́ка́л лубини́ца со се ла́стуни, ка́ко е ла́стунка́та. Луби-ни́ца зи́мно вре́ме ка́ко се́га де́ка ки на́јдиш.

Они удри́ле ле́во, де́сно, чини́ле, а́ма он си ку́те, он зна́е се де́ка к'о́дѧт. А́ма он ра́збра́л де́ка к'о́дѧт на́ка́де Пу́ста Бре́зница, се́га да ка́жине, и испѧднѧ на́кај пла́нинта и во о́ди по́на́прет сос идно́ ма́ска, шо му ви́каме ни́е. Кри́ва ма́ска му да́ла ко́лку да о́де на вудни́ца́та да бе́ра́т ле́јки и си ка́чу́ва, на́биру́ва ле́јкички и та́а ла́стунѧта, ка́ко ми́слиш се́га-ј утку́рнѧта. Он му ду́јну́ва на ко́јнут и то му пумугну́ва.

И та ма́ска́та а ра́ширу́ва су ла́стуните и че́ка. Ја и ви́ја де́ка идѧт удуздо́ла, ба́ца́наците-ру́па-ту́па, ру́па-ту́па, идѧт. И во зел на ма́ска́та: "Мууц, ва́лко да́ та́ ја́де" - ба́ап, ке́ а убѧрниш, риче́, ка́ а ска́ршиш лубини́ца́та шо ки му а но́сам на же́на́та пуну́да, не зна́м шо, пучна́л да ви́ка ту́ка. И ви́е гу чу́ле.

- Соп ки́леш, ооп ба́ца́на́к, ка́дѧ бе?

- Ё́те ја, збира́х ма́лку ле́јкички и идно́ буста́н си на́јде, ма́лу ут та ра́ка́та. Си а утку́рниј та на́јма́лечка́та лубини́чка да му а но́сам на же́на́та пуну́да.

- Ка́дѧ бе?

- Е та́му, де́ка-ј то тра́пут, не́ма ни ка́пна, па ка́мо ли луби-ни́ца да й́ма.

Оти́шле-и изла́жа́л-тра́жа́т ле́во де́сно. Во сто́и пѧ на ме́сту. Ко́а сти́гнаа му ви́ка́т: А́бе ки́леш, бре ба́ца́на́к, на́ ти па́ри две биса́ги ли́ри, д'о́ш да си ле́чиш по до́ктури, по ва́му-та́му, да й́маш да си убле́чиш, да й́маш шо да ја́диш. Да́ј а та лубини́ца́та.

- А, риче́, шо ки му но́сам на же́на́та пуну́да, риче́.

- Абе на́ ти па́ри.

- Ха, па́ри ако сака́те ја ки ви да́дам ко́лку сака́те па́ри. Ту́ку, ако сака́те ја ки ви а да́дам, риче́, го гле́ате во́ пича́тут, риче́, субличе́јте и га́ките и па́нтало́ните, ки ви у́драм пу га́зут пу идно́ пича́т, ки ви а дам лубини́цата.

И тие си ми́слеа кој ки ни гле́да уф па́нтало́јните шо́ имáme, уф га́јките, кој ки ни са́бува. Ни́кој не́ма. Па́ си са́буле па́нтало́ните-тап, тап, пу идно́ пича́т. Си а зе́ле лубини́цата и му а да́деле и о́п ста́нал ца́рут, по́добро му би́ло.

- Е, риче́, се́га сака́м да ми донесите, да на́јте една́ ла́стунка сус бе́ло грóзје, ка́ко ми́слиш ле́тно-ј. Ја да гу ски́нам да ја́дам.

Де́ка зи́мно вре́ме, не́ма ни о́ти лис, не па грóзје. Па́ чу он де́ка к'ода́т на́каде пла́нинката. Па́ ути́шал он. Па́ на ко́јнут-фуф-па́ му дунеса́л. Па́ ја и ви́ја ка́ идат удуздóла-ру́путупу, ру́путупу, су ко́јните. И во па́ си пучну́ва да а те́па та ма́ската: "Мууч, ва́лко да ти ја́де ки убáрниш, ки изро́ниш грóзјето, риче́, шо́ ки му но́сам на же́ната-ба́ап су та ва́стага́рката. Ја и во.

- Бре ба́цана́к де́ка и во грóзјето.

- А бе там де́ка има́ идно́ лузје́нце, риче́, не́ма, јас слап чуве́к, кра́стаф, ни мужа́х да уткóрнам не́коа по́уба́ва. На́јмале́чката, ко́лку на жа́ната да му но́сам пуну́да.

- А бе ба́цана́к, а бе на́ ти па́ри, дај гу то грóзјето да но́симе на де́ду да ка́сне.

- А бре а́ку сака́те за́врте́јте пак га́зувите, субличе́јте си па́нтало́ните да ви у́драм па́ пу идно́ пича́т. Зива́јте гу нусе́јте гу.

И во па́ си за́врте́а-во так, так су пича́тут. А зе́ле, си ути́шле. Па́ ка́снал ца́рут, па́ му дујде́лу до́бро. Па́ до́бро му дујде́лу и ви́ка: Се́га сака́м да ни на́јдите ут за́ркада мле́ко и ки ста́нам. И ви́ја му пра́иле ле́во де́сно пу да́ржавите, бре те́пат за́ркади, ке́ле да ма́лзат мле́ко. Де́ка ут утипа́на за́ркада ки ма́лзиш мле́ко. Не́ма.

И он па́ чул де́ка ки о́дат, па́ на пла́нинката. Во́ саба́јлиту ста́нува-фуф на ко́јнут су вла́кната. Ко́јнут пак му дунису́ва, сус зла́тно кутле́нце, ми́слиш то́гај ма́лсано, па́ра дуга. Ја́ и ви́ја де́ка идат удуздóла-рупáтупа, рупáтупа. Во́ пак фа́тил су идната ра́ка гу да́ржи кутле́нци́то, су идната ра́ка ма́ва пу ма́ската и на ме́сто а ва́рти. Мууч, ва́лко да ти ја́ди, ки убáрниш, не мо́жам да ти за́крепа́м, риче́, ки гу исту́риш мле́куту. Шо́ ки му но́сам на же́ната пуну́да, не зна́м шо́ не зна́м ка́ко, пучна́л там. Ја́ и ви́ја. Бре, ма́јката и мле́ко, риче́, бре, гле́дај зла́тну кутле́нце, риче́.

- А бе баџанак, каџа во млéку, ут дéка?

- А бе, ричé, уф то трапут утидиј, најдиј éдни зъркадички, си измáлзиј да му нóсáм на жéнта пунúда.

- Каџа бе-úп су кóјнáта, óдáт на то трапут. Там зáјáк не мóжáт да скóрнáт кáмо ли пак зъркада да фáтáт. Ја и си врати́ле.

- Бре, баџанак, дај гу ту млéкуту, нá ти пáри.

- А, пáри кóлку сáкáте íмáм. Áко сáкáте, ричé, зáвáртéјте си, пá ки ви úдрáм пу иднó пичáт, зивáјте го.

Пá зáвáртéле вíја, му удри́л пичáт. Му нóсáт на цáрут.

Áма сéга фáти́ла вујнá. Тóгáј нéмáло су пúшки, су нóжеви, су штíкуви си бурéле. Áма дудéка не óдáт цáревите су нóжовите да си úдрáт не пучнува́ле вујнáта.

Он ко чул дéка ки óдáт нáкáде Гáрциа, си а зéва мáскáта, кривáта мáска и ути́шáл уф нéкуа бáра. Пучнáла војска да óди нáкáде Гáрциа. И пучнáла војска́та:; "Ее, килéш, дéка к'óдиш бе"?

- Е и ја к'óдáм за тáткуви́на да си бóрáм.

- Ма кáде су та мáска крива ки óдиш?

- Áко, и ја ки óдáм за тáткуви́на да си бóрáм, да брáнáм.

И вáрват војска́та, вáрвáт, вáрвáт. Јá го сéга дéду му, цáрут су баџанáците. Руптúпу. рупутúпу, тíја цáрцките кóјна, шо вíкáт на нóсе не ста́пвáт. Јá го виј килéшут, ричé.

- О, баџанак, о килóш, каџа бе?

- Па ја ки си бóрáм, ки брáнáм тáткуви́на-ричé.

- А бе кáде су та крива мáска?

- Áко,-ричé,-и, ја к'óдáм да си бóрáм за тáткуви́нáта.

И цáрут му вíка: "А бе устáвéјте гу, ричé, да не се сфáлáм су вá кáлáчкáта да му а скíнáм глáвáта, кá а фáрлáм кéрка ми удивíца. Пуштéјте гу нáнáка. Áјде да си óјме пу пáтут."И вáрвéле. И коа извáрвéле вíја и во фуф-кóјнут му íде су сè војна спрéма. Во ис убличéл и цáрут гу прилетáл и зáстáну́ва на грáницáта.

Сéа гáрцкиут цар гу глéда и вíка кóј-и во, ут дéка-ј во јунáк. И во дéду му глéда кóј-и во јунáк сéга. Ни тó мóжи да гу пузнáе, ни то. Не мóжи да си пузнáе. Он на стрéде грáницáта зáстáнáл и дúри чéкáт војските сéга цáревите да пóчнáт су кáлáчките да си мáчúвáт, па пóсле да си пóчни вујнáта.

И коа дóшле цáревите да си úдрáт су мáчувите и си удри́ле су мáчевите и пучнáла вујнéта. И во ко пóчнáл су тá кáлáчкáта да íгра кóјнут лéво-дéсно, лéво-дéсно, прíмер пóла Гáрциа а призéл, и

цела Гърциа а призел, устанала колку идна уколиа, колку Битола, да кажиме. И он му си присичела ут калачката раката и он си врака на царут, му вика на деду му: "Царе, - риче, - не са кажѹва кој-и, -има уште малку уколиа, ако имаш нешто да си а приварзам раката, да сфаршам борбата. И царут шо, ко бил млат нивистинцкиут, шо викат имито нејно и на жена му имито, шамијчито, гу извадил то шамијче. Да жаља цела држава за идно шамијче. Му а приварзал раката и утишал килешут. Утишал и данк-данк а сфаршил борбата. Ама сега го припаљува деду му, царут, да гу клава кату приседник.

Во па назут су којнут, па на та бара. Бре тражат лево, бре ут дека беше, како беше то јунак. Се вракат војската.

- Е, килеш, каде бе?

- Е, ки ом, ки си борам за таткувина.

- А бе нија беме и сваршиме и сега си вракаме. Каде к'одиш?

- Аку, - риче, - пу тија умрениите, к'одам пу тија утипаните, некуј шинел, јас сам голтар, риче, некуј чели ут некуј утипан ки најдам таму.

Заминува војската и ја и вија деду му и бацанациите.

- Ее, бацанаку, оо килеш, каде бе?

- К'ом за таткувина.

- Еха, ебаго вера, риче, нија утииме и сваршиме, риче, си вракаме, ти к'ол си војска.

- Аку, риче, к'одам некуј утипан да најдам, некуј шинел да си зем, некуј панталон, некуј чели, јас сам голтар.

И па царут вели: А бе уставијте го да не се сфаљам ут којнут да му а сечам глаата. - И тија си заминале и во шо викат а смакнал та маската ут та бара и си оде. Ама сега сабалито станува он, му вика: Жено, зевј го во шамиче да гу испериш, риче, карши на балкунут на татку ти да го закачиш. А ја к'одам по вејки на филан место да берам вејки. И ва зела-добро мажу, - зела гу испрала убаво и гу закачува. Во татку му кога испага на балкунут кога пручитува шамичето. Аа, се сетил тога кога гу видел шамичето дека гу дадел на некуј јунак.

- О керко, о парлицо, ела ваму. Ут дека то шамиче?

- Тато, не знам, маш ми знае, килешот, ут дека-ј Ко ки дојде прашај го.

- Каде е? риче.

- Пу вејки утиде да бере да месам утре леп, да печам.

- Каде утиде?

- Ее нагóre, плáнинáта, на фиља́н ме́сто ути́де.
- Ба́ргу, -риче́, -па́трола́та, о́дма да се приве́де ва́му, -Ути́диа, гу гра́бнаа, му кла́деа лиси́ци, гу но́сат прит ца́рут.
- О ки́лешо, утде́ка то ша́мијче ти-ј?
- Е, - риче́, -па́ ти гу изва́ди ут це́пчито, ми а прива́рзе ра́ката.
- Ку́ти, риче́, ма́га́ре. Ки ла́жиш ти на ме́не, цар, риче́, ќе ме ла́жиш. То бе́ше јуна́к, риче́, сла́нце греи́ше. Јуна́к бе́ше, а не ти ке́леш, ќе ла́жеш.
- Слу́шај де́до, не вре́гај ко́га не зна́еш.
- Ни́што, ку́ти.
- Сака́ш да ми ви́диш? Ми́слиш таа тво́ја пуну́да шо ти а но́сиа да не а на́јдеа ти́ја твоите, ти́ја ба́ца́наците шо и ко́тиш та́му, шо му да́ваш ут пи́ле мле́ко да ја́дат. Јас, па́ јас ти а дунисе́ј и лубини́цата, и гро́зјето и мле́куто.
- Ка́ко? - риче́.
- Ја́ ви́кни и ва́му, не́ка до́јдат ту́ка. - И ви́кна. - Да́ј му на́редба не́ка и са́буат га́јките и па́нта́лојна́та. - И са́бува́т. — Ви́ди го пича́тут. Да́ли-ј исто пича́тут? - Ко гле́да ства́рно пича́тут исто-ј. Сака́ш да ви́диш кој јуна́к бех а́ко јас са́м ки́леш? Да ти дука́жам.
- И во́ си за́врати́л, -фуф на ти́ја вла́кна́та. Ву́уп то ко́јнут су се спре́ма вујни́чка. Шлап, убле́кал вујни́чките ру́би и му ла́снал су ка́лачка́та. - Е, де́до, гледа́ш, -риче́, -јас са́м.
- И во́ фа́тил ти́ја и исте́рал уф га́скарнику́т и гу зе́вал ки́лешут ту́ка да си живе́ат и јас ко виде́х, шо ви́ка́т, го ви́кам да би́дам та́му ми́тач и́ли не́што, шо ви́ка́т, ца́рцка ку́ка, зна́еш, а́ко не ва́рне ќе ка́пе. Ва́ гуди́на ма́лку, дугуди́на ма́лку, ки ми кла́дат не́куј по́гуле́м. А́ма ко ме виде́а, ко ми би́раа су кло́ци ут та́му ду́ри ва́му дујде́х да а ка́жам ваа́ ту́ка.

ТРАНСКРИПЦИЈА

ă – Знак за темниот вокал од секако потекло.

ā, ē, ī итн. – Цртичката над вокалот означува должина.

а, е, о - Точката под вокалот означува полуредуциран изговор.

л' – Знак за полумеко л.

н' – Знак за полумеко н.

СКРАТЕНИЦИ

А. – Асарбегово

Б./Баб. – Бабјани

Ба./Бар. – Баровица

В. – Вăдришта

Г. – Гуменца

Ѓ. – Ѓупчево

Е.В. – Енице Вардар

Ил. – Илициево

К./Куф. – Куфалово

Ко./Кор. – Корнишор

Кр. – Крушари

Кул. – Кулакија

Мав. – Мавреиново

Ман. – Мандалево

Пе – Петгас

По. – Постол

Пил./Пи. – Пилурик

Р. – Рамна

Други скратеници

RMJ – Речник на македонскиот јазик

ж. – женски род

изв. – извик

м. – машки род

несв. – несвршен вид

пл.т. – плуралија тантум

пр. – придавка

с. – среден род

св. – свршен вид

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Бојковска С. — Мегленскиот говор, магистерски труд, Скопје 1981, стр. 227.

Верковиќ С. — Јужномакедонски народни приказни, т. II, Скопје 1977, стр. 295.

Видоески Б. — Кумановскиот говор, Скопје 1962, стр. 349. Основни дијалектни групи во Македонија, Македонски јазик XI-XII, кн. 1-2, Скопје 1960/61, стр. 13-31+3 карти.

Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија, Македонски јазик XIII-XIV, кн.1-2, Скопје 1962/63, стр. 87-107+8 карти.

Заменските форми во македонските дијалекти, Македонски јазик XVI, Скопје 1965, стр. 25-71+57 карти.

Акцентските системи во македонските дијалекти, Литературен збор XVII, бр. 3, Скопје 1970, стр. 1-11.

Континуантите на вокалните р и л во дијалектите на македонскиот јазик, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 22, Скопје 1970, стр. 529-551.

Фонолошки описи на македонските говори, АНУБиХ, Посебна издања, књ. IV, Сарајево 1981, стр. 627-822.

Акцентските системи во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и јужна Албанија, Македонски јазик XXXVI-XXXVII, Скопје 1986, стр.19-45.

Фонемата /х/ во дијалектите на македонскиот јазик, МАНУ Прилози VI 2, Скопје 1981, стр.5-33.

Голомб З. Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско), Македонски јазик XI-XII, кн. 1-2, Скопје 1960/61, стр. 113-182 и Македонски јазик XIII-XIV, кн. 1-2, стр.173-276.

Думевъ В. Воденският говоръ, Македонски прегледъ XIII, кн. 3, стр. 8-42 и кн. 4, стр. 26-88.

Ивановъ Д. Ударението въ гевгелийскиятъ говоръ, Известия ССФ, кн. VII, Софија 1931, стр.447-458.

Гевгелийскиятъ говоръ, Софија 1932, стр. 1-130.

Иванов Й. Български преселнички говори, София 1977.

Ивковић М. Акцентски системи српско-македонских говора, Јужнословенски филолог II, Београд 1921, књ. 3-4, стр. 254-271 и IV, 1924, стр. 46-71.

Јашар-Настева О. Македонските калки од турскиот јазик, Македонскиот јазик XIII-XIV, кн. 1-2, стр. 109-172.

Турско-македонски лексички вкрстувања и мешања, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 15, Скопје 1963, стр. 349-384.

Прилог кон проучувањето на лексичките балканизми во македонскиот јазик, Македонски јазик XXV, стр. 211-235.

Конески Б. Граматика на македонскиот литературен јазик, I и II, Скопје 1967, стр. 552.

Историја на македонскиот јазик, Скопје 1982, стр. 239.

За некои морфолошки пречки на фонетските промени во македонскиот јазик, Македонски јазик XIII-XIV, кн. 1-2, Скопје 1962/63, стр. 5-15.

За редукцијата на неакцентираниите вокали, МАНУ, Прилози I, 1-2, Скопје 1976, стр. 57-61.

Кънчовъ В. Македония-Етнография и статистика, София 1900, стр. 341+11 карти.

Лазаревић Д. Српски дијалекти на југу у контакту са грчким дијалектима, Гласник скопског научног друштва V (2), Скопје 1929, стр. 215-220.

Mazon A., Vaillant A. L'evangeliaire du Kulakia (un parler slave du Bas-Vardar), Paris 1938.

Марков Б. Образовање на придавките во македонскиот јазик, Скопје 1988, стр. 170.

Основните значења на суфиксот -иште. Македонски јазик XIII-XIV, кн. 1-2, Скопје 1962-1963, стр. 51-65.

Милетичъ Л. Къмъ особеностите на гевгелийския говоръ, Македонски прегледъ, VIII, кн. 2, София 1932, стр. 51-70.

Три български евангелия съ гръцко писмо на долновардарско наречие, Македонски прегледъ, VIII, кн. 2, София 1932, стр. 173-177.

Изъ живота на българите въ Солунско, Мак. прегледъ, VIII, кн. 1, София 1932, стр. 65-98.

Расказ од с. Баровица, Мак. прегледъ, I, кн. 3, София 1925, стр. 103-106.

Мирчевъ Д. Бележки по Кукушко-воденският говоръ, СБНУНК, XVIII, София 1901, стр. 426-470.

Мирчевъ К. Неврокопският говоръ, Годишник на софиския университетъ, XXXII, бр. 1, София 1936, стр. 1-134.

Мирчев К. Историческа граматика на българския език, София 1963.

Младенов С. История на българския език, София 1979, стр. 412.

Oblak V. Macedonische Studien, Wien 1896, str. 156.

Пеев К. Дојранскиот говор, Македонистика 2, Скопје 1979.

-Редукцијата како фактор во разграничувањето на југоисточните македонски говори, Годишен зборник на Филолошкиот факултет бр. 11-12, Скопје 1985/86.

-Кон разграничувањето на гевгелискиот и дојранскиот говор, Македонски јазик XXIV, Скопје 1973, стр. 207-221.

-За некои посебности во конгруенцијата и категоријата род во југоисточните македонски говори, Предавања на XVII Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1985, стр. 65-77.

-Кон разграничувањето на југоисточните македонски говори, Предавања на XVIII Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1986, стр. 61-79.

-Лексички особености на југоисточните македонски говори, Предавања на XIX Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1987.

-За комплетивните реченици на јужните македонски говори, Предавања на XX Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1988, стр. 27-33.

-Кукушкиот говор I и II, Скопје 1987, стр. 355.

-За некои посебности на глаголскиот вид во југоисточните говори, XVII научна дискусија (Охрид 1990), Скопје 1991, стр. 39-41.

Пеев К.-Поповски А. Дијалектизмите во јазикот на Мисирков, Симпозиум во Скопје 1975-Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето, Скопје 1976, стр. 119-129.

Романски С. Долновардарският говоръ, Македонски прегледъ VIII, кн. 1. Стр. 99-140, София 1932.

Две приказки отъ Солунско изъ неиздадената сбирка на Ст. Верковичъ, Македонски прегледъ IV, кн. 1, София 1928, стр. 139-148.

Български песни съ гръцко писмо отъ Македония изъ архива на Верковича, Македонски прегледъ IV, кн. 3, София 1928, стр. 110-153.

Селищев А.М. Очерки по македонской диалектологии, т. I, Казань 1918, стр. 284.

Силјановски В. Консонантски групи во почетна, средишна и финална положба во македонскиот јазик, Годишен зборник на Филолозофскиот факултет, кн. 22, Скопје 1970, стр. 623-652.

Симовски Т. Населените места во Егејска Македонија, Скопје 1978, стр. 540.

Таховски А. Грчки зборови во македонскиот народен говор, Филозофски факултет, Посебни изданија, кн. 1, Скопје 1951, стр. 55.

Томчева М. Ударението в Воденско-мъгленския говор, Македонска мисль кн. 9-10, София 1946, стр. 404.

Тополињска З. За словенскиот слободен и неподвижен акцент, Македонски јазик XI-XII, 1-2, Скопје 1960/61, стр. 73-79.

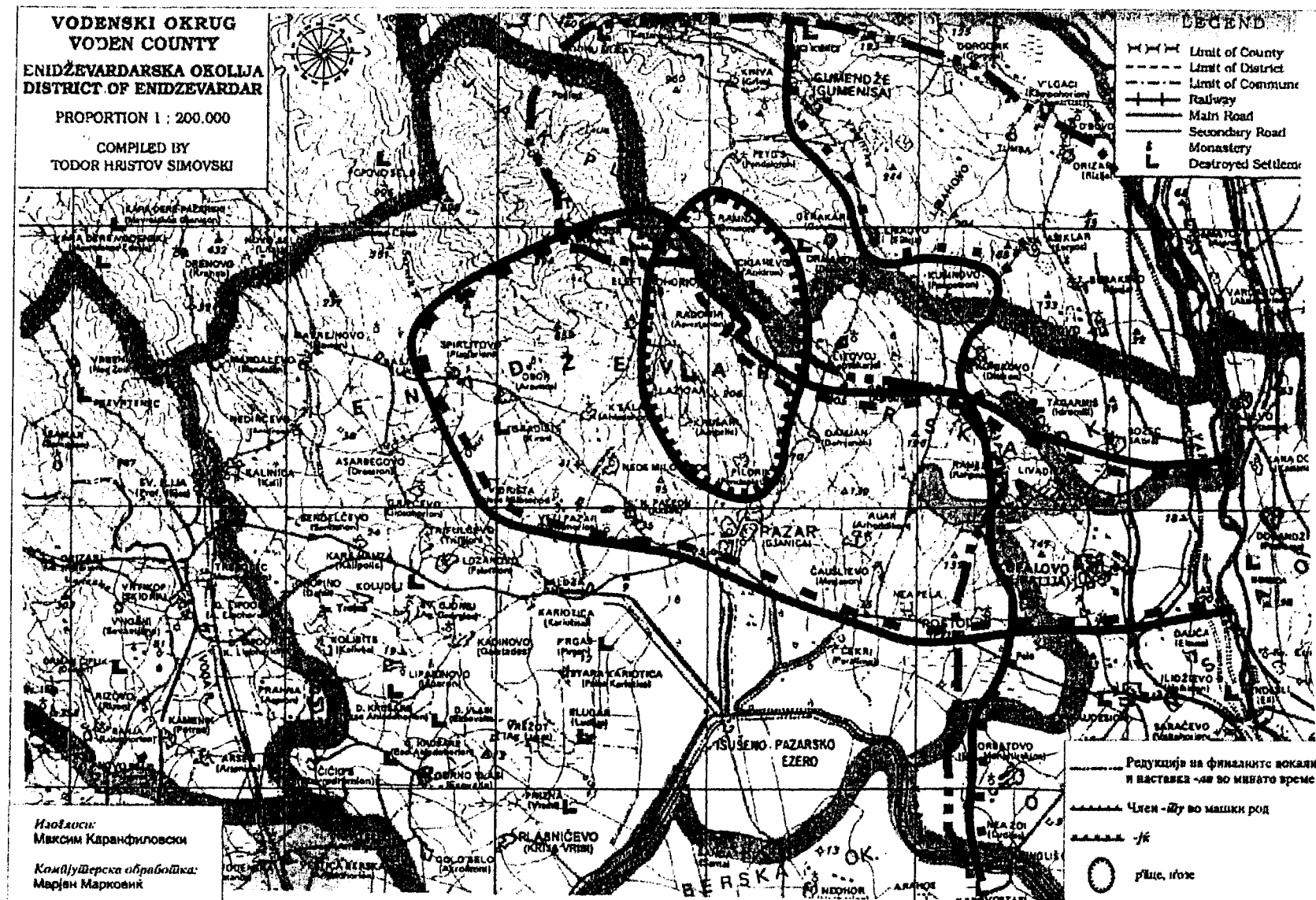
Перифрастични инхоативни конструкции во јужномакедонските дијалекти, Македонски јазик XXXV, Скопје 1984, стр. 29-43.

Тошев К. Промените во консонантските групи вн и бн во мн, Македонски јазик I, бр. 3, стр. 59-61, Скопје 1950.

Угринова-Скаловска Р. Значењата на глаголските префикси во македонскиот јазик, Институт за македонски јазик, Посебни изданија, кн. 2, Скопје 1960, стр. 126.

Христовъ Г. По-забележителни особености на кукушко-дойранския говоръ, Македонски прегледъ X, София 1936, кн. 1-2, стр. 103-118.

КАРТА НА ЕНИЦЕВАРДАРСКИОТ ГОВОР

СОДРЖИНА

Увод	5
Вокален систем на Еницевардарскиот говор	15
Вокални секвенци	19
Редукција на вокалите	33
Елизија на вокалите	46
Асимилација на вокалите	49
Преглас на вокалите	49
Лабијализација на вокалите	49
Алтернации на вокалите	50
Историски преглед на вокалите	51
Консонантски систем	60
Консонантски групи	69
Промени во некои консонантски групи	73
Губење на согласки во меѓувокалска позиција	75
Историски преглед на консонантите	77
Консонантскиот систем во однос на соседните говори	79
Редување на консонантите	79
Акцент	81
Акцент на последниот отворен слог	85
Акцент на последниот затворен слог	87
Акцент на претпоследниот слог	91
Акцент на третиот слог	102
Акцент на четвртиот слог	104
Двоен акцент	105
Морфологија	109
Именки	109
Образување на именките	109
Форми на именките	117
Придавки	124
Образување на придавките	124
Формите на придавките	127
Членувањето на придавките	127
Степенувањето на придавките	128

Заменки придавки	128
Бројни придавки	130
Заменки	131
Лични заменки	131
Лично-предметни заменки	133
Показни заменки	134
Броеви	135
Прилози	137
Предлози	139
Глаголи	145
Образување на глаголите	145
Глаголски групи	147
Глаголски форми	149
Сегашно време	149
Минато определено свршено време (аорист)	151
Минато определено несвршено време (имперфект)	155
Заповеден начин	157
Глаголска л-форма	159
Глаголска придавка	160
Глаголски прилог	161
Глаголска именка	161
Минато неопределено време	162
Предминато време	163
Идно време	163
Идно прекажано време	165
Форми сложени со ИМА, НЕМА	165
Синтакса	167
Лексиката на Еницевардаскиот говор	189
Заклучок	199
Речник на покарактеристични зборови (тематски)	206
Текстови	219
Транскрипција	266
Скратеници	266
Користена литература	267
Прилог кон картата на Еницевардарскиот говор	271
Содржина	273